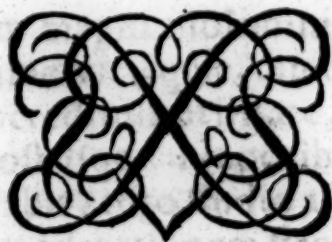

DE
NATURALI
RELIGIONE
LIBER,

IN TRES PARTES DIVISUS.

Ubi falsa candidè refelluntur, vera probantur vel deteguntur, ac Orthodoxarum Ecclesiarum fratres ad concordiam vocantur.

AUCTORE
PETRO CHAUVIN.

ROTTERDAMI,
Apud PETRUM vander SLAART,
Sumptibus SAMUELIS OLIVERII,
Norvicensis Bibliopola.
M. DC. XCIII.

B

72
164

D E

RELLIGIONE
NATURALE

LES PARTS DIVINES
de la constitution humaine, ou de la
nature de l'homme, et de son
destin, par M. de Meaux.
Paris, chez la Citoyenne, Palais
National, ci-devant des Arts, au Salon
de Peinture, ci-devant de la Sculpture.

PETRO CHAUVIN
A U C T O R E

ROTERODAMI
JANUARIUS
MDCCLXXII
M. DC. XCIII

REVERENDISSIMO
IN CHRISTO PATRI
DOMINO
HENRICO
EPISCOPO LONDINENSI

REGIÆ PRIVATIS CONSILIIS, &c.
LITERATORUM, MÆCENATI,
PROFUGORUM, RELIGIONIS
ERGO, ASYLO, OMNIUM-
QUE PATRI

S. P. D.

PETRUS CHAUVIN.

REm magni moliminis, Ma-
xime vir, quæ, tamen, suâ
incredibili utilitate, nobis
nostrisque. Nepotibus sese
commendabit, toto studio adgredi-
mur. Ad moderationem Protestan-
tes cohortamur, seu, quod nobis
idem est, Christianos nos esse ut
meminerimus oramus.

DEDICATIO.

Heic, ac ultra mare, omnia dis-
fidiis cruentantur. Qui audiunt
Protestantes suis ipsis intestinis
discordiis sese dissociant, ac tan-
tùm non confodiunt, nec ullus est,
qui ignem grassantem restinguat.
Pax inter altaria secura non est; Du-
ces, suos, buccinâ quasi, evocant;
vulgus in contrarium, illorum ex-
emplo, scinditur. Sese invicem alii
alios *Fratres* insigniunt, ac viden-
tur in mutuos amplexus ruere.
Sed ea est ἀδελφία, quæ virus la-
tens in imis visceribus foveat; ut
Græcorum proverbium sese heic
persuadeat, Germanorum odium
omnium maximè esse virulentum.
Ea est nostra societas, qualis & erat
inter illos gemellos, de quibus Bu-
chananus, qui internecinis inimi-
citiis ab sese invicem dissidebant.
Utrumque fœdus, eadem promif-
sa, eadem præcepta, eadem Chris-
tianitatis insignia, ac purioris Re-
ligionis vincula coarctant; sed ta-
men, inveterato quodam livore,

in-

DEDICATIO.

intergerinus paries fratres a fratribus dissepit.

Causæ treis, maxime vir, hujusce dissidii adferri possunt; quibus nec remedia deerunt, nisi nobis mens læva sit. *Prima mali lues est*; Quòd omnis inter nos abrupta sit confœderatio: quòdque Protestantes, sejunctim alii ab aliis, ut Judæi ab Israëlitis, sibi consulant, ac res augeant minuantque in Religione, nemine de viciniâ in consilium vocato. Sensit & Galliarum Rex acerrimus ille Ecclesiarum nostrarum hostis; quòd, si corda nostra mutuâ societate adunarentur, *res in melius crescerent*; ideòque hoc qualecunque fœdus inter nostras Synodos, ac Provincias Cæmentatum, decretis suis, abruptit ac exinde jura nostra violare cœpit. Julianus Apostata hâc ususe est versutiâ; dissidia scilicet inter Christianos disseminavit, ac hæreticos in patriam revocavit, quò Orthodoxi ab illis depascerentur, ac sic, pederen-

DEDICATION

tim, Ecclesiæ interirent. Iccircò legimus, quàm studiosè veteres Patres ad se invicem mitterent. ἐπιστολάς Epistolas. Quibus vel pacem Ecclesiarum, resarcirent, vel hæresium virus serpens eradicarent. Hanc amicitiam, astutiâ Diaboli, ac nostrâ inolitâ desidiâ, susque deque vertimus; ac, *vinculum pacis* colere, nil quicquam pensi habemus. Hinc & alia procedit causa hujusce dolendæ animorum abalienationis, *defectus* scilicet *unitatis*, quam si coleremus, ad unum eumque gravem suis moribus ducem res Ecclesiasticæ devolverentur, atque hoc pacto factæ rectæque manerent. Nam tùm divisiones dispalescerent, tùm & errores, prompto rectoque regimine, diffarentur. Spiritualis militia sine imperatore suâ mole ruit. Ea est unitas, quam D. Cyprianus urget, *Clarissime præsul*, quamque in toto orbe terrarum mirâ cum harmoniâ vigere agebat. D. Hieronymus ipse, cujus

ubi-

DEDICATIO.

ubique zelum , ac mentem non laudem , fatebatur usu , Alexandria , antiquitus venisse , ut sapientissimus de Clero , ad Episcopatum eligeretur , ad schisma nempè prævertendum. Roma ipsa sua latè patentia imperia , suâ Monarchiâ unione fovet ; ac Palæstina summo decore splenduit , donec Pontificalis infula apud unum resedit. Cùmque Donatistarum schisma Ecclesiarum formam deturpavit , hoc intercedente unitate , Constantinopoli , Carthagine , Româ , Arelatis malè feriatî scrupuli ventilati sunt , donec & tota hæc suffocaretur Secta.

Sed & alia adest ratio hujus divortii , nempè certa quædam confœderatio in numeratos articulos. Non quòd planè velimus ut corpus Ecclesiæ , quantum quantum est , sine ullis juncturis labascat. Absit. teneantur & hi articuli , ut in quibusdam Ecclesiis ad modestiam natî observatur , nullum paullò gravius

DEDICATIO.

vius imponendo jugum. Nec illis
adsentitur, nisi, sub hac tacita con-
ditione, quòd Sacrae Scripturae sint
adprimè consentanei. Nobis exis-
timandum non est, quòd Ecclesiae
prorsus, sine ullis minimis quidem
naëvis, defæcatae sint; quòdque,
aliquot labentibus annis, non sit
admovenda manus medica, tùm
ad ritus quosdam antiquandos, tùm
ad aliquot errores primum gliscen-
tes extirpandos. Dicam quod sen-
tio; opiniones, quæ tempore Cle-
mentis Alexandrini, ac Tertullia-
ni obtinebant postmodum defer-
buerunt; ac opinione, quæ à D.
Cypriano, vel errores, qui ab
Origene adoptati sunt, subsequen-
ti sæculo desueverunt; nec velle-
mus in omneis sensus D. Hierony-
mi, qui Papas & totum terrarum
orbem docuit, jurare. Nepotes
Nostri videbunt, quæ nos ignora-
vimus, ac duplex illud velum, quo
sapiùs nostrum obnubilatur pectus,
à liberis nostris distringeretur. Pau-
latim

DEDICATIO.

latim ad regnum coelorum progredimur. Nec tutus erit portus ulli *ἀναμαρτυρία*, nisi in Abrahami gremio.

Fac illustrissime præsul, ut aliquot articuli, quibus volunt ut mentes nostræ, quasi compedibus, constringantur, (rectè an falsò perinde est,) videantur non prorsùs certi, ac injiciant scrupulos; qui in istos jurabunt, evadent vel aperti prævaricatores, vel Hypocritæ. ac, quod consequens est perjuri. Si apertè dissentiamus ab rigidis eorum defensoribus, tunc temporis ex eorum corpore exturbemur necesse est, ac penè est, ut excommunicemur, ac habeamur publici Ecclesiæ Hostes. Quò fiet, ut protestans quædam Inquisitio apud nos obtineat; quare? quoniam in minimos hujusce fœderis apices pedibus ac manibus non imus. Idcirco in eâdem mente possumus non esse cùm reverendissimis meis in Christo fratribus; qui nuperri-

DEDICATIO.

mè totis suis viribus urgebant istam Consocietatem adversus cæteros, quorum mens non usquequaque consentiebat cùm pristinis quibusdam opinionibus Tempora mutantur, cùm suis legibus; nec ista Camarina, πολιτείας ac caritatis gratiâ, si res meis calculis ineatur, nobis videtur nimio zelo movenda.

Si oculos nostros, Clarissime vir, in sæcula retrò præterita conjiciamus aliquâ cùm sedulitate, advertemus, quòd, stabilitâ à Patribus decenti disciplinâ, quæ subinde tamen mutabatur, symbola tantummodò seu Breviaria quædam Religionis, in conciliis sibi præscriberent; quòdque, istis perpaucis doctrinis iisque fundamentalibus, ut loqui amant, ad Ecclesias omnes missis, unanimem istam Societatem arctè confoverent. Ac, cùm Zenonis temporibus ἐνωπκὸν quoddam, ambiguis verbis ad dissimulationem potius quàm ad veritatem fictis,

DEDICATIO.

fiētis, ut parteis omneis pacarent, voluerunt obtrudere, Ecclesiæ in gravia inciderunt discrimina. Res Ecclesiasticæ nec strictius nec laxius sunt colligandæ. Concilium Tridentinum, suâ versutiâ, voluit Franciscanos ac Dominicanos, oraculorum suorum ambagibus, sibi conciliare, ne scilicet, nimîâ perspicuitate, in nervos dissilirent. Sed humana ista prudentia parum profuit, ac vatinianum odium indè magis ac magis exarsit.

Hæc impedimenta superiùs nominata, Maxime vir, possunt, prudentiâ Christianâ, ac tempore remedium ineluctabili parente removeri; quæque repagula nos ab aliis intercludebant, amoveri vel latius patere possunt. Jamdudùm Magnus ille Rex, quem cœlum, ad Tyrannicam ferociam rerundendam, excitavit, fundamenta hujusce operis jecit; similisque Davidi, inter armorum fragorem templum non potuit ædificare. Restau-

DEDICATIO.

stauratæ paci hæc munia sunt reser-
vata; nec quâ est constantiâ noster
Heros, manum ab opere retrahet,
quin illud ad umbilicum usquè per-
duxerit. Res est difficilis; non
quidem impossibilis: via tentan-
da est, quâ tot populi unanimi con-
sensu, in cœlum penetrabunt. Re-
gnum cœlorum originem ab Deo
petit; sed, humanis tamen admi-
niculis, promovetur. Nec res ul-
terioribus miraculis peraguntur.
Arca vacillans, quæ viribus huma-
nis olim non egebat, nostris nunc
est sustentanda manibus: vetusque
crimen nova fit virtus, ac provin-
cia. Si desides simus in cœlorum
pomæriis extendendis, rem Deus
ipse perficiet, sed peccatum socor-
diæ nostris inhærebit medullis.

Absint modò vel inveterata præ-
judicia, vel dissentienti cacoëthes,
vel terrenus ac sordidus scopus,
speramus fore ut res prosperè ce-
dant in Dei gloriam, ac Ecclesia-
rum pacem. Cumque tua sit notæ
mo-

DEDICATIO.

moderatio Magne Vir, ac lumine,
& auctoritate polleas, nullus dubi-
to, quod & jam fecisti, quin hoc
confœderationis inter nostras Ec-
clesias opus totis viribus promo-
veas. Hęc, & ultra mare tædet
nos hujus diffidii, cui & accedit
hęc ratio, quòd Ecclesia Anglica-
na proxima sit illis Ecclesiis Luthe-
ranis, quæ pacem sectantur; ac *mi-
tigatæ* vocantur. Audivimus quo-
què à Carissimo in Christo Fratre,
quòd Germani Principes, ad quos
quidam è nostris delegati fuerant,
proni sint ad hanc unionem am-
plexandam, ut & ipsimet dictita-
bant. Hęc verò scripta, quæ in
lucem emittuntur, ostendent, quàm
rationi & naturæ sit consentaneum
paci ac amicitix studere. Jamdiù
sanè parata erant; verùm infirma
nostra valetudo subindè recrudes-
cens, vel locorum intercapedo,
quæ à prælo me submovebat, vel
conditio mea ad nauseam usquè in-
grata, ut id efficerem me hætenùs
ve-

DEDICATIO.

vetuerat. Ac fortean diuturnior mora injecta fuisset, nificatissimus meus frater natus maximus rem, pro sua amicitia, confecisset.

Hæc igitur, Clarissime præsul, tibi humillimè consecro; tum ut sit meæ in tuam Celsitudinem gratitudinis monimentum, tum ut testamentum faciam omneis nostras palantes Ecclesias tibi æternum esse obstrictissimas, ut qui similis Constantino earum vulnera refocillaveris. Deus, pro sua infinita misericordia, velit tuam Celsitudinem, ac regimen prosperare, ad Ecclesiæ Anglicanæ, tum & cæterarum columnen, & gloriam. Dabam Norvici 5. Kl. Aug. 1692.

AD

AD LECTOREM
P R Æ F A T I O.

EX quo aliquam Societatem ac consortium inivimus cum vivis atque mortuis, libros legendo, aut familiariter colloquendo, constanter existimavimus scriptorum inter homines commercium eorumque editionem nihil aliud esse, quam tacitam Epistolam ad genus hominum scriptam: quâ auctores notum omnibus facerent se litteris incubuisse, ac de latibulis suis in propatulum velle prodire. Obscura sanè vita unicuique est oneri, contemptum generosa indoli intolerandum parit, torporem veterumque inducit, ac solertiam sterilem & inertem efficit.

Verum insuper advertimus, ulteriori examine, divinam providentiam libris promulgandis interesse. Nam ex isto ferventi invulgi eundi ac per ora virum volitandi desiderio atque aestu fluunt hac duo humane Reipubli-

PRÆFATIO.

publica beneficia. Siquidem vivida ingenia exacuuntur ad ulteriora tentanda in mentis commodum, ac scientiæ incrementum. Vel homines, quibus non contingit esse nasutis, desiderio aut curiositate moti suas tenebras excutiunt ac Barbariei, legendo, valedicunt. Certè quidem secula, quæ ignarissima fuerunt, aut superstitioni sese devoverunt, Libris ut plurimum orbatissima erant. Ut mundus iste mihi habeatur, quasi vastissima quadam Schola, ubi cognitionem nostram quotidie promovemus; ubi adsunt præceptores ac discipuli, prælectiones fundentes, vel ediscentes; omnes denique studemus ad emulationem, nostræ stationis rationem tandem aliquandò reddiduri.

Verùm hæc due superiores causæ sunt arcana incentiva, quæ clanculùm ac naturaliter, ut rotula quadam, nos cient atque amice contorquent ad disciplinas propagandas. Sed porrò aliæ sunt prægnantes ac publicæ rationes, quæ unum quemque incitant ac movent ad suas dotes excolendas, easque faciendas (ut ita dicam) publici juris; idque potissimum in rebus, quæ cælum atque Religionem spectant.

Nemo homo est, qui jam nesciat, Pontificios omnem movere lapidem, his præsertim novissimis annis, ut Religionem Protestan-
tem

PRÆFATIO.

nam cum illius cultoribus exstirparent ac penitus exterminarent. Omnibus ingentis adfucum ac artificia eruditis, in Gallis, in Angliâ, ubique tandem, usi sunt, ut vel infanem redderent nostram Religionem, vel versipelli ac ad mendaciam quodcumque edocirâ versutia eam irriderent ad ignara plebecula tribunalia. Illa periculosa factio, potius quam Religio à Papâ per Jesuitarum canaliculos undiquaque emissâ vere dici potest illud ranarum judicium vindicte Dei manu Egyptiis inflictum; quæ omnia infestant quæ grassantur; omnia sua spurcitie corrumpunt; quæ regnum coneluve & soliam adscendunt ad totius imperii dissolutionem seu interitum.

Idcirco hæc in re præstiterunt Doctissimi viri, tum in Gallis, tum in Angliâ. Primum spuriam illam Romanâ Catholicam Doctrinam Sacrâ Scripturâ ac venerandâ antiquitate oppresserunt innumeris voluminibus, ubi, coram Deo & Angelis prætorum nostrorum spectatoribus, (nam quam plurimi sunt ad desperationem caci) triumphum de hostibus nostris reportarunt ad æternam vexillis decus. Secundò, quod præsertim in Angliâ factitatum est, nothâ illâ Religione debellatâ, rechnas, mendacia, pias illas, quas dicunt, frandes & aniles fabellas ab illudenti-

* *

bus

PRÆFATIO.

bus pontificia Religionis doctoribus excogitata detexerunt, ac exploserunt ad incredibilem Pontificiorum ignominiam. Uti variis possem exemplis demonstrare. Missis aliis duo salum afferam, qua mihi met ipsi acciderunt, cum in Armorica degebam. In inferiori scilicet Armorica (hac nempe comœdia actitanda erat in remotis locis) ubique referebatur me Religionem immutasse meam, ac Pontificiam amplexatum esse; de eoque nuncio non susurri, sed publica emanabant scripta in urbibus ac triviis adfixa. Quod & mihi hujusce rei nescio narratum fuit coram totâ Synodo a nobili viro, qui mihi suum gaudium ingenue exhibuit, advertens quod fumigendali sibi imposuissent. Alia & est insignior Historia, qua ad Nannetas peracta est. Monachus inter Franciscanos cucullatus, qui, suâ eloquentiâ, magnam de sermone sparserat, meis amicis dixerat se me invisurum esse, cui per internuncios urbane responderam cujusque docti presentiam mihi fore semper pergratum. Is coram populo undique concurrente concionans, ut qui extraordinarium in modum à Pontifice missus cum alio collegâ esset, dixit me cum ipso stipulatum esse velle nempe Religionem meam ejurare. Immo & dies indicitur, quâ rogam

PRÆFATIO.

gam meam coram plebe , ac in ipsâ Ecclesiâ , depositurus eram. Tum verò populus currere , Ecclesiam petere ; unusquisque tale spectaculum desiderare. Verùm ipse Monachus , pro suâ solitâ audaciâ , Epistolam quasi à me scriptam de pulpito legit , in quâ causabatur me pro febris , quâ certo laborabam , quartanâ , non posse illi cetui interesse ; sicque fucum suis auditoribus fecit , ac verba dedit. En hominum impudentiam !

Verùm postmodum aliqua alia remedia efficaciora , omissis libris suæ causæ inauspicatis , hęc & illic usurparunt adversarii nostri. Ad vim , ad arma , ad furorem ventum est. Militant nempe isti perturbatores adversus Christi oves , ut Leonide commilitones , tanquàm apud inferos canaturi. Totus orbis terrarum flebilem nostram historiam novit , ac ex alto ingemuit. In hisce tractibus eadem via publice tentabatur. Illustrissimus Henricus Episcopus Londinensis , qui suâ pietate , constantiâ , virtutibusque omnibus toti orbi Protestanti novissimus erit ad ultimos posteros , de suâ sede , nullâ ratione admotâ movetur ; celeberrima Cantabrigiensis & Oxoniensis Accademiæ suis privilegiis orbantur , ac tantum non jubentur esse Pon-

P R Æ F A T I O.

*tificia, Episcopi ad Terram damnantur. Jesu-
sita Christus suos arrigunt. Exercitus ubi-
que ad terram locantur. Tunc temporis re-
deemptorem quendam exoptabamus, ac, pre
impatentiâ, sic quasi prefabamur.*

*Phosphore, redde diem, cur gaudia no-
stra moraris?*

*Cæsare venturo, Phosphore, redde
diem.*

*Verum tandem Deus vindex adest de ma-
china, ut aiunt; Gulielmus Aurasiacus,
Invictus, Ille Princeps, jugum nostrum ex-
cutit, ac nos in libertatem asserit in totius Eu-
rope bonum, ac æternum memorandum Re-
ligionis nostræ solacium. Ac, dum scribimus ur-
bis tota constrepit gaudio atque incredibili ad-
plausu, ab illam proclamationem a sapientissimo
Parlamento indictam, quâ Rex Britannia &c.
cum lætitiæ lacrymis ab omnibus bonis decla-
tur. Cum igitur adverteremus mundum con-
troversis Libris Sacra Scriptura fretis fer-
me sceleris, ac præterea mihi tempus ad ali-
quid midicandum suppetere, ut qui jam ab
aliquot mensibus liber sine publica Provincia
sum, hâc successus ex more aliquid mente
volutavi, ac rationem solam consului; adeo ut*

il-

PRÆFATIO.

illâ tantummodo suffultus Religionem Romanam exploserim. Verum illa scripta sparsa jacent inter meas schedas, ne scilicet iste liber in minimam molem excresceret. Cum ergo in meâ solitudine meam meditationem in consilium adhiberem; Primò adveni me devinctum esse tum propter innatam indolem, tum propter sortem nostram omnem declinare inextricam, nam otii nostri ratio reddenda nobis est, uti quidem Justinus cum Catene existimabat: in eademque mente sumus cum illo sapiente apud Sallustium; * ubi socordiae, inquit, te te, atque ignaviae tradideris; nequicquam Deos implores: irati infestique sunt.

Sed Dein ad rationis nostrae fores nobis animus fuit pulsandi, experientis utrum illam excitare ac accendere possemus. Reperimus utique (si liceat verum fateri) illam esse vastum Oceanum, ubi plurima sunt lustranda ac detegenda. Sinus, insulae abdite, terra incognita nobis tandem abversantur. Nec demireris, Lector, quòd eadem cum reverendissimo Episcopo Wilkins tractanda suscepim, qui sanè politus, eruditus ac eloquens erat. Verum cum innumera sint in hoc immenso mari viae, unicuique patebit me

* * 3

neque

* In de bello Catilinario.

PRÆFATIO.

neque ad eundem cum illo viro scopum collimasse, neque similem materiam ullibi ferè aguisse. Immo verò, cum solam meam rationem tondere ac exercere voluerim, nullos libros consului, nullamque citationem auctororum adhibui, exceptis illis, qui sponte suâ sese menti meæ objiciebant, vel qui ad marginem, in supplementum ac confirmationem, aliquando exscripti fuerunt. Ut si cum aliorum cogitatio mea aliquando concurrat, id eveniat aequè fortuito, ac ubi varia atomi in aëre volitantes in Societate veniunt.

Sed demum mihi pergratum erat rationem cum Religione conciliare, his duobus extremis vitatis, ut ne Religio in mera mysteria, in fumos ac enthusiasmos verteretur; & ut ne sola ratio obtineret in Religione; sed utraque amicè conspirarent.

Nem quis ex meis amicis hæc exprobraret quòd in aliquot capitibus sententiam meam mutaverim; quòdque mihi acciderit idem fatum, de quo Gerardus Johannes Vossius scribebat ad Forbesium Episcopum, me scilicet vertendo cælum meam etiam mentem variasse. Nam & respondebimus cum illo è septem sapientibus viro solone, me quotidie senescere multa addiscentem. Nedum ut erubescamus in istis confitendis, ut contra
glo-

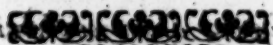
PRÆFATIO.

gloriamur nos , Dei providentiâ ac procellâ in istas insulas detrudentibus , nova ac tiora lumina in legendis libris adquisivisse ; nam hec mitia principia ad pietatem ac doctrinam obtinent , quæ ex animo amplectimur , nullo tamen aliis hæc de re indicto bello. Ac si quis modestè velit hæc mea oppugnare scripta , mihi acceptissimus erit ; nam vel docebo , vel docebor : ad utrumque sum paratus , quamquàm & hoc dicimus nostram attentè consuluisse rationem ; ut si cadam cùm meâ , consentiam cùm aliâ ; quod intendimus.

Nec Quisquam dicat nos libri molem composuisse , ac debuisse brevitati studere. Verùm nemo hæc de re mihi dicam scribes , si advertat nos ubique variam materiæ copiam , vel difficillimas quæstiones explicuisse. Cùm de scientiarum Principiis agitur , geometricè ac succinctè loquendum est : cùm de Scientiis movetur examen , tractanda illæ sunt variis ac lucidis argumentis ad illas inculcandas ac persuadendas. Nam sæpenumerò contracta scripta , vel laborem , vel tadium suâ obscuritate pariunt ; secundum hoc dictum , brevis esse laboro , obscurus fio. Optime Marcellinus Lib. 15. Tunc enim laudanda est brevisitas , cùm moras rumpens
intem-

PRÆFATIO.

intempestivas, nihil subtrahit cognitioni iu-
storum. Cumque eo jungas velim Grego-
rium Nazianzenum, qui auctores cum ja-
culantibus comparat, ut qui non debeant
suam mittere telam nec supra nec infra sco-
pum. De cetero Deum oramus, Lector,
ut te meque cum nostris scriptis prosperet.

LIBRI

LIBRI
DE
RELIGIONE
NATURALI
PARS PRIMA.

Ubi de Dei notitiâ agitur.

CAPUT PRIMUM.

Quòd litteratus vir sit viatori similis. Quid Religio Naturalis, quot parteis habeat. Quid heic par naturam intelligatur. Quòd Deum ut plurimum per traditionem, seu fidem, unice noscamus.

IN studiis nostris imitatur eos, qui jam indè à multis annis in remotas regiones penetrarunt. Nam, postquam terras mariæque sunt emensi, ac quieti apud suos degunt, oculos iterato intuitu conjiciunt. In illa quæ peregrinando detexerunt. Hæc, calculis denuò ad-

A

hibitis,

PRÆFATIO.

intempestivas, nihil subtrahit cognitioni su-
storum. Cumque eo jungas velim Grego-
rium Nazianzenum, qui auctores cum ja-
culantibus comparat, ut qui non debeant
suam mittere telam nec supra nec infra sco-
pum. De cetero Deum oramus, Lector,
ut te meque cum nostris scriptis prosperet.

LIBRI

LIBRI
DE
RELIGIONE
NATURALI
PARS PRIMA.

Ubi de Dei notitiâ agitur.

CAPUT PRIMUM.

Quid litteratus vir sit viatori similis. Quid Religio Naturalis, quot parteis habeat. Quid heic par naturam intelligatur. Quod Deum ut plurimum per traditionem, seu fidem, unice noscamus.

IN studiis nostris imitamur eos, qui jam indè à multis annis in remotas regiones penetrarunt. Nam, postquam terras mariâque sunt emensî, ac quieti apud suos degunt, oculos iterato intuitu conjiciunt. In illa quæ peregrinando detexerunt. Hæc, calculis denuò ad-

A

hibitis,

2 DE RELIGIONE

hibitis, in mente suâ repudiant; illa verò adprobant atque collaudant; quoque dispensa ac confusa jacebant, in rectum ordinem conferunt, atque synopsin seu Historiam omnium ab sese spectatorum componunt. Nobis heïc paria eveniunt, ut qui, postquam per divinas atque humanas disciplinas aliquamdiu iterfecimus, vela nostra aliquantulum contrahamus, ac nostras ideas utcunque dispersas recolligamus: ut hoc tria prostemus post varias discursationes, ac sedulo examinemus; scilicet utrùm rectâ viâ insistere perrexerimus; Utrùm errata, in quæ alii incurrerunt, vel declinaverimus, vel exploserimus; An tandem aliquid inventi, sine temeritate, superioribus addiderimus. Nam supersunt *terre utique incognita* in illo rationis Oceano; ac existimamus, ignaviam excutiendo, omnia esse tentanda, ut doctrinas magis ac magis possimus adsequi; (siquidem in magnis voluisse sat est;) vel saltem aliis viam præmuniamus ad ulteriora confectanda.

Verùm, ut heïc propositum nostrum totius adsequamur, nobis nunc præmittendum est, quid intelligatur per religionem naturalem, quæ incudi jam submittitur. Illa est *Religio naturalis*, quæ, innato lumine duce, in Dei illiusque attributorum notitiam venit, quæque dein in adorationem effunditur ac exeri-

exeritur, mutuâ inter homines societate initâ atque compactâ. Adeo ut ista Religio ex his tribus partibus potissimum constet, sicut & hic susceptus liber. Nempè ex notitiâ ac Dei sensu illiusque infinitæ essentiæ, quantum quidem possumus solâ ratione ab errore femotâ; Ex cultu seu adoratione externâ; Ac tandem communi inter homines institutâ consociatione ad illud divinum officium præstandum.

Illa verò ratio, quæ in consilium adhibetur, debet esse pura atque defæcata, ab passionibus sejuncta ac affectibus libera; eaque ut obtineatur, idæ distinctæ ac evidentes tantummodò sunt admittendæ, quantum quidem natura rei, aut humana nostra infirmitas ferre potest. *Naturalis* autem vocatur, quoniam extrâ limites naturæ non vagatur, nec in revelationem sese immittit: quæ sane magnum addit pondus cordibus nostris ad virtutem nobis ingenerandam ac pia nostra proposita promovenda; tum quod quæ naturalia sunt, sint clara atque nobis facile sese ingerant; tum quod, quæ à tali principio proficiscuntur, sese maximè nobis approbent; ut qui averissimus ab iis omnibus, quæ à naturâ recedunt aut ei contradicunt. *Natura* illa, quæ in nostrum cadit examen, (nam novem alias naturæ interpretationes

apud auctores usurpatas heïc non moramur) complectitur rationem, traditionem ab hominibus vulgò receptam atque plurimis sæculis confirmatam, ac consuetudinem inveteratam, quæ rationi maximè consentanea est.

Traditionem heïc unà cum ratione conjungimus, quoniam quædam sunt nobis traditione consignata, quæ non minùs firma sunt, quàm quæ ratione explorata ac comperta sunt. Ideoque, sicut in divinis, ità & in naturalibus, *fides* quædam est, quæ in hominum judicium resolvitur ac definit. Res exemplo patefiet; quòd credamus Deum existere, illud ut plurimùm procedit à fide illà de manu in manum commissà seu longà traditione, quæ sine examine adoptatur atque admittitur siquidem pauci sunt, exceptis viris studio addictis, qui per ratiocinationem ac argumenta divinitatem credant. Vulgus hominum, ἀπίστη πίσει, ut loquitur Aristoteles, probatione sine arte aut merà institutione notitiam illam imbuat atque conservat; adeò ut sine præceptoribus efferascerent ac divinitatis sensum consopirent.

Non tamen velimus solam traditionem illam divinitatis existentiae notitiam propagare; nam ea est differentia inter hanc traditionem, ac alias multas, quòd hæ vulgò credan-

dantur, ut meræ traditiones, nullo ampliori
 adhibito scrutinio, quoniam per manus no-
 bis sunt concreditæ: illa verò de divinitate
fides nobis instillatur atque persuadetur,
 quia, ubi nobis insinuatur, consentanea
 utique est illis connaturalibus rationis princi-
 piis, quæ nobis insunt ac paulatim auge-
 cunt. Illa scilicet traditio similis est nostris
 illis consanguineis, qui per plurimos annos
 peregrè profecti sunt, ac famâ tantum nobis
 noti sunt; sed postmodum nobis dignoscun-
 tur, non-solum subdubiâ illâ opinione, sed
 & mille aliis *κρίσεις* certissimis, quæ nos
 in gratissimum adfensum trahunt. Sed, quo-
 niam illa fides seu notitia labefactatur à du-
 plici hominum genere, videlicet à nuperi-
 mis Deïstis, qui inter homines clanculum
 vivunt ac divinitatem per cuniculos concu-
 tiunt, ac Atheis, ideo adversus istos hæc
 incipiemus tractare: ac primùm illusiones
deïstarum excutiamus.

CAPUT SECUNDUM.

Quodnam sit discrimen inter Deïstas & Socinianos. Quòd Deïsta sint neque Pagani, neque Christiani. Quòd Religionem omnem amoveant. Quòd Epicurei sint. Eorum origo. Quaj sint mala hinc exorientia. Responſio huic difficultati, quòd ubique ſcateant Religiones.

DE Deïſtis inquituri, ritè fecerimus, ad ἀμφιβολίαν removendam, ſi eos diſtinguamus & ſecernamus ab illis, qui cum Paulo Samofateno ac Socino S. S. Trinitatem è compoſito fidei noſtræ articulorum amoveant, ac denegant. Hi quidem impingunt ſuum dogma, quantum in illis eſt, adſerendo ac probando, illi verò argumenta abnuentes myſterium Trinitatis οὐκ ἔστι πῶς irrident. Et, cùm Sociniani S. Scripturam unà cum Religione admittant, iſti ab utrâque diffiliunt, ſacros codices atque indiviſſam comitem religionem naſo quaſi ſuspendendo. Ii ſunt ſcilicèt, qui ab omni Religione abhorrent, eamquæ planè emasculant: vivunt ut animalia huiusce vitæ ſequacia, de futurâ parùm ſolliciti. Quam ſectam ut radicitus evellamus, nobis eſt primò advertendum quæ-

quænam pestis aut venenum insit illorum dogmati. Secundò quæ sit, quantum quidem judicare possumus, illorum Deïstarum origo. Tertiò quænam incommoda hinc oriri possunt. Quartò quomodo breviter Religio nobis sit adstruenda. Ac tandem quintò, quæ Religio debeat apud nos obtinere.

Ad primum quod attinet, audacter adserimus illas hominum quisquilias esse reipsâ gentiles, ut qui Christianæ Religionis mysteria averfentur, immò & illis deteriores eo potissimum nomine sunt, eò quòd Ethnici Scripturam nescientes, ignorantia ac infirmitate peccent; isti verò Deïstæ pravitate ac impietate deliberatâ laborant. Jure quidem diceres illos haud absimileis esse Sinis, qui, cum reliquias S. S. Trinitatis, J. Christi, S. Virginis ac Apostolorum apud sese perhibeantur custodire, de cætero tamen illa mysteria è suis confiniis ablegant. Isti Deïstæ scilicet videntur esse neque Ethnici, ut qui inter Christianos degant, eorumque fidem exterius profiteantur; neque item Christiani, cum omnem planè Religionem de terris eliminent. Sed sunt quædam inaudita monstra ad instar Cameleontis, quæ, ut cum Paganis comparantur ad illos maximè accedant, prout verò immiscentur Christianis, eorum

8. DE RELIGIONE

colorem videntur induere. Ea certè lues videtur suboriri aut subputrescere his novissimis diebus; ut, quæ serpens ac spurie delitescens in hodiernis annalibus non referatur, nec inter 77. hæreses Epiphanii recensetur.

2. Nobis sunt quidem semi-Athei, quum omnem Religionem, quæcunque sit, ex æquo abrogent: quæ sanè plana via est ad Deum impetendum ac de medio quasi tollendum: quandoquidem Religio his tribus fundamentis innitatur, scilicet Dei *influxu ac benignitate, illius justitiâ, ac tandem potentiâ.* Benignitas quidem nobis allegatur, quoniam ipsa hominibus piis largitur bona, ut vel virtutem excitet, vel retrahat à vitio. *Justitiâ* verò infligit mala iis, qui exerto brachio peccârunt, vel suâ resipiscentiâ ad frugem non revocantur. *Potentia* tandem illius extenditur ad eos, qui ad maximas angustias redacti sunt, quiq; ad Deum vociferantur, illius præsentis auxilio freti. Itaque mutua hæc relatio est inter Deum & Religionem ob tria illa commoda, quæ à Deo in homines necessariò fluunt; quæ si amoveas aut neges, Religionem quoque negare necesse habes: immò & Deum ipsum pedetentim de medio rerum eximis. Certè quidem isti mihi sunt annumerandi Athæis, quoniam

niam cujus existentiam ore tenus profitentur, illi corde abrenuncient: cùm à legibus exterius caveant, ne in illarum pœnas incurrant, quæ adhuc dùm ferales sunt, (quod & refert Plutarchus de Areopagitis sentientibus Deos negantes morte esse plectendos) in meditullio autem cordis bacchanalia vivunt. Stultus dixit in corde suo, quòd non sit Deus; *in corde* quidem, ait D. Augustinus, quoniam id ore ac publicè profiteri non audet.

3. Ideòque isti homines sunt reverà Epicuræi, qui Deum in *σκελεπν* mutant, suæ felicitatis possessorem inertem, qui de præteritis ac futuris otiosè differit, ad Elysios Luciani Campos veluti relegatus, ubi cum heroïbus, de rebus mundanis in lectulo jacentes, ut senex quidam, suam mentem aperit, aut subsannat; quapropter isti homines dicuntur providentiam cum Epicuro ejurare, atque adeò ipsum tacitè negare: eaque de causâ variam, quæ extitit de Epicuro sententiam heic possumus commodè conciliare, cùm dictum fuit ab his quidem illum esse Atheum, ab illis verò id negatum. Negatum quidem fuit illum fuisse Atheum, quoniam inter suos infinitos mundos Deum intercluderet. Sed & vafer ille reipsâ erat Atheus, quoniam omni potentiâ cavebatur

10 DE RELIGIONE

Deus; mundi inglorius spectator, qui sine illius ope ac scientiâ, atomorum ultrô citrô-que concurrentium coaptatione fortuito formatus fuerit. Nec est, quod nasutus vir velit eum apud Lucretium excusare, dicendo quod ille Philosophus sanctè de Numine loquatur. Nam constat illum ex professo Religionem omnem sustulisse. Quod si cautè de Deo, ac virtute locutus fuerit, id potuit efficere hoc duplici nomine; tum ut sese cæteris accommodaret, legesve non violaret: tum ut sui hypothese serviens ἀμφοτέρωτ' seu εὐμεγέλιον animi statueret, quæ sanè, sine virtutum exercitio non potest obtineri.

Hæc cum sint infrunita, ac periculosa, nobis jam sedulo erit observandum, à quo præsertim fonte ista malorum colluvies proficiscatur; idque, quoniam ista lues de regno in regnum insidiosè serpit ac penetrat. Gallia

no-

* Cic. in primo de naturâ Deorum. Epicurus ex animis hominum extraxit radicibus Religionem, cum Diis immortalibus & opem & gratiam sustulit, cum enim optimam & præstantissimam naturam Dei dicat esse, negat idem in Deo gratiam: tollit id quod maximè proprium est optimæ præstantissimæque naturæ: quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate, & beneficentiâ? quàm cum carere Deum vultis, neminem Deo, nec Deum, nec hominem carum: neminem ab eo amari, neminem diligere vultis.

nostra dicitur istam malorum lernam fovere;
iique Deistæ audiunt apud Nostrates *des
esprits forts*, scilicet *solida ingenia*, quæ in-
firmi popelli tralatitias opiniones, ac Reli-
gionem respuunt. Hoc ipsum venenum in
Belgio primum gliscit; Nec vicina Belgio
regna ab istâ intemperie absunt. Nos quidem
existimamus; quantum saltem possumus
hunc abortivum fructum investigare; istos
Deistas suam originem acceptam referre his
tribus causis:

Prima hæc est, quod cum isti homines
non possent numinis existentiam prorsus ne-
gare, pertæsi illius exosæ inter homines sen-
tentia Atheismum deposuerunt. Nec verò
ad Religionis seueritatem audentes sese ad-
movere, in bivio substerunt, inter Deum
& homines ambigui. Isti sunt quasi *neutri*,
nec Deo, nec hominibus planè accedentes.
Itaque illos diceres esse Atheorum eluviem
ac emanationem; qui in declivi monte fatif-
centes subsidunt, nihil quidquam pensi ha-
bentes, quicquid de cœlis, aut Ecclesiâ fer-
vidè edisseratur. Sunt scilicet Atheorum
secta, aut hæresis mutila, aut schismatica
schola; sicut Maximianistæ de Donatistis
emerferunt.

Sed & illa opinio *secundò* potest suam ori-
ginem repetere ex sæcibus illius Religionis

Pon-

Pontificiæ, quæ nihil masculi habet, ac infantiles bullas tantum non admittit in omnibus suæ fidei capitibus. Nam, si homines videant quod contribules sui ad infructuosas peregrinationes sese amandent, imagunculas quasdam veneraturi Lauretæ, Salmurii, ac innumeris aliis in locis, ac cultus barbaro idiomate peragatur, de mortuis maximam partem devotus, inter tot ceremoniarum lusus; proclive subinde est ut illam Religionem propudiosam, suo saltem corde deserant, ut qui non sint satis strenui ac pii ad illud *publicè* tentandum; cumque prætereà sint ignari, in eaque solâ Religione sint nutriti ab iucunabulis, cæteras pari pede abjiciunt, suæ Deistarum opinioni toti tandem involuti.

Sed prætereà alii sunt nasutiores, qui alius in illâ Religione ascendunt, qui quæ nihil inibi certi videntes, illam secretò abjurant, eo quæ progressu contenti sese ad aliam puriorem non convertunt, ac Deum tantum frigide admittunt illique immoriuntur. Nempè alii infallibilitatem, quæ sola est credendi norma, Concilio Æcumenico adligant, Parisiis; Romæ verò illa ipsa *ἀναμαρτησία* Papæ ut Christi Vicario, aut alii sub Christo attribuitur. Parteis utrinque sibi videntur argumenta achillea pro suo palladio ad-

adferre; sed tertia exin adsurgit Secta, quæ adferit Papam cum generali Concilio illam infallibilitatem præstare; quod nihil aliud est nisi *μορμολυκείον* aut subterfugium, quo tacitè declarant hoc ultimum in medium proferri, eò quòd ad incitos redacti sint; quoniam illam *πανήγυριν* seu convocationem œcumenicam cum Papâ nunquam poterunt adsequi. Præterquàm quòd, cùm difficultas in fide exoritur, impossibile sit hunc Ecclesiasticum exercitum ad oculi ictum congregare, ut te expedias ex illis, quibus irretitus es difficultatibus. Quò fit ut homines delusi, totum illius Religionis pondus abjiciant, ne sese vanâ spe continuò ablactent.

3. Sed præterea hæc incredula Deïstarum superstitio tertiam habet causam suorum natalitiorum, scilicèt profanatio eorum hominum, qui, referente S. Petro, omnia irrident ac proculcant, quiq̃ue his novissimis diebus debebant suum caput exerere. Iique sunt qui in mediâ luce cœcutiunt, ut suæ carni indulgeant, ac sanctissima quoque ludibrio, quod sanè consequitur, habeant; quales sunt illi; qui dicuntur in Angliâ vivere, cùm reformationem *suīs factis* abjurent, facillimum est ut postmodum *suīs verbis* eam rejiciant.

4. Ex his quæ jam diximus, satis patet quæ

quæ sint nocumenta nobis timenda ex illâ Deïstarum opinione, quæ quo magis nobis innotescant, hæc pauca superioribus addenda judicavimus. Hoc examine nempe sic procedimus. Quæ sunt pestifera Reipublicæ, Ecclesiæ, ac Deïstis ipsismet, nullo modo sunt toleranda; verum ea ipsa Deïstarum opinio his omnibus infamiæ notis inuitur; undè concludere est illam esse radicitus extirpandam.

1. Ac primum quidem illa Deïstarum hæresis suâ lue infestat rempublicam, quoniam isti diabolicæ Religionis mangones ac restauratores hæc duo invehunt principia in suos penates, tum ut Dei timorem de hominum corde expectorent ac oblitterent; tum, quod consequitur, ut vitia ac detrimenta quæque, quæ ex Dei neglectu necessario nascuntur, illis obtrudant. Verum nemo nescit sapientes reipublicæ administratores omnem movisse lapidem, ut subditorum cordibus virtutem instillarent, sine quâ regna sceleribus suis perturbata susque deque vertuntur, utque Dei timorem ipsis cautè ingenerarent. Quapropter Plutarchus differens adversus Coloten ait primum ac maximum esse, de Diis opinionem; additque Lycurgum Lacedemonios, Numam Romanos, Jonem antiquum Athenienses, & Deu-

calionem Græcos ferè universos Diis consecravisse, votis, sacramentis, vaticiniis; omnibusque eos ob spem ac metum Diis deditos, obnoxiosque reddentes.

Nec est quod disputemus cum Petronio, qui dixit, *primus in orbe deos fecit timor*, nec cum Lucretio, qui in eandem descendit sententiam, (quod tamen alibi refutamus,) utrum illud verum sit. Quod & confirmat B. Fulgentius Episcopus Carthaginiensis, in suâ ad Catum Mythologiâ, cum nobis refert ex Diophane Syrophanem Ægyptium, hominem ditissimum, ac lugentem unicum, quo orbatus fuerat, filium, ipsi erexisse simulacrum, quod singulis diebus adibat in illius memoriam, suumque solatium. Verum illius mancipia, domino suo adulantia, simulacro Flores, coronas ac odoramenta offerebant: vel, quæ illius flagella verebantur, ad illud ipsum, ut azylum confugiebant, unde insuper additâ disciplinâ hominum, Deorum timor inter mortales invaluit. Quidquid sit hæc de re, hoc saltem constat, illos, qui Dei timorem, ex republicâ, exturbant, civitates ac regna, quæ eo firmissimè stabiliuntur, prorsus pessundare.

2. Cui rationi & hanc prætereà adde, quod isti homines eunt Ecclesias destructum, nisi eorum malis obviâ eatur. Nam,

non-

non-solùm illarum pacem conturbant suo impio dogmate, diaboli profelytos sibi efformantes, ac pessimorum exemplorum eluviem ingerunt, quæ eò pestilentiora sunt, quò verlatiora ac secretiora in eorum gremio latitantia. Sed prætereà mysteria, quæ nobis suavissimam spem inferunt, enervant ac potius eradicant; cùm scilicèt providentiam ejurantes deum nobis obstrudunt, qui neque sit scelerum ultor neque ergà bonos munificus ac liberalis. Undè, quæ de resurrectione nobis enarrantur, in fumum abeunt; quod vel desperationem gignere vel fætidum vitam inducere par est. Ea erat doctrina, quæ tempore Thomæ Aquinatis à nonnullis docebatur, cui meritò adversatur; ut & suis temporibus Justinus Martyr in suâ Græcanicarum quæstionum Confutatione; cùm ait malè ab Græcis negari resurrectionem, cum ea doctrina sit tantopere insculpta in Christianorum cordibus, ut videas eos pluribus mortis cruciatibus objici ad illam confirmandam.

*Ποίας δὲ ἄλλης θρησκείας πολυτροπῶς βα-
σανοῖς τε καὶ θανάτοις ἐβεβαιώθη τὸ δόγμα
τῆς ἐαυτῶν θρησκείας, λέγω ἐκ τῶν Χρι-
στιανῶν ὡς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως.*

3. Sed & hoc nobis in mentem veniat istos putidos homines sibi ipsis mirum in modum

dum nocere. Nam, cum deum providentem negant, nullam illius curam ac rationem in suo cultu habere illos necesse est, si suis stent principiis. Qui nobis nec metum nec spem indit, nã ille nobis est ligneus Mercurius ac stipes: ex quo hoc incommodi in homine nascitur quod, derelicto Deo neque ulterius spectato at nostro summo bono ac ultimo fine, ipse homo in se ipsum descendat, suum corculum palpet ac seipsum intueatur, ut omnium quæ cogitat aut efficit, scopum; ad quem indefinenter sibi est collimandum. Tunc verò, pro suâ propensione ac temperii, ad libitum suum effrænis ruet in omnes voluntates ac libidines; quo tali profligato homini erunt illius dæ ac *καρπας*. Quis enim repagula injiciet scelerato, qui cœlum irridens, nihil non permissum sibi credit in suo cœno? Verum cum vitia sint inquieta ac versatilia, istud hominis propudium, qui quid melius bestia olet ac sentit, rationem suam stimulabit, vitæ suæ pertæsus, ac eam vocabit in consilium: quæ contraria primo ipsius tramiti dictitans eum à luto retrahit, conscientiam lancinat, ac nobiliorem mentem inspirat. Cui ut parcat, ipsa subindè micantia rationis rudimenta ipsum impellunt. Itaque tali applaudit dictamini, ac sui compos ad illam ipsam rationem se perlucida quæ-

dam intervalla componit, eaque evadit ipsius regina, dux ac finis. Sed postmodum, cum homo sibi ipsi commissus, affectibus suis indulgeat ac ebulliat, auriga de sua sede detruditur ac in pristinum lutum revolvitur. Quô fit ut illa recrudescens contradictio, ac reciprocus adfectuum ac rationis recursus aut æstuat hunc hominem in ultimam ærumnarum lineam injiciat sine ulla spe, nisi Deus illi adfulgeat ac mentem ad sese adducat.

Verum istis præfrictæ frontis hominibus non deest aliqua ratio; quæ quoniam prægnans videtur, nobis pressius est examinanda. Scilicet nobis dicunt, quod nihil sit magis ridiculum ac probrosum, tum generi humano, tum privatim Christianis, quam tot Religiones, quibus undique scatent. Unde proclivè est credere nihil certi de Religione apud homines constare. Verum *primò* isti homines sibi soli sapientes deberent accuratè advertere, quod hæc planè evenit, prout in quàmplurimis aliis rebus, ut rectum sit unicum, obliquum verò multiplex ac penè infinitum. Innumera sunt in nostrâ vitâ diverticula, quæ nos à recto tramite abducunt, cum una tantum sit semita, quæ nos ad propositum locum dirigat. Seneca rectè sentit infinitos esse errores, qui nos de veritate seducunt ac summovent; sed unicam

cam tantum ac simplicem esse veritatem, cui nobis est insistendum.

Sed secundo isti inquieti homines non perpendunt suam, quam adducunt rationem, valere tantum ad tollendum rerum abusum, qui ubi ultro citroque curritur, in omnibus rebus occurrit; quod & nos duabus ulnis amplectimur. Immo & illa ipsa ratione *indirecte* adprobant rectum genuinæ Religionis usum; ut qui ebrietatem explodit ac fugilat, eo ipso tamen confirmat legitimum vini usum, quod seposita *acronia*, magnam utilitatem adfert. Verum præterea velim ipsi dijudicent se, suo præposito fato, Religionem ipsam, quantum in ipsis est, magis ac magis stabilire atque promovere; cum adimpleant oracula illa, quæ nobis declarant fore ut vel hæreses, vel Religionum irrisores prodituri essent, quæ cum Ecclesiâ sanam quoque doctrinam perturbarent. Eo ipso quod sint hæretici ac subsannatores, probamus & adesse veram Religionem, quæ ista Religionis carcinomata prædixit.

Verum non demiramur tertio Deistas suspensos hæreere in Religione eligendâ; quia duobus istis necessariis principiis carent, quæ nos ad Religionis optionem inducunt, scilicet *fide* & *obedientiâ*; quarum illa nos ad mysteria amplectenda impellit, hæc verò

ad præcepta præstanda. Nam fides nobis est necessaria, ut fides accrescat, sicut & obedientia, ut ad ulteriorem obedientiam accendamus. Sed pone simplicem fidem sine fucatâ conscientia, unâ cum pietate conjunctam, tunc illi Religio obveniet de cælo.

CAPUT TERTIUM.

Quòd Religio nos distinguat à belluis. Quòd Religio sit universalis inter homines. Quòd sit usurpanda ob Dei ὑπεροχὴν. Tutissimum est Deum venerari. Quòd Religio Christiana sit reliquis præferenda; ab eâque absit idololatria.

Sed præter ea, quæ jam enarravimus quartò hoc insuper addimus contra istos impios, ut eorum fundamenta planè convellamus, Religionem nobis esse necessariò eligendam atque colendam. Nam primò ea est quæ nos à bestiis segregat; immò ipsis belluis deterior esset nostra conditio, nisi Deum religiosè coleremus, eique perpetim adhæreremus. Nam si rationem in medium proferas in humanæ nostræ naturæ privilegium atque *κειμήλιον*, dicam ego quòd è contrà illa ipsa ratio nos excruciat absque
Deo,

Deo, cum non poterit opera ferre, neque intercurrentibus cupiditatibus, neque innumeris miseriis, quibus exagitamur occurrere. Sed & præterea, si oculos in futurum, sine Religione conjiciamus, nihil nos manebit nisi horrenda quædam orbitas, ac potius desperatio, cum nulla nobis adfulgeat spes, remoto Deo. Numen quidem videntur fateri Deistæ, nec prorsus illius jugum excusserunt; verum ille Deus, quem ipsi admittunt, nos finit in Officio nostro prorsus inertes, ut qui pedibus manibusque careat, id est potentiâ ac virtute, quam saltem non exerit. Ille autem homini non est Deus, qui illum beneficiis non tangit.

Sed hâc in re ad judicium omnium hominum appello; ut propositi nostri æquitas pateat atque constet. Nam inter tot populos, qui linguis, institutis ac legibus dissident in remotissimis ac barbaris tractibus, nulla gens est, quæ ad Deum non accedat, eique, pro suo more, religiosum cultum non offerat. Vox autem universalis per totum orbem terrarum, eaque constant à mundi incunabulis est ipsum naturæ dictamen. Idcirco Plutarchus* nobis disertè dixit, quòd, si terram percurras, fortè observabis urbes sine mæniis, sine litteris, maximæ inscitæ immer-

B 3

fas;

* Adversus Coloten tom. 2. p. 1125.

nè eiecisse, quamvis Diabolus illorum simplicitati ac ignorantiae maximè illudat: quales sunt illi Guineæ populi, qui ad cornu muris infixum cultum ac preces suas dirigunt. Immo *secundò* ipse Socinus in suis Theologicis prælectionibus * nobis incautè adfirmat unicuique nostrum hanc legem esse naturaliter impressam, quâ justum ab injusto possimus discernere; quam vocat *verbum Dei interius*. Quâ sanè confessione imprudenter admittit naturalem ac internam Dei notitiam hominibus insculptam: nam illa, quæ nobis inest discretio inter bonum & malum, generi humano indulta est ad ulteriorem scopum, ut scilicet virtuti insistentes aut vitia sponte nostrâ emolientes Deum adsequeremur; adeoque coleremus: alioqui illa insculptio nobis esset planè supervacanea, ut quæ de summo bono nos nullatenus certos faceret, asserere autem Deum à suo scopo excidisse utique *ἀθεολογικὸν* ac profanum est. Traditio verò, ut vult Socinus, non potest *ἐνεργικῶς* heic succurrere, quia illa vel vacillans est vel intrâ paucos annos perit atque vanescit. Sed illud insuper argumentum est Sophisticum, tertio quoniam quidam homines Deum non noverunt; ergò nulli ex naturâ suâ norunt atque adoraverunt. *A particulari ad universale non valet*

consequentia. Tempore Aristotelis fuit quidam, qui assereret nivem esse nigram; nigram idè esse eam necesse est. Quodnam est illud argumentum? nec volumus planè negare quosdam fuisse, ut olim apud Gadi-tanos, aut jam esse tantoperè ferinos, ut in pecudes verfos diceret, cùm Pane ac Satyris in medijs sylvis aptos potiùs ut latitent, quàm ut in computum hominum veniant.

Sed & Religio maximè adseritur *ex Dei naturæ inspectione*, quem omnes mortales, exceptis belluinis, fatentur. Nam, si Deum spectes ut eximiam naturam, quæ suâ gloria coruscat, etsi nullum exinde commodum nobis exsurgat; tamen sagaciores Ethnici, inter quos Porphyrius, nobis dixerunt illum sacrificiis nostris, propter illius *ὠμολογῶν* esse honorandum. Seneca: *Deus colitur propter Majestatem eximiam, singularemque naturam.* Scilicèt voluerunt satiùs esse, ut quid supervacanei præstarent homines, quàm ut incautè suo deessent officio. Verùm, si omnia, quibus fruimur, bona nobis de largâ Dei manu profluant ac cælitus descendant, ac prætereà cum sole exoriente quotidie renoventur, quasi Deus sit noster œconomus ac promus condus, ut reverà est, ac pluribus ab aliis demonstratur; tunc sanè æquissimum est ut saltem ipsi om-nium

nium nostrorum bonorum auctori gratias agamus, & ad illius nutum nos componamus. Quæ ambo, nempe *gratiarum actio* ac *obsequium nostrum* nihil aliud sonant quàm Religionem ac illius nomine veniunt, diversâ saltem appellatione.

Sed præterea ea est ultima stultitiæ linea, si Religionem planè excutias, ac te porcorum gregi adscribas. Siquidem hæc duo opprobria vel pericula tibi irreligioso obtingent; nam & hominum gratiam amittis, qui sine odio ac diris neminem intuentur ab Religione aversum, quasi bubo ac noctua inter diurnas alites viveret; immò & incurris ulttricem illorum manum ac gladium. Verùm porro quænam est illa insania vel effrænis libido, quæ te tantoperè occæcat, ut, ruptis omnibus repagulis vivas, ut ἐφίμερον, parùm sollicitus de futuro sæculo? nam, si deceptus fueris in Religione abjiciendâ, tunc quidem post hanc vitam senties furorem ac maledictionem illius Dei, cujus cultum aspernatus es. Itaque illud est supremus stoliditatis apex hominum benevolentiam Dei iram incurrere. Proinde tutissimum tandem est Religioni accuratè invigilare.

Verùm si jam ad amussim perpendamus, quænam Religio sit nobis eligenda, compertemus illam esse Christianam Religionem,

cui cæteræ fasces suas submittunt. Hæc non intendimus illius præstantiam ac veritatem demonstrare, quod Latinè, Anglicè, ac Gallicè factum est ab eximiis viris; sed tantum obiter indicare, quæ sit nostræ Christianæ Religionis prærogativa. Treis adhuc vigent Religiones in mundo præter Christianam, nempe Judaïca, Muhommedana, ac Ethnica. Judaïcæ verò ea est natura atque contextura, ut fermè omnes illius lineæ ac dictata concurrant ad Jesum Christum tanquam illius centrum ac scopum, uti Patres dicebant: immò ipsimet Judæi fatentur nihil quidquam momentosum relatum fuisse sub veteri fœdere, quod non debeat ad Messiam dirigi, eique adplicari. Quod, ut vides, nos manu quasi ducit ad Dominum nostrum, quem verum esse Messiam à plurimis optimè demonstratur.

Muhommedanos quod attinet, notissima res est illis, qui eorum libros legerunt, illos Jesum Christum illiusque Evangelium magno in pretio habere ac tantum non venerari. Immò & qui nuperrimè apud illos, ac præsertim in eorum curiâ versati sunt, nobis narrant illos populos, si sibi liceret sua sensa, sine periculo, promere, à Religione Christianâ non multum abesse. Si verò de Paganis sermonem habeamus, videbimus illos

los in suâ superstitione puerescere ac prorsus delirare, quod optimè demonstrat *πλουμε-
9ης* Joannes Gerardus Vossius *lib. de idolo-
latrid.* Nec demiremur quod Patres Con-
ciliū Carthaginienſis * decreverint suos Im-
peratores Honorium ac Arcadium cohortari,
ut quæ altaria ac ornamenta haberent Pa-
gani sive in propatulo sive in speluncis, eo-
rum auctoritate ac jussu ubique diruerentur;
quoniam Ethnici sunt nobis infantes in suis
ritibus ac idololatriâ; è quorum manibus
amovemus quæ ipsis fore noxia credimus,
Canones, adversus res tam deridiculas, vel
probrosas, qualia erant Alexandrina myste-
ria sub initium Christianismi, sunt salutare,
quamquàm ingrato palato amari. Quos ad
hominum libertatem, bona, conscientiam
ac vitam extendere crudelitatis est detestan-
dæ, eoque in Paganorum castra convolas.

Sed & præterea nihil quicquam reperias in
Religione paganâ ad veritatem vergens, quod
non sit referendum ad Vetus Testamentum,
à quo suam originem repetit. Nam Diabolus
in Religione planè cæcutit, illiusque est ste-
rilis consarcinator, ideoque Dei simia est vo-
catus, cùm sua arcana ac *τελειως* abs lego
mutuò acceperit, ut, inter alios, ostendit
clarissimus Bochartus. Ideoque Justinus

Mar-

Martyr in suâ ad Græcos cohortatione optimè dixit, illorum ὑποφήτας ac præceptores nihil ex se ipsis ad Religionem comminiscendam contulisse; sed, quæ in suis libris, de Religione incrustârunt ac depravârunt, deduxisse ex Mose aliisque Prophetis, ex iisque furtivè sua compilâsse, ac fabulis ac allegoriis omnia perturbâsse. Τὸν χάριν μνη-

p. ἔλληνες; ἵνα γινώτε ὅτι ἀληθῆ θεοσέβειαν ἔ-
 25. δυνατὸν παρὰ τῶτων μαρτυρεῖν, τῶν μὴδὲ
 ἐν οἷς ὑπὸ τῶν ἑξωτὴν ἔθνη μάθησαν ἰδίον τι
 γράψαι δυναθέντων, ἀλλὰ διὰ τινος ἐκείνης
 ἀλληγορίας ὑπὸ Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν
 προφητῶν ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγραμμάσιν
 ἀπηγγελοῦν.

Immò si ipsimet Ethnici fateantur ab Religione Christianâ insignia obtinuisse emolumenta, cùm ad angustias redacti essent, etiam postquàm suorum Deorum preces ac cultum frustrâ tentassent, eò ipsò manus dant virtuti, efficacix, ac veritati nostræ Religionis. Quod & probat ipsemet Justinus in suâ secundâ pro Christianis

p. 79. *Apologia*, inter alia sua argumenta, ex Marci Imperatoris Epistolâ, qui ut præsens ad suum Senatum Romanum scribebat se in Germaniâ à Barbaris oppressum, adversus Christianos, qui quàm plurimi erant in suo

exercitu, quasi suæ cladis fomites, infrenuisse; sed postea advertisse illos minimè esse *afregi*, ut qui Deum ferrent (a) ac incolerent in suâ conscientia, suisque precibus Deum suum habuerint propitium: quoniam, cum jam inde à quinque diebus aquâ caruissent, eorum auxilio aquam frigidissimam de cœlo acceperint, suis hostibus interim grandine igneâ percussis ac perterritis; adeo ut victoria sibi obtigerit. Quocircà jubet Senatum, eos qui Christianum ut Christianum eo tantum nomine accusarint, vivos comburere; quod ut præsteretur, mandat quoque illius decretum ad omnes Provinciæ Præfectos perferri, postquam in foro Trojano lectum fuerit.

Inter Christianos verò illa nobis est seligenda Religio, quæ à Paganâ magis abest, quæque idololatriam averfatur, ut quæ sit contraria tum rationi, ut postmodum ostendetur suo peculiari loco, tum remotissimæ ac genuinæ antiquitati, quæ à manibus Dei recens nata erat, ab eoque parum distabat; atque adeo ea, quæ nobis offert ac dictitat, nobis deberent esse optimæ notæ. Quapropter Cyrillus Hierosolymitanus * dixit nos optimè facturos, ad nostram Religionem sta-

(a) Undè & veteres Episcopi, & ipsi Christiani, *ἡσιφύγοι* dicebantur.

* Catech. 4.

stabiliendam, si incipiamus ab omni idololatriâ excidendâ, Deum religiosè in cordibus colendo; τὸτο μὲν αὖτε, inquit, τοῦ πρώτου δόγμα τῆς εὐσεβείας ἐν τῇ ψυχῇ προημελίωσον διὰ τῆς πίστεως. Vitam idololatriæ addictam vocat continuam mortem Clemens in sua secundâ Epistolâ ad Corinthios: ὁ θεὸς ἡμῶν ὁλῶ ἅλλα ἔθεν ἢν εἰ μὴ θάνατον.

Ex iis, quæ jam diximus, credimus non fore Lectori ingratum, quod de *Religione Naturali*, insequentibus capitibus, tractemus, nec nos fugillatum iri, quod Deistis accedamus aut faveamus, quorum fundamenta jam labefactavimus, aut quod velimus nihilum quidem naturam promoverè in contemptum Christianæ Religionis, quam colimus. Absit tam sinistrum ac durum iudicium. Sed hoc volumus duntaxat demonstrare, Christianos ab naturâ in aliquam multis capitibus discedere ac aberrare (quod iis vitio debet verti.) atque Religionem ad primogeniam suam puritatem ac innocentiam illibatè revocare, sepositis tum præjudiciis innumeris, tum contendendi ac æternum altercandi pruritu.

CAPUT QUARTUM.

Atheismus est sedulo eradicandus. An illi inter Veteres Athei habiti, reverà tales fuerint. Quæ genera argumentorum sunt admittenda ad Divinitatem probandam. Cartesii argumentum heic examinatur. Primum argumentum ductum ex quercinis foliis. Secundum argumentum ex communi consensu.

NOS sanè ii sumus, qui ubique Deum advertimus, palpamus atque veneramur; in hisce, quas circumgestamus, ædibus divinum nostrum amplectimur hospitium in vestibulo, in aulâ, in penetralibus. Et si foras prodimus, comitem ubique gratulabundi sentimus, de arboribus quasi pendentem veneramur, in Republicâ formicarum suspicimus, in minimis herbis sagacitatem illius summam atque providentiam singillatim adspicimus. Potuissemus & parcere huic labori, qui vulgò infumitur ad Numinis existentiam probandam, nisi nostro devincti officio istam tenuem lucem, quam ab Deo mutuo accepimus, ipsi vicissim grato animo redderemus, ut qui à naturâ sumus creati Dei testes ac vindices. Tum
verò

verò omnes homines debent solliciti hoc Atheismi portentum de medio tollere, quantum in ipsis est, quoniam omnem pietatem illud extirpat, virtutem enervat, ac Societatis vinculum dissolvit. Isti homunciones ferinis agitati cordibus, Divinitatem nullibi conspiciantur, & medio in lumine lucem flagitant amentes.

Hoc sæculo duo egregii viri contentionis ferram inter sese duxerunt in explicandis veteris Testamenti Prophetiis de futuro Messia; alius ab alio, ut qui maximè, discebant, diversis imbutus principiis. Alius dictitabat se ubique in veteri fædere advertere Messiam; alius verò contrarium adferebat. Eodem planè modo, quamquam omnes Divinitatem clamitant, adsunt tamen monstra inter homines, qui istam abjurant veritatem. Apud Veteres fuerunt habiti Athei Diagorus, Protagoras ac Theodorus, à Cicerone recensiti. Plato verò generatim dixit 10. de legibus, semper adesse aliquos Atheos, licet nunc plures, nunc pauciores. Ælianus verò sic 1. 2. cap. 31. *ἔδαις γοῶν ἔννοιαν ἔλαβε πιαύτῳ οἶαν ὁ Εὐήμερος ὁ Μεσσηνέης ἢ Δεογένης ὁ Φρύξ, ἢ Ἰππὼν, ἢ Διαγόρας, ἢ Σωσίας, ἢ Ἐπικύρης, ὅντι Ἰνδός, ὅντι Κέλτης, ὅντι Αἰγύπτιος.* Quibus accedant Cannibales nunc

nunc Americam incolentes ; atque incolæ
Soldaniæ in Africâ. Huic numero & depu-
tabatur antiquitus Lucianus , ac simileis ,
non quòd existimemus , (quis enim novit
huiusce rei veritatem , ac anfractus ?) quòd
isti eruditi omnem planè excussissent Reli-
gionem ; sed meherculè crediderimus quòd
fortean parvi penderent illius Religionis laci-
nias , quæ Deos in lenones , furciferos , la-
trones ac homicidas convertibat , quales &
seriò depingantur ab Tertulliano , Minutio ,
Felice , Arnobio ac Lactantio ; veterumque
infanientium hâc de re cogitata adeò erant
deridiculâ , ut , ubi pedes figerunt , prorsus
nescirent. Sicut Socrates sugillabatur
tùm in populo tùm ad scenam , quasi Deum
eliminaret , quamquàm constat illum Numen
amplexum fuisse , ut alibi demonstrabimus ,
illudentem tamen de cætero Apollini.

Inter & recentiores recensentur nonnulli
ex istis famosis hominibus , qui *vivicombu-
rio* , ut Tertullianus amat loqui , vitam fi-
nierunt , vel Parisiis vel Constantinopoli ,
suarum nequitiarum pervicaces martyres.
Crediderimus utique illos potiùs deputandos
esse ergastulo , ut qui diuturniorem persen-
tiscerent tortorem visceribus insidentem ,
scilicet hostem Dei , vel rabidorum instar
cæteris illigati viserentur ad exemplum aut

tandem; mentis suæ compotes, ad meliorem frugem reverterentur, ut heic in Angliâ desperato accidit Atheo sub illius vitæ confinium.

Et si igitur nobis elucescat, immò in scribendo, adesse Deum supremum motorem, res tamen venit nobis probanda, idque duplici genere argumentorum, quæ educi possunt, vel ex mentem nostrâ, vel ex inspectione naturæ. Priora quidem sunt exquisitissima apud probos viros, qui bonâ fide agunt, ac rectam mentem cum invidâ conscientiam retinent; sed parùm pulsabunt pertinaces, quibus & obduratâ conscientia. Idque verum est hâc de causâ, quod, etsi planè in meo pectore convictus essem hujuscemodi argumentis, non exinde sequitur me eodem posse cæteris persuadere: quibus sanè proclive erit negare se parùm cogitationum confcios esse. Atque aded res planè turbans ac infecta erit apud Atheos, qui mentem meam ad cogitata irridebunt. Ut dicam quod res est, illæ mentis idææ subtiles atque acutæ visæ sunt; sed tamen pervicax animus illas exhibilabit.

Ab istâ re non abludit hæc fabella, quæ apud Lucianum legitur; quod nempe duo Philosophi in propatulo convenire debebant coram Græciæ populo, disputaturi alius in

gratiam Deorum existentiae, alius vero adversus illam. Verum Dii simul in consilium coeuntes iusto percellebantur timore, ne sua exciderent causa, quandoquidem eorum vindex nimium acutus erat; ac verendum erat ne illius acumen in auras evanesceret. Res agatur exemplo: maximus vir *in suis meditationibus* ait quod in mente nostrâ adest idea infiniti; quæ à nobis proficisci non potest, cum simus finiti; cum causa debeat effectui suo esse adæquata. Atque adeo idea illa infiniti suam debet originem Deo, qui nobis illam indidit. Sed nunquid facile dictum est, quod nobis adest differendi ratio, quæ nobis *comparativa* vocatur, quâ scilicet unam rem cum aliâ assuefactus comparare, possum cogitata mea exaggerare atque augere, ut tandem infinitum mihi repræsentem atque exhibeam. Simul ac oculos in mundum conjeci, potui & innumeros alios fingere; nec tamen ullus aderat, nisi mens mea, quæ talia phantasmata inderet. Pari certè modo nobis non est difficile alium nobis excellentiorem confingere, immò & infinitum, quam nullum alium præter mentes nostras hujusce rei causam reperiēs.

Sensilia ergò argumenta videntur vulgò magis prægnantia apud omnes, cum homines sint materiâ aliquantisper involuti.

mum sit quæcunque creatura, quæ nobis
 occurret, illaque nobis indubiè adferet Divi-
 nitatem. Si dicas casum vel fortuitas atomos
 fuisse causas totius hujusce mundi, neces-
 sum etiam est dicas eandem causam, nempe
 concursum atomorum obliquarum cum di-
 rectis produxisse pari modo parteis ejusdem
 mundi. Alioqui hinc sequeretur quòd saga-
 cissima causa parteis procreâsset, cum ta-
 men solus casus totum genuisset orbem;
 quod dictu ridiculum planè est. Jam verò
 evidentissimè patet, quòd prudentissimus
 auctor effecit quascunque parteis hujusce or-
 bis, atque adeò concludendum est quòd
 parem adhibuerit artem atque solertiam ad
 omnia condenda. Inspice, verbi gratiâ, pri-
 mam arborem, quæ è terrâ pullulavit, aut,
 si velis, quercum; tunc advertes illius folia
 esse simili ratione tornata, ex utrâque parte
 aculeata, lineis quàm plurimis interdisting-
 ta, quæ totum opificium sustinent. Quid
 tale folium produxit? An natura? An casus?
 Si sit natura, quid illa sit ulteriùs inquire-
 tur, donec tandem ad causam intelligen-
 tem (quæ sanè est Deus vocatus *natura natu-*
rans ab scholasticis) accedas? Si sit casus,
 quò pacto potuit tam politè desinere in co-
 num? vel si id potuit quidem, illud sese
 non persuadebit nisi obstipo animo, quòd
 po-

potuerit illud idem inferre sagax artificium ac
 fimillimum in centum myriadas foliorum.
 Quin immò ista accurata delineatio, in in-
 numeris locis patet, in dissitissimis regnis,
 in montibus, in convallibus. Quare cùm
 similis ac constans textura ubique sit, supre-
 mum Numen fateri necesse est, qui cuncta
 in istas compressit regulas.

Quid si advertamus quid hâc de re narre-
 tur inter homines, videbimus quòd omnes
 unanimi consensu Divinitatem admiserint,
 Adeò ut tota natura humana à remotissimis
 Japponibus ad ultimam Thulen usque idem
 sentiant, atque profiteantur. Ita Vellejus
 apud Ciceronem 1. de Nat. Deor. *Vidit Epi-
 curus esse Deos, quòd in omnium animis eo-
 rum notionem impressisset ipsa natura. Que
 est enim gens, aut quod genus hominum, quòd
 non habeat sine doctrinâ anticipationem quan-
 dam Deorum, quam appellat πρὸληψιν Epi-
 curus.* Nunc verò quòd ab omnibus accep-
 tum est, illud est necessariò verum, ut quòd
 à naturæ latifundio prodeat. Idem Vellejus
 paullò mox: *cùm enim non instituto aliquo,
 aut more, aut lege sit opinio constituta, ma-
 neatque ad unum omnium firma consensus; in-
 telligi necesse est esse Deos; quoniam instas eo-
 rum, aut potiùs innatas cognitiones habemus.*
De qua autem omnium natura consentit, id

verum esse necessesse. Plato lib. de leg. Ari-
stoteles 1. c. 2. Seneca ep. 117. Plutar-
chus in amator. & ceteri hanc utuntur con-
stanti ratione. *ἡ δὲ φύσις ἡμῶν ἐστὶν ἡμεῖς, ἡ
βασίς βασις, τοῦ ἡμῶν ἐστὶν ἡμεῖς.* *Hominum
commenta delepidies,* inquit Cicero; *namque
iudicia confirmat.*

Sunt res quidem, quæ in uno tractu reci-
piuntur, in aliis vero ut falsæ rejiciuntur:
quod verò ad Divinitatem pertinet, omnes
ambabus ulnis amplectuntur. Nec nobis di-
cas quod forteam traditio ad nos usque deri-
vata hanc potuerit instillare opinionem; ni-
hil enim magis ficulneum poterat adferri ad
deprimendam Dei existentiam: cum, si ad-
vertas quomodo procedat traditio, videbis
quod intra spatium centum annorum, res
vel intereant vel aboleantur, aut valde senes-
cendo immutentur: quod evenit vel incuriâ
hominum, vel defectu memoriæ, vel trans-
versis aliis seu opinionibus seu exercitiis, quæ
lompia tandem depravant atque obliterant.
Quid nobis debet esse antiquius, quam Re-
ligio, quæ, si verum fatearis, insculpta
fuerat in hominum mentibus? Sed nihilo-
minus verus veterascit cultus, idolorum ve-
rò superstitio invalescit, donec tandem de
mundo quasi abigitur Deus. Adeo ut fra-
gilitatis nostræ memor Deus voluerit nobis
scrip-

scripturas suas concredere, ut ne palantes erraremus post Deos alienos. Istaquæ sola ratio plurimum valere apud nos debet, quare debeamus traditionem non scriptam eliminare; cum, si res ritè perpendatur, persuasum nobis erit Scripturam nobis fuisse concessam, ne amplius incerti traditionibus adhereremus. Næ illi essemus, qui Divinitatis existentiam ex animis nostris excutere mus, potissimum cum in peccatum incidissemus, cum tunc temporis nobis sit importuna ac pergravis illa cogitatio; cum è contrario, in mediis sceleribus, in visceribus mortalium magis ardeat, ac pede claudo sequatur ille ineluctabilis vindex.

Hæc nobis persuasissima sunt, ac sufficiunt: nam si protervis Atheis vellesingere Divinitatis sensum, ne illud quidem perficeres, quamvis ratio de cœlo delapsa elucesceret æquè perspicuè, ac sol ipse. Nunc verò ad Deum proximè accedentes, attentius introspeciamus quid illi competat, omis sis illis, vel quæ ab aliis tractata sunt, vel quæ sunt notissima, ac centies repetita.

CAPUT QUINTUM.

Quòd duo sint genera Religionum. Deum esse unum patet ex usu, ac instinctu hominum. Hoc idem ostenditur ex variis Veterum ac Recentiorum testimoniis, ac concordia. Variis rationibus probatur illa unitas. Favetque qui fructus. Mala Religioni intulit. Quinque progressus seu incommoda imaginationis in Religione.

REm attentè examinanti patebit, quòd duo fuerunt, suntque etiamnum duo Religionum genera; quibus homines fuerunt vel imbuti, vel decepti. Alia est *spiritalis*, quæ à puris mentis nostræ principiis emanat. Alia verò *sensilis*, quæ originem suam repetit ab *imaginatione* hominis. Initio rerum, quo nondum *Φαῖσος* cultum divinum deturpaverat, mens *unicum* adoravit Deum: ut videas abhorrere à ratione multitudinem Deorum.

Nam *primò* ad unitatem propendet tùm consuetudo hominum aut lex gentium, tùm & arcanus quidam in illis instinctus. Nec isti motus sunt supervacanei, *cùm opus natura*

* D. Ambrosius in Luc. 17. Dives Philosophia plures Deos fecit; pauper Ecclesia unum Deum novit.

tura fit opus intelligentia. Dictum quidem fuit, quodd, sicut unicus erat sol in coelis, vocatum Plinio *regimen mundi*; sic & in terris unus debebat esse Monarcha: nec de nihilo est, quodd Justinus adserat in principio rerum imperium penes Reges fuisse; cum, auctore Senecâ Poëtâ, cubile & thronus socium ignorent. Hoc scilicet volumus, quodd, uti unus Deus nominatur de coelis; ita & Vicarii ejus nempè Reges sunt *μόναρχοι*, cujus imperio cæteri subsint. Hoc quidem pactò narratur, quodd Henricus Quartus Rex Galliæ universalem monarchiam conabatur sibi parare, recitante id nobis moderatissimo Episcopo, hâc de re suis posteris mentem viamque aperiens. Quod nec repudiatum fuit ab illius nepote ipsius æmulatore, uti quidem amat vocari, si credere fas sit vel publicorumori, vel inquieto illius molimini, vel ærumnosis lanienis, quibus tot loca confurcata sunt: nisi quodd fatendum est ambitionem *sublimium animarum vitium*, uti quidem nominata olim fuit, calcar naturæ addidisse, aut potius omnia commiscuisse duplici nomine; tum quodd Dei parteis sacrilegè assumere tentarint his novissimis annis, tum quodd limites sui imperii sine limitibus propagent. Itaque evenit ut cuncta tandem dissolvantur, vel quia fastus animi

turgescit, sitque rationis expers, ad imperium parum aptus; vel quia Monarcha, tot tantisque populis nequiens invigilare, quam plurimas videat oboriri factiones; vel quia tam vastum imperium suam ipsam mole ruit. Dùm Rex Galliæ invadit aliena, amittit & sua. Fatale fuit Romanis penetrare ultrà Taurum & Euphratem. Rex Tartarorum, qui Sinas occupavit, pristino imperio retinendo est impar.

2. Sed præter populorum instinctum, habemus Sapientiorum, seu testimonium, seu usum illi superstructum. Nam qui inter Veteres docti fuerunt, unum tantummodò Deum adoptare consueverunt. Quod patet ex Marco Antonino, Arriano ac Stoicis hæc in re divinis. Quibus adde Ciceronem, Plutarchum, aliosque apud Clementem Alexandrinum, & Lactantium citatos. Id quoque apparet tum ex Socrate, tum ex Platonis epistolâ 13, qui in popularium suorum gratiam scribens, *de Diis*, uti quidem usu veniebat tunc temporis, loquutus est. Verum cum ad suos familiareis suam inflexit orationem, unius tantum Dei mentionem fecit, uti quidem vulgò existimatur. Præclaris quidem viris illa ipsa epistola citatur, ab aliis tamen in falsi suspicionem vocatur. Nos verò rotundè spuriam vocamus hoc nomine

mine, quod Veteres, qui Platonem passim citant, immò & sermonem habentes de Dei unitate, nihil dicant de hâc decantatâ epistolâ; ne illi quidem qui inter eos sunt eruditissimi; quod tamen ultrò fecissent, si ipsis nota fuisset. Seneca nobis adserit quod omnes Diis, qui variis designantur nominibus, Jovis, Neptuni, Plutonis, vel aliorum, in unum tandem Deum desinant, unumque planè conficiant. *Jovis omnia plena.* Ideoque videre est illum Philosophum solere in omnibus suis scriptis unum graviter nobis referre Deum.

Hicque sponte nostrâ excusaremus Ægyptiorum cultum, atque Riolani* moderationi libenter accederemus, qui exosam Ægyptiorum superstitionem minuens ait Juvenalem cæterosque falsos esse; cum eam gentem impropere, quod allia cæpasque suo sæculo adoraverint; hoc potissimum nomine; quod sapientissimi populorum essent, quodque Plato patriam suam reliquerit eos visendi causâ. Verum novimus sapientes sine Deo stultissimos esse: tum & opponimus quæ Cic. i. de Naturâ Deorum famosa narrat de Crocodili, Ibis ac Felis etiam (si Diis placet) cultu probroso; quæ & de bestiis narrat apud Syros cultu venisse.

Ad-

* In illius comment.

44 DE RELIGIONE

Adde & Justinum * loquentem de Cyro: *huic (scilicet Cyro) successit filius Cambyses, qui imperio patris Egyptum adiecit; sed offensus superstitionibus Egyptiorum, Apis caterorumque Deorum ades dirui jubet.* Adde & Lucianum, & quos non? Magnus Scaliger eò processit, ut asseruerit de amen- tissimâ illorum superstitione indecoros oris ac ventris flatus ab ipsis fuisse adoratos.

Quòd si Pythagoras multa includebat my- steria in monade seu unitate, id quidem ef- fecisse existimamus, quòd omnia in unicum resolverit Deum, eaque fuit Veterum opi- nio; cùm scilicet mihi constet illum fuisse & doctissimum, & pientissimum. Sicuti per *binarium* intelligeret materiam illam Ve- terum ὕλην. Immo & rem enucleatius at- tendenti patebit, quòd Ethnicorum vulgus unum supremum reveretur Numen, Jovem nomine, ad quem veluti per gradus adscen- debant. Cæteri Dii erant intermedii ac in- tercessores, vel varii satellites, qui parati erant ad obsequendum Jovi πατρὶ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ut clarè videre est apud Apuleium. Plebecula quidem decepta est, sua thura tot Numinibus adurens: nam prima veterum Scriptorum mens videtur fuisse curiam in coelis poëticè delineare ad instar Regum terre-
norum

* Pag. mibi 12.

norum familiæ, qui plurimos sub se creant administratos, seu inferiores legatos ad sua peragenda negotia. Hoc nempe est mysterium talis farraginis multiplicium Deorum : ut quidem hæc in re evenierit, quòd accidit Josepho, qui inter sua insomnia visus est sibi videre ut soli fratres veluti astra sese submittent.

Nec prorsus supervacaneum est, quòd Muhommedani, qui magnam terræ partem incolunt, unum Deum tam acriter fatentur, pollice in altum erecto ad talem Dei unitatem probandam, ut mille martyria sint passuri ad hujusce rei documentum. Scimus quidem illam Religionem esse Christianæ Religionis vel mixturam, vel abortivum fructum : sed & prætereà hæc de unitate Dei inconcussa opinio demonstrat naturæ rudera, quæ in imis illorum medullis infixæ sunt, nec ullâ de causâ possunt removeri.

3. Adsunt & nobis rationes, ex quæ prægnantes, quæ nobis unius Dei extorquent confessionem. Primùm quidem cùm Deus ab omnibus existimetur *supremus*; indè consequitur quòd nullum vel superiorem, vel sibi æqualem habeat : alioqui *supremus* dici non posset. Subditis quidem suis *supremus* esset, sed non item suo corrivali. Immo & omnia denique pessum irent, si tales semi-

Dii

Dii de imperii jure inter sese contenderent; sicuti & visum est sub finem labescentis imperii, cum sex simul Cæsares orbem terrarum sibi vi, astu, aut imbecillitate potius dividebant. Sed *secundo* sic nostrum procedit ratiocinium. Vel isti duo Dii (quod dictum pariter velim de innumeris aliis, nam nulla est ratio, cur si admittam duos, non admittam innumeros in infinitum dividendos, quod deridiculum;) vel isti duo Dii, inquam, possunt in sese invicem aliquid mali inferre, vel non possunt. *Si possint*, tunc quidem infirmo aliquid humanitus accidit, ut quod *fata trahant* illum in pejus aut interitum. Si nihil possunt efficere unus adversus alium, tunc non sunt omnipotentes atque adeò desinunt esse Dii, in æquilibrio positi, ruinamque sibi minitantes in cassum, quamquam invido oculo. Nec nobis dicas, quòd non possint sese infirmare atque destruere ἐξ ὀψερχης. Nam illud quidem fatebimur de impossibili, quod illius ingenitæ veritati adversatur. Sed cum Deus nihilum ipsum ad libitum disponere possit, certè quidem in aliquid reale è regione sui positum suam infinitam exerere Majestatem nihil vetat. Sed *tertio* apud omnes omninò constat, quòd Deus est perfectissimus, ideòque ab ullo planè defectu immunis; quod sanè falsum esset,

si

si duo vel tres adessent Dij: nam vel non eadem haberent virtutes, vel eadem, vel saltem simileis. Si non eadem haberent, tunc alicujus virtutis defectus illius procul dubio Dei indigentiam indicaret. Si sint eadem planè, nullum ab alio est discrimen, ut quæ sunt eadem, non distinguantur atque unam sortiuntur naturam. Si similes sunt virtutes, tunc consequitur, quod cum similia non sint eadem, alius in aliis fortunam invehitur, suamque subobscuram sortem lamentabitur: quod planè est intolerandum, nisi apud nos homunciones minorum gentium Deos. Nec est quod dicamus foecunditatis esse Deorum multiplicitem. Nam ista instantia, quæ apud nos valet, ut qui multiplicitem propagemus, vel ad nostrum defectum supplendum, vel ad auxilium nobis admovendum, nihili est apud Deum, qui sibi cæterisque sine paupertatis nubeculâ ditissimus est.

Sed accidit insuper ut, cum à teneris unguiculis inter materialium fascias nati ad spiritalia tandem soleamus adscendere, in Religione inverso processerimus ordine, quoniam spiritalia primùm amplexi ad ima terrestriaque pedetentim devoluti sumus, labentibus annis. Religio *phantasmatum* seu *imaginationum* successit, quæ Deum de mentis

no-

nostræ sede dimovit. Non equidem vellem *Φαρμασίαν* nostram vituperare, cum nobis fuerit concessa (ut quidem videtur) tùm ad retundendum fervidum mentis impetum, quæ suâ naturâ vivacissima est; nec prorsus repudianda est illius viri fabella, qui nimium à materiâ, præ meditatione jugi, secretus, è corpore suo evolavit, illudque exangue reliquit; cùm declaratum hâc ratione eat nos debere cum corporibus nostris familiaritatem inire, si velimus ea facta tecta que conservare; tùm verò etiam imaginatio intermedia nobis opposita est, ut, intercedentibus animalibus spiritibus, inferiori parti auxilio ac solatio essemus. Quid igitur efficit imaginatio? hoc scilicet, ut interventu animalium spirituum mentis nostræ januam pulset, (nam ausim dicere glandulam, quæ apud Recentiores Medicos non benè audit,) de tabernaculo nostro nuntia ipsi renunciatum: adeò ut mens de lectulo suo subitò adsurgat, ipsique aures præbeat. Nec aliud est *Φαρμασία* nostra, nisi mens nostra, quæ sese adplicat ad materialia objecta intuenda.

Sed cùm Religioni sese immiscuit non advocata, tùm omnia perturbata sunt; *dam-nosa quid non imminuit dies?* imaginationis seu gradus seu vitia animadvertere operæ erit pretium, ut corrigamus eam de præterito, vel

vel præcaveamus in futurum. *Primò* ubi scilicèt in mentem irrepfit; objecta, quæ remotiora erant, voluit propiùs admovere, ideòque de cœlo descendimus, ut astra adspectabilia adoraremus: nam iverim in illam sententiam, idololatriam ab astrolatriâ cæpisse. Dein, cùm illi Dii à nobis nimium essent semoti, inquieta nostra imaginatio ambulancia inter homines quæsitivè Numina, ut in eorum amplexus possemus ruere: ut sic de cœlo in terras, de terris in ædes, de ædibus ad focum deventum fuerit, ut simul cum Diis familiariter sederemus, unaque possemus calefieri, in gremio nostro cum illis coludentes.

Sed *secundò* laboravit vitio imaginatio, (pessima illi attribuit D. Chrysostomus) scilicèt fæcunditate, ut quæ innumeros multiplicaverit Deos. Non contenta cœlos Diis undique confluentibus replere, in terris & ubique resperpsit Deos, sicut in maribus. Tot erant Numina Athenis, ut faciliùs ibi reperires Deos, quàm homines: plus quàm 30. millia illic aderant, deerantque mantus ad thura admovenda. In montibus, in convallibus, in quercubus, in lucis palpabantur Dii. Famosissima animalium vel olerum ad culinam usitatissima Deorum solum invadebant. Ut nihil socordiæ deesset, Cicero

D

nobis

50 DE RELIGIONE

nobis narrat pisces à societate nostrâ alienissimos numero Deorum adscriptos fuisse. *O curva in terras anima! ô quantum est in rebus inane!* ut istud quidem verissimum sit, quòd, qui desinunt esse in *Religione sapientissimi, evadunt stultissimi*, quique nullibi inveniebant Deum, ubique Deum, sine Numine, occœcati inveniant. Quâ de re S. Paulus dicebat Ethnicos factos fuisse insipientes. Ubi verò Religione Christianâ afflati sumus, ubique reperimus Deum atque recuperavimus pristinorum statuis disjectis. Eaquæ mens Jesu Christi cum muliere * Samaritanâ colloquentis fuisse videtur mihi certissima; nempe cum Deus sit spiritus, necessum est ut qui illum adorant, eum deinceps adorent *spiritu ac veritate*. Hoc vult Dominus, quòd cum sit spiritus *ubique est*, ideoque nostro spiritu est præcipue adorandus atque *veritate* umbris oppositâ; nec nobis deinceps querendus est Hierosolymis, cum Religio ad nativum & pristinum statum redintegretur, quæ Deum ubique colebat præsentem: vel dixerim illum *spiritum* significare mentem & scopum Religionis Judaicæ, amoris velis & ceremoniis, ut in posterum illi uni adhærendum sit; atque adeò debemus illum adorare *spiritu ac veritate*, id est, tali scopo & in-

ten-
 * Joan. c. 4.

tentui recumbendum est nihil morando quod crassum & materiale erat: sicuti 3. cap. ep. 2. ad Corinth. dicitur, quod ubi est spiritus, ibi est libertas, id est, ubi est Evangelium ab lege repræsentatum atque exhibitum, ibi est libertas Christiana, quæ ab obscurâ Mosis servitute subducit.

3. Cùmque nostra imaginatio sit Protheo similis ac sese in mille vertat figuras, illius fecunditas varietatem atque inconstantiam dilexit; cùm *constet æternâque lege positum sit, ut constet genitum nihil.* Cùm sit perforata, (liceat mihi cùm Terentio loqui, ubi de fabulis ago) pristinos despiciata Deos, novos adjunxit, quasi rebus suis magis præsentem. Roma * quæ sub initium in suo cultu simplex erat admodum, in religionis pompâ crevit crescente imperio, cùmque ipsi, ad illius incunabula, curta esset supellex, ambitione turgescens suâ ignotos advocavit Deos, submittens sese Diis Provinciarum, quarum colla prefferant. Ut tunc temporis innu-mera cerneret Numina, calamistrata auroque & gemmis coruscantia. Hæc arguebat Persius; *dicite, Pontifices, in templo quid facit aurum?* nec credas illam in Religione levitatem Romanorum tantum fuisse, cùm &

D 2 con-

* Illa civitas vocata Theophilo *ἡ πόλις τῆς θεοφιλίας*.

constet ad ultimas Oceani oras penetrâsse :
nam docemur his novissimis sæculis Sinas ve-
teri Religione suâ pertæfos legatos in longin-
qua loca misisse , ut indè alios Deos evoca-
rent sibi magis propitios. Majorum nostro-
rum lapsus intemperiem nostram non corre-
xit , cum videamur graviori lapsu ruere ;

*Ætas parentum peior avis , tulit
Nos nequiores , mox daturos
Progeniem vitiosorem.*

Siquidem *quarto* Christiani denuò incide-
runt in Ethnicorum idololatriam eò magis
detestandam , quòd hypocrisim Religioni
suæ addiderint. Dissolutè & apertè servie-
bant Pagani innumeræ Deorum turmæ : sed
nunc Christiani sunt Pagani personati ; & ,
dùm videntur Deum colere ipsique illudunt,
Sanctos Sanctasque ubique venerantur ;

- - - *mutato nomine de te
Fabula narratur.*

Tota tua familia, ô Jupiter, revocata est,
atque adoratur sub obtentu tot Divorum,
qui nunc invocantur; nec est quòd irascaris
de tuâ Religione desertâ. Itaque non pos-
sumus nos temperare, quin huc revocemus
illius

illius inter Helvetios hominis historiam, qui videns tot delubra ac facella Sanctis dedicata, nomine Dei amisso, fatuè existimabat Deum illis locis nunquam interfuisse.

5. Sed imaginatio, quæ sunt Diaboli technæ, ulterius provecta est; ut qui invigilans hominum temperamento, illos eo nomine deluserit atque animos inverterit, quod eorum natura ferebat; atque adeò secundum Regiones hæresin induxit. In Oriente animi sunt aërei & ignei, Diaboli astutia effecit, ut ambitiosi homines, Arius, Nestorius, Macedonius, Eutyches sese in cœlum everherent, ac depravarent doctrinam, quæ spectat Divinitatem Christi vel illius incarnationem, tum & fidem in Spiritum Sanctum. In Occidente verò, ubi ingenia sunt terrestria magis atque in melancholiam vergentia, vaser ille spiritus homines imbuit melancholicis ut plurimum doctrinis, persuadens plurimis incautis hominibus Dei spiritum esse eorum Ducem atque suggestorem, ut Sacra Scriptura de eorum manibus subtrahatur, ac in illius locum subrogetur effrænis vertigo.

His omnibus excussis, quantum præsens scopus postulat, non est quod heic examine-mus, utrum Deus sit *à se*,* quod quidem est certissimum; hucque res tota redit, quod

D 3

à

* Hoc accuratè examinant Arminius & Cartesius.

à pullâ extrinsecâ creaturâ in suâ existentia dependeat, quodque præterea reale æternumque sit rerum omnium principium. Nec etiam animus est, quod vulgò fit, probare Deum esse *primum*: quasi verò illud posset à quoquam negari. Hæc duo obiter enarro ad demonstrandum, quod frustrâ magni viri sæpè se fatigent in enucleandis de lanâ caprinâ quaestionibus. Sed ut imaginationem de religione extrudamus, operæ erit pretium nostram mentem aperire de Deo *αἰδιώματα*.

CAPUT SEXTUM.

Quòd spiritualitas Deo competat adversùs Tertullianum. Quomodo Deus sit in loco adversùs Scholasticorum cogitata. Examen illius celebris loci Exod. 33. Quòd Angeli nequeant omnia efficere in naturâ.

DEum esse spiritum nullus dubito, quoniam cum eximia quæque ipsi tribuantur, ac spiritus præpolleat corpori, evidens est Deum naturâ suâ esse spiritum. Cumque præterea Deus omnia gubernet atque sustentet, necessum est ipsum spiritualitatis esse participem, ut possit omnia penetrare atque pervidere, quod denegatum est materiæ, Nec

Nec dicas cum Tertulliano *, quòd Deus sit subtilissimum corpus ubicunque diffusum. Siquidem ineptus esset ad præcipuam mentis operationem, reflexionem scilicet; nam, ut materia reflectat in sese, debet unaquæque particula se ipsam tangere, quod impossibile est: ut eâ de ratione Curcellæus deceptus fuerit in *sua Institutione*, materiem quandam menti nostræ adsignans.

Sed posito quòd Deus sit tenuissimum corpus per totum orbem expansum, tunc dicam vel Deum omnia scire, vel non. Si ultimum adsit, Deus non est Deus, ut qui careat scientiâ. Si verò omnia sciat, hoc evenit tantum *successivè*; nam quæ accident in Angliâ, pervenient tantum post aliquod tempus in Sinam, cum talis Deus supponatur à seipso diffusus: quod intolerabile est, siquidem modò esset omniscius, modò ignarus.

Quod Scholastici dixerunt de Deo, contulit ad illius spiritualitatem minuendam: nam nobis adserunt corpus esse *circumscriptivè* in loco, animam & angelum *definitivè*, Deum verò *repletivè*. Quod significat locum amplecti corpus & spiritum, Deum verò amplecti locum. Rara quidem in decidendo scientiâ! aliquid solidius dixerunt recentio-

D 4

tiores

* Idem existimavit cum Epicuro; vide Balbum apud Cic. 2. de nat. Deor. in eadem mente erat Lactantius p. mili 766.

tiores, cùm posuerunt Deum seu mentem in loco discerni ex utriusque operatione. Quod tamen velimus intelligi, modò & Dei essentiam includat actio. Nec possumus admittere talem distinctionem in Theologiam introductam inter Dei præsentiam *suppositi* & *virtutis*. Nam, cùm nihil agat in distans, cujuscunque actionem *præsentiam suppositi* inferre necesse est. Verùm, cùm ad causam jam non possumus adscendere, illius existentiam ex ejus effectis evincimus.

Non tamen adsequi possumus, quid velint Theologi, cùm nobis huc referunt Mo-
 fis * historiam Dei postica videntis, adse-
 rentes nempè illa postica esse naturæ effecta,
 quæ nos ad Deum evehunt. Hæc omnia ni-
 hil ad rem, si textum attendas. Moses desi-
 deraverat *Dei gloriam* videre, id est, *exi-
 mium illud lumen*, quod Deus inhabitat in
 coelis, sicut splendida illa lux in monte Itha-
 byrio erat Jesu Christi *gloria*, majestatis
 coelestis præsaga. Sed Deus respondet Mo-
 si, neminem adhucdum in vivis degentem
 videre eam posse; tum quòd illius oculi
 perstringerentur; tum quòd illius statui es-
 set incongruum. Nihilominus Deus aliquo
 modo condescendens Moysi partem suæ glo-
 riæ ipsi videndam præbet; eam tamen cautio-
 ne ut manum admoveat rupis fissuræ, in
 quâ

* Exod. 33.

quâ quasi latitabat; sicuti Jesus Christus dicitur in Ecclesiasticâ * historiâ de speluncâ quâdam montis Oliveti inspexisse templum. Illud verò lumen vocatur Dei *postica pars*, quoniam nempè subsequi illum solet.

Nec nobis dicas, quòd fortasse Angeli omnia naturæ phænomena efficiant vice Dei. Siquidem Angeli ipsi Dei præsentia egent; nam, cùm principium habeant, sine Dei auxilio in nihilum dissolverentur. Mira dein illa unio, quæ intercedit inter mentem nostram & corpus, Dei testatur præsentiam intimam, tùm quia mentes, quæ sunt vividissimæ, citò evanescerent sine potenti manu, tùm quia illa unio sit tenuissima, nec ullâ adamantinâ vinciatu catenâ. Sed quot tandem legiones Angelorum essent necessariae ad nostram conservationem; nam, cùm quælibet machinæ nostræ obstructio illius structuram posset destruere, & Angeli uno sint adfixi loco, ad minimum quodcunque orificium janitor apponi deberet ad sanguinem vel spiritus animaleis circumquaque convehendos. Sed, quoniam in Dei spiritualitate hæc duo, justitia ac misericordia, elucet, ac sunt nobis maximo solatio, utrumque porrò examinabimus ad rationis trutinam.

* Euseb. de vit. const. l. 3. c. 43.

CAPUT SEPTIMUM.

Omnes religiosi actus probant Dei Justitiam.

Quid sit Religio: Suspiria hominum probant illam justitiam. De Deo vulgaris opinio illam ipsam demonstrat. Incommoda enascentia ex Deo justitia orbat. Deus supremus Judex, ideoque justus. Quomodo Deus justus & bonus simul esse possit. Quare Deus finat probos afflicti. Cur Deus ferat Atheos.

NULLa planè rationis umbra est, cur Dei justitiam in dubium revocemus. Si res æquis perpendatur lancibus, nam, quæcunque homines per eorum vitæ suæ curriculum Religionis ergò tentarunt, eò maxime tendebant, ut Dei justitiam nobis indicarent ac potius demonstrarent. Si preces ac libamina supplices fuderint; si delubra erexerint ac Numini cuidam dedicarint; si victimas mactaverint aut thura adoleverint, si Penates consuluerint, aut aras focosque tremebundi adierint, sensus Religionis hæc omnia admovit, quibus vel Numen sibi propitium efficerent, suis oblationibus, qualescunque essent, iram divinam averuncarent ob suas nequitias perpetratas, vel illius gratiam in posterum

sterum sibi quoquo modo devincerent. Adeo ut Religio, tota quanta est, nihil mihi videatur esse, nisi continua divinæ justitiæ propitiatio, quæ vel externis vel internis demulceretur muneribus ac sacrificiis. Atque id quidem observavit irridens ac vaser ille cum suo Epicuro Lucretius*, cum scilicet ait lib. 5.

*O genus infelix hominum! talia Divis
Cum tribuit facta, atque iras adjunxit acerbis:
Quantos tum gemitus ipsi sibi, quantaque nobis
Vulnera; quas lacrymas peperere minoribus nostris!
Nec pietas ulla est, velatum sæpè videri
Vertit ad lapidem, atque omneis accedere ad aras:
Nec procumbere humi prostratum, & pandere palmas
Ante Deum delubra, nec aras sanguine multo
Spargere quadrupedum, nec votis innectere vota:
Sed magis pacata posse omnia mente teneri.*

Nempè secundum illius bellam doctrinam omnia Religionis officia susque deque habenda sunt; puerilia illa divinæ vindictæ terriculamenta sunt nobis amovenda, ac placidè inter tot infanientis popelli religiosos jocos vivendum nobis est.

Sed & quæ sit illa fides de *Deo justo* nobis insculpta, clarè admodum patet ex illo subitaneo impetu, quo ad Deum adscendimus ac suspiramus; cum in mediis nostris ærumpnis ac afflictionibus, mærore sumus quasi ob-

ruti,

ruti, aut cùm tellus nobis videtur tyrannide oppleta, ac justitiæ repagulum abruptum est. Nam tùm demùm ad Deum exclamamus ac illius opem imploramus, quasi sacram ac ultimam nostræ fractæ spei anchoram. Nec putes de nihilo esse illas querelas ac communes ad Dei tribunal evocationes, quasi inoliti essent usus inter homines adhibiti, vel cordis effervescentis temerariæ ebullitiones. Nam quod in omnibus gentibus observatur aut emittitur, illud genuinum ac verissimum naturæ oraculum est, atque à Deo ipso in mediis præcordiis inscriptum aut stabilitum, ut Socrates agebat; *Xenophon l. 4. de factis & dictis Socratis.*

Immò, cùm homines feliciter sub initium degerent, pacati suorum patrimoniorum ac virtutum cultores, ac cùm Deo recens nati essent, ut loquitur Seneca, tùm justitia existimabatur de cœlis descendisse. Aut verò, cùm vitia, virtute magistrâ, languebant, *terras astra* revisebat. Sin verò peccata adolescerent ac omnia, torrentis instar, invaderent, Veteres credebant justitiam seu *Δίκην* nostra reliquisse mappalia, ac in cœlum subvectam fuisse. Quod evidenti argumento est illam ipsam justitiam seu præsentem seu absentem Dei gremium ut suum tabernaculum agnoscere. Quæ opi-

nio , seu fides , inter alios , enarratur ab Episcopo Cyrenensi Synesio *in suo de Providentiâ libro.*

Sed esto. Suppone quòd Deus non sit justus , illum protinùs injustum fateri necesse est ; cui porrò adscribes tyrannidem , quam Deo cumpetere posse existimabat Theages apud Platonem. Quò fit ut , cùm Deus sit potentissimus , suâ ad ludibrium abutatur auctoritate , ac omnia per fas & nefas commisceat. Immò cùm omneis peccati labe sint infecti , fonticæ erunt illi lævo Deo causæ ab summo ad minimum omnes uno simul interitu conficiendi , quod volebat ille tyrannus Imperator. Si dicas Deum à justitiâ distare , quandoquidem infinitâ bonitate pollet , hoc verò expediemus ac explicabimus paullo post.

Sed intereà hoc observandum velim hanc justitiæ partem vulgò *distributivam* vocatam Deo fuisse adsignatam , hoc duplici nomine. Primùm quidem , quòd ulciscendi cura , ut proprietas quædam , ipsi in solidum attribuat , ut cùm Apostolus dixit Rom. 12. v. 19. quòd vindicta , ut proprium jus , ad Deum pertineat. Cùm verò S. Paulus adjicit v. 20. quòd ultio sit tota Deo committenda , quòd-que eò pactò vivos carbones colligimus adversarii nostri capiti admovendos , videtur

eventum nostræ resignationis declarare; quod scilicet Deus intuens nostræ iræ intra suas manus depositum carbones magis ac magis accendat in nostri adversarii caput; sicuti apud Turcas hodiernâ die observatur, cum vasculo prunis accensis repleto ac capiti imposito Imperatori occurrere, hâc quasi tesserâ vindictam illius adversus injuriam postulando. Sed, quod potius crediderimus, hæc additur ratio, ut significetur quod illâ nostrâ patientiâ, quâ nos nostrâque Deo devovimus, carbones quasi succendantur, quibus neglecta ac frigida amicitia seu caritas inflammatur; eaque explicatio, quæ est simplicissima, evidenter probatur ex c. 25. *Proverb. v. 21. & 22.* Nec necessum est cum recentioribus Theologis ad aliquam liquefaciendi artem recurrere, quâ plumbum cæteraque liquefcunt, quæ pro suâ subtilitate ab ingenio Apostoli abhorret. Sed & præterea vulgò existimatum est illam *δίκη* persequi ac insectari omnia prava hominum facinora, ut nos docet Plato; ita ut illa *sequatur pœna pede clando* Hæc est ipsa *δίκη*, quæ Melitenfibus existimabatur Paulum tandem castigasse, viperam illi immittendo, *Act. c. 28. 4.*

Quomodô tandem justitia Deo adimi poterit, cum ut protector oppressorum, ærumnosorum azylum, ac supremus Judex

ab omnibus, qui rationi nondum valedixerunt, ubique concipiatur? Quæ sanè idea supremi Judicis duo in se complectitur, quæ maximè conferunt ad Dei majestatem illustrandam. Ac primum quidem illa idea designat Deum summâ potentiâ indutum, quâ ad suum imperium rebelles quosque potest inflectere. Undè est, quòd quidam populi apud Marcellinum suorum Principum gloriam colentes, illos nomine *Judicum* insignirent, potiùs quàm *Regum*; hâc ratione potissimum inducti, quòd illud ducis ac sapientiæ esset character. Hoc verò majestatis ac virium insigne esset. Quod quidem nomen attribuebatur Carthaginensibus Principibus, ut Justinus docet, qui & illud derivârunt ab Phœnicibus; apud quos, per aliquot tempora, homines unâ cum sequiore sexu sceptrum cum prophetiâ tractabant. Sed *præterea* hæc supremi Judicis idea nobis de Deo insculpta præ se fert justitiam ac æquitatem summam, quæ nullo favore erga clientes ducitur, nec irâ præcipiti occæcatur, quæ causâ est, cur Plato Deum vocet *δικαιοτάτον*, quodque videas in S. Scripturâ Deum ubique parteis judicis assumere, cum de foro aut causis examinandis agitur, nusquam verò *avinditus* seu adversarii; quamquam nostra flagitia sunt quandoque adeò

adeò atrocia, ut patientiam Judici nostro possint excutere ac illum in vindicem adversarium immutare.

Sed heic tandem nobis est occurrendum huic difficultati, quòd Deus semper existimetur compos optimæ naturæ esse, ut qui vulgò vocetur *optimus maximus*, cui iccirco ira aut justitia vindex videtur ut quàm maximè esse opposita. Hoc nobis sunt paucis enodanda. Ac primùm quidem dicimus, quòd Deus ab omnibus censeatur propensus naturâ suâ esse ad bona sua viris probis largiendi ob similitudinem illam, quæ hominem Deo proximum efficit propter virtutis lineamenta. Nullatenùs hucusque contentio- nis ferram hâc de re reciprocabimus. Quid verò adseremus de improbis? nunquid Deus sua beneficia pariter effundet in illos? hoc si adseras, alterutrum evènire ideò necesse est; aut quoniam suâ ipsâ bonâ indole, aut naturâ, quasi quodam fato adamantino, ità obstrictus est, ut indulgentiæ suæ frœna laxare necesse habeat. Quod sanè ridiculum est ac divinæ naturæ planè contrarium; quæ, quòd cæteris est *spiritualior*, ut ità dicam, eò magis libertatis est particeps, ac fuit juris. Undè Cicero ait Divinitatem esse solutum, ac liberum, ad arbitrium suum quæque agentem.

Sed

Sed insuper hoc addimus, quòd justitiâ est nullo modo opposita bonitati, ut Clemens Alexandrinus capite ad id destinato conatur probare; ac alibi dicit id referens secundum Platonicum axioma, quòd *bonum est isidem justum*. Rectè quidem apud quàm plurimos videmus quòd ira, ut quid indignum, ab Deo removetur; ac præcipuè legimus apud Ciceronem, quòd non solum apud Epicureos, sed & apud cæteros, qui Deo agendi efficaciam adsignant, Deus existimetur *nunquam irasci*, nullique nocere. Sed Paullò mox idem dicit quòd ipsummet Numen est *justissimum*. Certè quidem non majus est discrimen, si res ritè perpendatur, inter bonitatem ac justitiam divinam, quàm inter flumen, quod placidè pleno alveo fertur, atque hinc indè derivatur per canaliculos, ut vel hortos vel prata irriget, ac illud ipsum flumen, quod latiori impetu suprà marginem effertur ac inundat, & abradit vî quâdam fruticeta. Quòd si quid discriminis nobis observatur, hoc ex effectuum intuitu proficiscitur; qui varius ac multiplex est secundum Dei sapientiam. Atque etiam ex imbecillitate nostri conceptus, qui unum in duo partitur, simillimus oculorum vacillationi, qui baculum in aquam intrusum, infractum atque duplicem credit. Nam etiam,

E

cùm

cùm creatorem per tot creaturarum crassitiam intueamur, non mirum est, quòd obtutùs noster erret atque objecta duplicet.

Verùm heïc nobis remanent duæ difficultates quæ nobis sunt enodandæ, ut quæ justitiæ divinæ videantur injuriam eumque maximam inurere. *Prima hac est*, quòd improbi floreant, probi verò quàm plurimùm squalidi ac projecti jaceant. Verùm nobis hoc attendendum est, quòd Deus in tria quasi tempora suam in agendo œconomiam dividit, ac dispergitur. Primum quidem antè mundum conditum suum in consiliū adhibuit *sapientiam*; Secundò intra hujusce præsents ætatis intervalla *patientiam* suam decrevit ac longanimitatem adsumere, quâ homines lucrari quocunque tandem modo aut vincere sibi possit. Sed tandem *tertiò* locus erit, *vindictæ*, quæ sapientiam irritam ulciscetur, ut & tandiù neglectam ac potiùs despectam *patientiam*. Si intrà hujusce vitæ curriculum patientia non adhiberetur, jam inde à multo tempore mundus conflagrasset, aut eluviè absumptus fuisset.

Sed & altera adest difficultas priori non inferior; quòd scilicet Deus nimium benevolentiae indulgeat, ac justitiam negligat, perferendo tot Atheos, qui illum ipsum quotidie oppetunt, ac cæteris sunt impedimento

aut

aut pessimo exemplo. Sed memento, lector, quod una cum patientiâ Deus junxerit *persuasionem* aliquam, nobis quamdiù in his terris vivimus, salutis, viam non esse omnino præclusam, quæ cum, nos ad meliorem mentem continuò evocet; propterea Deus non vult actionibus suis eam extinguere. Si res miraculis aut fulmine peragerentur ad contundendam Atheorum perviciam, sapientia divina hâc ratione præcluderetur, ut videmus in Atheorum libris, * quod fulmen naturali casu aut cæco impetu miseris illos percussisset, nec dùm resipiscencia *tabula illa post naufragium* corda obdetrata renovaret. Sed cum ratio admoveatur, tùm vero insigni triumpho obsignatur causa divina; eaque de causâ plaris facimus convictionem illius nobilis ac acuti Angli, de quo loquitur clarissimus ille vir Burnetus, qui post insanientis rationis tentata omnia remedia Deum tandem esse credidit, quàm tot obscuras *Historias in mundo tralatitias de infelici Atheorum exitu.*

* Vide Lucretium.

CAPUT OCTAVUM.

Misericordia divina evidenter probatur ex generis humani inspectione. Rationes, quæ Deum movent ad misericordiam. Nature effecta demonstrant illam. Quod homines natura luce ad salutis viam possunt utcunque adduci probabile est. Idque ostenditur ex hominibus ante-diluvianis. Item id evincitur ex Jobo, atque illius amicis. Quid sit contentum in Jobi libro; & quando compositus. Hominibus naturâ ductis providentia est loco gratiæ flexamina. Quod J. Christum non norint, illis non erit detrimento. Misericordia divina probatur ex sacrificiis. Modus, quo placanda erat justitia divina, fuit ignotus.

Divina misericordia nihil aliud est, quàm innata Dei propensio ad omneis intrâ hujusce vitæ curriculum ærumnis unâ cum peccatis adflictos sublevandum. Quam quidem esse in Deo, naturâ ipsâ duce, non tantum exploratum habemus; sed & præterea viam sunt perscrutati anxii mortales, quâ sibi, ubi essent scelerum conscii, possent Numen semper-lene sibi devincire, quandoquidem hæc duo nostrum inquietum animum
abun-

abunde pacant , cùm nobis constat defuper adesse Deum clementissimum , quem characterem sibi arrogabat Julius Cæsar; tùm & apud nos adinveniri remedia , quibus illam Augustam Majestatem possimus demulcere : alioqui irrequietæ dubitationi locus semper subesset. Hæc duo sunt *correlata* , ut Scholastici loquuntur , Deus misericors , ac creatura ad misericordiam amplectendam suâ dispositione & sponte comparata.

Primùm quidem illam Dei misericordiam nequimus in dubium revocare , si maturiùs investigemus generis humani statum , qui utique à natura abhorret , ut quàm maximè , quique in mundum invexit omnem peccatorum labem , ut censuerunt Ethnici , cùm dixerunt nos ferream ætatem scilicèt pessimam sortitos esse. Suppone igitur , id quod res est , quòd Deus sit nobis omnibus à latere atque intrà nostra præcordia , omnium nostrorum cogitationum adprimè conscius , ac insuper vindex justissimus , quod suprà probavimus. Adde & porrò quòd hic mundus , totus quantus est longè latèque diffusus , est malitiæ fundus ac officina , quæ de die in diem augetur , sicut expers ille veteranus miles aiebat Herodi apud Josephum ; necdùm à pravâ suâ indole desuevit post revelationem J. Christi & omnia quasi exhausta benevo-

lentiae remedia, quoniam & videtur induruisse. Ac adjice tandem hanc malorum luem per quinque millia annorum, & quod supra excurrit, pertulisse Deum animo ad miraculum patienti, tunc fateti necesse est, nisi plane simus ingrati pariter ac caeci, Deum misericordem esse. Immo ceterae illius virtutes possent utcunque obscurari. Sed misericordia passim occurrit in regimine mundi, ac ab nemine hucusque denegatur, nisi a desperandis. Immo vero dicunt tetrici homines, nedum illam abjurent, quod ipsa misericordia nimia indulgentia est, tum quod facinora inulte ferat, tum quod mundum, post rot criminum eluviem, intactum sinat abire.

Verum, praeter ea quae jam sumus commentati, haec quatuor veniunt accurate observanda. Ac *primum* quidem, si Deus benignè pepercerit superioribus generationibus aut majoribus nostris propter intermixtos quosdam probos viros, quae prava est illa invidia aut ~~amulatio~~ simulatio; quod isti censores dicam impingant Deo, quod Deus seu nobis seu nepotibus nostris conniveat ob stricturam quandam virtutis ac illustrium exemplorum, quae in nobis subinde interlucet? Quod antiquitus factum est, fiet & in posterum; cum sibi constantiae ac misericordiae legem figat Deus,

Sed

Sed *secundò* suppose quòd apud nos de virtute sit conclamatum, quòd præfractè negamus, tùm & operæ pretium erit, ut Deus, pro suâ sapientiâ imperscrutabili reliquias hominum, fragilitatis monumenta ut & commiserationis suæ perferat, tùm quia *levius fit patientiâ quicquid corrigere est nefas*, ut Horatius volebat, nescilicet tota ista machina dissolvatur; tùm ut Deus tempus concedat ad postliminio quasi revocandos, seu de meliori luto conformandos homines.

Sed & *tertiò* genus humanum advertere necesse est, Deum præ suis oculis habere hominum conversionem, quæ pedetentim progreditur. Primùm quidem adfuit strictura lucis, quæ dubia licet, homines ad Dei notitiam ac amorem evocabat; dein lumen submovit ac auxit per varios gradus, donec tandem, lumine longè latèque diffuso, homines ad Deum compellabuntur; ac novissimis aderit rerum omnium interitus, œconomiâ Dei plenè planèque adimpletâ.

Sed *quartò* qui istam Dei misericordiam fuggillare videntur, non advertunt illam ipsam esse Dei *Κεμήλιον* ac propriissimum, ut ità dicam, attributum; quod Deum demonstrat Deum. Idque maximè apparet sub initium mundi; ubi conflictus quasi est inter justitiam ac misericordiam Dei. Post 16. sæ-

cula justitia adserit advenisse tandem omnis carnis finem ac interitum. Quod &, irato Numine, evenit, cum tot crimina ab homine patrata vindicanda erant tum ad placandum coelum, tum ad exemplum illustre posteris concedendum. Justitia scilicet, praevaluit, quoniam *omnis imaginatio cordis est omni tempore mala ac vitiosa*. Sed subinde succurrit resipiscens misericordia, quae, eadem de causa quod homines essent ab infantia pravi, illis condonat; quod & durat jam inde à quatuor millibus annorum, atque irrevocabile est, ut apparet ex Iride, quae consentaneè divino instituto in rara nube elucescit ad docendum homines non inesse satis aquarum ad tellurem submergendam.

Sed *secundò* altera succurrit ratio, quae, ex providentiae effectibus, Dei misericordiam demonstrat. Nam, quicquid boni ac munificentiae apud nos observatur, ex largâ Dei manu effunditur; adeo ut calendarium tot variarum largitionum supputetur jam inde à primâ mundi origine. Nec ullum discrimen, observat Deus in suis beneficiis concedendis; siquidem non-solum invisit bonos, atque salutat; sed & praetertà amicè replet malorum horrea ac benignis oculis affatur. Favoris Oceanus quotidie depluit in universum mundum, ac maximè barbaros irrigat;
ideó-

ideoque sol providentiæ promus condus, solet exordiri suum curriculum ab populis seu immani idololatriæ seu Diabolo addictis, ac tandem in suo occasu desinit ad populos efferratos ac belluis tantum non simileis. Illa quidem Dei beneficia corpora spectant, sed ea non minus sunt illius misericordiæ effluvia, nisi nobis adsit mens cæca aut levis. Qui curat famelicum aut lethaliter vulneratum, misericors utique vocatur æquè ac qui errantem corrigit. Immo verò credimus Deum nostra corpora effecisse suæ benevolentiae theatra, ut, postquam pro foribus nostris illius manus essemus deosculati, in interioribus animarum tabernaculum grati penetra-remus, illicque eum amplecteremur aut coleremus.

Istaque occasio nos inducit ad examinandum in plurimum solatium, quousque, in naturâ, se extendat Dei misericordia. Nam operæ erit pretium ut cognoscamus, utrum, sepositâ revelatione, aut solis rationis principiis admotis, homines possint servari ac cœlestis hæreditatis fieri participes. Hæc præfamur nos tantum adferre conjecturas, quæ sese persuadebunt, prout quisque dispositus erit aut suum Religionis systema digesserit, ut ut sit, hæc in re per gradus procedimus ac dicimus *primò* nos nihil usque-

quaque certissimum asserere, quandoquidem in aliquibus revelatione divinâ caremus. Ubi verò Deus sese non explicuit, ab temeritate parùm abest expressè loqui.

Nihilominus *secundò* addimus, quòd ubi nostræ conjecturæ eæque prægnantes conjunctæ sunt unâ cum ratione, atque etiam caritate, tum salus hominum naturæ addictorum, modò justè ac juxtâ conscientiæ dictamen vivant, animo nostro sese ingerit ac tantùm non persuadet.

Tertiò sicuti in naturâ Deus lumen suum diversimodè subministrat ac dispensat hominibus; ita ut incolis, qui sub Polo vivunt, obtingat subobscura ac crepera lux; illis verò, qui à sole tantopere non absunt, abundans ac defæcata. Quod tamen non impedit, quominus homines ubique vivant, ac aëri cujuslibet regionis sint contemperati. Ità & parile evenit fatum in religione, in quâ scilicèt alii sunt ab Deo instructi per clarissimam revelationem; alii verò naturam, rationem, conscientiam unâ cum generali traditione ducem habent; quos si velis à salute abalienare atque excludere, næ tetricus ac nimium morosus tibi ad est animus. Superioribus illis has insuper adjicimus rationes.

Scilicèt *primò* antè diluvium nullus dubito quin plurimi essent, qui Deum sincero animo

nimo colerent ac illi adhærerent unâ cum suis familiis. Unde concludere est illos fuisse misericordiæ divinæ participes. Verum ille cultus sponte fluebat ex fonte rationis ac conscientiae, superadditâ antiquâ ac primævâ de Deo traditione, quæ fortean languescens ad posteros pervenerat. Sed illa ipsa traditio intrâ rationis gremium concluditur, nec ab eâ sejungi debet. Cum dein hominum peccata ingravescerent, Noachus adfuit, qui suos contribules ad meliorem frugem reducere tentavit; ideòque vocatur *justitia præco*, quoniam teneriori excitatus conscientiâ de gente in gentem penetrabat ad vitia hominum retundenda seu corrigenda, sicuti Lothus animam suam vexabat, ut refert Judas, ob effrænam Sodomæorum libidinem. Immo verò, etiam si diluvium genus hominum corrasisset ac funditus extirpâisset quàm plurimi, qui sub vindice manu perierunt in aquis, jacturam tamen suæ salutis non fecerunt. Quod asserimus, non quòd magni viri in eâ sententiâ sint caritatis instinctu: sed quòd ista absolutionis sententia in S. Scripturâ jaceat, ut tibi persuadebitur, si conferas 1. Epist. S. Pet. cap. 3. v. 19. cum 6. v. c. 4. sequentis; nam utrobique clarissimè videtur agi de antediluvianis hominibus.

Sed

Sed & præterea illa salus hominum solo naturæ probæ impulsu ductorum nobis patet, quantum saltem sufficit animo non pertinaci, ex exemplis tùm Jobi, tùm illius amicorum. Nam illi solam rectam rationem ut ducem nobis videntur, agnoscere, cùm degerent extrà Judææ cancellos, nec illius quidem mentionem faciant. Nullum sermonem habent de Dei populo, de lege, de divinis promissis aut miraculis: quod simul probat tùm istum Jobi librum fuisse compositum antè contractum Dei cùm Israelitis foedus, alioqui, ut pote vicinus, sicuti Rahab, aliquid de istis prodigiis fando audivisset: tùm & quoque nullum illi fuisse commercium cùm Patriarchis, à quibus cognatione & loco diffitus erat Jobus. Itaque soli libri, qui in istis Jobi dialogis consuluntur sunt æqua ratio cùm illuminatâ conscientia, ac familiari examine judiciorum divinatorum aut domesticorum vicinæ suæ exemplorum, quibus ratiocinia sua ritè aut perperam superstruunt. Donec tandem *δοτο μηχανῆς* ad est supremus ille præceptor, qui balbutientes discipulos de diverticulo in viam reducit.

Quòd si, extrà revelationem, ac hæreditatis tractus, Deus heïc illic sibi comparavit domesticos, (nam non moramur heïc ratio-

rationes, quæ ab illis adducuntur) non mirum est quòd Deus servet reipsà aut servare possit, pro suâ *μύλη* sapientiâ ac indulgentiâ illos, qui etiamnum vivunt in remotis locis, procul ab Evangelii Luce amandati; modò rationi ac naturali legi se morigeros præbeant, nam *ubique ille, qui justitiæ operam navat, Deo est acceptus ac gratus*, ut loquitur scriptura. Et, si qui sine lege vivunt, sine lege peribunt, lege naturali convicti: Ità & pariter qui sese naturalis legis normæ adstringunt, Deum habebunt propitium. Nempè Deus ab homine exigit obsequium habitâ ratione lucis, quam ipsi indulsit; nec vitio illis vertetur, quòd Evangelio ipsis planè incognito non obsecundaverint, quandoquidem Jesus Christus nobis adfirmat Joan. 16. quòd hâc quidem in re à peccato se *incredulitatis* sint immunes alio nempè modo plectendi, si contrà suum clandestinum magistrum insurrexerint.

Si nobis asseras istos homines fieri non posse salutis compotes aut ne ad illam quidem eniti, quoniam sunt *σκληροκαρδίοι* ipsâque carent gratiâ flexanimâ. Tunc regeremus nos providentiam illis misellis clanculùm instare, ut quæ sese in illorum cordibus exerat ac præ cæteris, qui à salute disiliunt, amplissimâ luce ditet istos. Ita-
que

que illis est providentia, quod apud nos Evangelica gratia; hæc corda nostra non sine nobis convertit; illa die nocteque urget, præcipit, edocet, interiorum hominum moderando.

Sed intricatior alia difficultas hæc nobis occurrit, quod isti homines, de quibus nobis est sermo, nullam de Jesu Christo generis humani Salvatore notitiam informaverint, in maximis cæspitantes tenebris; quæ tamen planè necessaria est ad salutem consequendam, ut expressè asserit S. scriptura Act. cap. 4. Verùm ista inculcatur notitia illis, qui illum obtinere possunt quique in mediâ Evangelii luce ambulant reliquis verò, qui nullam de Christo institutionem adsequi potuerunt, non magis fraudi erit Jesu Christi ignorantia, quàm veterum Israëlitarum plebeculæ, quæ Jesum Christum vix ac ne vix quidem novit, quantum quidem necessum erat ad salutem ferio amplectendam. Dicunt quidem magni Theologi Israëlitarum plebem fidem in Messiam venturum habuisse. Sed hoc duo nos inducunt ad existimandum illam fidem non esse salutarem; tum quia crediderunt, ut res ex se patet, fore ut Messias liberator quondam exurgeret in suæ gentis solatium, quod sanè seros spectat Nepotes; tum quia mor-

mortis genus prorsus ignorarunt, quæ nihilominus ea est sola, quæ nos solatur, in spem erigit ac salute donat.

Non magis itidem fraudi erit gentibus ignorantia Christi, quàm infantibus, qui ad primos vagitus de medio tolluntur, nec ullus inter Christianos eorum salutem indubium vocavit, nisi qui prædestinatio rigore eos de libro vitæ abradunt. Cæterum si qui isti benignæ opinioni obloquuntur, næ illi severi debent sedere Judices, similes tetrico illi, qui solebat quoscunque capite damnare. Aut indignabundi cùm Prophetâ Jonâ queruntur, quòd Deus * sit misericors ac semper lenis. Meminerint illi innumeros esse, qui, pro suâ innocentia dextram ab sinistra nequeunt distinguere, nec de nihilo esse, quòd Deus *Φιλάνθρωπος* audiat in S. Scripturâ.

Verum de diverticulo in viam. Non solum Dei misericordia Ethnicis explorata fuit, ut jam probavimus, sed & præterea modus, quo illam possent sibi acquirere ac lucrari, detectus fuit ab iisdem, nempe per sacrificia, (a) quæ ubique terrarum usu recepta

* Joan. 4.

(a) Apud Ægyptios sacrificuli culter hominem depictum habebat super altari jacentem ad exhibendum bestias homines vicem gerere, ipsum quæ mortem mereri.

cepta erant , quæque indicabant tùm victi-
 mas hominum vicem subire , ad expianda
 eorum inquinamenta ac redimendam scæle-
 ratam vitam ; tùm Deum hâc qualicunque
 lanienâ evadere propitium ac placabilem.
 Undè est quòd in plurimis locis homines
 ipsos , ad Numinis iram averruncandam ac
 regionem lustrandam , mactarent quod ,
 quamvis horrorem incuteret , rationi tamen
 videbatur adprimè consentaneum , ut , quæ
 natura peccaverat , de suo hostiam præbe-
 ret, Accidit quoque ut aliquibus in locis,
 quod fiebat apud Massilienses , homines
 ad cædem saginarent ; quo , solenni ritu ,
 suos contribules Numini morte suâ reconci-
 liarent.

* Nec est quòd nobis affirmes illa sacri-
 ficiâ ab institutione aliquâ suam originem re-
 petere. Nam, licèt id non negemus , addi-
 mus nihilonimùs insuper illam ipsam tradi-
 tionem fuisse adeò genuinam ac nobis con-
 temperatam , ut generali instinctu in natu-
 ram ipsam fuerit conversa. Adeò ut , si
 ritè calculos ineamus , natura aliud sit ,
 quàm adventitia traditio , ut nobis alibi pro-
 babi-

* Druidæ apud Cæsarem dicunt vitam hominis
 vitâ hominis apud Deos esse redimendum. De bell.
 Gill. l. 6. Phœnices Κρόνον seu Saturno libros sacri-
 ficabant , ut & Africani post illos.

babitur, simillima Gabaonitarum artificio, qui in meditullio Canaanitidis positi suum iter è remotis locis confecisse caussabantur. Scilicet sumus ab teneris cæci; verùm uti ille vir, de quo Evangelium, paullatim oculos nostros ad objecta aperimus, quæ sensim sine sensu detegimus, donec cæcitatem nostram planè excusserimus.

Hucusquè Pagani processerunt, persuasissimum habentes Deum esse misericordem, atque etiam placabilem. Verùm nihil ulterius singillatim noverunt, quo expiationis viam rimando exspiscarentur, aut saltem temerario casu illam sunt commenti. Ut quod narrat Sozomenus* ac post illum Justus Lipsius in *de Cruce* ac quàm plurimi alii de signo crucis inter Ægyptiorum Hieroglyphica invento ad futuram salutem significandam. Si quidem illud non magis fortuitum fuit, quàm si triangulum aut sphæram ad hoc ipsum adinvenissent, absit ut Dei sapientiam infinitam in istorum magistellorum tricas ac minutias de cœlo evocemus. Illa crux æquè exhibuit J. Christi patibulum antè illius obitum, ac transenna ad navium malum adpensa, dicamne inconsultò, à Patribus adducta est ad mortem Jesu Christi significandam

F

aut

* L. 7. Eccl. hist. 15. Ruffinus l. 2. c. 29. item Suidas. Pet. Orinitus de honestâ discipli

82 DE RELIGIONE

aut probandam post illius supplicium.

Nunc de interiore Dei intuitu ad exteriora descendamus, ut illius natura nobis notescat, ac conspicua præcipuè nobis fiat in illius creatione ac *providentiâ*.

CAPUT NONUM

Alios non fuisse mundos, præter istum, non potest demonstrari. Quid sit creatio. Illius majestas enarratur. Mundus non fuit creatus nostri causâ. Actus, quo mundus creatur, potest esse modus distinctus, à Deo, sicut & decretum. Vana quedam veterum, ac etiam recentium Indorum opinio de creatione. Creatio magis quid miraculo, & quid sit miraculum. Regule quedam ad creationem aliquatenus concipiendam. Cartesius examinatus. Probatur mundi creatio.

Mirum fanè videbitur, quòd Deus tot annorum millibus fuerit, priusquàm mundum crearet. Nam sicuti veteri difficile creditu erat quòd unicus desidèret orbis in latè immanibus spatiis, haud absimilis spicæ, quæ sola in latè patentibus sulcis aut campis caput exereret. Ità nec minùs mirum

mirum existimabitur, quòd Deus per infinitam annorum seriem nihilum otiosum reliquerit, cum illud excusitare admodum conveniret, tum ad propriam gloriam declarandam, tum ad vireis suas experiundas, tum ad creaturas bonitatis suæ efficiendas vel consortes, vel testes.

Verum si quis in istam propenderet opinionem, quòd Deus alios, præter & antè istum quem incolimus, mundos efformaverit, nihil esset quod vel verbo vel rationi contradiceret, cum, quæ primordia in scripturis advertimus, debeant dubio procùl intelligi de istis terris, quarum sumus incolæ. Verum necessum non est ut in istas ambages nos intricemus. Cum affirmare sufficiat Deum, qui suo fundo contentus est, quique omnigeniæ felicitatis est abyssus: suâ essentiâ suoque gaudio infinitè potitum fuisse, nec habuisse, cur ærumnosæ ac pannosæ creaturæ lugeret defectum.

Quòd si nèqueamus adsequi rationem, quæ Deum impulerit ad mundi creationem tamdiù differendam, non est tamen quòd obganniamus, cum æquè deridiculi in istâ mysteriorum sagacitate enucleandâ, ac formicâ, quæ vellet sese Reipublicæ humanæ discutiendæ immiscere.

Adplicemus tantummodò nostrum ani-

mum ad discernendum, quid sit creatio, & quomodò potuerit effici. Certè quidem illa creatio nihil aliud mihi videtur esse, quàm actualis ac præsens adplicatio voluntatis divinæ creaturas de nihilo prodire jubentis. Nihil eo imperio potest fingi divinius: *adsit cælum*, *adsit terra*, inquit, ac subitò ad primum illius tantæ vocis halitum creaturæ sui nihili oblitæ extricant sese de suæ privationis fasciis, atque tremebundæ coràm fictoris sui tribunali comparent. Nec est quòd tantoperè demiremur Longini ingenium, qui, etsi Paganus, sublimem in verbis comperit stylum; nasutus quisque poterit de elocutione quâcunque suam ferre sententiam.

Sed operæ erit dignoscere, quâ in re sita sit illa sermonis majestas, quæ sanè sui sensum præbet, si ritè attendamus istam indirectam loquendi formulam, *adsit*, quæ magis imperiosa ac gravis est, quàm si directè tantùm dixerit, *adeſto*. Rei quoque spectaculum imperii sublimitatem præbet atque totum nostrum percellit phantasiæ obtutum. Nam, si Deus jussisset lapidem aut arborem præsentem adesse, rem, de medio nihili, stupendam dixisset; sed cùm sol, luna atque tot machinarum chorus de sui nihili tumulo evolvuntur atque renident, tunc temporis totus præ fulgore hebescit animus, aut potiùs

tiùs in immensâ illâ absorbetur gloriâ. Quid sentirent dicerentve isti inter Rhetores heroes, si simileis Abrahamo ad Dei latus adstitissent, ac tot miracula sui fati nescia vidissent in lucem continuò subire ad primum Numinis nutum?

Hæc tanti moliminis opera, cùm egregia sint suprâ nostrum captum, non debent eò contemptim deduci, ut nostri causâ producta fuisse censeantur. Vanitas, cui à teneris assuevimus, nobis persuadet hæc miracula ad nostrum usum fuisse destinata. Verùm, si ritè calculos ineamus, nobis potiùs compertum erit Deum, ad suam gloriam demonstrandam, mundum confecisse atque nobis præbuisse contemplandum, quò illum perpetim revereremur. Cælum est illius majestatis tentorium, terra verò illius scabellum ac illius virtutum deambulatorium. Illi ne erimus, qui crediderimus totum stellarum choragium circumvolvi, aut omnes suas influentias dividere atque conferre, ut tantummodò in nostrum gremium delabantur, atque nos homunciones in angulo mundi delitescentes eligant aut quærant, in fortunæ suæ participationem admittentes? Crediderimus potiùs quòd sicuti in Regis palatiis adsunt & ædes quædam ad servorum usum; ita & nobis sufficiat adorare

nostri summæ Monarchæ clementiam, qui voluerit domunculas quasdam concedere, nobisque insuper invigilare.

Sed priusquàm ulteriùs procedamus, non frustaneum erit observare quòd actus voluntatis, quo Deus intendit mundum de nihilo educere, sit effluxus illius decreti, quod rem effectam antecesserat. Adeò ut illinc sit præcedens decretum, hinc verò actio voluntatis *transiens*, aut illius applicatio, quam *modum* vocare piaculum non erit, quandoquidem cessante momentaneâ creatione cessat ibidem illa subitanea voluntas. Nec dicas quòd Deo videamur mutationem tribuere; nam mutatio esset in Deo, si illius essentia variaretur: non verò, si unæ post alias succedant cogitationes, eo tempore quo determinatæ fuerant suum debere sortiri effectum.

Et sicut decretum de mundo condendo finem habuit post mundum conditum, nec tamen ullus hæc de re mutabilitatis insimulavit Deum; ita & actualis voluntatis divinæ seu decreti applicatio sive modus ille, quo mundum Deus eduxit de nihilo, quique evanuit, nullam inconstantie notam creatori nostro potest inurere. Hoc sobriè dicimus, quoniam mentem nostram extricamus, nec dictata scholastica de decretis divinis potuimus rectè capere.

Jam

Jam videamus quomodo creationem possumus probare, atque angustias, quibus in hisce mirandis rebus premitur animus noster, amoliri. Nobis quidem relatum fuit à Veteribus parteis hujusce mundi nihil aliud esse quàm particulas quasdam à Deo excisas, quæ longè latèque diffusæ erant, atque totum istum mundum composuerunt. Si res ita esset, non multum difficile foret creationem assequi, quoniam nihil tunc temporis esset quàm Dei expansio atque concretio, cui prætereà lumen addidisset, quò mundum perspicuum atque spectandum præberet. Nec ab istis nugis abludit Indiæ Philosophorum opinio, qui nobis vicissim suos fumos vendunt, siquidem existimant quòd ut aranea de suo sinu telam exspectorat, cujus dein parteis atque stamen ad libitum potest convolvere atque revocare in suum gremium; ita boni isti viri nobis Deum obtrudunt, qui varias mundi partes de suo extrudit pectore ad mundum conficiendum aut concatenandum, ac poterit tandem aliquando bonum suum repetere atque in visceribus suis denuò recondere.

Res istas eo animo commentamur, ut ostendamus homines in istâ arduâ difficultate effluxum quendam de Dei substantiâ desiderare, ut istam creationem aliquo modo pos-

fint depingere. Verùm rei majestatem aliquatenùs concipiemus, si hæc duo in antecessum examinemus. *Primum* est quòd mundi creatio sit suprà miraculum, ac signa quæque exsuperet. Quippè miraculum illud est, quod adunat res, quæ sejunctæ erant, aut quarum portio in auras evanuerat; ità ut resumantur res, quæ jam erant in rerum naturâ, atque iterum connectantur. Cùm scilicet Deus pediculos de pulvere excitavit ad cruciandos cum minimis Ægyptios, induxit tantummodò formam hujuscemodi pulvisculis, quorum materia jam ad manum erat. Nam Deus adplicat activa passivis nexu intermedio, quæque occulta erant ac separata, revocat ac consociat. Ideóque sæpenu-merò Diabolus ista mira Dei opera imitatur, quoniam vel novit conjungere, quæ divulsa erant, arte suâ quâ pollet acutissimâ, vel saltem hominum oculos fascinat atque præpedit suis incantamentis. Quòd si rem non det effectam, id ex eo proficiscitur quòd infinites sit infrà divinam scientiam, aut quòd illius vireis infringantur atque retundantur. Verùm creatio miracula excellit isto nomine, quòd de nihilo evocet creaturas, quæ substantiâ planè carebant, quod multùm creationem evehit ultrà miraculum, quod *supernaturale* tantummodò nobis dicitur.

Se-

Secundum hoc est quòd Deus sit fons inexhaustus omnium bonorum, ità ut minima mali mixtura ideam Numinis deleat aut exstinguat; atque adeò hoc pacto evadit sui ipsius diffusivum. Quod cùm non possit evenire intra ipsius pectus, quod ab æterno summâ fruitur felicitate, quodque nihil novi recipit, indè consequitur quòd ista bonitatis effusio exteriùs effecta fuerit, cùm Deus summonuit nihilum ut sibi incunctanter obsequeretur.

Certè *primò* si Deus viribus caruisset ad mundum creandum, constaret quòd Deus nec potens nec bonus esset, quòdque adeò non esset Deus. Nam illa est omnipotentia, non quæ desidiosa perpetuò latet intrà sinum; sed ea quidem, quæ sese exteriùs exerit atque omnes obices perrumpit. Si verò illa omnipotentia cessat, nec potest nihili repagula in primo sui exercitio superare, istud otium est evidens infirmitatis index. *Porrò* si bonum Deo semper inhæreat, nec possit extrudi in aliorum commodum, etsi quàm maximè vellet, suo pretio carere illud necesse est dimidiumque sit tantùm bonum, quod nequit cæteros in sui consortium advocare. Bonitas ergò ac potentia divina ultrò concurrerant ad creationem præstandam; nam ut optimè Metaphysici, *frustrà est illa potentia,*
F 5 (quod

(quod & pariter adplicandum est bonitati)
quæ nunquam reducitur in actum.

Nec hæc difficultas postea debet nos nimium vexare, quòd ista tanta mundi moles de nihilo sui fuerit extracta, quòdque mirum in modum fuerit expansa. Nam tota ista machina, qualis qualis est, nihil aliud quàm punctum respectu Dei immenso habeto. Quid, eximium illud Numen punctum fabricari non poterit, quamvis nervos omnes suos intendat? Absit à nobis ista vitiligandi prurigo. Tityrus ille Virgilianus vicum suum omnium urbium maximam esse putabat, quoniam rusticè ac subobscurè vixerat; maxima ibidem nos existimamus ista Dei opera, quamquàm nullus dubito, quin hæc sint minima præ Dei oculis.

Ista pariter nihili obedientia nobis planè inaudita mentem nostram opprimit atque intricat splendore suo. Verùm istud obsequium non denegabitur creatori, qui, quæ impossibilia nobis apparent, ictu oculi perficit; maximè si, quod intrà nosmetipsos singulis momentis exequimur, attentè perpendamus. Nam mens nostra, cùm in fede suâ sit immota, duo perpetuò efficit miracula, tùm quòd innumeros spiritus animales sine impulsu (cùm spiritale non tangat corporeum) indefinenter moveat, tùm quòd va-

riis suis cogitationibus ac ad suum libitum, ministros suos spiritus intrà arterias immittendo, pedes, manus, cæteraque membra imperiosè contorqueat.

Sed insuper has omneis ambages vel solvemus vel minuemus, si duas has regulas ob oculos nostros ponamus. *Prima hac est, quòd nostra mens limitata nihil fermè possit cogitare de Deo.* Sicuti qui Oceani extrema intuetur, non censetur totum perlustrasse Oceanum, quamvis successivè non planè esset impossibile illum pervidere. Ità qui Numinis fimbrias languidè percipit, illius immensitatis abyssum atque scientiam illiusque virtutes imis tantùm labris delibavit. Ut quod antiquitùs dictum est de Ifide, quæ obvelata colebatur, *nemo mortalis meum detexit peplum*, meliore quidem jure Deo adsignemus, qui impervestigabilis est cæcutientibus nostris oculis. Re ipsà, ut ritè ipsum adsequi possemus, necessum esset ut intellectus noster totam ipsam penetraret essentiam, eique commensuraretur; ideòque ut nos finiti adæquaremur infinito, &, quod indè infertur, illum comprehenderemus atque etiam infiniti essemus; quod impossibile est..

Secunda regula hac est, quòd cùm gradatim procedat nostra notitia, alio tempore distinc-

stinctius dignoscemus quæ nobis jam sunt comperta. Sic tempore Aristotelis istud axioma usu veniebat, quòd ex nihilo nihil fiat, illudque ut constantissimum adprobabatur: quod tamen dein labentibus annis rejectum fuit, cùm nostra ratio clarioribus imbuta fuit luminibus, cùmque hujusce impossibilitatem percepit nullam. Immò cùm animæ nostræ è materie suâ defæcatæ erunt, Deum, divinaque enucleabunt, cæloque digniores sese efficient. Unde concludere est difficultatem, quæ ex nihili fæcunditate jam oritur, alio tempore discussum iri, cùm vel altior experientia, vel purior nostra anima nos perspicaciores ac dociliores effecerit.

Verùm quamquàm hoc pacto differimus, nihilominus nobis non est animus quidquam derogandi operis excellentiæ atque constructioni; nam hæc duo credimus distinguenda, nempe *modum operandi*, qui sanè infinitus fuit, & mundum ipsum, qui finitis concluditur terminis. Modus, quo in mundo creando Deus est usus est planè infinitus, quod sic probatum imus. Nam dicam ego, quòd si infinita interiaceat distantia inter Deum & mentem humanum, quamquàm aliquid positivi ac substantiæ nostris inest mentibus; multò magis existimandum est intervallum, quod intercedit inter Deum

infr-

infinitem atque nihilum, esse omnimodo infinitum, quod ideò nunquam potest de-
vinci nisi ab infinito.

Mundum tamen adjiciam esse limitatum; nec vellem etiam asserere cum recentioribus illum esse *indefinitum*, quoniam illi voci adhæret difficultatis subterfugium vel aliquid obscuri, quod semper in disciplinis vitandum est. Siquidem vel mundus suos possidet limites, vel non; si nullos habet limites, infinitus erit. Si verò limitibus gaudeat suis, tunc finitus erit. Nec regeras medium inter illa esse, mundumque ritè dici *indefinitum*; nam, si hoc admittas, alterutrum horum duorum consequetur, vel mundum actu esse infinitum, vel esse penes meam imaginandi facultatem mundum magis ac magis in infinitum extendere. Nam nihil est tam expansum ac latum, cui non possim phantasiæ meæ arte ulteriorum superaddere extensionem.

Nisi velis dicere imaginariam esse extensionem præter eam, quæ à materiâ indistincta est, quam sanè reperire est in istâ suppositione ab Cartesio confictâ *in suis principiis*; cum nobis ait quòd si illa extensio, quæ intercluditur inter quatuor cubiculi parietes, in nihilum reduceretur, tunc parietes forent contigui, quòd nullum esset intermedium
cor-

corpus. Quod sanè mentem subire, non potest, cùm facilè concipiamus quòd parietes in eodem, quæ priùs, statu permaneant quòdque etiam annihilato aère progressus non fieret de viciniâ unius parietis in aliam, nisi priùs aliquo medio spatio transacto; quod arguit aliquam distantiam, atque adeò extensionem. Quod tamen non dicimus ut tanti viri Philosophiam vellicemus, cuius manes digni sunt, quibus doctus orbis fasces submittat; sed ut sobriè ac libere disputemus, cùm huc usquè in nullius mortalis verba juraverimus, aut ut angustias mentis humanæ profiteamur, nostrarum salutem conscii.

Sed quamquàm mundi natalitia agnoscimus, non ii sumus tamen, qui velimus pedibus manibusque ire in sententiam eorum, * apud quos vice demonstrationis sunt hæc argumenta ad mundi æternitatem removen-
dam. Primùm quidem, quoniam ex historiis percipimus scientias, artes, cæteraque inventa suam habere originem atque esse novitia: quod mundum esse recentem probat. Sed *præterea* urgent quòd si mundus esset æternus, hoc consequeretur absurdum, quòd

* Reverendus vir ac magnus Philosophus Derodo in suo libro de lumine rationis illis potissimum insinuat; ut & plurimi alii.

quòd cùm verbi gratiâ maris refluxus sex horis postea fluxum subsequatur, inter æternitatem atque non-æternitatem seu tempus intervenerint tantum particulæ horæ, à quocunque tandem, fluxu, aut refluxu æstum incipiat. Quod sanè incommodum esset intolerabile; nisi & adjiciamus hanc difficultatem nullius esse momenti, si perpendamus hoc argumentum nobis tantum prægnans fore supponendo quidem mundum, in eo, quem videmus statu semper perstitisse. Verùm illius vis evanescit, si regeras mundum, priusquàm hanc præsentem formam adsumeret, nihil aliud fuisse quàm informe quid atque confusum, quæ & fuit sententia veterum Chäos mundo adscribentium antè ipsius conformationem; atque adeò, si hujus adspectabilis mundi originem, confiteamur, nondùm tamen confecerimus illud præcedens Chäos principium suum habuisse.

Quod ideo, sic, alio quidem modo, demonstrare intendimus. Nam asserimus quòd mundus est vel à sese, vel ab alio. Si ab alio præcedit, tum iste alius est Deus, ad quem sistendum est vel in infinitum procedendum est. Si mundus est à se tùm sui ipsius erit causa, quod est contrà axioma. Præterea hoc eveniret absurdum, quòd mun-

mundus simul esset & non esset : non esset quidem , cùm supponatur producendus ; esset quoque , quandoquidem sui ipsius esset artifex ; quod quàm sit ridiculum nemo non sentit.

Sed insuper hoc addo , quòd ut mundus suo auxilio fretus se producat , debet sese commovere , ut qui sit corporeus. Atqui nihil potest se ipsum movere , quoniam quodcunque movetur , ab alio movetur secundùm vulgatum axioma. Immò fac mundum ab æterno fuisse , atque superiores difficultates nauci esse faciundas , ne tunc quidem possibile fuisset ut minima mundi molecula aut particula sese excitâset ac ad motum sese impulisset , quoniam , hæc ut res fiat , hoc quaecunque corpus se ipsum tangere debuisset ad motum sibiimet imprimendum , quod impossibile est. Præterquàm nemo est , qui non fateatur materiæ inertiam , quæ stupida æternùm fuisset , nisi supremus quidam de illius torpore avocâset. Dices ne illum ab æterno fuisse improductum ? Nam hoc responso affirmas vel mundum nihil esse , *cùm quicquid est , ab sese vel ab alio est , vel Deum ipsum est , quod deridiculum est.*

Hæc igitur cùm ita sint , elicitur indè alium scilicèt Deum hujusce mundi esse auctorem

torem atque Principium, quod insuper principium mundum antecessisse probabile est, quoniam minima videatur esse distantia inter effectorem effectumque; qui sanè interiacens hiatus mundi juventutem prodir. Non tamen eò audaciæ procedimus, ut dicamus mundum non potuisse fieri ab æterno; quod ultimum edico, non quod eamus in parteis Hispanorum * Philosophorum, qui hâc de re totis viribus contendunt; sed eâ mente tantum, ut de Deo modestè edisseramus, & ut ne illum dicamus infirmum in iis, quæ nobis existimantur impossibilia, cum præterea contradictio hâc in re nulla mihi compareat.

* Vide Arriagam & Ovicdonem.

CAPUT DECIMUM.

Mundi conservatio probatur ex Dei erga illum amore: ex Dei constantia: ex illius voluntate: ex rerum humanarum interitu. Ex quibus constet conservatio. Duae regulæ inde enascentes. Deus est constans in suis operibus. Responsio quibusdam difficultatibus. Origo cometarum. Quod nihil portentant. Quomodo Deus curet omnia; etiam minima. Difficultatibus respondetur.

1. **N**ULLUS est, qui non sibi facile persuadeat: aliquâ adhibitâ attentione, ut par est, Deum mundi, quem jam efformavit, curam gerere, ac iisdem viribus factum tectumque tueri, atque conservare. Si quidem ipse diligere solet quicquid aliquo bonitatis characteris viget, quem sanè ubique reperire est in hujus mundi structura, qui illius manuum mirum est opificium. Hujusce amoris indicium nobis præbet S. Scriptura, cum scilicet nobis refert Deum vidisse ea, quæ creâisset, bona optimaque esse. Quod quidem nihil aliud est nobis, quam quòd Deus sua recentia opera adprobaverit atque adeò adamaverit. Sicuti, sæpè notante

Ser-

Servio in Virgilium, numinis adspectus designat illius applausum, atque præsens auxilium. Verum, si Deus mundum planè deserat aut destruat, illum amore, quo fertur in sua suosque, vehementissimo, spoliare necesse habes. Huc accedit quòd constantia omnium divinarum virtutum comes indivulsa impedit quominus hunc orbem suâ, quâ ædificavit, manu diruat aut missum faciat: nam inconstantia est vel humanæ imbecillitatis vel devitatis ad cuncta quæque versatilis index; quod duorum alterutrum de Deo somnare à sacrilegio parum abest. Nec, si Tullius dixerit se Pompejum amare propter amicitiae constantiam, volumus Deum privare hâc animi majestate ac tenore, quo censetur, pro constantia suâ, affectus esse erga suas creaturas.

3. Nec nobis deficit prægnans ratio, quæ ab ipsius rei penetralibus petitur. Nam, cum Deus sit solus auctor atque causa, cur mundus existat, adeò ut, absque illius auxilio atque manu, iners perpetuò jacuisset in nihilo; cumque voluntas effecerit ut mundus produceretur, quis non clarissimè videt quòd, Deo revocante suam voluntatem aut desiderium erga mundum, aut quocunque modo cessante, mundus sponte suâ ruet in suum pristinum nihilum.

4. Fac, ut durabilis ædificium sibi ipsi sine curâ relinquatur, suæ propriæ caries, atque temporum injuriæ permissum, percipies tandem uno aut altero sæculo istam molem non solum ornamentum pederentim amittere, sed & convulsam ruere, lapidibusque confuse remotis atque disiectis, atque de die in diem ruinam atque maceriem minitantibus. Quod & observare est in illis Ægypti stupendis operibus, quorum validissimum non tantum labascit, verum & intus subrutum est, ut nobilissimi *monumenta* nobis narrant. Quid verò dixeris de istis onerosis mundi opificiis, quæ librata in aere manent, si Dei manus subducatur, nisi quod tandem delabantur atque in se invicem permixta in divortia eant, atque æterni excidii ludibria fiant?

Sed ulterius inquirere libet in quibus sita sit ista mundi conservatio. Quam quidem docendi causa, dividemus in *naturalem* ac *moralem*. De morali quæ genus humanum spectat postea loquemur. Nunc verò nobis incumbit, rerum naturâ in sese spectatâ, demonstrare illius conservationem positam esse, 1. in amovendis exterioribus causis, quæ mundi parteis possent impetere ac paulatim imminuere, quantum quidem durabit illud fædus, quod Deus cum naturâ fecerit

creto iniit. Sicuti tutamur civitatem, cum hostes ab illius mænibus arcentur, eorumque impetus prorsus sunt hebetes; alioqui, nisi exterior retundatur insultus, immania quæque corpora temporum tractu convellentur.

Sed insuper secundo necessum est ad creaturas custodiendas atque fovendas, ut pro earum naturâ, in sese concatenatæ & connexæ sint; si immota & solida sint corpora; vel motum suum retineant, quo cæteræ creaturæ suas facultates sustinent ac refocillant. Tertiò tandem præter adversorum alienationem, ac interiorem seu substantiæ seu facultatis sustentationem, in pluribus rebus promotio ac progressus huiusmodi facultatum motuumque debet excitari, ut ad debitum modum crescere possint. Duas adhibent operas hortulani ad sua arbuta augenda; remonent circumstantes radices, quæ illa suffocare possunt; sed præterea irrigant atque colant; ideòque vulgò dicuntur suas tueri herbas. Hoc quidem falsum est, cum hortulani solum provident ut herbæ ritè pululent ac faciliùs maturescant; quo factum est ut natura, sine hominis industriâ, nomine novercæ venerit apud Phœdram. Sed, ut dicatur verissimè quod res est, Deus solus, commotis terræ ac aquæ particulis vi

iste motus ab Deo administratur, an verò ab Angelis. Nam, cum isti suum impulsu ac robur, quantum quantum habent, à Deo derivent, hoc nihil aliud esset, quam vitilitigatio. Nisi quòd, si liceat nobis hâc in re iudicium nostrum interponere, Deus videatur horum ministerio ubi in rebus tantum quæ homines eosque pios spectant; nam, cum Dei habeantur Filii atque ad regiam dignitatem destinantur, adsunt illis prætoriani milites. *Secunda regula* observanda est, quòd *ista conservatio sit constans*: nam, cum perseverantia ea sit virtus, quæ comitetur omnia Dei attributa, illius misericordiam, iustitiam, sapientiam, sanctitatem & reliqua, nulla est ratio, cur debeamus ex Dei operibus, quæ sunt eminentissima quæque exterius se exerunt, constantiam amovere. Ea est constantia, quæ nos securos atque tranquillos efficit, cum vacillatio nos totos terrore atque inquietudine conficeret.

Ista tamen constantia ed non est extendenda, ut credamus mundum fore æternum: nam, cum Deus sit in suis actibus liberrimus, illius fortè sapientia mundo, Dei gloriâ satis superque illustratâ, limites finemque fixit. Quòd si regeras mundi inconstantiam hinc evinci, quòd plura inordinata subito vel compareant, vel evanescant. Nam sicut

Insula Delos aliæque de terrâ emerferunt ita & quàm plurimæ fuerunt obrutæ, de Lucrinolacu, qui in confinio sinus Baiani fitus erat. Narratur, quòd anno 1538. terræ motu extitit mons, qui *Cinereus* vocatur. Vide & alia in Apologetico Tertuliani. Nascuntur item Homines, atque quotidie denascuntur.

Nam sanè isti interitus sunt singulis proprii atque peculiare, qui non impediunt quominus tota conservetur species, quàm naturæ auctor tueri solum intendit. Immo ista hominum mutatio ac vicissitudo, quæ permanet jam inde à principio rerum, arguit ac demonstrat hanc in agendo perpetuitatem ac tenorem; *constat * aternæque lege positum est, ut constet genitum nihil.* De cæteris quæ subito stant deciduntque annorum lapsu, non est quòd nos nimium perturbemus; nam *essentialia* nobis veniunt distinguenda ab *accidentalibus*. Hæc sæpenumero effluunt ac dissipantur; verum moles essentielles suo continuo vigore fruuntur, nec suam primordialem juventutem amiserunt.

Sed *secundo* alia est difficultas, quæ magis urgere videtur, nempe quòd cometæ, qui sunt vastissima atque validissima corpora in cœlis, intrâ brevissimum tempus pereunt at-

* Boëtius in de Consolatione..

que dissolvuntur; sicuti & evenit stellæ, quæ sub finem superioris sæculi visa est; quod item de aliis curiosè observant Mathematici. Quod argumento est maxima in mundo corpora esse fluxa, instabilia, ac interitui obnoxia. Verùm, quamquam illa astra hebeti nostrorum oculorum aciei subtrahantur, non inde tamen sequitur illa subito abolescere. Nam fieri potest ut cometæ à nobis remotius secedant; quod in causâ fuit cur maximi viri crediderint cometam, qui nobis his novissimis annis conspectus est, fuisse eundem, qui, juxtâ statam annorum revolutionem, prius detectus fuerat. Sed & alii existimant cometas ad tempus tantùm compactos esse ex effluviis cæterorum astrorum, quæ scilicet concurrentia cometas componerent; ita ut disjectio ac dissipatio, quæ subindè accidit illis recentibus corporibus, non magis mira videatur esse, quàm cum igniculi quidam, qui nomine *stellarum cadentium* veniunt, citò dispalescunt, ubi primùm illa viscosa materies, ex quâ constabant, combusta fuit.

Sed & has duas possumus observationes ad-
 jicere; si nobis liceat aliorum messi nostram
 falcem admove-re. Prima quidem est, quòd
 cum astra non sint prorsus ignea atque cras-
 sam impuramque materiam contineant in sese

commixtām, evenire pōteſt ut illæ ſpiſſæ nubeculæ de gremio illorum corporum eructentur, condenſentur circā aſtrorum diſcum, ac tandem illorum adſpectum nobis eripiant. Sed & *præterea ſecundò* non eſt quod derogemus fidem huic poſteriori obſervationi, nempe iſta corpora, quæ circumgyrantur incredibili impetu atque ſuomet ferventiſſimo ardore ſunt volubilia, in ſuâ ſuperficiè eradi atque comminui, ita ut, in immenſâ præſertim diſtantiâ, non ampliùs vibrent noſtrum obtuſum.

Verùm, quicquid ſit de iſtis cœleſtibus corporibus, non poſſum in animum inducere, ut hæc res obitendatur ad noſtram ſagaciorē informationē, iſta à providentiâ deſuper parata eſſe, ut calamitates exitiales præſagiant, atque aded homines de ſe ſuiſque factis admoneant. Nam, qui hoc pacto diſſerunt, imprudenter relabuntur in infantilem Aſtologorum vanitatem, qui cuncta hominum fata cœlorum aſtrorumque rotis infixæ credunt, quiſque ſupernos ignes reddunt loquaces, quaſi ab Deo legati ſeu præcones eſſent ad ſuam cuique ſententiā peremptoriam perlegendam. Scilicet iſta portenta ſunt naturales cauſſæ, quæ à ſimplici vulgo trahuntur in piam quandam credulitatem; nec iſta cœlorum oſtenta debent nos magis mo-

vere,

vere. Quàm si inter nos quædam detegere-
mus monstra, quæ de Asiâ in Europais no-
stram comportarentur. Nam in terris, si-
cut in cœlis nonnulla sunt, quæ à communi
regulâ aberrant. Cui rei insuper indicio est,
quòd cum Sacra Scriptura miram quandam
mutationem intendit nobis præmonstrare fu-
turam in regnis aut rebus publicis, soleat nos
præmonere solem lunamque in sanguinem
conversum iri. Verùm nihil ipsa nobis enar-
rat de ipsis præfagientibus cometis, immò ne
ipsum quidem ullibi nominat ut, sanè istud
non multùm distet ab illis erroribus, quibus
Christianismus olim scâtuuit, utpotè recens è
Paganismo emergens, quibusque non eget
nostra mascula disciplina.

Sed heic noster adsurgit sermo, ac paula-
tim nos deducit ad examen huiusce nobilis
quæstionis, utrum Deus conservet minima
quæque, an verò tantùm speciem. Ulti-
mum vulgò amplexi sunt veteres Patres:
quàm plurimi verò Theologi primum susce-
perunt defendendum. Mens nobis non est
scrupulosè consuetandi, quæ aliis sunt enar-
rata. Sed nobis satisfierit consulere quid in no-
stro sinu dicet ratio, atque extricare, quæ
nobis videntur implicita, de cæteris parùm
solliciti pro eâ libertate, quâ scilicet veritas
nos induit aut audaces efficit. *Primum* qui-
dem

dem nobis constat omnes creaturas à Deo fo-
veri atque curari, ne minimis quidem excep-
tis, idque argumento, quod dicitur *ad ho-
minem*. Nam, si nemo diffiteatur Deum
rerum speciei curam gerere, quid causæ
est cur individuorum curam illi eximamus ac
furemur; cum sanè species nihil aliud sit,
quàm omnium simul individuorum comple-
xus? Aded ut, quia aliud quid nobis obtru-
dunt, tragelaphos fingant ac nihil planè di-
cant. Bella certè esset hominum species, si
Joannem, Petrum, cæteraque individua
demeres.

Verùm & alia achillea nobis occurrit ratio,
quæ rem totam claram efficit, quod nempe
Deus omnia de nihilo eduxerit atque creavit,
æquè maxima, ac minima, nullâ creaturâ
ab ipsius imperio ac potentiâ sepositâ. Cui
universali creationi si suffragemur, utri qui-
dem debemus, non est rationi consentaneum
ut conservationi, quæ creationis est vicaria
eique est substrata, ea, quæ tibi videntur
cæcutienti minima, subducantur; quasi illâ
essent indigna. Verùm & addo, ad totius
rei explicationem, quod si distinctionem ad-
hibeas, rem planam efficies. Sub initium
scilicet permanentium corporum molem crea-
vit Deus; cæterorum verò, quæ quotidie
crescunt vel evanescunt, semina terris indi-
dit;

dit; quæ dein, per *intermedias causas*, curantur atque promoventur. Adeò ut quæ Deus *immediate* creavit, *mediate* sequentibus sæculis ad finem usquè mundi procuret atque foveat ob contexturam ac implicationem causarum, quæ pedetentim adscendendo ad primam tandem desinunt ei quæ totam suam acceptam referunt energiam.

Quæ in contrarium adferuntur, nobis videntur parùm cautè expressa, ac vergunt in divinæ gloriæ imminutionem. Nam si credas istarum minutarum rerum scientiam fore tediousam, ab impietate parùm abes. Quid enim existimas Dei cognitionem conclusam esse in isto mundo, quasi in nuce aut avellana quâdam; quasi tibi animo informares nihil aliud prætereà Dei notitiæ adscribi posse; adeò ut omnia nosse, quod Deo tribuitur, sit ad digitum nosse atque numerare quæcumque sunt in hocce mundo comprehensa, non verò ulteriùs. Certè, si remota sinxeris, infirma de Deo cogitâris, cum infinita alia in suæ scientiæ abyssò complectatur.

Sed & *secundò* prætereà, possumus præ ignaviâ sic ratiocinari, quòd indignum sit tanto nomine herbulas quascunque in pratis ridentes suâ manu colere, atque sæcundare, cum *sanè de minimis non erat prator*. Et, quoniam video istam objectionem plurimorum
ani-

PIO DE RELIGIONE

animos pulsare, operæ erit istam enucleare, nam quid intectum, quod ad Dei honorem tendit, negligentius missum facere periculosum est. In istâ igitur herbulâ, cuius sit mentio, providentia divina magis ac magis nobis elucet, nem attentè perpendentibus, nam, si non demiremur illius maiestatem, utpotè quæ nobis inveterato usu sit præ oculis nostris nimium familiaris atque adeò aliquantisper contemnenda; nihilo secius, si illius finem, cuius causâ istud gramen de terræ sinu assurrexit, examinemus, profinûs detegemus illud sapienter comparatum fuisse ut aves cæteraque animalia providè enutriet Deus; quæ sanè in nostrum usum postmodum desinunt atque de suo nobis penu præbeant. Itaque, quod medium despicabile, nobis scilicet magnis ingenijs videbatur, clarum ac nobile evadit, si in cuiusque reï scopum attendas res ista eò magis nobis sit illustrior, quòd advertamus præterea quæ fuerit telluris prompta, diuturna, constansque obedientia, quæ jam indè à longâ annorum serie, quibus aures præbuit Domini imperio, suum ne uno quidem diè obsequium detrectavit; ac continuò in suâ officinâ elaborat, ut multiplices fructus proferat eisque abundet. Jam verò duabus his de causis incipio ad istam herbulam stupere; tum ad illius

illius destinatum finem; tum ad illius accuratam obedientiam.

Sed præterea tertio varia Dei opera inferviunt ac extenduntur ad captum omnium hominum. Nam sunt quidem, qui naturâ suâ obesi aut obstipi percutiuntur à micantibus objectis, quæ sese in eorum oculos impetu quodam ingerunt. Verum alii delicate efformati alèus assurgunt ac minutissima observant. Ut magna moles sit plebeculæ usui; fugientia verò corpora argutis ingeniis, quæ materiâ magis sunt semota. Sicuti Plutarchus nobis enarrat de duobus eximiiis pictoribus, quorum unus in magnis excellebat picturis, alius verò in exiguis. Vulgus quidem suffragabatur primo, qui crassam imaginem delineaverat; verum cæteri rationes posteriori adplaudebant.

Certe quartò res tenuissimæ eò magis sunt speciosæ, quòd raræ, difficilesque sint, quodque majori artificio longiorque attentione aut acumine indigeant. Quod proculdubio expertus est ille artifex, de quo *Ælianus*, qui naviculam quādam cum omnibus suis necessariis vasis ac instrumentis efformavit tantâ industriâ, ut posset sub muscæ alâ illam condere.

Aliud & adduci potest quod aliquid injuriæ videtur adferre providentiæ divinæ, cum

cùm scilicet ea sese immiscet rebus venenosis producendis, quales sunt viperæ ac cætera hujuscemodi; quod sanè repugnat tùm illius sapientiæ, tùm bonitati: Verùm quamvis parentes sint ergà suos liberos mites, hæc tamen benignitas non impedit quominus immorigeris timorem incutiant, aut poenas infligant. Ità &, Deus, qui clementissimus suæ familiæ fuit sub initium, justitiâ coactus fuit uti adversus illius rebellionem admovitque virgas, quales sunt istæ perniciosæ creaturæ, ad illam vel castigandam, vel perterrendam. Duo sunt status, in quibus elucet varia Dei dispensatio, innocentie hominis vel illius pravitatis. Cùm nempe homo suo officio strictè functus est, quo suo creatori devinciebatur, tùm quidem Deum propitium ac præsentem habuit; sed cum peccatis suis ab illo sese avertit, minæ, castigationes, poenæ perduellem istum hominem undique inceserunt; creaturis ubique à Dei partibus stantibus. Sed ista Dei clementia redintegrata fuit, parternâ Dei providentiâ in nostri gratiam intercedente, cùm Evangelium nobis de coelo immisit, quod pristinam renovat innocentiam, ac primævas quasi indulget delicias. Ideoque, Deo rebusque cæteris pacatis, piis quibusque spondetur, quod deinceps integritati ad-

addicti vim venenorum serpentumque effugient, Marc 16. Et quandoquidem mille novissimorum annorum regnum, quibus Jesus Christus, cordibus renovatis, rerum placidè potietur in suâ Ecclesiæ Panegyri, prima quasi Paradisi terrestris tempora reducet; ideo S. Scriptura nos docet quòd illis temporibus infantes ad basiliscorum foraminè innoxie ludent. Quod nihil aliud designat, nisi quòd omnes creaturæ deinceps semper-lenes futuræ sunt, ac favori divino manus dabunt. Sed ne sapientiæ quidem divinæ, cujus mentio interiecta fuit, detrimento est, quòd ferales verbi gratiâ sint in mundo viperæ. Nam, si Lactantius quidem ignorabat cui usui possent accommodari, posteriora certè sæcula doctiora fuerunt, cum deprehenderunt innocuè nobis dapes administrare, earum vesciculam, quæ de dorsi spinâ derivata venenum præsentissimum continere existimabatur, sine exitio fuisse deglutitam, ac tandem trochiscos confici, quibus nostræ intemperiei mirificè medentur Hippocratis Filii. Nec ullus dubito, quin subsequentes ætates salutifera inventa magis ac magis detegant.

CAPUT UNDECIMUM.

Quòd Deus non recreet suâ conſervatione homines. Ab illo tamen dependent ; & quomodo. Tres morales cauſſæ conſervationis generis humani. Quidin nobis efficiat lex naturalis. Ad amorem inſectit contrà Hobbium. Nos cum Deo conjungit. Leges politica conſervant genus humanum. Quales ſunt tum apud infideles, tum apud Chriſtianos. Religio alia conſervationis origo. Debet eſſe mitis. Crudeſcit ab alio principio. Cur Deus tandem peſtem imittat, ſi homines conſerver.

SEd alia ſupereſt difficultas, quæ noſtrum vellicat animum, quamquam video illam vulgò introductam fuiſſe ſine ambagibus, errore ſenſim repente. Nempè tratitia ac vulgaris inter maximos viros opinio eſt, quòd conſervatio eſt continua creatio aut reproductio, ut loquuntur, quæ ſingulis momentis renovatur, quæque nos efficit ad ictum oculi recentes Prometheos. Quod ſanè demiror mentem hominum ſubiſſe. Non quòd in dubium vocem potentiam divinam, cui ſanè, ſine ullâ laſſitudine, facile eſt omnes quaſque creaturas in-

patricem. Siquidem illud nobis debet intelligi de Dei consilio, cui subservit natura, quo deficiente res omnes pereunt.

Secunda est, quod omnes creaturæ sunt ita comparatæ, ut cunctæ sint Numini concatenatæ; ut quod poëtice dictum est de Deo illum universum mundum catenâ quâdam suspensum habere, reipsâ sit verissimum; alioqui secundæ causæ seipsas sustinerent, atque primas assumerent. Unde concludendum est nos indefinenter ab Deo dependere, semper ambiguos inter existentiam & nihilum. Quod debet nobis insculpere sui humilitatem sub Dei manu, cui sumus quasi inhumati, sui benedictionem, quod vermiculos dignetur in tutelam suam tamdiu fuscipere, ac recreare.

Adjecimus quoque Deum in oralibus uti remediis quibus genus humanum protegit ac tuetur. Nimirum has adhibet causas, *legem naturalem*, *politicam* item in variis regnis stabilitam, ac *Religionem* ad suum finem adsequendum. Quæ tria examinabimus, quantum quidem conducunt ad homines tutandos ac conservandos. Primum *lex naturalis*, cujus naturam alibi pressius inquiremus, hæc duo præstat munia, si illius voci ritè auscultemus, tum ut nos cum cæteris hominibus adunet, atque amicè jungat, tum ut Numine nos intimè consociet. Certum quidem

dem est *primò* illam in cæterorum Societatem nos inflectere, vel ut expandamus ac dilatemus corcula nostra, quæ sibi ipsis commissa solitudinem suam desperatè lugerent, vel ut sibi mutuo sint auxilio, suorum proximorum januam pulsantes. Ut mirum quidem mihi visum sit, ut hoc obiter dicam, quod Hobbio in mentem venerit, Homines in unum corpus primitùs coïvisse, non quòd sese diligerent, sed propterea quòd alii ab aliis dissiderent, ac mutuum in Societate perfugium perquirerent adversùs uniuscujusque privati impetum. Nam si consulamus corda nostra atque naturam, comperiemus nos naturaliter atque sponte nostrâ primùm propendere in gaudium, pacem atque adeò amorem. Adeò ut fœdus pacatè ineamus pro eo, quo nos ac illicò alios prosequimur, amore; sed cùm *Φιλαντίας* ac jurgii fermentum efferbuit, tùm quidem furor arma ministravit.

Sed prætereà quod Hobbius asserit, mihi planè est incredibile, hâc potissimùm ratione, quòd dissidentia, suspicio atque odium emergunt ex violato amoris fœdere, illiusque jacturæ substernuntur; sicuti corruptio unius est productio alterius in naturalibus, pariter & in moralibus. Ac quemadmodùm belluæ, quæ sunt hominum fugiens imago

sefe in unaquaque specie conjungant ad mutuum quasi solatium; ita & homo suam infectatur pacem, concordiam ac bonum, quoniam à Deo suam originem trahit, qui, cum sit dilectionis ac caritatis fons, quosdam igniculos ejusdem amoris nobis immisit. Quæ causa est, cur Americani, ubi primum Gallos ad portus suos appellentes viderint, illos benigno hospitio exceperint, ac quæcumque de penu suo deprimere poterant, suppeditarint, quoniam hactenus in naturæ scholâ innutriti fuerant ac in illius effata juraverant, donec exquisita ac docta nostra malignitas eos in nostram perniciem invexit.

Non minus item nobis constat *secundò* illam naturalem legem omnibus hominum cordibus implantatam nos eum Deo arctè coadunare, quoniam alioqui ferinæ sortis essemus participes, cum ab illis hæc præsertim ratione distemus, quod Deo simus simileis, referente Senecâ, in illiusque amplexus ac desideria ruamus. Quapropter, qui religionis sacraria perturbant ac suis motibus foedant, à naturâ abhorrent, illique vim inferunt; immodò & omnium immaniissimi sunt tyranni, ut qui suave commercium inter ipsos homines, atque inter Deum & homines sacrilegâ manu interrompant.

Sed & *secundò* leges *politica*, quæ in va-

riis orbis terrarum regnis usu veniunt, validissimè conducunt ad genus humanum confirmandum ac tutandum. Nempè omnes fermè homines sunt servitute irretiti, ac libertatem, quam tamen naturæ impetu diligunt, amiserunt, exceptis quibusdam Christianis, qui meliorem vitam sortiti sunt. Muhommedani atque Ethnici durissimum subeunt jugum, quoniam ferocientes leges pernecessariæ videbantur tùm ad ferocia ingenia edomanda, tùm ad præcavendos motus, qui, in istis barbaris populis excitari possent, ut nisi istos incultos mores refrænes, tot leonibus catenas nimium laxes. Præterquàm quòd quàm plurimi ex illis ad nihil politum instructi videantur nati ad servitutem, quod dictum est de quibusdam Asiæ populis; *Regia illa servitus* ενδοξ *δουλεία*, de quâ Antigonus suo filio apud Ælium*, est perutilis populis, qui, sine Religionis lumine, cæcutiunt ac obscurantur. Cæteri verò, qui Christo nomen dederunt, exceptis quibusdam rudioribus populis, sunt è contrario vocati ad libertatem, quandoquidem ad liberaliorem disciplinam sunt erecti. Ac ille æternus filius, qui corda nostra manumisit à vitiorum jugo nos vindicans, libertatem quoque corpoream nobis

H 4

con-

* L. 2. c. 20.

concessit in suo imperio, Vicarios suos Reges ad benignitatem inflectens. Ut si verbi gratiâ hæc natio, quæ Horatio ac Veteribus carpitur ob morum asperitatem, pro genio suorum majorum regeretur, monstro simillimum esset illud regimen. Nunc verò Christiani Reges sunt majori nomine, quàm Homeri tempore *πιμένες λαῶν*, patres potiùs quàm tyranni, ut qui de folio suo ad Christi subsellia devehendi sint, rationem sui regiminis reddituri.

Sed nihil est tertio quod fera corda domet ac quemque ad officium suum magis moveat, quàm Religio ejusque timor, qui nos omnes incessit ac præoccupavit, nisi homines planè sint stipes ac bruti. Res nobis clara est, inter innumera alia exempla, ex eo quod Tacitus * nobis narrat in Tiberii vitâ. Scilicet Imperator in maximo versabatur periculo sub initium sui imperii, quòd cohortes, instigantibus ad id Percennio & Vibuleno, in Pannoniâ insurrexissent atque dubium Tiberium ad extremum quasi discrimen adduxissent. Drusus frustrâ cum paucis copiis ad istos milites coercendos missus fuerat, tumultus & seditio non desæviunt; cùm ecce subitò isti perduelles, nox cùm esset serena, advertunt Lunam Eclypsin pati. Sed, quod

eo-

* c. 7. l. 1. Annal.

eorum animos conturbat, nebula quædam succurrit ac Lunam operit. Undè creduli sibi confingunt Deam ab illis abhorrere atque intra togam sese obnubere, ne eorum lascivientem rebellionem intueatur: trepidi arma ponere, ad sua tentoria currere, ac denique mansuetudinem docti seditionis auctores tradere, atque vacillanti Imperio pacem redere.

Nec nobis regeras, quòd Religio ipsa maximæ laniæ fuerit caussa atque origo inter Paganos, ut cùm apud Gallos, Britannos, Tauricos immò & Græcos, Hebræos ipsos, ut videtur, atque eorum vicinos tot aræ mortalium cruore fuerint pollutæ: illudque maximè exagitat Lucretius in *de naturâ rerum* l. 1. ubi asperrimè corripit crudelem Agamemnonis patientiam, qui, ut Græci vela dare possint ac propitios habere ventos, Iphianassam jugulandam præbet Sacerdoti; idèoque, postquàm nobis Poëta dixit,

- - - quòd contrà sæpius olim
Religio peperit scelerosâ atque impia facta.

Tunc concludit exclamabundus;

Tantum Religio potuit suadere malorum.

Certè ista sanguinis effusio erat potius excessus Religionis, quàm Religio, atque fallissima consequentia ex optimis principiis deducta; utrobique in militum facto atque Iphigeniæ sacrificio *superstitionem* quidem adverto. Sed illa prior ex rivulis naturæ promanat, quæ nimium credulitati indulget, Diis tamen mirum quantum addicta; posterior verò à Diabolo proficiscitur, qui suos cultores tandem ad suos mores, eadem nempe conducet.

Undè videre est nihil magis esse contrarium Religionis naturæ, quàm vexatio, quæ ab miti illius genio abhorret. Nam Dei scopus aut œconomia est, ut, inter homines religionem promovendo, lupo cum agno pascat, ac conquiescat, nec homo homini sit lupo aut insolescat; si verò res secùs procedant, tunc temporis, adversùs Dei benignissimi mentem, cuique servatur sua indoles, ac agnus ab lupo devoratur. Si res item maturis judiciis peragitur, discutiendum venit quæ sit futura fors persecutorum, cum tandem suorum facinorum exacta ratio erit reddenda. Nam, si ambo vexati cum vexatoribus eandem beatorum sedem sortiantur, justus cum injusto, carnifex cum crucigero, crudelis cum pacifico commorabuntur; quod sanè nec cum justitiâ nec quoque cum sapien-

na divina unquam congruet; ac portentofum prorsus est. Si vero persecutor coronam adipiscatur (humilium turba exclusâ atque despiciatui habita;) ut qui tanto rabiei molimine sibi felicitatem adsequi procul dubio conetur; certè pedes ad sanguinem effundendum promptissimi, (quæ est ultima malitiæ linea, si quid credimus Davidi,) atque manus iniquitatis plenæ una cum corde similitate atque furore ebulliente hæreditatem adquirent in contumeliam tot pannosorum atque infantium; de quorum ærumnis Deus nihil quicquam pensi habebit. Quod qui credet, ima cum summis; cœlum cum inferis confunder.

Immo, si placet, hæc videtis hominis vanitatem; qui, non ut tueatur Dei gloriam, cæteros infectatur aut morte plectit; (ridiculi essemus, si eo credulitatis procederemus;) sed ut *sue opinionis* idolum defendat in suasque parteis alios cæcos trahat. Aded ut, si fustibus ad altaria contorqueat homines, id eâ mente fiat, ut cæteri illi assentiantur atque cum illo genu flectant. Quid magis famosum est, si res æquis lancibus perpendatur, quàm audire Valentem Imperatorem, Orthodoxus licet millies audiat, qui, instigante Julio Romano Episcopo, ad fratrem suum Constantium Imperatorem Arianae

næ hæresi addictum litteras mittit Orthodoxiam ipsum imperiosè jubentes, ac minitantes fore ut, si detrectet, bellum illi illaturus sit? quasi verò penes nos sit credere quodcunque voluerimus, cum opiniones, nobis quasi invitis, in mentes nostras irrepant, atque implicent. Quo fit ut opinio non sit crimen, nisi infauftæ aliæ adsint circumstantiæ, cum à voluntate non oboriatur; *quis nomen unquam sceleris errori dedit?* Alioqui in Turcarum mores imus, qui odio maximo insectantur Persas, eò quòd alii ab alijs, opinione de Muhommedis scilicet successione differant. Nam tandem, in Religionum controversiis, omnia in opinionem redeunt, cum nemo sibi ultrò necem advocet atque *lethiferalis sit machinator*, ut ille dicebat.

Huic opinioni ultrò accedit schisma, quod nihil aliud est, quàm Religiosæ Societatis abruptio præ caritatis defectu. Si verbi gratiâ Arianismus solus fuisset, nulla insecuta esset laniena: sed cum ad arma recurritur, tùm schisma succedit atque fit immanis caritatis violatio. Quâ de causâ schisma magis periculosum est hominibus, quàm hæresis aut opinio quæcunque. Quod & animadverti potest in Donatistis, qui nihil in crudelitate suâ reliquerunt intentatum.

rum. Ratio hujus varietatis hæc est, quòd hæresis aut opinio quatenus opinio, menti tantum inhæreat, cum è-contrà schisma homines directè laceſſat atque immediatè lædat, quod sanè ſecum trahere neceſſe eſt perniciem generis humani.

Sed poſt explicatam difficultatem, quæ ſpectat homines, quæque videtur, ob eorum ſævitiem in religione, prædictæ conſervationi obſtare, alia ſuper eſt enodanda, quæ ad Deum attinet quæque ipſimet conſervationi generis humani quàm maximè adverſatur. Talis eſt peſtilentia *Γαλατῶν*, ille morbus, qui tot millia hominum vaſtat, urbes regnâque depopulans; ut obſervatum eſt in illâ lue, verbi gratiâ, quæ ſuperioribus ſæculis de Oriente in Occidentem penetravit ſolis veſtigiis inſiſtens; ſiquidem feralis nubes Aſiam atque Europam percurrentis immanem immiſit peſtem in omnia illa loca, quibus inſidebat. Quod & hoc ſæculo viſum eſt, flebilem in modum, tùm in Angliâ, tùm in Galliis. Ad hæc primò reſpondemus, (miſſas facientes reliquas obſectiones, quæ huc adferuntur ab aliis que conſutantur,) quòd huiuscemodi peſtilentiæ magno ſunt uſui ad comprobandam Dei exiſtentiam inter tot homines, qui intrâ ſuum Atheiſmum involati lethargicè vivunt.

Nam

Nam & Hippocrates in istis publicis ærumnis animadvertit suum. *Quor. m.* Sicuti sub secundo Templo, quo quidem tempore miracula defecerant, Deus tamen mirum suæ præsentiae signum inter Judæos reliquit, cum ad initium, ut quidem videtur, restorationis urbis templique Hierosolymitanæ ab Zorobabele, Esdrâ ac Nehemiâ confectæ, Deus paternæ suæ misericordiae indicem reliquit in illâ piscinâ, ubi, ad motum Angeli, aqua Deo imprognabatur, ac mirabilis secunda sanitatem cuique ægro restituebat. Nescit enim qui nequeunt, pro suâ pietate, in Deum credere, debent saltem præ horrore illius existentiae assentiri; aut, qui inter homines pestes sunt atrocissimæ, peste plectantur.

Nam *secundum* genus hominum, quod politicum corpus componit, est nostro corpori simillimum, ubi Lipotamia & cauterium sunt sæpè necessaria ad curandos morbos, ac humores peccantes, quamquàm vulgò partes, quæ sunt sanæ ac integræ, contagiarum viciniâ affligantur; cum mala sunt epidemica tunc & generalis quædam vastatio sit quodam modo necessaria, sicuti quàm plurimi innocentes sub diluvio cum pestibus perierunt. Qui morte affliguntur vel peccato se inquinaverunt, vel peccato non adversati erant:

erant: illi culpandi sunt ob suam malitiam; isti, ob suam indulgentiam.

Sed *tertio* istæ extraordinariæ plagæ sunt suâ utilitate comitatur, ut quæ, pro suâ indole, homines stupidos, vacillantes aut quasi in suis vitiis mortuos exsuscitent atque redintegrent. In rebus secundis abyssus cupidinè indormiscitur; tunc voluptas animum occupat, tenebræ subsequuntur, induratio intruditur; ecce adfuit inferorum manus ultrices. Sed in adversis gaudium spiritale animos refocillat, lucis cœlestis strictum in corda admittitur, tunc verò compunguntur atque molliuntur; ecce coelorum patet janua. Adeo ut crediderimus resipiscendum cohortem in aliam hominis speciem ire toto celo distantem ab illis, qui suis indulgent peccatis. Nec de nihilo est, quod quidam celeberrimus vir * gauderet, suæ infirmitati diffusus, quod aliquo morbo subindè tentaretur, ac ingemisceret, cum bonam valetudinem renascentem videbat. Sæpenumero necessum est, ut bona nostra diripiantur, fama concutiat, ædes nostræ diruantur, nostri de medio tollantur, corpora tandem nostra percutiantur, quod accidit Jobo, ut ad illius instar atque ipsius amicorum, sacco, cineremque induamus, ac Deus per motus lacrymarum ac precibus ad nos accedat.

Huc

* Paschalis.

Huc accedit *quarto* quod maxima pericula naturâ suâ remanent cordibus nostris insculpta nec obliterari possunt, nostræ mortalitatis memoriam continuò refricantia. Nos quidem semper recordabimur quanto in discrimine versati sumus, cum in Oceano fluctuantes magnâ tempestate, his novissimis annis, conflictaremur. Nam, cum noctis horror accederet magnæ turmæ ejulatibus, atque salutis spes, trepidis omnibus amota esset, nullus erat, qui non pietatem suam in auxilium animitus advocaret ac ad Deum supplices manus panderet. Certè periculum nobis adhuc objacet præsens, nec ulla aderit dies, quâ Deî ergâ nos beneficium in mentem non revocemus. Quod signo est mala illa vastantia magnò esse commodo tùm bonis, tùm malis.

CAPUT DUODECIMUM.

Electiois ac reprobationis decreta contraria nostræ libertati. Immutationes. Quæ acciderunt in opinionibus de decretis, earum infirmitatem detegunt. Inutilitas illius gratiæ universalis à Cameronæ & Amyraldo introducta demonstratur. Reprobatio si admittatur, ut decretum singulare, hominis exitium à Deo flueret. Electio non videtur probè concepta à decretorum auctoribus. Decreta reprobationis repugnant Dei misericordie: Item Religionis idee. Respondetur ad locum petatum, ex Mat. 20. v. 5. illa opinio adversatur justitiæ divinæ. Aderit acceptio personarum, si illa valeat. Undè procedat illa sententia. Quænam decreta admittenda. Quomodo gloria Dei illâ opinione obscuretur.

PROcedamus nunc ad nobiles difficultates de hominis gubernatione, quæ est altera pars providentiæ, ut sic eam exploratam habeamus rem ità præstamus. Gubernatio illa spectat vel tempora antè mundi creationem præterita, ubi, utrùm Deus definiverit hos quidem ad vitam, illos ad mortem decretis peremptoriis, disquiritur; vel præsens hujus-

ce vitæ tempus; ubi tria magni momenti sunt examinanda. Primo utrùm temporalis hujusce vitæ sit fatalis terminus: Secundo quibus mediis Deus sine labe mala ac peccata gubernet; & tertio utrùm nobiscum vitiose agentibus concurrat Deus.

Primum quidem quòd Deus ab æterno nihil irrevocabiliter decreverit seu ad vitam seu ad mortem æternam, ad electionem vel ad reprobationem; videtur inde probari, quòd ista decreta planè essent contraria libertati, ad quam apti nati sumus. Nam, si finis Deo est ineluctabiliter propositus, clarum est media invincibili modo nobis esse inveniunda.

Sed *secundo* immutationes, quæ huic disputationi acciderunt, satis demonstrant fundamenta non esse stabilia. Primum quidem Theologi existimârunt hominem *creabilem* fuisse divinæ prædestinationis objectum: adeò ut antecederet peccato, Deus quosdam elegerit ac cæteros reprobarit, idque in contrariam partem firmissimis decretis. Deinde, cum nemo homo non sentiat illius opinionis crudelitatem atque *aisogylw*, alii adiecerunt Deum videntem generis humani massam æquè corruptam aliquorum, electione sua, fuisse misertum; reliquos verò impænitentes advertentem ad condemnatio-

nem

nem jure destinasse. Immo hoc ultimum
durius ad hucdum videbatur nonnullis; ideo
que dixerunt tandem Deum, electo certo
quodam hominum numero, alios reliquis-
se, nullo hac de re adhibito decreto, quo-
niam decretum ad mortem animos homi-
num offendeat. Sed ulterius progressum
est his novissimis annis ne Deo crudelitatis
dica scriberetur, cum scilicet eximii viri li-
berius sentientes in Gallis nostris *gratiam*
universalem invexerunt. Aliquamdiu hinc
indè altercatum est: sed tandem manus gra-
tiæ *universali* ultro dederunt Theologi,
nec potuerunt Synodi Nationales illam ob-
struere.

Heic tamen liceat nobis liberè subjunge-
re quædam, non ad sugillandum tantos vi-
ros, qui Dei Ecclesiæ maximoperè prælu-
xerunt, sed ad deosculandam cœlestem ve-
ritatem, cujus sunt amicissimi, ex quo in-
fantilem ætatem excussimus. Ac primum
necesse est advertere, quod, si Deus privata
confecit decreta, quis non videt *gratiam*
universalem esse superfluam, ut quæ succen-
turietur ac succedat in vanum, cum res de
fato hominis confecta jam sit in cœlis? vel,
si introducas gratiam illam universalem, quæ
omnes admittat, exceptis pervicacibus,
tunc verò cui bono erunt illa decreta, quæ

vi suâ subito præcluderent aut eliminarent totam illam gratiam universalem, quanta quanta illa sit? Quod porro, secundum istorum Theologorum etiam mentem, gratia universalis sit planè supervacanea, hinc insuper patet quod, anterioribus decretis præstructis idque irrefragabiliter, *gratia ob-jectiva* inutilis prorsus est, nisi adsit *gratia subjectiva* seu *particularis*, quæ ab decreto electionis tantum fluit. Ideoque in cassum adfertur vel à Deo, qui nullis, nisi electis, illam adplicat præmonstrans homini, ut Mosi de monte Nebo, Canaanitidem, in quam introducere illum non decrevit: vel perperam offertur homini, qui electione privatus illam non potest amplecti, quoniam tantales illæ aquæ vel poma ab illo semper aufugiunt.

Hoc insuper demonstramus exemplo. Rex quidam secreto decrevit in suo consilio aliquibus ex suis subditis parcere, alios verò de regno suo extirpare vel exterminare. Nilominus ipse propalàm promulgat omnes sub edictorum suorum beneficio fovere vellet, modò legibus suis obsequantur. Cui bono proficua erunt istæ leges ad ostentationem tantum benignæ, si tamen, arcanis decretis præfractè præhabitis, prodeant, ac, quotquot in conclavi designati erant,

ex-

extrudantur aut possundentur? ista vel sunt *arūsant*, vel tyrannicam hyprocrisin præse ferunt, cujus utinam non fuissent exempla his nuperrimis annis ad æternam ignominiam comparata. Absit ut hæc de Deo sentiamus. Hoc primum.

Sed *præterea* difficile est approbare ea quæ dicuntur de reprobatione: nam, siue ea, peccata hominum antecedit, siue subsequatur, id est, intueatur hominem innocentem aut supponat peccatorem, Deus secundum illorum sententiam, scopum tamen habuit ex hæreditate suâ excludendi certum hominum numerum, idque modo nobis insuperabili. Quo posito hæc duo incommoda fluunt, tum quod Deo affingis diritatem, quæ, antè hominem natum; illius fata reddat ærumnosissima, tum quod homo, severo decreto definito, ab illius orbitâ non possit deflectere.

Desertio quoque, immò sine decreto illo reprobationis, non videtur minùs intolerabilis, ut quæ pari modo noceat; nam illâ præsuppositâ, homo laborat eâdem impotentia eluctandi tum ex peccato, tum ex condemnatione. Ista omnia animum nostrum sæpiùs pulsârunt. Nec est sanè quod dicas, (quod est horum præclarorum virorum ratiocinium,) hominem reprobatum non ha-

bere causam de suâ impotentia querendi his duabus de causis; *primum* quod divina providentia seu œconomia hæc tria administrat media, quibus homo posset ex periculo emergere; quoniam *primò* Deus illi indulgit legem, Evangelium aut institutionem qualemcunque, quæ ubique sufficiat ad hominis conversionem. Quod illi *secundò* immitat seu prosperas seu adversas res, quibus, nisi mens læva fuisset, ad meliorem frugem posset exurgere. Quod tandem *tertiò* spiritum suum, immò & sanctificantem, interius indat homini, qui, quoniam *παραλογίζομαι* & fluitat in cordis superficie, à suâ tandem sanctimonia deficit ac perit pro suâ innatâ malitiâ.

Nam ad ista ultima *οὐκ ἀφ' ἑμαυτοῦ* hæc subiungimus, quod si Deus nobis expressè dicat apud Isaiam c. 5. v. 4. sese omnia adhibuisse remedia ad suam vitam servandam, id est Ecclesiam, nihilque neglexisse, quominus illius sterilitatem contunderet, ac tandem fecundaret, aded ut acerbissimè queratur illam, utpotè suo labdri ingratissimam, omphacem reddidisse racemorum loco, quos expectabat. Undè concludere est Deum omnia tentasse media, externa, interna, quibus malignam suæ Ecclesiæ pigritiem sollicitaret. Nam alioqui non esset causa, cur

Deus

Deus populi sui injustitiam lugeret, si aliquid remedii aut officii, quale quale sit, illi recusasset.

Quare igitur isti homines omnibus benedictionibus irrigati non convertuntur, hæc sola est ratio, quod electionis decreto carent, quodque ideò priventur efficacissimâ spiritus influentiâ, quæ sola potest immutare corda, ac de electione solâ descendit, sic homo ad cœlum usque pertinget, sed tandem electionis defectu in inferos detrudetur.

Dices *secundò* quod, si homo non convertatur, illud adscribendum sit illius infortis malitiæ; nam alioqui, si vellet, illud posset perficere, cum intellectum ac voluntatem habeat, quibus amplecti posset bonum, uti re ipsâ illis abutitur ad malum. Hæc quidem, dicam, verissima sunt. Sed hæc duò insuper adjicio: *primò* quod, secundum illos, homo liberi arbitrii fundamento quidem gaudeat, nempe naturalibus facultatibus; sed, in reprobis, illud liberum arbitrium de suâ impotentiâ nunquam extricatur. Frustrâ autem illa potentia quæ nunquam efficaciter reducitur in actum. Dein *secundò* cur talis homo est vitio irretitus, quoniam, dices, pessimum habitum cum innatâ ad malum propensione conjunxit. Quid ita? Quoniam præfractè abjicit gratiam ipsi

oblatam. Quare istud ; agamus candidè ? quandoquidem aberat flectens gratia : quæ tandem desideratur in hominibus , quia in istis deest electio. Vides quomodò omnia ista nocumenta in Deum refundantur.

Aliud & reprehendendum est in iis , quæ de electione dicuntur , cùm existimant illam in puro Dei beneplacito sitam esse , omnibus de cætero ut corruptis consideratis. Nam illa est *propriè* electio , quæ fertur in objecta , quibus aliquid boni inest , dùm reliqua , utpotè minus utilia respuuntur ; vel saltem in antecessoribus præivit : quod in causâ est cur benedictiones Patrum in degeneres liberos derivantur. Ut cùm legimus in 11. cap. ad Romanos , Judæos tandem aliquandò κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἀγαπητὰς διὰ τὰς πατρίδας dici versu 28. id est , eligendos esse ob pietatem , quæ in Abrahamo , Isaaco & Jacobo emicuit , quæque fermentum erit ad totius gentis conversionem.

In superioribus igitur possumus advertere instabilitatem opinionum , contradictionem , morositatem , atque ipsius expressionis incoquantiam , quæ simul videntur oppugnare sapientiam , atque reliquas Dei virtutes ; ut secundò id demonstramus.

Secundò igitur cùm attributorum divinarum , quorum sensum nobis indit Deus , nul-

nullum est quod sit vel antiquius, respectu hominis, vel excellentius, quàm Dei misericordia, quæ fundamenta seu naturæ seu Religionis jecit; certè misericordia de medio tolletur, si existimemus Deum, immò ante mundum conditum unicum etiam hominem irremeabili decreto reprobâsse. Sed quæ labes futura est Dei lenitati, si insuper à se amandet totum generis humani dimidium ob rationes tantùm sibi soli compertas? Quid dices tandem, si adferamus, uti quidem volunt, minimam portiunculam servatum iri; quo tempore innumeri hædi à Dei sinistrâ in æternum ignem ablegabuntur? Quod sanè horrorem medullitùs incuteret omnibus, præsertim illis, qui benigna quæque de Deo sentientes antiquitùs dubitârunt de illius irâ seu poenarum irrogatione.

Immò hoc adjicimus illam opinionem incautè inhibere, aut fermè extirpare Religionis idæam. Quippè illa nobis proponitur, ut nos Deo adunet aut illius amoris omnium cogitatorum factorumque centro nos arctè ac amicè religet; vel saltem ut societatem ac foedus cum hominibus ineamus; quo tandem mutuo concursu ad pacificum Dei tribunal accedamus. Verùm si, tali abrupto vinculo, innumeri homines, omnibus quidem sæculis, ut Dei hostes ac illius vindic-

tæ hostiæ aspiciantur, nec ullius fieri beneficii fiant participes, sed potius à regno coelorum, sine ullâ spe excludantur, nemo est, qui non videat illam sententiam desperatissima quæque in hominis gremio fovere, hominem à Deo abalienare, Religionem pervertere, atque adeò esse eliminandam.

Nec est cur dicamus cum maximis illis viris, Deum sui juris planè esse, atque absolutâ pollere auctoritate de suis bonis, quicquid lubuerit præstandi. Adeò ut, ad suum arbitrium, potuerit uni denegare, quod alteri, etsi immerenti, concesserit. Quod J. Christus asserit Matth. c. 20. v. 15. Verùm, si scopum Domini ritè attendamus, perspicuum erit quòd inibi agitur de variis hominibus, quorum unusquisque à Domino dona acceperat, nullo excepto; id est, illi beatitudinis ex æquo fuerant participes, nisi quòd, cum aliqui, præ cæteris, labori incubuissent, indignabundi querebantur de Dei prodigâ manu ac donis quibus saltem imperiosè responsatur, quòd, cum suæ sortis debeant esse contenti, non est cur invideant cæterorum donis, quæ Deus, pro suâ indulgentiâ, non solet exprobrare. Quòd talis fuerit Domini scopus, hinc patet quòd illic assimilatur Patri familias, qui licet, ad morem quarundam legum, patrimonium ex æquo

divi-

dividat liberis, non excludit tamen primogenitos, cum bona ipsis affatim suppeditet. Quocirca male hubusque adplicatus est hic locus ad illam sententiam probandam.

4. Si rem & attentè perpendamus, comperiemus illorum Theologorum mentem esse contrariam ut quàm maximè justitiæ divinæ, si non ei, quæ reddit unicuique quod suum est, saltem illi, quæ vocatur *aquitas*, quæque omnia agit ex æquo & bono. Nam ea est, quæ omnia experitur media: quibus reducere possit creaturam suam ad meliorem frugem, antequam illam destruat. Verùm si Deus ab æterno omnem succidat spem creaturæ decreto suo immutabili, necessum est illum violare suam *ἐπιμελῆαν*, cum hominem restaurandi viam sibi met præcluserit.

5. Erit quoque, in illo prædestinationis mysterio, *personarum acceptio*, non ea quidem, quæ exteriori cuiusdam seu auctoritati seu divinis adulator. Sed illa, quæ, cum omnes sint æqualiter injusti, debeat eos pariter omnes absolvere vel omnes condemnare, quosdam tamen ad felicitatem admittit, dum cæteros à coelo ejicit. Itaque duo erunt in Deo characteres, nullo ulteriori ratione additâ, vel patris, qui, ne planè sit liberis orbatus, nonnullos adoptat, vel Judicis, qui subito irâ percitus meliorem partem poen-

nis infinitis adjudicabit. Dicant cæteri quicquid voluerint; nos verò non ii sumus, qui possimus istam promulsidem concoquere.

6. Si verò hujusce severitatis originem consulamus, videbimus illam esse repetendam velex Stoïcorum * lacunis, qui omnia fato concedebant; nisi quòd humaniores nobis fuerint, quandoquidem ἀνθρώπων admittebant, atque aded asserebant hominem Deo fieri posse consimilem. Cùm è contrà isti viri de vitâ æternâ eximant atque delent innumeros homines sine ullâ spe. Vel ista morositas procedit ex Scholasticis, qui sanè jam indè à multo tempore Theologiam mirè fædârunt. Siquidem videmus illos, suo prædestinationis decreto, maximam hominum partem damnare, quantum in illis est; immò & recentiores eò audaciæ processerunt, ut superciliosè dixerint in inferos tot millia hominum quotidie decidere, quot de coelis videmus pluvix guttas suprâ nos depluere: quo quid magis horrendum sit, nullus video.

Quod

* Quibus magnus ille vir Ioannes Calvinus studuerat. Fatum illis erat ordo rerum. Seneca in lib. quare bonis viris mala accidunt. *Causa pendet ex causa, privatâ, publicâ, longus rerum ordo trahit.* Item vide naturalium l. 2. vocatur etiam ἐπιπλοκὴ τῶν αἰτίων; ac μύταξις. v. a. Gell. l. 60. c. 3. item Macrobi. l. 5. c. 16.

Quodd si nobis obiicias omnia temerariò
& quasi aleatim evenire ut in mundo, ita
& in Ecclesiâ, decretis illis eradicatis. Res-
pondebimus, quodd sicuti Romana Res-
publica sapienter regebatur longè latèque
suis decretis, quibus & vis externa adjicie-
batur, ubi quidem populi ab illâ viâ def-
ciscebant. Ita pariter Deus decreta nobis
generalia immittit, quæ si accipiamus tùm
fide tùm sincerâ resipiscentiâ; procul dubio
salvi erimus. Vel, si minùs ea præstiterimus,
tandem aliquandò condemnabimur. Ve-
rùm *præterea* Deus media interna adjungit,
quæ excitant, illuminant ac inflectunt cor-
da hominum ad salutem: quæ si negligamus,
simus inexcusabileis, vel, si probè
utamur, continuam in nobis seu diligentiam
seu cautionem quotidie accendunt.

Prædestinationis tandem auctores dicere
nobis solent hæc ipsa decreta gloriam Dei
maximè commendare, cùm Deus suos elec-
tos adoptet vel puniat reprobos, ad suam
tùm misericordiam tùm justitiam manifest-
tendam. Nam contrà dicimus ipsam Dei
gloriam obscurari vel potiùs radicitùs tolli:
nam in eo sese exerit Dei gloria, cùm om-
nem tentat modum, quo suam creaturam
possit convertere, priusquam anathematis ful-
men in quamquam velit torquere. Turbatur
verò

verò Dei sapientia cum illius iustitiâ ac misericordiâ, cum vel electi immeriti recipiuntur, et vel reprobî inauditi condemnantur.

Sed secundò illud Dei gloria tandem est, cum omneis Dei virtutes iustitiâ, misericordiâ, longanimitas, patientia, ac sapientia sine ullâ labeculâ clarescunt. Quod tantum evenit, cum illas Deus simul exercet, peccatores patienter ferendo, donec suâ malitiâ, omnibus benignitatis mediis despiciatui habitis, de regnò cælorum se ipsos excludunt. Ideoque D. Chrysostomus optimè observat, quòd in illis duabus sententiis, quæ, (ut videmus Mat. 25.) ferentur erga electos, vel adversus reprobos, illi quidem dicuntur gratuitò admitti in cælum; isti verò suâ improbitate inferos sibi paraverunt. Nolumus plura adjicere, ut qui hæc obiter tractemus.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

In termino vite nostra naturalis nullum est fixum decretum; immò nec absoluta prævisio. Quædam prænotantur tum de privati hominis fine, tum de bono illius regimine. Indeterminatus finis vite probatur ex conditionato vite promisso. Quod & extendi debet ad fideles novi fœderis. Non potest dici media necessario sequi decretum. Hujusce dicti falsitas: incertitudo termini probatur ex Ezechie exemplo. Item ex experientia, & communi hominum opinione. Item ex situ locorum plus minusve utilium ad vitam. Respondetur locis petitis ex cap. 14. Jobi & Ps. 90. Respondetur & huic difficultati, quòd hæc hypothesis omnia sint incerta.

Sed nec in mentem nobis inducere possumus, (ut descendamus ad illustrem quæstionem de termino nostræ vitæ naturalis) illud fatalem esse, seu decretis æternis esse unicuique præfixum. An dices hominis finem evenire saltem quâdam Dei prævisione, quæ Scholasticis vocatur scientia simplicis intelligentiæ? Illud quidem videtur tolerabile, quandoquidem sola præscien-

tia à decretis præcisa nihil novi in nobis efficit ; sed tantum dispicit quid in nobis , hoc aut illo momento, sit eventurum. Nam, sicuti ex eo quod amicum impræsentiarum sedentem videam^{us} aspectus meus nihil quicquam in illo immutat, nec in melius nec in deterius , ut Boëthii similitudine utar in illius *de Philosophiâ* libro ; ita nec, si futurum tali in statu prævidissem , mea prævisio quicquam in illo alterâset. Iudices studiorum antiquitus erant , qui de catastâ quâdam omnes decurrentes advertabant ; adeo ut nonnullos ad carceres viderent stantes, alios in medio fatiscentes, alios metam tandem assecutos. Deus pariter curriculi vitæ nostræ Iudex supremus præviderit aliquos sub vitæ initium emorientes, alios inglorios cessare in mediâ ætate, quosdam tandem generosæ indolis ad metam usque pervehi ; quæ omnia possunt evenire absque ullo Dei influxu. Verum, si res introspectiatur, videbimus illam simplicem prævisionem, mutato nomine, nihil aliud esse quàm decretum ipsum. Nam vel illud momentum dependet à Dei prævisione, vel non. Si non dependeat ab illius præcognitione, tum illustrissima vitæ nostræ catastrophe ab Dei regimine subtrahetur ; si verò dependeat aut fluat ab illius prævisione

ne

ne, hinc consequetur illam prævisionem converti atque esse unam eandemque cum decretis. Jam verò decretum, sicut in terminum fatalem removebimus in sequentibus.

Verum, antequàm illa decreta absoluta circa vitæ nostrum terminum sublata eamus, hæc duo, ad candidè procedendum, in antecessum sunt præcavenda nobis. Primum hoc est, quòd, cùm *fatalem* terminum excludimus, illud intellectum velimus de singulari cuique individuo singillatim applicando, non verò de *generali* seu *universalis* lege, quâ Deus determinavit genus humanum vitâ suâ fruitum iri ad septuagesimum scilicèt vel octagesimum annum usque, vel quod ultrà citràque excurrit calculis non scrupulosius admotis. Quod si ulterius procedat vita hominis, ut evenit superioribus sæculis, quod ab aliis demonstratum est, ità & hâc ætate, in Hiberniâ verbi gratiâ quædam matrona sine scipionis usu 120. annos natam tria millia conficiebat; vel heïc in superiori Angliâ, in quibus tractibus vir 118. annorum per duas horas strenuè concionabatur; dùm illius Filius Patre paullo infirmior eodem munere fungebatur ad centesimum annum; istæ, inquam, ac similibus exceptiones relinquantur, vel summo

législatori, qui, pro sua sapientiâ, limites vitæ quibusdam vult prorogare, vel *benigno creatori*, qui ulterius beneficia extendit; nedum illa abroget. Quod sanè *generalem regulam* magis ac magis confirmat.

Secundum, quod insuper addimus, est, quod breviori vel diuturniori vitâ potietur homo, prout suis utetur viribus. Si probum adsit temperamentum, si remediis nimis vel cibis non attenuetur aut suffocetur; si prudens vitæ series sine passionum tumultibus traducatur; si malignus aër similiaque noxia vitentur, homo tunc jubetur vivere. Si verò reliqua vitæ pestifera advocentur, dies proculdubio decurtantur. Quibus positis his præsertim rationibus asserimus nulla esse absoluta decreta de fatali cujusque hominis termino.

Primò constanter observamus in Scripturis, (cui liceat paullulùm insistere in hac disputatione) vitam nobis promitti, si sanctè pièque degamus; illius verò spem nobis præscindi, si nefariè egerimus. Itaque sub conditione nostræ obedientiæ, vel obsequii detrectationis vitâ spondetur, vel eripitur. Adeò ut, quod sanè consequitur, plus minùsve vixerimus, prout plus minùsve mandatorum Dei fuerimus memores. Deus scilicèt nobiscum agit, ut ho-

mines

mines solent inter sese, cum fœdera mutuò contrahunt; nam clausulæ inferuntur, quæ si vel ritè vel perperam observentur, fœdus totum integrum ac intactum remanet, aut eo ipso abrumpitur; sic pariter Deus vitam *longam* sub *bona* vitæ promisso largitur, quam par est illum abrumpere, cum fœdus, nostrâ culpâ, cassum reddidimus.

Nec dicas ista promissa seu minas spectare Vetus Testamentum; sicuti quod enarratur in quinto mandato de vitâ prorogandâ liberis, qui suos parentes honoraverint, debet adplicari antiquæ Canaanitidi. Nàm *primò*: si Deus si ita gessit ergà veterem populum, nulla est ratio, cur suam immutet methodum ergà novum. Verùm *secundò* quòd ista promissa sint generalia, atque extendantur ad utrumque populum, id privatim patet, de quinto mandato, ex S. Paulo, qui intendens hortari liberos ad obsequium parentibus debitum, hanc ipsam rationem seu legem ad hoc adducit Ephes. 6. v. 1. *Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα* (ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ, hanc parenthesin vellem ulterius protrudere, ac commodiùs finire cum istis verbis, *ἵνα σοὶ σοὶ γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς*.

Hæc secundo dicere solent quòd conditio est decreto substrata, adeò ut, efficacem decreti vim vult experiri, necessariò debeat Deo obsequi, vel pietati incumbere. Verùm isti viri non observant quòd duo sunt distinguenda opera, divinum, ac humanum. *Divinum* quidem, quod ab solo Deo in illius conclavi absolvitur, cùm aliquid de homine determinat. Sed *humanum* illud est, quod relinquitur homini præstandum, qualis est *obedientia* conditio. Si verò decretum & conditio ab uno procurentur principio, scilicèt Deo, quis non videt res promiscuè confundi, ut qui nihil sinat homini faciendum, nisi apparenter tantùm? Nam innumeris, qui electi non sunt, frustrà millies intonabit promissum obedientiæ oblatum, cùm suis compedibus irretiti nunquam poterint, pro suâ pervicaciâ, illud amplecti.

Secundò, sed ulteriùs agamus exemplo, quod rem evidenter probabit. Ezechias Rex apud Isajam cap. 38. sub initium hoc monitum audit à Prophetâ, quòd res suas disponat, quoniam Dei nomine illi prænuntiabat ipsum propediem mori debere. Quo supposito, sic differimus; vel ista admonitio erat vera, vel non. Hoc ultimum de Deo veracissimo dici non potest; si sit vera, tunc

tunc debebat evenire ut Ezechias moreretur, non quidem *absolute*, cum illius mors dilata sit in quindecim annos amplius, sed *conditionate*, nisi energiâ precum istud ultimum momentum in aliud tempus deprecetur; illudque est quod intendimus. Huic rationi hanc insuper adde, quod, cum Deus de Ezechia hoc momento morituro, decernat aliquid, illud vel *immutabiliter*, vel *conditionate* efficiebat. Si *immutabiliter* id intendebat, quare id non exequitur. Si *conditionate*, nostræ dissolutionis punctum non est fixum aut irrevocabile. Sed, quod videtur prægnans in hâc Historiâ, hoc est, quod saltem Ezechiaë curriculum ad 15. ultiores annos præfigitur, adeo ut iste terminus ultra citraque, post Dei declarationem, dimoveri non possit. Nam Respondemus nos eos non esse, qui velimus Dei *miracula* cohibere. Nam illius vitæ augmentum est gratia, quâ Deus principis dies ampliavit. Reverâ hoc regnum est suis prodigiis insigne, sicut & infortuniis. Ezechias honoratur ob suam pietatem; castigatur ob suam vanitatem. Et uti fuerat divinæ benignitatis finis; ita & est principium malorum, quæ posteros deinceps manebant.

Sed & experientiæ *tertiò* favet hæc mens,

quandoquidem videmus illos, qui chaste ac sobriè vivunt, vitam suam diutius prorogare, quàm eos, qui intemperanter, aut nimium suo genio indulgent. Qui gaudent naturâ suâ optimo temperamento, cum multâ annorum serie vulgò colluctantur, cum contrâ, qui fragile corpus à feneris suis adsecuti sunt, vix aliquot annos inter ærumnas mortemque, durant. Nisi quòd heic observandum est S. Scripturam nullam mentionem facere istorum mediocrium, quibus diuturnitatem vitæ nobis procuramus: cum pietatem in medium tantum proferat, quæ homini longævitatis est vehiculum. Sola pietas est Dei pretio; reliqua ipsi sordescunt. Huic rationi concinit tralatitia ac vulgaris hominum opinio, quâ existimant hominem hoc illoque medio utentem vitam suam posse protelare; aut eum mortem non obiisse, si talem cautionem, quæ omissa est, adhibuisset. Illi tamen ratiocinio, etsi in gentibus longè latèque diffuso atque adeò ex naturâ ipsâ prompto, non credas prorsus velim, nisi quantum revelationi, ac rationi experienciâ fretæ consentanea est. Ipsemet Turcæ, qui suo corano delusi prædestinationem* absolutam ambabus ulnis jam indè à multo tempore amplexi sunt, quique ob eam rem, pestilen-

* La Boulaye le Gouz.

tiā enecatorum seu vestimenta sibi diuendita sine ulla formidine induebant, vel idem cubiculum incolabant, cæperunt abhinc aliquot annis cœlum vertere, pestis tempore, se conferentes vel Perum vel Granatam, cū Constantinopoli grassaretur lues. Et, quod indicium est illius opinionis obsolescentis, eorum Jurisperiti, qui inter illos sunt nasutissimi, atque consultissimi, illa somnia irident atque in alia loca peste immunia sese subtrahunt. Itaque, si res ab ipsis principiis repetatur, videbimus illa esse ficulnea, anicula- rum commentis suffulta, quibus scilicet antiquitus persuadebatur tres Parcas, (quod minimè parcant, scilicet nobis, inquit Servius) fata omnium hominum nere, determinare, dissecare. *O quantum est in rebus inane!*

Addamus superioribus hanc *quartam* rationem, quòd luce clariùs sit homines citiùs aut tardiùs mori, prout, juxta eorum incunabulorum fortunam, Regiones salubriores aut insalubriores pro aëris varietate, aut temperie sortiti sunt. Qui ista negaverit, ipsum necesse est obstipo esse capite, aut potiùs rationem cū sensu simul abjurasse. Herodorus nobis enarrat Nilii accolæ in Ægypto perdiū vivere atque ad centesimum annum usque vulgò procurrare, ob scilicet aëris constantiam, qui nulli fermè varietati est ob-

noxius. Nobis quoque adfirmatur gentes, quæ nunc sunt conterminæ tropico Cancrî in Americâ longâ uti valetudine in diuturnam ætatem provectos, quoniam, quæ natura levitatis alibi incusatur, sui juris illic est, ac mortaleis suis beneficiis amat palpare. E contrario, qui nunc Antiochiæ vitam traducunt, non habent quod suum collaudent natale solum ob viciniam montis, qui ipsi præceps quasi incumbit, quiq; suis umbris noxios vapores exhalat, atque periculosè fovet. Nobis & Cicero succurrit, qui pluriès testatur Sardiniaë aërem, ad latus Italiaë, pestilentem esse. Sed cum res omnibus innotescat, nobis ab otio alienis non est animus plura insuper commentandi.

His igitur suppositis dicimus vel Deum decreta sua absoluta adplicuisse locis naturâ suâ aptis ad prosperam valetudinem conservandam, (quod idem dictum velim de locis vitæ nostræ insidiosis,) velè-contra loca ad sua decreta determinasse; adeò ut suam sortem de voluntate divinâ derivarint. Si dicas Deum adplicuisse sua decreta ad loca seu Regionès nostræ valetudini convenientes, hinc hoc consequens necessariò eliciemus magnum esse argumentum, vel saltem suspicionem, efficaciam decretorum acceptam referendam esse locorum oportunitati atque salubritati,

qua-

quales vulgò sunt montes * præ eorum con-
vallibus. Et, quod indè sequitur clarissimè,
nobis pronum ac facile fore decreta illa immu-
tare, si ad tales tractus ridentes conceda-
mus.

Siverò è-contrà nobis asseras Deum liber-
rimum in omnibus suis tum consiliis tum ac-
tibus loca ad sua decreta inflexisse, ità ut
suam alacritatem ac salubritatem Deo de-
beant; certè cæcus ipse videbit Deum duo
tunc decreta debuisse decernere, unum quo
jubeat tales ac tales plagas hominum curam
gerere; tum verò homines illic locorum vi-
ventes ætatem, alio decreto, diutissimè de-
bere provehere. Itaque qui fuit de hominis
vitâ, suis decretis sollicitus, debet esse an-
xius de innumeris aliis decretis plus minùsve
propitiis, pro ratione mundi plagarum, ad
loca pertinentibus. Quæ quàm sint absurda,
nemo non videt.

K 5

Huic

* Ammianus Marcell. l. 27. de Thraciæ populis.
Constat autem, ut vulgavère rumores assidui, om-
nes penè agrestes, qui per Regiones prædictas mon-
tium circumcolunt altitudines, salubritate virium
& prærogativâ quâdam vitæ longius propagando nos
anteire: idque inde contingere arbitrantur, quod
colluvione ciborum abstinent calidis, & perenni vi-
riditate roris asperginibus gelidis corpora constrin-
gente, auræ purioris dulcedine potiuntur, radios-
que solis suapte naturâ vitales primi omnium sen-
tiunt, nullis adhuc maculis rerum humanarum in-
fectos.

Huic tamen sententiæ etsi certissimæ, duo opponuntur, quæ, quoniam sunt plausibilia, nobis sunt breviter discutienda. *Prima*, quæ nobis potest intentari, difficultas, clarissimè videtur deduci ex 14. cap. Jobi v. 5. ubi pius ille vir tria nobis enucleatim enarrat, scilicet dies hominis Deo esse in numero; illius menses esse præfixos; ac tandem illius vitam suis limitibus contineri. Verum, quamvis meus non sit scopus in S. Scripturam excurrendi, ut qui rationi seu naturæ incumbamus, operæ tantum erit Jobi mentem obiter aperire. Scilicet Jobus *duo* observat in communi hominum conditione, nempe infirmitatem, quæ fragilem hominem à natalibus inducit ad peccatum; nam, cum impurus ex impurâ carne nascatur, (v. 4.) non potest à se impetrare, quo minus in corruptionem incidat. Tum & animadvertit ejusdem hominis *brevitatem* in vivendo, quæ ad omnes homines extenditur, adeò ut vita hominis sit fugiens ludus, ac, post aliquot annorum curriculum, evanescens. Quin etiam illa ipsa vita innumeris est vexata ærumnis. Itaque ex illa *communi conditione humana* seu peccandi seu ad breve tempus vivendi, Jobus Deum enixè precatur, ut rigorem suum remittat, ac sibi singillatim tot ærumnis dilacerato sit propitius. Adeò ut Jobus nihil aliud

aliud heic intendat asserere, per tales *limites*, nisi quod jam dixerat *versu primo* hujusce capituli, scilicet hominem ex muliere natum esse paucorum dierum, atque miseriis plenum. Hæc res est *generalis* omnibus hominibus, nec quicquam includit de *privatis decretis*.

Idem est sensus eorum verborum, quæ legimus 90. Psal. v. 10. ubi Propheta eandem tractans materiam dicit hominis vitam intrà 70. annorum intervallum terminari, vel saltem ad 80. usquè produci, si nobis robur ac vigor adsint; idèdque, uti Jobus, deprecatur Deum, ut suam avertat iram, ac quietis pàusam concedat, antequam moriatur. Quod res ità sit, id evidenter apparet ex contextus verbis, ubi nobis testatur Propheta hominem diuturnam vitam deducere, non ex vi decreti, sed ex viribus suis, quibus non fuerit abusus.

Secundum, quod pressius videtur, est, quòd, si terminus vitæ nostræ non sit determinatus *in cælis*, ille erit incertus *in terris*, atque adèd incognitus Deo, quod affirmare non possumus. Verùm hæc tria velim attendamus in hac difficultate; *primò* quòd duo sunt decretorum genera, alia *fixa*, quæ creaturas inanimatas seu parteis mundi spectant, illa quæ nihil aliud sunt quàm *leges aut regu-*

regulae generales, quibus Deus constituit mundum inflectere atque *necessario* contorquere secundum suum propositum. Alia sunt *mobilia* quasi ex naturâ rei petita, quæ scilicet ponuntur liberæ naturæ, sui juris, cui voluntas ac libertas sunt connaturales. His positis *secundo* dicimus quod Deus omnia novit secundum indolem ac naturam, quam cuique rei indidit, & sicuti *conditionatè* non novit, quæ sunt in se *absoluta*; ita nec recta videretur apprehensio, si quæ sunt *conditionata* aut merè libera secundum suum statum, absolutè conciperet. Verum *tertiò* hoc addimus, quod in istis rebus balbutimus; quasi infantes de acutissimorum Philosophorum ingenio vellent decidere. Nec dubitamus dicere quod Deus omnia noverit viâ nobis imperscrutabili. Si quis hæc ac in cæteris meliora nobis aperiat, illi nos dociles præbebimus, ac erit hic mihi magnus Apollo. Nam, cum D. Augustino nos ii sumus, qui *scribendo proficimus, ac proficiendo scribimus.*

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

Sex providentia methodi in regendis hominibus. Quid sit conscientia. Quot facultates in conscientia hominis. Historia de Socratis genio; & quid sit de illo sentiendum. Quid agat conscientia, tum suadens, tum dissuadens. Quid approbans conscientia. Quomodo homo virtute praeclitus secundum Stoicos sit suo ipso contentus. Quid conscientia reprobans. Quod spiritus reprimens male à Theologis videatur distinguì ab conscientia. Quae de Prometheus dicuntur, debent in naturalem sensum $\mu\upsilon\sigma\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ converti. Quid efficiet conscientia ultimo Iudicii die.

POST examinatam de vitae termino quaestionem, nunc tertio ad intricatiora provehimur, scilicet media, quibus Deus utitur ad genus humanum tutandum ac conservandum; quae ideo enucleatè explanare operæ erit pretium. Duo nobis incumbunt agenda, ad rem planè elucidandam, tum ut in medium producamus *media*, quae à Deo interjiciuntur ad sibi propositum scopum sive in divinis sive in humanis rebus attingendum: tum ut notum faciamus hanc adhiberi methodum sine ullâ Dei providi ac sagacis labe-
culâ :

culâ : quod attento lectori patebit. Ac *primum* quæ media adducemus ad Dei providentiam ἐνεργητικῶν demonstrandam, non eo animo asseremus, ut alia ab illius infinitâ ἀκρίβειαν sapientiâ excludamus; cùm sanè confiteamur coràm illius oculis nos misellos esse homunciones, qui ne corticem quidem nostri involuti cordis noverimus, nedùm divinæ sagacitatis seu abyssum seu originem ac methodum velimus investigare, aut illius scientiam infinitè exquisitam ad nostram decempedam commensurare. Apage talia à nobis suscepta, qui in evidentissimis videmur cespitare, ac de tremendis Dei viis tremendè loquimur. Hæc iccirco producimus, quoniam nobis meditabundis obviam veniunt, ac sese magis ac magis nobis persuadent, sex, quæ sequuntur, methodi videntur à Deo usurpari, quæ sese commendabunt cuilibet hâc de re judicanti, quamquàm hucusquè res intacta fuerit.

Prima methodus Deo familiaris, quâ vel erigit vel dirigit mundum, est *conscientia* aliis omnibus substrata. Quæ diversimodè intelligitur ac dissecatur; quæque nihil aliud mihi est, omissis cæterorum sententiis, quàm Deus menti nostræ insidens, cùm eâque intimè differens. Itaque, quò magis quis est ἐν θεῷ aut à Deo illuminatus, vel
quò

quod profundiora & clariora vestigia impres-
sit Deus, eò probiora erunt conscientiae facta,
qua sese in vitae curriculo exerent. Sed, si
quid hominis in homine praevalet, Deo se-
cluso, aut characteres ac digitus divinus,
(cuique eloquens satis, si attendatur,) ob-
scurantur & obtunduntur; tùm res in pe-
jus ruunt, ac quisque sic transversus actus
perniciem ac insidias sibi cæterisque, datâ
occasione, parat.

Illud mirum videri non debet, cùm ex-
perientia teste, conscientia sit tùm princi-
pium tùm incentivum omnium fermè re-
rum, quæ generi humano accidunt. Nam
taciturnum illud consilium est simillimum
Regio conclavi, ubi omnia negotia consu-
luntur ac decernuntur, priusquam erumpant
foras ac recludantur. Adeò ut, quæcun-
que oculis nostris occurrunt, determinata
fuerint vel maturè, vel præcipitantur in
nostro loquaci corde. Hoc tantùm discrimi-
nis est inter Regium conclave & conscien-
tiam nostram; quod hæc, ut pote clamo-
rior, accedat propius ad *δικαστήριον* imagi-
nem, ubi adsunt parteis, cliens, adversa-
rius, Advocatus, Judex; ideòque optimè
vocatur Nazianzeno *οἰκῆτιον δικαστήριον* quæ,
quia non sunt obvia, amplius sunt elucidan-
da, ad Dei regimen magis ac magis detegen-
dum.

Qua-

Quatuor sunt quasi parteis ac facultates in nostrâ conscientiâ, (nam de verbis jurgium intentandi mens nobis non est aliò vocatis;) quæ quidem sese mutuò subsequantur ac vestigia urgent, prout probè vel malè egerimus. Illa est vel *suadens* vel *dissuadens* in principio; *adprobans* vel *reprobans* in fine. Quàm hæc conferant ad totum, quantum quantum est, genus humanum regendum, attentò cuique clarè patebit.

Suadens conscientia illa est, quæ nos die noctèque imperiosè inducit impellitque ad leges Dei præstandas, ad veneranda quæque homini proficua peragenda. Et prout illa conscientia est conspicua, Deo illius lumen promovente, aut leges sunt inscriptæ in illis tabulis *עֲלֵה עֲלֵה*, sicuti erant in Mosis tabulis, ita vertentibus 70. interpretibus, tunc in Lucem prodeunt illa egregia probitatis facinora, quæ ad tempus præfens inserviunt, atque etiam posteros, qui non sunt planè stipites, instruunt. Nec, nisi animus fallit, illa, quæ Dei spiritui attribuentur sub ipso Christianismo, ab nostrâ conscientiâ distinguntur. Nisi quòd conscientia ad lumen Evangelii adducta majori Luce induitur, sæpius pulsatur, ac tandem teneriùs in omnia nostra cogitata ac vitam sese insinuat. Quamquàm non negamus

gamus Dei Spiritum de cœlo nobis adesse , ac subindè conscientiam cæcutientem illuminare , instituere , ut naturam refocillet & ad meliora paratum subvehat. Omnia item , quæ dicuntur de Socratis genio , adscribimus illius probæ conscientiæ , quæ illum ad honesta quæque accendebat. Fateor quàm plurima dicta fuisse à Platone , Diogene Laërtio , Æliano , Apuleio , cæterisque tùm veteribus tùm recentibus de Dæmone , quem fabulantur adfuisse Socrati. Verùm , si Symbolam heïc meam liceat conferre inter tot eruditos , dicemus , credulæ antiquitatis somniis prætermisissis , illum genium nihil aliud fuisse præter eximiã ac inter reliquos probatissimam conscientiam , quæ Socratem maximè excitabat , ut Græciam emendaret atque corrigeret inter tot libidines , ac voluptates , quæ , Alcibiade Duce , rempublicam ad suum interitum edoctam vastabant , vel ut etiam vicinis , ac posteris præluceret.

Quòd verò pedetentim veteres de manu in manum decepti fuerint , hoc fuit causa , quòd vulgò inter eos dicti Theologi crederent unicuique homini adesse genium , qui illum regeret ac summoneret. Quod patet ex his Menandri Comici Senariis citatis tùm Marcellino , tùm Plutarcho.

L

Α' π' α' ρ' -

Ἀπὲν τι δαίμων ἀνδρὶ συμπάρισταί
 Εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τῷ βίῃ.

Itaque vulgò mutârunt in Angelum conscientiam hominis. Huic credulitati manus dedit Socrates ; qui pari usus est artificio , quod & adhibuerunt magni antè illum * viri. Nam , ut suis populis persuaderent quæ vellent illis intimabant se ab aliquo Numine afflatos fuisse ; quales erant Pythagoras, Numina Pompilius, Scipio , Marius , Octavianus Augustus , Hermes, Tyaneus Apollonius, Plotinus. Vide hâc de re Marcellinum Hist. l. 21. cui augendæ credulitati accedebat tùm jocosus Socratis sermo , tùm & Delphicum Oraculum , qui mira de Socrate, de Tripode, prædicabat.

Et,

* Charondas Carthaginienſis legum ſuarum auctorem aiebat Saturnum , Zamolnis Veſtam , Pompilius Egeriam , Zoroaſter Horomaſim , Muhommedes Gabrielem , Plato Apollinem , Solon & Draco Minervam , Minos Cretenſis Iovem. Hæc ſcilicet præcepta , inquit Juſtinus hiſt. p. mihi 39.) quoniam primò , ſolus anteâ moribus , dura videbat eſſe Lycurgus , auctorem eorum Apollinem Delphicum fingit , & inde ſe ea ex præcepto Numinis detuliſſe , ut conſueſcendi cædium metus Religionis vincat. Crediderim hæc omnia primitus eſſe referenda ad legiſlatorem Moſes , qui præfatus antè omnes ſuas leges ſic loquitur : ſic dicit Dominus.

Et, cum fama vires acquirat eundo, accidit ut varia nomina, illi genio, certatim concessa fuerint. Nam videas Veteres istum Domesticum, si Diis placet, ducem multifariam indigitare. Nunc quidem nomine *Dæmonis* audit, postea verò Angelum à latere ipsi adsignant, divinæ scilicet voluntatis interpretem. Tandem apud Apulejum videas illum qualemcunque *Sufurronem Deum* vocari, cui Socrates, quasi Propheta, aut Silenus redivivus demandatur. Sed & altera accedit ratio, quæ nos ab istis tricis summovet, petita nempe ex illis narratiunculis, quæ de tali genio circumferuntur quæ quæ ad duas vel treis numeratim reducuntur. Plato, qui illas enarrat, duas incertas nobis, cauto molimine testium, & quidem *auritorum*, ut ille loquitur, admoto, narrat. Tertia verò auditu dignissima est, quod Socrates cum quibusdam familiaribus colloquens illos ab se discessuros consuluit nomine sui imperiosi dæmonis, ne tunc temporis abirent. Quod cum renuerent, accidit, *Papæ!* ut per strictam viam transeuntes conturbati fuerint in medi oporcorum grege. Itaque evenit, ut, quæ divinus scilicet Plato dixit, reliqui magis ac magis auxerint, humanâ mente ad superstitionem & nugas naturaliter institutâ.

Sed & aliud *secundo* Testimonium Deus

inservit conscientiis nostris, quod *dissuadens* vocamus, quodque nobis adest à latere, ut nobis obloquatur ac nos à pravis tentamentis avocet, quasi nobis inclamaret, *cave ne illud agas*. Illaque *dissuadentis* conscientiae vox est vel surda & subobscura, vel alta ac distincta. Cum scilicet ille clamor est subobscurus ac mediocris, tùm hic eventus subsequitur, quod, quoniam cassa vox profundas radices non agit in nobis, aut lentè sese insinuat in prae cordia, rationes cùm cupiditatibus bellum committunt aliquàndiù & manus quasi conferunt inter sese; adeò ut conscientia tunc temporis simillima sit crepusculo, seu diluculo, ubi strictura lucis tenebris immixta ac involuta est; nam, dùm acies utrinque decertant, aut momenta rationum cum transversis affectibus, æquis hinc indè lancibus, in æquilibrio pendent, conscientia per aliquod intervalla lancinatur. Undè, si mens pergit *anxia* & dubia, hæc duo fluunt ex isto reciproco principio. Primum hoc est quod in multis, conscientia est inquieta ac perturbata, prout acquiescit rationi, ac subito à suis cupiditatibus præceps abripitur. Nullus est Euripus, qui magis æstibus ac commotionibus sit obnoxius, quàm ista conscientia, quæ, cum suo lumine, ad vitia intorquetur, ac subindè
ad

ad suum Domesticum præceptorem aliquantisper docilis revertitur. Undè proficiuntur illæ diurnæ perturbationes, quæ & sæpenumerò in oculos nostros incurrunt, vel illæ intolerabiles noctes, quæ stragulas molliissimas in equuleos convertunt. *Nihil est miserius, quam animus hominis conscius, aiebat Plautus. Dii Deaque, quam malè est extrà legem viventibus! quicquid meruerunt semper expectant; Sic Petronius. Sic ille poëta apud Plutarchum in lib. de rectâ poëtarum interpretatione.*

Αἰ αὖ τὸ δ' ἤδη θεῖον αὐτρώποις κακόν,
ὅταν τις εἰδῇ τ' ὀραθὼν, χεῖνται δέ μῃ.

Illud est cor, de quo Sacra Scriptura loquitur, quod dissecatur in gratiam rationis aut cupiditatum. Et sicuti S. Jacobus differens de homine in suâ fide dubio ac hæsitante, ait quòd hic sit ἀνεγ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, id est, *vir duplici animo, & inconstans in omnibus viis suis*, ut hæc verba sunt reddenda, non verò ut vertit Gallica nostra translatio; sic & tumultuantis conscientiae alternans fluctuatio hominem efficit maximè levem ac versatilem.

Alterum hoc est, quòd hæc anxietas ac

inquietudo animi, in quàm plurimis aliis quibus pusilla rationis supellex contigit, creet sollicitudinem ergà res deridiculas, quæ sunt infantilia crepundia, ac infundat superstitionem, quæ à verò scopo aberrat, quæque quotidie aberrando fatigat sese, minutis intentissima, ut nempe scrupulos suos subleuet ac hirsutæ conscientiæ subinde claman-
 ti modum imponat. Verum, si res in altèrutràm partem transigatur, aded ut cupiditates sensim sine sensu vincant ac prævaleant, exindè prodeunt illæ improborum turmæ, qui, quò majori aut minori auctoritate vel impudentiâ valent, eò maioribus aut minoribus sceleribus irretiantur. Vel si rationes ac pondera divina prædominentur, probitas tunc sua habet incrementa, ac paulatim exterius pullulat ad innumeros iustitiæ actus procreandos in emolumentum generis humani. Virtus in istis incipit efflorescere & ut dictum à veteribus est, educitur ex eorum familiari convictu suavis odor, qui hinc illinc diffunditur ac comites admodum recreat, aut in sui exemplum trahit.

Sed & evenit aliquando ut conscientia, cui prægrandes obtigerunt characteres, aut Deus pressius imminet, clarissime loquatur ad dissuadeat. Hinc aliquoties accidit ut quibusdam, qui præsto erant ad aliquid sceler-

lera-

leratum præstandum, visum fuerit voces acutas quasi angelicas ac cœlestes exaudire. Quod proficiscitur ex merâ conscientia, quæ tùm præpossessa ac tota occupata ab suo objecto est, quod percutit, lancinat, reclamat. Cui accedat necesse est fervens ac instans imaginatio alicui melancoliæ admixta, quæ, quoniam in mulieribus, præ hominibus, ebullit, ideò id aliquandò observavimus in illustrissimâ probæ indolis matronâ, quæ mihi contestabatur sese derepente vocem quamdam ipsam compellantem audivisse.

Hæc, quæ prius dicta fuerunt, spectant conscientiam, quæ nondum sua cogitata perfecit, quæque tantum sub pectore aliquid molitur. Sed cum tandem, res effecta est, tunc exoritur conscientiæ officium indivulsum, nisi homo sit planè hebes aut fungus, quod vel *adprobat* præclare factum, vel acerrimè *reprobat* improbum facinus. Conscientia quidem adprobat quod ritè fecerimus, nobisque quietem indulget gratissimam, cum simus *integri vite scelerisque puri*. Illaque videtur fuisse mens Stoicorum, quæ diu exagitata fuit, cum crediderint virtutem sui ipsius esse contentam, ac mercedem in suo gremio adipisci. Illa adplaudens conscientia duo in nobis munia obit; nam suis gestis exhilarata nobis mer-

cedem acquirit, quæ probis viris est vice coronæ atque triumphî. Sed & præterea est nobis *stimulus*, qui, Deo dirigente, nos ad meliora quæque excitat in posterum.

Sed, cum res fuit pessimè præstita, exsurgit, subito conscientia *vastans*, quæ nequitiam hominis reprobât, inquietum infundens animum in mediis Sybaritarum deliciis. Nec crediderimus istam dilaceratam mentem differre ab illo *reprimente spiritu*, de quo Theologi mentionem faciunt: nam, si congruè loquantur, nihil adest hominibus ad Evangelio extorribus præter istum internum ad tetricum judicem, qui eos coërceat. Hic sanè sufficere videtur sine ulteriori additamento, cum Deus, hoc medio adhibito, possit homines urgere atque redarguere; nec illius sapientiæ videtur esse aliquid præterea indulgere sine necessitate: cum etiam Dei Spiritus, si de tertiâ SS. Trinitatis personâ differatur, soli promittatur Ecclesiæ atque intrâ illius pomæria & septa concludatur.

Huic vellicanti conscientiæ duo conveniunt; nam *primò* illa exagitat atque acerbissimè flagellat hominem, qui de virtutis tramite deviavit ad suis indulgendum libidinibus; illique est vultur, qui Promethei cor subindè repullulasçens æternum devorabat.

bat. Atque adeò Lucretio lubenter annuimus, cùm fumosa paganæ antiquitatis mysteria explicans, illa applicat rebus naturalibus, quæ homini obveniunt. Illa turbulenta conscientia est pestilentissima *inquisitio*, quæ in nostro domestico foro erigitur, quæque homines immanissimè torquet, eâ tamen adhibitâ cautione, ad Dei justitiam vindicandam, quòd testes æquissimè exaudiantur nemòque condemnetur inauditus; nam cætera sunt patia, diritas cruciatuum, atque continuatio: undè illa vox Maximi Tyranni apud Sldonium Appollinarem l. 2. Ep. 13. *Felicem te Damodes, qui non uno longius prandio regni necessitatem toleravisti!*

Sed præterea *secundò* ista maligna conscientia, nisi resipiscat, insculpta Dei digito nobis inhæret, ut nos reddat *ἀναπλογίτης*; cui referendum est quod dicit Apostolus Rom. 1. ut sic homo injustitiæ evidenter vincatur, Dei que regimen justissimum, frendentibus licèt hominibus, adprobetur atque sustineatur. Illaque ineluctabilis censura apparebit novissimis diebus; ac credimus illam reprimentem conscientiam fore præcisè improborum librum, qui sponte suâ patebit ad eorum condemnationem. Hæc quidem singillatim trac-

tamus, quantum quidem ad nostrum propositum pertinent: nam, quæ sunt generalia, accuratè sunt exposita ab eximio viro Sanderlono, qui consuli potest.

CAPUT DECIMUM-QUINTUM.

Secunda providentia methodus; temperamentum. An naturâ nobis insit, obiter disquiritur. Temperamentum omnium ferme actuum principium. Sicut sunt privatorum temperamenta; ita & peculiare obstringit cuilibet genti. Philosophia tertia est providentia methodus: quæ maximè olim culta fuit. Providentia Dei patet in fovendâ Stoicorum familiâ, ac Doctrinâ; item in Epicurèâ exstinguenda. Superstitio quarta methodus genus humanum conservat; & quomodò. Deus punivit sacrilegia adversus Deos præstita; Et quare. Varia superstitionum genera; Singularis quedam apud Ciceronem. Gloria quinta methodus inservit ad mundum conservandum; quæ in hominibus præstet non dicimus Deo indigna. Religio sexta methodus mundum præcipuè conservat. In eâque tria genera hominum.

Nunc verò progredimur ad secundam methodum à Deo usurpatam in huma-

no genere moderando atque regendo, quæ quidem est *temperamentum*, quod in vitam, negotia, atque religionem maximum obtinet imperium. Ut, qui illius voci non obtemperat, beatis, potius quam mortalibus, sit annumerandus; nam ubique fermè obrepit illa temperies nobis quasi congenita. Nolumus tamen decidere istam minutam questionem, utrùm temperamentum nobis insit à naturâ, an verò à consuetudine, quam ventilandam relinquimus Hyppocratis Filiis. Certè quidem, ut id obiter dicamus, consuetudo, habitus, educatio, colloquia, similiaque multum inserviunt ad nos inflectendos, aut mutandos, hoc fateamur testante axioma cùm experientiâ. Hæc omnia tamen non obstant, quominus, si res ab incunabulis repetatur, ac infantes crescentes observentur, videas alium ad lætitiâ naturâ propendere; cùm intereâ alius, melancholiâ succrescente sibi triste ævum parat, prout aliqua gutta sanguinis vel alius humoris prædominatur.

Ut ut sit, quisque suam habet à pueritiâ crasim ac temperamentum, quod torquet atque trahit animum in sui obsequium; nam, secundum axioma, *mores animi sequuntur corporis temperamentum*. Ac prodigio simile est quod ait Quintilianus l. 6. de C. Asinio Pol-

Pollione, quòd ad seria atque jocos pariter aptus erat, ideòque vocatus eà de causâ *homo omnium horarum*. Jam verò, cùm quisque suam experiatur propensionem, dignum est quòd observemus universas quoque Regiones ac Regna suum quasi obtinere temperamentum *ὡς ἐπὶ πλὴν*, (quamquam istud ad rigorem non velim intelligas.) Siquidem videas Hispaniam atrabile seu laborare seu gaudere, quæ suam prudentiam cum acumine conjunctam præ se fert, atque in levitatem ac bilem suorum vicinorum invehitur. Phlegmaticum temperamentum in Septentrionalibus locis quàm maximè regnat: quòd fit ut negotia lento ac pergravi passu progrediantur. Quæ est eadem ipsa ratio, quare in rebus publicis Senatusconsulta difficillimè prodeant, quoniam scilicet illa mixtura temperamentorum, quæ Rempublicam administrant, magno est impedimento rerum progressui.

Si ulteriùs Regna percurras, advertes in Italiâ, ubi sol fervet, bilem subtilissimam ebullire cum aliquâ melancholiæ tincturâ; quæ hujuscemodi populorum ingenia in acumen ac solertiam inflectit. Cui rei indicio est, quòd in sceleribus sint exquisitissimi. Nam ubi primùm ingenia illa evaserunt ad malitiam sagacia, tractus, qui Veteribus
olim

olim vocabatur *Iustitia Templum*, versus est in malorum lernam. Illud porro acuminis observabis in Romanâ aulâ, quæ, cùm sub nascens Evangelium regeretur ab ærumnoso Episcopo, ac ut plurimùm Martyre magnâ cum humilitatis atque caritatis famâ ad tempora Constantini usque & ulterius, ut Italus auctor Guicciardinus dignissimè exhibet, de istis imis principiis in tantum excrevit auctoritatem suo versipelli instituto, ut iste Episcopus indutus suâ triplici Coronâ, quæ *il regno* ambitiosè nominatur ac Comitatus quibusdam Principibus insititiis aut Cardinalibus, initio tantùm Parochis, sine armis, solâ suâ *πλιτεία*, inesset ac fascinet illustriorem mundi partem. Ubi tamen observandum est quòd istæ Cimmeriæ tenebræ adhucdùm pergunt, sicuti qui in latebris occlusi erant, cæcutiunt per aliquod tempus ad lucem prodeuntes, vel ex justissimo Dei iudicio, qui à luce abhorrentes finit cæspitare.

Nec credas temperamentum rem esse nautici, cùm videas illud in Religionem obrepere, ac in populi duces & Symmystas, qui plebem edocent doctrinâ ac exemplo, influere ut quàm maximè. Nam, qui familiaris erit convictus, solet adscendere pulpitem, ubi res ad Concionatoris indolem tornantur.

Quod

Quod videre est præsertim in Meridionalibus Regionibus, ubi, quoniam ingenia incallescunt, sulphurea sunt, pulpita præ fervidâ imaginatione reboant, ac vulgò in declamationes vergunt aut exorbitant cum theatralibus gesticulationibus, cum in quietis Regionibus sola obtineat ratio, quæ nos placidè trahit in assensum. Unde tales populos affectibus inflammatos advertas, nec tamen suæ dispositionis rationem possunt reddere; quod indicio est Ecclesiasten declamatoris personam sine fructu egisse.

Cùm hæc, quæ jam jam diximus, sese cuique adproben, veritas nos audaciores efficit, ut dein asseramus *tertiò Philosophiam* eam fuisse quæ per aliquot sæcula, melioribus mundi partibus jura dixerit, ac rexit homines. Tanto desiderio ergà eam tenebantur, ii quæ nasutissimi, ut de Regno in Regnum penetrarent ac maria transfretarent ad illius adyta in Ægypto, in Chaldæâ aut Athenis recludenda; ii quæ Duces, qui Rempublicam administrabant aut exercitibus imperabant, scientias colebant aut saltem Philosophis admodum favebant. Adeò ut, qui Romæ primas in Senatu, Consulatu aut rebus gerendis obtinebant, ad studia reverterentur ac sese litteris involvebant, ubi primum quiescere domicæperant; eam, quam

in-

infuxerant temperiem libris addiēti, ad arma secum adferebant, ut parūm publica à privata discriminaretur vitā. Itaque ea mentis conformatio, quæ in magnis viris advertebatur, facilè diffundebatur ad inferiores & plebem; nam Principis ad nutum totus componitur orbis. Unde Cicero suo tempore observat illa studia urbem, forum, militiam ubique pervasisse. Potissimum si ritè attendamus Philosophiam vicem Religionis quasi obtinuisse apud Ethnicos; undè est quòd Religio Christiana nomine *Philosophia* adhucdum veniat apud Christianos scriptores. *Φιλοσοφῆν* apud Clementem Alexandrinum est *εἰς τὴν βασιλείαν τῆς Θεῆς εἰσελθεῖν*. *Χριστιανῶν φιλοσοφία* dicitur apud Euseb. Hist. Eccles. l. 2. c. 13.

Sed heic eminebat divina Providentia duabus in rebus, quæ nostrum merentur scrutinium. Nam *primum* videas varias erectas fuisse Philosophorum sectas, quæ mutuo conflictu nedum dissolverentur, magis ac magis increverunt, ut cognitio de die in diem adolesceret, ac scientiæ excolerentur, simulque ingenia perpolirentur. Idque quamvis Satyræ *, magni viri (a), ac etiam edicta (b) adversus Philosophiam illiusque sectas

* Vide Persii Sat. 3. (a) Vide Lactantium p. mih. 282. & 283. (b) Antiochus, item & Romani expulerunt.

sectatores stylum acerrimum stringerent. Nulli, exceptis Barbaris, Philosophiæ non incumbabant, ut notat Lactantius l. 3. cap. 24. Anacharsis tamen Philosophis annumeratur. Thales apud Laërtium, & Lactantium, gratias inter cætera agit fortunæ, ὅτι ἔλλω, καὶ ἐβάρβαρος. Ideoque videas nunc apud degeneres Græcos, ut notat Belon. l. 1. eos, qui Philosophiæ student, excommunicatos haberi.

Cui rei procul dubio emolumento ac ornamento fuit Philosophica Stoïca, quæ licet ab aliis vexata hoc saltem obtinuit, ut humanos adfectus plurimum represserit, ac virtutem mentibus infuderit. Nec eorum libros possumus hodiernâ die legere, quin illum *Χριστιανισμῶς* Ethnicismum suspiciamus.

Sed & præterea eò provectum est divinum regimen, ut Epicurei cum suâ Philosophiâ emarcuerint. Nam, quamvis illa secta fuerit illustris, referente Lactantio, quæ & D. Augustino admodum placuit, antequàm esset Christianus, ut ipsemet confitetur. Nihilominus de memoriâ hominum oblitterata fuit, aut, si restaurata fuit à maximo viro nupperrimis annis, suis periculosis dogmatis planè enervata fuit. Idque duplici de Nomine, quòd ista Philosophia

Nu-

Numen exterminet, quamvis dicis causâ illud videatur asserere; quodquæ insuper providentiam, quæ nobis est Dei manus, de medio expressè tollat. Quod Lucretius clarè docet his versibus l. i.

*Omniū enim per se Divum natura necesse est
Immortali ævo summa cū pace fruatur,
Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe;
Nam privata dolore omni, privata periculis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur irâ.*

Quid? si dicamus *quarior* superstitionem ipsam esse accensendam numero mediorum, quibus Deus, sapientiâ suâ, utitur ad mundum gubernandum; nihil asseremus quod non sit veritati, ac experientiæ consentaneum. Quippè duo veniunt distinguenda in *superstitione*, tū ille Cortex sive ceremoniarum, * sive fatuæ trementisquæ conscientiæ, quæ nihil non tentat ad Numen pacandum. Quod sanè est figmentum ac *μορμολυκεῖον* humanum, quod excogitat

M

quæ-

* Hæc duo concurrebant ad superstitionem. Primò cū ritus ac ceremoniæ extraordinariæ usurpabantur; undè istud præceptum, *Θεὸς πατέρις καὶ νομιζομένης σίβων καὶ τὰ πατέρα*. Vel secundò cū tremor sine causâ aderat: non quasi Deus non timendus, uti parentes; sed quia non timendus hostis instar: Varro apud August. l. 6. de civitate Dei.

quæque ad coelos sibi demerendos. Tùm verò inclusa in illis tenebrarum anfractibus Religio, quam Dei Religionis ac providentiæ custodis intererat in mundo conservare, ne scilicèt sylvesceret, donec ignorantiae velo amoto, sicut & tempore justitiæ, misericordiæ verò opportunitate tandem admotâ * illæ caliginis nubes dispellerentur, ac tota illa Religio defæcata Christianæ infereretur. Iccircò nolumus denegare, hoc principio præsupposito, Deum paganis, qui in impietatem ruerent ac sacrilegia committerent suis ipsis idolis, poenas inflixisse, ad suam Majestatem clanculùm tutandam. Nec vellemus plane derogare historiæ veritati, quæ de (a) Brenno Gallorum duce refertur, qui nempè, postquàm Delphicum Templum spoliasset, in divinam vindictam incidit manus violentas sibi inferendo, cùm suisque periit. Similiaque possemus adferre, nisi quòd non suppetit tempus res hujuscemodi commentandi.

Jam verò si pateat Religionem superstitionum acervo immixtam mundum irretiisse, tùm antiquitùs, tùm novissimis his temporibus; nec quicquam fieri posse infcio,

* Dies stultis mederi solet Cic.

(a) Torrida Sacrilegium testantur limina Brennum. Propert.

scio, aut otioso Deo, sequitur eam ipsam superstitionem cautè atque inculpate à Deo directam, ipsi quasi fuisse vehiculo ad mundum seu sustentandum, seu ad præstantiora reservandum. Duo autem veniunt superstitionum nomine, sive illa, quæ præstantur ad astra insanientis plebeculæ muta oracula consulenda, * cui accedit illa pestifera Necromantia Heliodoro descripta; sive illa, quæ spectat mysteria ac latebras Religionis propudiosas, ut apparuit sub initium Christianismi, ac præsertim Alexandriæ. Utraque usu venit antiquitùs nec mirum, cum hoc pientissimum scilicet principium infunderent sapientes Pagani, ut pueri sese à teneris annis fabulis addicerent, *Æschines: Δὲ αὐδαὶ τῶν μυστικῶν γυναικῶν μαρτυροῦν, ὡς αὐδαὶ Χριστιανῶν.*

Ex quo putrescente fonte non nisi omnium superstitionum rivuli poterant derivari. Mirum sanè videbitur, quod Cicero nobis narrat in suis Epistolis; illud tamen certissimum, totam illam prudentissimam Rein-

M 2

publi-

* Religionis est. Astrologiam judicariam nosse apud finas. Baudier. His ultimis sæculis ridiculè sese addixerant Astrologiæ. Prædictum fuerat mundum aquâ peritum esse anno 1524. idem & prædictum fuerat de anno 1630. Petrus de Alliaco Cardinalis. Hieronimus Columbus & Cardanus fata J. Christi in altris detexisse gloriantur.

publicam Romanam conductam aut illusam fuisse putidissimâ superstitionis sanie, quæ in vacuum cerebellum possit incidere toto Anticyrarum Helleboro purgandum. Agitur lib. 10. Epistolarum Ep. 12. de Planco Honorando, de Reipublicæ libertate, id est de rebus maximi momenti: *recitatis literis*, inquit, *oblata Religio Cornuto est, pullariorum admonitu, non satis diligenter cum auspiciis operam dedisse. Idque à nostro collegio comprobaturum est. Itaque res est dilata in posterum.* Quæ significant omnia terrarum orbis negotia urgentissima impedita ac suspensa hæsisse monitu pullariorum, qui ex incongruo pullorum tripudio dijudicabant, (si Diis placet) nihil tuto posse expediri, ac totam mundi machinam, jubentibus scilicet pullis, periclitari. Quæ quid magis insipidum potest audiri?

Nec credas illam superstitionem olim cessasse ac planè jam abrogatam esse; cùm ex oculatis testibus constet illam ad furorem usquè in * Persiâ, Indiâ, Sinâ ac Vastissimis Orientis Imperiis vigere: cùm ne minima quædam negotia audeant illi delusi populi attentare, sive Nova vestimenta adsumant, sive breve iter conficiant, diem in-

* Vide Bernerium in Gassendi epitome, & illius itineribus. De Sinâ vide Baudier. p. 291.

cipiant aut terminent, quin sua circulatorum oracula religiosissimè attendant. Illa veracissima sunt; nec is sum, qui velim auctorum citatione molem libri adaugere, nec eam nactus sum indolem, quæ gaudeat vitulâ alienâ arare.

* Notum est mundum in 30. partes à Brerewood divisum fuisse; sed apparet quòd 25. parteis superstitioni totæ immensæ sint, donec lux admoveatur; cæteræ 5. Christianæ, quot superstitiones in Oriente, aut in nostro Occidente, nemo nescit, nec nisi suspirando hæc recitamus. Quidam olim, nunc, heic, illic superstitioni obsteterunt; sed quid faceres gentibus suo vitio * ad ludibrium cæcis? res pari passu semper procedunt, usquè dùm Deus jusserit diem, ut subinitium mundi, illucescere.

Nec dubitabimus asserere, præsuppositis iis quæ paullò superiùs diximus, *gloriam quintò* non fuisse à Deo neglectam, quò, inter homines, suum scopum in regime mundi adsequeretur. Nam illud est principium, quo genus humanum movetur, ac quasi torquetur; ut, si talem stimulum amo-

M 3 veas,

* Pag. mihi 199. (a) V. Suet. Jul. cap. 59. Varro: non solum ociosos sed sordidissimos fuisse Deos ait, si ex eorum & viscerum sterquilioni sua occulissent oracula, hominibus ab infans sacerdotibus manifestanda.

veas, homines in stipites vertantur. Ac veluti Dei gloria, in cordibus fidelium, usitatum est incentivum, quo, ad sua munia obeunda, indefinenter accenduntur; ita & ille vanitatis fumus apud Romanos aut Græcos omnium, quæ strenuè gerebant, fomes erat assiduus.

* Quæque adfirmantur de illis gentibus, quæ ad gloriam aptæ natæ erant, de cæteris dictum velim, hominibus scilicet inter sese, secundum gradus tantummodò, differentibus. Nam majores aut minores hujuscemodi fumi igniculos fovemus, prout magis aut minus fumus politi.

Gloria Dei hæc duo in hominum regentorum cordibus insculpit, ut à vitis abstineant ac sancti evadant, ac omnia sua proposita dirigant ad Deo placendum ac illius honorem de die in diem promovendum. Duo pariter observabis in reliquis, quos propria gloria titillavit. Nam eorum corda superbiæ vela dant, ac, cum deberent in cogitationis suis ad Deum vergere, enituntur suam adaugere famam, ad illamque, ut suorum consiliorum scopum collimant. Itaque nihil olim intentatum relinquebant, ut tandem possent in propatulo statuam ponere. Ac
dice-

* Ideoque veteribus Hydropi comparata rectè Lucilius aquam te credo in animo habere inter cutem.

diceres in eo hominis vitam aut salutem fir-
tam esse, ut, populi adplausu, aliquâ lau-
ro obumbrati ad aliquod publicum munus
possent adscendere; *poterum est monstra-
ri, & dici hic est.* * Persius. Nec mi-
norem curam adhibebant, ut suum nomen
possent ad suos posteros propagare. Qui
erat aculeus, quo Cicero illiusque familia-
reis perpetuè instigabantur; quare Horatius
(a) sibi admodum adulabatur, cum, ad in-
star Cycni, posset ad ultimos posteros us-
què oden suam occinere. Plebs quoquè si-
mile hauriebat pulmentum, ac reges in suis
casulis agebat. Næ illi omneis fatui erant, ut
Dei sapientiæ subservirent.

Nec tibi videri debet propudiosum, quòd
talìa à Deo invehantur machinamenta, ut
suum scopum, in mundo gubernando, at-
tingat. Nam, ut medicus suam dexteri-
tatem melius exhibet, cum hominem
κακία ac pravis humoribus ubique scatentem
ac laborantem sustinet, ac vitam illi
prorogat, quàm ubi robustissimum homi-
num vix ac ne vix quidem ægrotantem cu-

M 4 rat.

* Marcus Antonius lib. 6. ὁ φιλόδοξος ἀποτρίαν
ἡρώγει· ἰδιοὶ ἀγαθὸν ὑπολαμβάνει· ὁ δὲ φιλόδοξος, ἰδίας
πάντων. ὁ δὲ τοῦ ἔχοντος, ἰδιανπραξίαν.

(a) Od. 20. l. 2. Stat. sua cuique dies breve & irre-
parabile tempus omnibus est: sed famam extende-
re tactis hoc virtutis opus, Virg. l. 10.

rat. Ità & miranda utique est Dei sapientia infinita, quæ, in mediâ vitiorum eluvie, genus humanum ad suam mentem, ipso invito, placidè invertit. Non esset quòd multùm suspiceremus Dei regimen, si genus humanum pari vitæ tenore contentum suam ætatem justè inculpatèque ageret, sapientiamque indefinenter coleret. Sed quòd præfractam & indocilem creaturam, peccatis oneratam, criminibus addictam ac rebellem ad suum præstitutum finem perducatur sine ullâ labis mixturâ, ea est sapientia, quæ omnes nostras laudes planè exhaurit.

Si quæ protulimus mundi carcinomata, maximo usui fuerunt Numini ad suum destinatum consilium efficiendum, nemo non videt *sexiò* Religionem præcipuam apud Deum fuisse rationem hominum promovendi atque ad sese quàm proximè admovendi. Si enim perscrutemur rationem, quæ Deum potissimum induxerit ad mundum è nihilo educendum, procul dubio fatebimur sibi propositum fuisse, ut Religionem in eo stabiliret; adeò ut mundus nequeat sine religione stare; illi ipsi fideles, qui hominibus despicatui habentur, sunt generis humani intercessores ac Angeli tutelares. Cùmque Israëlitæ palantes vogarentur in Arabiæ desertis, ab omnibus derelicti, ac auxilio quasi desti-

destituti, inter serpentes moribundi, machinam mundi sustentabant, ac Ægyptum ipsam tuebantur.

Sed & illa ipsa religio hominibus piis tantoperè est proficua, ut nihil agant, nisi ab illa acti; quoniam obsidet illorum corda ac affectus; ex quo sequitur illos divinè agere necesse esse. Ac veluti nequimus sine corde vivere; ità & impossibile est quin & ex eodem principio omnes actus eliciamus pietati consentaneos. Tria nempè hominum genera occurrunt in exteriori veræ religionis professione ac *primum quidem* adsunt *probi ac fideles* viri, qui, sicuti sunt beneficiorum divinorum scopi, ita & ad Deum, quantum in ipsis est, collimant, ut inter Creatorem & creaturam intersit quasi stadium, ubi utrinque ad mutuos amplexus curritur. Alii verò sunt *hypocrita*, quibus quàm religio sit emolumento, hinc elucet quòd vacui pietate illam saltem ementiantur * ac fucum obtudant scilicèt conspicui theatrum adscendunt, ac ludunt Heautontimorumenum; ut qui excrucient sese, in futura vitâ tragediam perpeffuri. Sed, ut ut sit, videntur admodum favere personæ, quam induerunt,

M 5

ac

* Personati vocantur *ὑποκριταί* Aliano. l. 2. c. 7. sub finem.

ac fovere virtutem quam oderunt * Tertium genus eorum est, qui *indifferentes* vulgò audiunt, quibus sunt adjungendi scelera, quibus conscientia obdureat. Probus & improbus mutuo sibi sunt auxilio: hinc primò probus opitulatur, improbo, suam sanctimoniz lucem fœnerando, atque commo-
nendo. Illinc secundò improbus prodest & probo; ut, sicuti in naturâ, antiperistasi usitatû, frigus circumjacens ignem exacuit: ita & improbi depravatio stimulos addit homini virtutibus addicto. Sed tandem terriò improbus præmonitus nihil poterit caussari novissimo die, ac condemnationis sententiam sibi-ipsi pronuntiabit; ut Deus sit in omnibus justissimus. Restandem eò redit duos esse virtutis status, alium *præpeditum*; alium verò *exsolutum ac liberum*. Hinc verò via virtutis est præpedita vitiorum compedibus; ut, cùm virtus sit suis nævis immixta, ita & cùm nævis procedere necesse habeat.

* Curios simulant & bacchanalia vivunt. Et, ut ille ait, hypocrita in verbis Sanctus; in corde vanus; intus Nero, foris Cato; audi, nemo melius; specta, nemo pejor.

CAPUT DECIMUM-SEXTUM.

Divina peccati permissio intellectu difficilis; & ratio. Non procedit à decreto; quod variis rationibus refutatur. Male dicitur Deus permisisse materiam actionis injusto, non verò formam. Respondetur S. Scripturæ locis; ubi criminis actus videtur à Deo proficisci. Permissio peccandi non est ociosa contemplatio. Quid sit propriè divina in peccatis permissio, stabilitur. Clarè similitudine explicatur res vulgò intricata. Quomodo privatim Deus dirigat actiones malas. Distinctè examinatur quomodò Deus sit insons nobis offerendo peccandi occasiones.

HIS generalibus regulis, de quibus superius, præhabitis, quibus admirandum providentiæ regimen deteximus; deveniendum jam est ad singularia quædam, ut istam materiam absolvamus, ac simul privata providentiæ quasi machinamenta attentè investigemus. Ac primùm quidem asserimus Deum peccata in mundo permittere: apud omnes in confesso est. Verùm res non videtur è suis difficultatibus extricata, quomodò illa permissio sit intelligenda: quodque adauget
diffi-

difficultatem, hæc ratio in causâ est, quòd nullum apud nos adpareat hujusce permissio-
nis vestigium, atque simus Dei viarum nescii. Itaque nobis heïc cautè est procedendum, removendo quæ sese opponunt Dei Sapientiaë, ac statuendo quæ, sine offendiculo, illi adscribi possunt.

Primò quæcunque permissio Deo tribuatur in nostris peccatis, non existimandum nobis est illam *ab decreto quodam eterno*, ut ejus stirpem ac fructum, proficisci. Quod quidem hætenùs excogitatum est à magnis viris; quasi nullum adesset malum aut crimen, nisi ad providentiaë nutum. *Μὴ γλώσσῃ*, inquam, quòdcunque tandem velum possint obducere ad rei invidiam avertendam. Nam, sicuti mirum ac potius sceleratum esset, si tabulæ adessent scriptæ, quibus, quocunque tandem modo, prava actio decerneretur, ac persuaderetur: ità non minùs propudiosum est, si asseras illam eandem clanculùm seu in divino conclavi, intrà privatos quasi parietes, propositam ac determinatam fuisse, ut plebiscitum, tandem aliquandò foras prodituram. Justitiâque Romanarum legum hinc mihi maximè probatur, quòd

con-

* Nec homo desertus est, ut desereret, sed ut desereretur deseruit: ad malum quippè ejus prior est voluntas ejus, ad bonum verò ejus prior est voluntas creatoris ejus. Aug. de Civit. Dei l. 13. c. 15.

consilium malè agendi apud illos plecteretur, notante Servio, * sicubi res nota fieret.

Sed quod magis heïc urget, est scilicèt quòd istud decretum æternum fingitur *efficax*, quod ut suum finem obtineat, necesse habet. Nam sanè viro sagaci, ac potissimum Deo, competit, ut; cùm de fine adsequendo quicquam definit, de mediis illum certò sortiendi consulere debeat, ne improvidus evadat. Quo posito, vides, humanissime lector, Deum, talibus incautis effatis, in omnes pessimarum actionum anfractus descendere, ac nostrarum nequitiarum, ut & latebrarum utcunque involutarum esse participem, ac potiùs auctorem: quod recitare nobis tantùm non horrorem incutit. Nec nobis dicas Deum sibi habere propositum, ut peccatum permittat; à quo tamen abhorret, ut quàm maximè. Nam dicam ego; vel Deus attingit finem suum in peccato permittendo; vel ab illo aberrat. Quodcunque dixeris Deum reum feceris, vel criminis, vel temeritatis; quod planè nefarium est.

Si

* Servius in illud b. *Æneïd* ausi omnes immane nefas, ausoque potiti. Illic sunt, inquit loquens de inferis, & qui fecerant & qui conati sunt. Dicit autem secundùm Romanum ritum in quo non tantùm exirus punitur, sed & voluntas.

Si verò nobis obtrudas Dei mentem spectare non *farmam* actionis, quam vocant, quæque culpabilis est; sed tantum illius *materiam* quæ *entis atque* adeò boni alicujus rationem habet; hæc quam sint intolerabilia, deinceps examinabimus in antecessum dicentes, quòd istud responsum huc redit, Deum quidem peccatum averfari, verbì gratià homicidium, sed tamen, pro suâ infinitâ sapientiâ, ac bonitate, secretò decernere; velle ac promoveret ei cujusdam motionem, quo tandem fit ut per corpus hominis transfactum illum occidat. Abeat in crucem ista furfuracea ac Scholastica Theologia, quæ nihil non putidum Deo adfingit.

Sed quid dicemus, (ut altius, in transverfu, adscendamus,) de istis scripturæ locis, ubi refertur quòd tale quid facinus *procedat* à Deo, vel *predesinitum fuerit Dei consilio*; ut Aët. 4. 28. Respondemus Deum *generatim* decretum conficere, quòd, si quis peccatum committat poenam luet. Res, quæ dein in sacris Scripturis determinata fuit, divino decreto correspondet; omnia sibi ipsis sunt mutuò congrua, decretum æternum cum veteri ac novo foedere. Homo verò postmodum suum officium detrectat ac peccat; tunc quidem sequitur decretum, quod consentaneum est generali prædicto; ut iste

iste prævaricator, mensurâ quâdam peccatorum adimpletâ, plectatur secundum stric-
tam & antiquam Dei legem. Ut sanè istud
posterius decretum nobis videatur temporale
non æternum, æterno tamen succenturiatum,
illudque obfignans. *Dein* verò observandum
est ista proposita ac præfinitiones, qualescun-
que sint, vel æternæ vel ætati congenitæ,
propositam habent poenæ inflictionem, quæ,
ut à iudice justissimo, optima est, homini
immissa, sive sit peccator, sive peccatoris
vicem sustineat.

Sed pergamus in nostro proposito, ut,
quid sit illa tam ventilata permissio, inve-
nire distinctè possimus. Illa neque est, *se-
cundo* ociosa rerum humanarum in pejus
nventium spectatio; sicuti Epicuri * *Dii*
existimantur extra mundos quieti, nullam
mundorum curam gerentes, ne scilicèt la-
boriosi suæ felicitati noceant. Quasi verò
Deus cædes ac lanienas inter homines adver-
tat, nec velit illis opitulari. Nam eâ osci-
tan-

* Alex. l. de fato vocat Epicuri Deos *οἱνοῖς* &
καρπυ ὄντες. Lucianus de illis, qui providentiam
tollunt, loquens, comparat Deos illos infructuosos
personis illis, qui nihil agunt ad sacrum, vel illis
patribus, qui *Act. 18: 17*. Ut quieti sint, patrimo-
nium dant liberis suis administrandum. Vide &
Platonem l. 10. de legib. de tribus impietatis specie-
bus loquentem; inter quas ea est, quæ providen-
tiam negat.

tantiam eum redigis in illius plebecum numerum, quam ad cuneos sedentem gladiatorum pugna ac cruor oblectabant. Quod nequidem convenit humano principi, qui talia crudelitatis incentiva abrogavit. Idem hec plane evenit, si in talem opinionem descendamus, (ut & quidam semi-Athei volunt, providentiam Dei negantes, nobis jam refutati;) quod & visum fuit in Gallione Senecae fratre & Achaio proconsule, qui Sosthenem videbat vapulare, nec quicquam pensi habebat. Hec nempe negligens spectatio unum ex his tribus necessario arguit; vel incuriam una cum magno despicatu junctam; vel inhumanitatem avidis oculis advertentem ceterorum perniciem; vel impotentiam, quae malorum irruptioni mederi non potest. Quae a Deo sunt alienissima; cui competere afferunt ipsi Ethnici, ut sit *ter optimus maximus* vel tolle de medio Deum, vel illi ad signa bonitatem una cum infinita potentia conjunctissimam.

Rectius igitur res nostras computabimus, si dicamus hanc permissionem haec tria complecti in suo ambitu. Deus scilicet peccata seu mala in mundo permittit, id est, primo non impedit, atque adeo non vult impedire, quia constantiae leges, quas sibi fixit, non intendit mutare, nec mundum invert-

re. Secundò Deus finit res mundanas, ubi peccata scatent, pleno suo alveo fluere: alioqui necessum esset ut terra fieret coelum, atque homines in Angelos verterentur. Sed tertio Deus *dirigit* illa ipsa peccata, quæ *non impedit*, quæque finit grassari. Nec dissimilis est illis medicis, qui, quos humores vident noxios, ad sanitatem hominis placidè invertunt. Res exemplo patefiat. Naucleus quidam suam navem non impedit, quominus ad sibi propositum portum provehatur; finit & illam cum impetu fluminis aut maris fluctu procedere: sed nihilominus ad gubernaculum sedet, ac navem rectà ad suum scopum dirigit.

Verùm aliquis nobis fortè regeret aliquid amplius heic requiri; ut Deus scilicèt in hominis actionem influat, atque eam, sine laabe tamen, promoveat, quod volunt quidam maximi viri. Quocircà S. Scriptura *manum* Deo adscribit in atrocissimâ * J. Christi seu prodicione, seu cæde. Verùm hoc obiter dicam, quòd duo sunt nostræ manus officia; vel ut quodlibet efficiant opus, vel ut illud regulent ac dirigant. Hoc posterius Dei manui est attribuendum, ne alioqui de Deo hominem facias; illudque est desumptum ex familiari loquendi modo veteris fœderis,

N

ubi

* Act: 4. 18.

ubi τ *manus* significat permissionem una
cū directione iunctam, ut videre est præ-
fertim, ne alios textus congeramus, Ex: c.
7. Ezræ v. 9.

Nec diffitemur *secundo* cū magnis viris
occasionem mali seu peccati à providentiâ
præberi atque admoveri innoxie. Sed nobis
inquirendum restat, quò pacto id possit ab
Deo inculpate fieri; quod nondum clare
factum est. Quod sit demonstremus, ad-
vertendum est Deum, cuique nostrum cer-
tum quemdam gratiæ gradum subministrare,
quo tentationem effugere valeamus, si veli-
mus. Alioqui, si Deus nobis vireis denegaret
ad tentationem sustinendam, hoc alterutrum
eveniret, ut vel Deus peccata induceret, quæ,
suâ gratiâ, noller amovere, vel essemus mi-
nus culpabiles, ut qui, prevalente necessario
tentatione, in peccatum ineluctabiliter inci-
deremus. Primum officit Dei Sanctitati ac
Sapientiæ; Secundum illius caritati atque
amori erga genus humanum. Suppone igitur,
ut Chymistæ in suis mysteriis faciunt,
Deum nobis indulgisse octo gradus gratiæ at-
que virium, quibus peccatum seu tentatio-
nem possimus eludere: sed & *prætereà* obtu-
lisse peccatoribus 7. gradus tentationis, aut,
si velis, octo, ita ut possis tuo ratiocinio
ἐπιπολάζειν ac prævalere, ut qui scias bo-
num

num esse præferendum malo, virtutem vitio.

Si verò tunc temporis inferiori parti vel adfectibus indulgeas ac succumbas, id totum, quantum quantum est, tibi ipsi est adscribendum; nec Deo stetit, quominus tuum præstares officium. Nam magnum est discrimen inter hominem, qui tentatur, ac feram verbi gratiâ leonem, qui cæco impetu ruit ad prædandam sibi oblatam rapiendam; quod ipsummet exemplum solet in medium produci. Siquidem fera illa bruto motu irritatur ad suam ferociam vel appetitum placandum, sed homo sui juris est; ἀγχιον/α habet suam mentem, ac optionis suæ est moderator, nisi ipsi sibi bestia fiat. Sed præter illam resistendi facultatem, quam Deus, sub ingressum tentationis, nobis concessit, duo alia sunt, quæ debeant nos impellere ad officium nostrum ac virtutem; scilicet *naturalis lex* nobis est implantata, nempe particula divinitatis, quæ nobis per totum vitæ curriculum, splendet; Dei est monitor, ac vicarius. Sed & insuper nobis in pectore occurrit pudor, honestas, probitas, innumera exempla consuetudine acquisita, quæ nos subtrahere à vitiis ingruentibus possunt. Si ergo obsecundemus occurrenti vitio, næ magistri sumus nequitiarum, ut quibus obsurdescat

vox gratia, quæ nos à sordibus retrahit, *vox natura*, ac *vox* tandem *honestæ consuetudinis*. Ità ut, in his omnibus, Deus sit iustissimus, nos verò iniquissimi.

Si verò hoc te perplexum habeat, quòd, post tanta virtutis incitamenta, tentatione tamen frangamur, ac subito à virtutis tramite recedamus; hujuscæ rei memento, quòd temperamentum de suâ sede adscendit ac invadit Metropolim seu mentem nostram. Si quid intelligimus, id per vitrum coloratum temperamenti clanculùm irrepentis discernimus: si quid volumus, id nonnisi temperamenti permissu volumus; imò & memoriæ nostræ continuò obtruditur nostrum temperamentum. Ut dicere possis mentem nostram esse temperamenti parelium, ipsique totam esse immersam, ut, nisi ad illius libitum, ut machinamentum, vulgò invertatur atque inflectatur, aut saltem illâ peste incrustetur; ac animæ substantia abscondatur aut quasi absorbeat. Non mirum igitur, quòd illis extraneis adstantibus, gratiâ, naturâ defæcatâ ac probis habitibus, in nostrum peculium scilicèt vitiosam temperiem nostram propendeamus.

Unum superest, quod pungit animum, scilicèt Deum, qui periculum tentationis ac peccati prævidet, nobis tamen sciens offert

fert vel obtrudit illam ipsam occasionem ,
quæ apta nata est quasi ad nos irretiendum.

Sed illi maximæ difficultati occurrimus :
primùm quidem , si attentè consideremus
Deum nobiscum constituisse agere alio qui-
dem modo quàm cùm cæteris creaturis. Has
quidem instinctu seu *ratione sua* gubernat ;
nos verò *nostrâ propriâ ratione* regit , ut nunc
sit tempus liberi arbitrii , quod si de me-
dio tollas , homines in stipites ac statuas ver-
tas , ad motum externum contortus , sicuti
Ezechielis currum. Immò verò Deus noluit
sub initium creationis liberum arbitrium de
cælo summovere , cùm Angeli , illius im-
pulsu , de suâ sede delapsi sunt. Quòd si
Angeli ac beatorum animæ à suo creatore
jam non divelluntur suarum facultatum abu-
su , id quidem non procedit ex eo quòd li-
bero arbitrio careant , sed quòd majori gra-
tiæ lumine interiùs tantoperè edoceantur li-
bera illa arbitria , ut nihil quicquam ea pos-
sit dimovere à suâ inenarrabili gloriâ.

Sed præterea *secundò* observandum est
hunc mundum nobis concessum fuisse eâ
conditione , ut nobis esset *exercitii minister* ,
quò Deus experimentum faceret utrùm ipsi
constantes essemus , nec ne. Illudque admit-
timus , quod à Cicerone dictum est *in de con-*
solatione libro , (si verò illius est auctor ,)

quòd Deus nos heïc expofuerit quafi in aperto theatro; vifurus utrùm ftantes pergeremus in variis virtutis certaminibus; quibus sæpè sæpius conflctamur, heïc ad palum exercemur; ut ait Seneca, ficuti equites quotidie folent. Hoc vocat in fuis *characteribus* Theophrastus *περὶ μαχρῶν ἀνδραγαθῶν πάλων*, ad ftatuam fe exercere. Si verò hic mundus fit ad nofttam probationem inftitutus, certè Deus à fuo fcopo aberraret; fi nos planè fecuros atque à labe immunes fecerneret. Cui & hoc addimus *tertiò* cuilibet occafioni duplicem efle faciem, ipfamque efle fuâ naturâ bifrontem Janum. Nam, quæ occafio videtur viro nequam peffima, ad ipfum de fede virtutis detrudendum, illa ipfa eft optima oportunitas viro probò, qui è contrario fuam virtutem adaugēt. Inimicus admoveatur fcelerato; hic vindictam fumet; fed fi in manus probi viri inciderit, hic fuam generofitatem præ fe feret, atque fuo adverfario succurret. Omnia tempora, quæ funt noxia pravæ indolis fymptomata, optimam probò viro inducunt crifin, futuræ fanitatis indicium.

CAPUT DECIMUM-SEPTIMUM.

Deus dirigit in peccato locum, tempus, modum; vide in signe de loco exemplum. Deus tempus, ac durationem peccatorum regit. Causa revolutionis imperiorum, principum superbia. Deus & regit peccatorum modum, pœnas peccatis, innumeris modis, adaptando. Cur Deus heic aliquando ferat peccata. Quid sit propriè Dei gloria, explicatur. Quomodo ad illam conferat proborum afflictio. Ultima de concursu divino questio examinatur. Duo inibi observantur. Nostra ad bonum propensio à Deo est. Quod probatur, & respondetur difficultati. Bona cogitata à Deo esse probatur quatuor aliis rationibus. Deus non concurrit cum pravis actionibus. Refellitur quæ vulgò allegatur distinctio inter materiam & formam actionis male. Refutatur prævius in pravis actibus concursus; ac rationibus Theologorum respondetur. Quomodo tandem Deus concurrat cum bonis, ac malis actionibus.

Sed porro secundo Deus, pro suâ inculpata sapientiâ, has treis regit circumstantias seu in peccatis permittendis, seu in pœnis infligendis, scilicet locum, tempus unâ

cum duratione, tùm & modum, præter occasionem, de quâ jam satis disseruimus: pauca adhuc delibemus, ex quibus liceat de cæteris conjecturam facere. Locus primò quasi Dei digito indicatur, ut quòd apud Zachariâm * prædictum fuerat de figuli agro, adimpletum fuit in Judâ (a). Nec, sine Numine, actum fuit quòd corpus Jorami (b), qui à Jehu recenter transfixus fuerat, in vineam Nabothi, qui propter eam ipsam oppressus fuerat, conjectum fuerit juxtà Jizrelem.

Curæ & sunt Deo *secundò* tempus, ac duratio peccatorum cùm eorum punitione, ut qui ea ad manum habeat. Amalekitæ, qui inhospitales fuerant Israëlitis palabundis, suo tempore pœnas tandem luunt, ubi mensuram suarum iniquitatum cumulaverunt. Cùmque Deus decrivisset regnum Israëlis à Judâ discerpere atque Jeroboamo trahere, cui & prædictum fuerat ab Prophetâ Abijâ, Roboamum finit lascivire atque prætergere sub dominationis illius initium; ac negligentem seniorum consilii committit Juniorum temeritati, qui suâ perviciâ dementati in causâ sunt quòd Israëlitæ ad sua tentoria transfugiant, atque ipsum, sine

restau-

* c. 11. v. 12, 13. (a) Mat. c. 27, 9. (b) 1. Reg. 21, 19. 2. Reg. 9, 25, 26.

restorationis spe, missum faciant. Idque evenit, quoniam in fatis erat, à Deoque proficiscebatur. *

Quòd si ulteriùs inquiramus, quænam potissima est ratio hujuscemodi vicissitudinum, quæ, non sine admiratione, in mundo advertuntur, hanc esse sæpenumerò reperimus *superbiam*, (a) quæ Deo sese æquiparans illius anathemata sibi accelerat. Ubi primùm Nabuchodonozor incepit ad cœlum usque extollere, tunc subito humi repit, brutescere cogitur aut animo hebescere, ut gramine cùm cæteris bestiis pascatur. Nec de nihilo est quòd Josephus cùm Sacra Scripturâ observat de Herode Agrippâ, quòd, ubi concionatus esset ac applausus populi soli Deo competentes passus esset, illius quasi Majestatem suis splendidis paludamentis exhibens, derepente invisibili Dei manu percussus est, à vermibus incredibili cùm tormine corrosus. Posteaque regnum dilaceratum à Romanis absorptum fuit. Nempe in regnis evenit, ut in nostris corporibus; simul ac pervenimus ad ultimum nostræ sanitatis apicem, tunc urgens est periculum, fatentibus medicis, ne in acutissimos morbos,

* 1. Reg. 12. 15.

(a) Seneca: sequitur superbos ultor à tergo Deus. Æliopus interrogatus quid Deus faceret respondit cum τὰ μὲν ὑψηλὰ ταπειοῦν, τὰ δὲ ταπεινὰ ὑψοῦν.

bos, atque etiã mortem delabamur. Ita & regna, (nec necessum est recentia adferre exempla, quod facile esset,) meditantur quasi perniciem suam, cùm omnia ipsis rident, ac ipso suæ fortunæ pondere ingravescunt. Ubi Delphini caput exerunt, quod & experti sumus, ac pacatè ludunt, Oceanus intra breve spatium tempestate concutitur. Carolus *Quintus* Germaniæ Imperator, qui gloriã erat prætumidus ac videbatur esse omnium suorum desideriorum compos, Africæ inauspicatò atque probrosè terga vertit. Cùmque paratus esset, ut quidem videbatur, ad Germaniam sibi ultimo prælio comparandum adversus Protestantés, tùm verò parùm abest quin in suorum inimicorum laqueos incidat: adeò ut coactus sit in Belgium effugere; ubi tristitiã lauros suas mercescentes corrodebat, ac tandem, ut privatus quidam civis, diem in Hispaniã obit, in asinorum tumultum fermè detrudendus.

Sed *tertiò* Deus non est minùs mirabilis in variis suis rationibus aut modis, quos adhibet in suæ providentiæ gubernamine. Si quidem adaptat ac poenam crimini assimilat; sicuti in quibusdam regnis hoc usu venit, ut supplicia aut castigationes infligantur offensæ consentaneæ, atque adeò innumeris quasi

quasi modis variantur, ministri tyrannidis Nabuchodonozoris in ignis fornacem treis adolescentes Hebræos concremandos conjecerant. Sed cum ardet Ucalegon, ipsimet, iusto iudicio, eadem pœnâ involvuntur. Eadem fuit norma Romani Imperatoris, qui decernebat ut, qui fumum vendidissent, fumo item perirent. Rex Saulus manum suam inhibuerat ab exterminandis Amalekitis, qui jamdudum devoti erant numinis diris, contrâ expressum Samuelis mandatum, ut qui præter opimas eorum pecudes, condonâset Regi eorum Agago, ei que iniquissimo, ut patet ex 1. Sam. 16. Sed evenit ut ipsemet transfigatur ab adolescente Amalekitâ, qui, de industriâ Deo ita procurante, manus auxiliatrices mutuatur ad ipsum de medio tollendum.

Sed unum hâc in re superest examinandum, quòd scilicet in omnibus methodis jam superius exhibitis, non possumus ita rationes nostras inire, quin; per tot culparum mæandros, Deum adducamus in peccati societatem. Nam, qui ubique adest, in tot circumstantiis, parum videtur abesse à peccato; ad quod saltem conniveat Deus. Verum advertendum nobis est Deo quasi duo tribunalia esse erecta; in quibus vario quodam modo administratur justitia,

unum

unum *inferius* ac *subalternum* in terris ; alterum verò *supremum* in coelis. ! Heic verò, ut in inferiori tribunali , sæpè injustitia in consilium adhibetur , quoniam Deus non est *solus* iudex , sed cùm homine ad nefas propenso iudicat. Idèdque injustitiam committi necessum est, maximè si advertas Deum *conservatoris* parteis sibi retinuisse, (quamquàm aliquandò, ad se vindicandum, *iudicis* partes assumat.) Sed cùm devotum erit ad supremum in coelis tribunal , tùm qui errores commissi fuerant vel caritate , vel indulgentiâ , vel infirmitate , corrigentur ac reformabuntur ad amissim.

Sed & *quartò* nobis venit observandum Deum hæc omnia administrare , aut ferre *ad suam gloriam*. Quod , quoniam à cæteris intricatè nobis videtur dictum , elucidatim explicabitur , quantum quidem in nobis erit. Duplex nobis est gloria Dei , alia quæ in coelis post hanc vitam patefiet ; alia verò , quæ nunc in hisce terris elucescit. Prima illa solùm sese exeret in cælis , ubi Deum sese immediatè præbebit beatis ; nec quicquam commune habet cùm hoc præsentis sæculo , in eoque sensu venit intelligendum , quòd Deus antiquitùs dixit Moysi , neminem scilicèt posse Deum videre ac simul vivere , scilicèt hâc mortali vitâ ;
quo-

quoniam illa manifestanda solummodò erit in futurâ vitâ. Aliquæ tantùm illius gloriæ seu lucis stricturæ admotæ fuerunt à Deo Mosi propitio, tùm quia intimam familiaritatem amicè pacti fuerant, tùm quia præludia futuræ vitæ in se susceperat Moses suo 40. dierum jejunio ad cœlitum *αἰτίαν* accedente. Ista quidam gloria sese nobis exhibet, nisi *enigmaticè*, id est, sese explicat mentis nostræ oculis, vix ac ne vix quidem, Ædipi more nodos dissolvendo. Deus scilicèt nobis nunc videtur, ut Orientis reges, per fenestras ac Clathros.

Sed & alia est Dei gloria in hoc cœli vestibulo, quæ, quoniam sese præbet spectandam tùm in hoc mundi volumine, suâ sapientiâ, potentiâ, bonitate, tùm in hominis redemptione, suâ insuper misericordiâ, ideò dividi potest in duos ramos, *mundi conservationem*, ac *hominis salutem*. Verùm unus finis alteri subservit, scilicèt mundi conservatio, altera divinæ gloriæ pars, saluti hominis, quæ est præcipuus divinorum operum scopus. Ideoque, cùm S. Paulus ait, ut *omnia ad Dei gloriam faciamus*, hoc, explicatis terminis, intendit, ut, quæcunque fiunt à nobis, in nostris omnibus cogitatis atque actis colliment ad
Dei

Dei propositum, quod unicè spectat ut ab omni peccatorum labe retrahat ac salutem promoveat. Cum verò accidit, (quod & fateor sæpissimè fieri,) ut probi viri à sceleratis opprimantur ac pessundentur, illud quidem videtur obstare mundi *conservatio*, quæ jam nobis infirmis nutat atque vacillat; undè prodeunt tot murmura, querimoniam, atque Lacrymæ. Sed Deus sibi proponit ulteriorem ac potio-rem scopum, scilicet salutem illius hominis, quem, de miseria ac peccato, ad se recipit; ideoque heic nobis cum Deo sistendum & acquiescendum est.

Sed una tandem decantata difficultas superest breviter explicanda; Scilicet de concursu divino: quem si in Deo asseramus à noxâ planè immūnem, rem totam, quæ spectat divinam providentiam, confecerimus. Quod ut expediamus, *hæc duo sunt* examinanda, utrū Deus, naturā ac ratione duce, in bonis quidem cogitatis ac virtutis actionibus concurrat: ac *prætereà* utrū pari progrediatur pede aut concurrat cum iisdem malis seu cogitationibus, seu actibus. Quæ Theologia nobis adfert argumenta, Heic seponimus, ac pectoris nostri seu naturæ januam solummodò pulsabimus. Ac *primum* asserimus Deum *in nostris omnibus bonis*

bonis cogitatis atque actibus concurrere; quod sanè apud nos in confesso erit; si attentè advertamus nos ad mala naturaliter ac sponte nostrâ propensos esse; ac corruptionis, ut quàm maximè *, amantes esse, ut qui simus toti eâ undique circumfusi. Cui & adde illam cordis nostri malignitatem ab ætate, assuetudine, ac innumeris exemplis incrementa quotidie accepisse. Unde facile est concludere cuilibet judicanti, omnia, quæ nobis obveniunt bona, ab alieno seu extraneo principio suam repetere originem. Nisi velis ut, quò pleno alveo fluimus, contrario cursu aliò retorqueamur. Quod æquè impossibile est, ac si fluminis impetum, in aversum ipsi motum inflecteremus.

Nec est quòd dicas nos ad bonam frugem converti naturalis legis aut nostræ conscientiae instinctu, seu probâ disciplinâ à præceptoribus haustâ, seu tandem à generosis exemplis, quæ nobis sese quotidie ingerunt. Ad hæc enim respondemus eam non esse nostram mentem, ut extraordinariis mediis ad virtutem excitemur & edoceamur, & *immediatè*,
ut

* Nec delinquimus tantum, sed usquè ad extremum ævi delinquemus. Seneca de clementiâ c. 6. Notum est ἐν φούρῳ πρὸς ἀπὸ τὸν ab Aristotele providentiæ tribui. Vide & Socratem divinè hâc de re ratiocinantem in *Menone* Platonis; qui etiam loquitur de θεῶν νοέειν virtutem nobis ingenerante.

ut revelatione quâdam, ad proba quæque
adsurgamus aut instigemur. Verùm Deus
ordinariis utitur mediis, quæ administrat at-
que procurat ad nos in virtute instituendos,
qualia sunt *internè* lex naturalis præcordis
nostris insculpta ac conscientia; *externò* verò
vox præceptorum, parentum, liberorum,
unà cum exemplis nobis subministratis ad nos
coërcendos. Quæ tamen omnia excitantur,
ne, ignaviâ nostrâ, segnescant.

Sed *secundò* illa ad bonum inflexio hinc in-
dè apparet, quòd Deus sit prima rerum om-
nium caussa; reliquæ verò secundæ. Quod
venit intelligendum non tantùm de reliquis
creaturis, cùm certum sit Deum astra sus-
tentare eaque movere; quæ dein suos motus
ac effectus varios in rebus sublunaribus im-
pregnant eisque infundunt, sed præsertim
de hominis mente, quæ, cùm sit exteriorum
actuum principium ac origo, suum impulsus
à superiori causâ suscipit. Alioqui dicen-
dum erit hominem, qui tamen mundi præci-
pius est incola ac caput, de regula excipien-
dum esse, ab aliisque creaturis esse heïc sepa-
randum; ideòque illum esse sui juris, abso-
lutè independentem, in ergastulo suo Mo-
narcham, primam in suis actionibus causam
extrà divinæ providentiæ Provinciam; ac
tandem sibi ipsi Deum, & fortunæ suæ ar-
bitrum

bitrum, providentiæ æternum substractum;
quod quàm sit ἀπεσδιόνυσσι nemo non sen-
tit.

Adde insuper *tertiò* quòd, ut apud omnes
constat, quicquid boni inest ac implantatur,
à Deo proficiscatur, quoniam bonum est
non solum illius ἀποκρίσµα, sed & ema-
natio, ac igniculus ab eo derivatus. Quod
pæsertim competit menti nostræ, quæ exi-
stimata est divinæ particula auræ *, cuique
est nobilis origo, utpotè cœlestis: cujus
ideò curam gerere Deum rationi est consen-
taneum. Nec ea bona, quæ nobis sunt ex-
teriora, boni nomine veniunt apud Veteres (a),
sed solum virtus atque illi probitatis fomites,
qui in mente nostrâ suboriuntur atque foven-
tur. Quodque hanc nostram rationem fulcit
atque confirmat, istud est quòd Deus unà
cum corpore conservet ac sustineat mentem
nostram (b). Verùm illa ipsa sustentatio nihil
aliud est quàm vivida Dei efficacia, quæ
mentis facultates suscitât ac refocillat ad suum
officium ritè peragendum. Quid vero? in
Dei manibus erimus; nec Deus quicquam
O effi-

* Quod volebat apud Arrianum Epictetus l. 2. Vi-
de & hâc de re Lactantium. (a) Ea vocabantur illis
ἀδιάφορα. (b) Miraris hominem ad Deos ire? Deus
ad homines venit, imo (quod propius est) in ho-
mines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Senec.
ep. 73.

efficiet ad virtutem aut vitium iners ac indifferens? hoc à Deo maximè alienum est.

Verùm *quartò* in eam sententiam magis ac magis descendemus, si hoc prætereà attendimus Ethnicos existimâsse quòd omnes motus heroïci ab Numine profiscantur, naturâ ipsâ hæc sensa dictante; quodque porrò præclara inventa Deo essent accepta referenda, ut quidem contigit Pythagoræ*, qui, ut scribit Apollodorus, trianguli rectis angulis præditi inferius latus continentibus lateribus æquiparari invenit. Nam, ut Deo, qui hanc suggessisset, gratias ageret, ipsi hecatomben obtulit. Certè quidem illa ipsa sunt extrâ communem rerum ordinem posita: sed tamen hoc non impedit quominus dicamus cæteros virtutis seu inventorum gradus inferiores à Deo fonte suam originem repetere: nisi quòd isti igniculi minùs perspicui ac sensibileis sint. Illa subobscura lux, quæ sub polo incalentibus communicatur, non minus à sole, etsi remotissimo, est quàm & illa, quæ inter duos tropicos effunditur. Ita quoque illa, quæ parcâ manu mentibus inferioris subsellii subministrantur, ab Deo luminis fonte procedit: nam, ut ait Elihu extra Canaanitidis pomæria, ex ipso naturæ dictamine, spiritus quidem nobis adest, sed omnipoten-

* Diog. Laërt l. 8. de Pythag.

potentis inspiratio nobis intelligentiam largitur; Job. 32. 8.

Sed hoc ulterius parebit *quintò*, eò quòd Ethnicorum cordibus insitum erat hominem ex se ipso nihil quicquam efficere posse, ubi Deus non adjuvaret. Quapropter precibus ac deprecationibus utebantur. Illis quidem Jovi directis, ut bona obtinerent; his verò suo Væjovi, ut quæ mala formidarent, possent averruncare: undè illis usitatum erat hæc adsumere verba, *ab Fove principium*. Nec Plinius Panegyrim in Trajanum incipit; nisi, pro more suorum popularium, fateatur Deos in limine cujusquam operis esse invocandos. Quæ sanè omnia essent supervacanea, nisi hoc mentibus insedisset divinam gratiam ipsis, in omnibus suis coeptis, esse pernecessariam, ideòque Socrates eò laudibus, in suâ vitâ, dignior est, quod diem, immò & sua suscepta omnia à precibus inchoaret; eòque maximè nomine totius Græciæ σοφιστῶν venit censendus; hæc tamen infirmitate notandus, quòd singulis diebus tripudiaret, ei que esset in deliciis.

Quæ cum ita sint, ut jam diximus, *secundum* nobis nunc est expediendum, *expresse* asserendo Deum nullo modo nostræ adesse peccatorum malitiæ, nec cum eis concurrere. Siquidem *primò* si ve dicas cum Am-

brofio peccatum eſſe *legis divine prævaricationem*, five id voces cùm Scholaſticis *alienationem ab alienâ lege rectâ*, fatendum prorsus eſt Deum à peccato, ut quàm maximè, abeſſe, nec illud, quovis tandem modo, ſuo concurſu comitari. Alioqui Deus cùm homine prævaricaretur ac non prævaricaretur; quæ ſunt *ἀνύστατα*. *Prævaricaretur* quidem, eò quòd promoveret, ſuis viribus, peccatum, quod quidem ſine illius auxilio caput ſuum non exereret. *Non item prævaricaretur*, quòd illud prohibuiſſet; vel ſaltem, ſuo motu ſuſtineret ac clanculùm foveret, vel *hypocriticè*, à quo nihilominus, exertâ manu ac in propatulo, abhorreret atque odiſſet cane pejus & angue.

Nec eſt quòd nobis regeras cùm clariffimo viro Heereboord, * qui inter omnes, quos vidimus, hanc rem optimè tractavit communem viam premendo, quòd Deus ex ſuo fundo *materiam* actionis ſuppeditet, quæ crimine vacat, non verò *formam* ſeu defectum, qui ab homine ſolo proficiſcitur. Nam hoc ſubterfugium huc redit, quòd Deus cum homine, concordì animo, paciſcitur, ut quidem, verbi gratiâ, in latrocinio ſeu homicidio, Deus ſpondeat ſe actum furandi aut occidendi promovere, ac

ma-

* Lege illius polita Meletemata.

manum in hoc scelere sustinere, nec pro suo *conservatoris* munere, à nullo famoso crimine desistere; modò tamen homo errorem ac peccatum suscipiat ac in sese derivet. Quasi verò Deus sanctissimus sit Pilato illi nefario iudici similis, qui, ubi manus suas in innocentiae testimonium abluit, nefandissimum omnium peccatorum permisit atque procuravit. Certè quidem existimamus illam totam *criminosam* actionem, quanta quanta est, culpæ subjacere, quicquid cæteri dixerint; utpotè cui toti defectus tantoperè inhæret ac interfusus est, ut ab illâ nequeat abstrahi, ullâ *metaphysica* *precisione*, ad Dei tribunal.

Adde quòd non possimus mente concipere, ut, quo tempore duo scientissimi actores Deus & homo concurrunt, unus quidem sit insons, alius verò culpabilis; unus sibi totum bonum, quod actui inest, conciliet ac advocet; alius verò totum malum sibi refundat illiusque fiat particeps. Ut, si quis telo ad suum inimicum occidendum collinearet, motio quidem nauci esset, sed *directio*, quæ impetit ac disjicit hominem, solum computum venire necesse habeat. Hæc scilicèt, quæ hucusquè, Scholasticis id quidem promoventibus, recepta sunt, à seriâ ac venerandâ nostrâ Theologiâ, quæ bar-

bariem nescit, removeantur. Qua propter
 ipforummet Scholasticorum effata hâc in re
 maximè approbamus, qui nempè dicunt in
 eo *omissionem* differre à *peccati commissione*;
 quòd illa *in defectu* sita sit, hæc verò simul
in actu ac defectu.

Sed quod magis hâc in doctrinâ animo no-
 stro horrorem incutit, hoc est *secundò* quòd
 præter istum, quem barbarè vocant *simulta-
 neum concursum*, alium excogitârunt *præ-
 vium*, qui in omnibus actibus seu bonis seu
 malis est necessariò prærequisitus. Alioqui,
 secundùm istorum virorum calculum, hæc
 duo suoborirentur incommoda, tùm quòd
 homo, nisi hoc prævertente concursu exci-
 taretur, evaderet immotus stipes aut Marpe-
 sia cautes; tùm quòd homo, in istis saltem
 improbis actibus, esset non caussa secunda,
 sed prima; quod ipsis piaculum est, divinæ
 subordinationi contrarium.

Sed prius illud divinæ pietatis est privile-
 gium; nedùm illud censeamus incommo-
 dum. Nam, si Deum prævium ac excitân-
 tem in peccatis efficias, tùm homo illum sua-
 rum noxarum habet patronum; ut qui nu-
 mini suo iratus possit cùm Adamo dicere se ab
 socio in peccatum impulsus fuisse: eo po-
 tiori insuper nomine quòd Eva *moraliter* suo
 sermone in illecebras induxerit Adamum;
 cùm

tùm è contrà isti homines velint Deum *physicè* influere in fragilem mentem, quæ in lapsum suâ sponte subitò ruet.

Secundum incommodum nullius est momenti; tùm quòd primas, secundas, omnes denique parteis homini in peccando ultrò adsignamus, modò divina Sanctitas illibata sit, ut quod dixerint Israëlito de Robohamo, *nihil commune nobis est cùm Davidis filio, ad nostratentoria*, possit homini attribui, scilicèt in peccando illum sese ab Deo sejungere, cùm illoque nullo modo se immiscere. Tùm quòd periculum heïc timetur, protinùs exploditur dicendo Deum primas parteis sibi assumere, cùm facultates largitur nobis, ac dein singulis momentis sustentat: ut sine illâ sustentatione non solùm veternosi ac inertes inessemus, sed & in nihilum subitò relaberemur.

Verùm & tertia occurrit ratio, quâ concursus ille planè opponitur, quòd scilicèt peccata nostra *proprie* manant à nostris cogitationibus, ubi, quomodò *materia à formâ*, bonum à defectu possit secerni, nullus video, cùm totus ille actus ad peccatum vertatur; quod potissimùm certum ac constans est in blasphemiiis, in quibus aliquam Deo partiunculam adscribere à blasphemiam ipsâ proximè abest. Hæc igitur est mens nostra, quod Deus in *bonis actibus* ac virtute nos prævertat

ac simul concurrat, ut qui sit omnium bonorum fons atque auctor. Sed in peccatis ac vitiis penitus cessat Deus, ut cui sufficiat vi-
reis ac facultates nostras fovere, ne mundus intereat, aut hebescat: ideoque accedimus Durandi * sententiæ duplicem esse providentiæ divinæ modum, quorum unus versatur *circa res*, eas promovendo atque efficiendo; qui sanè actuosus ac efficax in Deo est; alius verò *de rebus aut contra res*, scilicet peccata, in quibus cessando Deus *dirigit*, ac *punit*. Nec ea facultatum protectio ac sustentatio nobis est odiosa, ut quæ sit similis *causa* ac sedimento illorum pravorum humorum, qui in corporibus retinentur ab doctis medicis, ne ipsa fatiscant; immò sæculæ, illorum auctoritate, sunt semper fovendæ, cum homo nequat sine periculo purissimus esse. Sunt mala quædam in republicâ, quæ tolerare politicis placet, ne nimio rigore, nisi conniveas, ipsa corruat.

* Distinctione 39. Quæst. 3.

L I B R I
DE
RELIGIONE
NATURALI
PARS SECUNDA.

Ubi de Deo ritè colendo.

CAPUT PRIMUM.

Deus est adorandus, si intueamur mentis nostre defectus, ac nostram in nihilum propensionem. Deus solus nobis quietem conciliat. Tutius est Deum colere. Pericula, quæ enascuntur impiis. Majestas Dei nostrum exigit cultum; tum & illius infinita attributa. Adorandus Deus ob illius misericordiam. Non obstat nostro cultui hæc difficultas, quòd Deus non videatur.

Is, quæ jam in superiori parte exposuimus, præsuppositis, non arduum erit concludere Deum esse debito honore adficiendum,

seu adorandum. Quæ quidem *adoratio* ; seu totâ corporis nostri prostratione exteriùs peragatur, ut usu antiquitùs veniebat ac adhucdùm in quibusdam locis, seu genuflexione, aut expansis manibus, nihil aliud nobis esse videtur, quàm piorum * cogitatorum commixtio quædam ; nempe timoris, reverentiæ, gaudii, desiderii, gratiarum actionum, supplicis animi, qui sese humillimè prosternit atque annihilat coram Dei folio.

Hunc verò cultum Deo esse tribuendum hinc patet ex attentâ inspectione tùm mentis nostræ, tùm divinæ naturæ. Si mentem meam accuratè introspeciam, hæc duo incommoda seu infirmitates advertam me quotidie urgere aut lateri quasi incumbere, vergentem ad nihilum propensionem, ac simul rerum omnium, quibus caremus, defectum unà cùm perpeti desiderio aut appetitu. Siquidem creaturæ, quæ mihi videntur esse ad manum, sunt mancipia, quæ ad tempus mihi mutuò contulit Creator, quæ, cùm sint infirma ac egena ex sese, possunt mihi subtrahi ac reverâ subtrahuntur post aliquot dies ad supremi Dei libitum. Ut verò supplere possim illos, quibus premor, defectus,

* Cic. ex Plat. Sanctitas est scientia colendorum Deorum.

fectus, aut nihilum meum retraham ac sup-
peditem, ad Numen protinus confugio,
quod, in meis desideriis, mihi est solatio
atque auxilio, quodque meam ad nihilum
inclinationem opplet ac fatiat suâ præsentia.
Precibus meis ferventibus Ens summum ni-
hilo acceleranti succurrit; privationi verò aut
desideriis opitulatur fons omnium bonorum
inexhaustus. Isque ad summum bonum
concurfus nihil aliud est quàm illa, de quâ
agimus, adoratio.

Dein verò hæc duo, in vitæ nostræ cur-
riculo, advertimus, tum continuum amo-
rem, quo ducimur ad quietem, tum &
irrequietum animum, qui sub diluculum
quasi recurrit. Nihil est in adspectabili re-
rum naturâ. Quod natum aptum sit ad
compescendos illos motus inquietos; immò
verò quò magis nos fatigamus, eò mayo-
rem lassitudinem pro nostrâ inolitâ disposi-
tione contrahimus. Nec Attali divitiæ ido-
neæ sunt ad nos placidè oblectandos, nec
Salomonis voluptates, quibus affluebat,
impediverunt quominus omnibus tandem
ad nauseam satiaretur, ut ipse expers testa-
tur. Sed nihilominus, ut ille princeps Pyr-
rhus, quietis ergò, indefinenter desuda-
mus: quæ cum intrâ hujusce mundi can-
cellos non reperiat, (hucusquè saltem ni-
hil

hil inaudivimus de hujus felicitatis apice,)
illam tandem acquirimus apud Deum, qui,
pro nostro ad illum aditù, nobis ingenerat
gaudium unà cùm summâ pace conjunctum.
Undè videre est quàm utilis ac necessarius
humanæ naturæ sit appulsus noster ad Deum;
qui, quò frequentior erit ac repetitus, eò
magis quietam nostram reciprocabimus, ac
adaugebimus.

Sed &, quàm sit prudens ac sagax noster
erga Deum amor ac reverentia, seu adora-
tio, hinc elucescit quòd, si possibile qui-
dem esset cogitatu Numen non esse, nihil
tamen nobis periisset ex nostris quotidianis
Religionis exercitiis, cùm quòd illud bonâ
fide præstitissemus, immò & illa mens fuif-
set ità proficua, ut vitam inculpatam pro
nostrâ Dei veneratione vixissemus; tum
quòd superflua, in divinis maximè non no-
cent, ut nobis sunt auctores Jureconsulti unà
cùm rectâ ratione. Si verò adsit Deus,
quod nobis nunc est compertissimum, hæc
duo hinc exoriuntur incommoda, aut ma-
læ cruces. Nam *primùm* nostrâ impietate
nos ipsos orbamus fidelissimo ac infinito ami-
co, quem continuis sacrificiis aut officiis
debemus nobis indefinenter devincire: vel
protectore, qui ubique ad omnigena auxi-
lia præsto est sine cunctatione. Undè est
quòd

quodd in veteri foedere legamus Deum cùm suis Patriarchis ambulâsse; quod nihil mihi aliud sonat , nisi quodd Deus pro suo continuo influxu ac præsentiâ sanctimoniam ipsis inderet , ac prætereà , quod consequens est , illos prosperitate mactaret atque tutaretur.

Sed porrò quæ in posterum nostra erit orbitas aut horror , si qui Deus ab hominibus ludibrio habitus fuit , impios à se æternum abalienet , aut cruciatibus exagitandos committat ? ut , omnibus perpensis , tutius sit ad Deum amicè accedere , quàm meris illusionibus aut voluptatibus indulgendo ab illius consortio nosmet ipsos secludere. * Succurrit & altera ratio , quæ nos vehementer moveat ad intimam adorationem Deo præstandam , petita à sinistro impiorum eventu , qui per fas ac nefas hoc sæculum agunt. Nam , & si multa nonnunquam adferuntur hac in re exempla ambiguae ac incertæ fidei , adsunt nihilominus aded urgentia , ut nihil nisi mera cæcitas vel obstinatio in causâ esse possit , cur ab eis in medium proferendis abstineamus.

Quale est verbi gratiâ exemplum apud tot auctores decantatum Brenni & Acichorii eorumque Sociorum , ut ne similia ad ostentatio-

* Vide Socratem in Phædone.

ationem congeramus, qui stipatus à 1520000. peditibus & 20400. equitibus tentavit Delphicum Templum vastare ac corradere. Verum terræ motu, fulminibus, nive frigore attriti ac profligati ferme sunt partim ab suis hostibus, dein debellati ac confossi sunt; partim fame aut panico terrore fuerunt enecati; ac tandem Brennus ipse in desperationem actus necem sibi intulit. Illius verò socius ac reliquæ belli conficiuntur fame, nive, pervigiliis, ac ubique à gentibus omnibus, ad quas secedebant, trucidantur, ac pereunt. Quæ omnia manifestè ostendunt Deo fuisse cordi eorum sacrilegium insectari ac plectere. Nec est quòd regeras, quòd Delphicum Templum infami inserviret Oraculo, ac Diaboli potius esset penetrale ac tabernaculum: nam Deus non ulciscitur Deorum Ethnicorum portenta; sed majestatem suam adserit illius exercitus impietate tentatam, ac paganorum ineptiis involutam.

Si verò jam divinam naturam attentè consideremus, fateri cogimur nostram adorationem illi esse sartam tectamque servandam. Ac primùm illius *Majestas* tale à nobis exigit obsequium, ac cultum, ut quæ ex sese apta nata sit ad nostram impietatem excutiendam, quoniam terrorem nobis in-

jicit,

jicit, vel in admirationem nos rapit: quæ ambo à tremulo nostro animo postulant submissam ac devotam mentem. Undè observare est quòd, cùm plebs Israelitica Mo- sem de Dei consortio divinum ac radiantem intueretur, mortalitatis exuvias quasi de- posuisse illum crederet, ac perterrita esset. Ac simile vero est Deum istas lucis strictu- ras suo servo indulgisse, ut plebem reluc- tantem sisteret, ac Mosi auctoritatem con- ciliaret. Eandemque ob causam discipuli, qui super Ithabyrio Jesu Christi transfigu- rationi unà cùm Mose ac Eliâ colloquentis intererant, prostrati subitò jacent ad tale spectaculum, quod cœlestis gloriæ erat qua- si effigies. Ac videmus S. Joannem sese humillimè incurvâsse coram Angelo, eò quòd aliquid fulgoris secum de cœlo attu- lisset, ac Dei Majestatem imitaretur. Ea ipsa Polycarpi majestas reverentiam incussit militibus, qui eum ad martyrium rapere in- tendebant. Ipsique, qui homines in Deos transformant, solent illos gloriosâ aut lu- mine astutè circumvestire, ut mortalium devotionem credulam inescant ac decipiant. Suppone ergò quòd velum subtraheretur, ac cœlum unà cùm totâ illius gloriâ immen- sâ oculis hominum referaretur, nullus du- bito, sepositis etiam aliis rationibus, quin ho-

homines prosternent ac obvolverent sese sup-
plices, nec ullus esset, qui cultum suum
recusaret.

Verum, præter illam infinitam Dei Ma-
jestatem, illi insunt attributa, quæ nostram
admirationem magis ac magis foveant. Cer-
tè quidem apud homines magnâ afficimus
veneratione eos, qui suis dotibus cæteros
antecellunt. Quamquàm ea est nostra in-
firmitas, ut plurimis scateamus nævis,
adeò ut verbi gratiâ centum defectus vix
possimus compensare aut emendare unicâ
eâque purissimâ virtute, quæ & circum-
stantiis parùm sanis circumdatur, ut qui-
dem adverteremus, si nobis ad corda homi-
num pateret aditus. Sed quæ sunt in Deo,
non solùm à labe aut spurcitie qualicunque
abhorrent: Sed prætereà sunt infinita. Un-
dè facile est elicere illum nobis esse adoran-
dum: quod Porphyriò notum fuit, qui as-
seruit Deo esse offerenda sacrificia etiam ob
illius solam ὑπεροχήν. Sed aliâ premimur
ratione, quæ nos compellat ad debitum Dei
cultum ac honorem, quòd videlicet illa
divina attributa non sint mera ac vacua spec-
tacula; verum arctam ac intimam relationem
ad creaturas habent, ac præcipuè heïc in com-
putum veniet misericordia seu beneficentia
divina, quâ nos nostraque nobis ipsis largi-
tur

tur Deus. Quocircà vulgò in veteri fœdere advertimus quòd **דון & נון** *benevolentia ac veritas* simul jungantur ad nos docendum quod si Deus est beneficus, id fit ex eo quòd suam veritatem ergà nos interposuit seu fidelitatem ad nos suis beneficiis afficiendos. Ea verò beneficia nobis erunt explorata, si advertamus Deum suâ plasticâ manu nostrum luteum corpus indulsisse ac mentem insufflâsse, ista extrema mirum in modum concatenando. Verùm insuper nos de nihilo singulis momentis retrahit; adeò ut illius conservatio sit continuum miraculum, nec nobis datum sit de uno momento in aliud transire sine Dei permissu aut omnipotenti illius manu: immò ne ulla quidem cogitatio nobis obvenit, nisi perpeti Dei impulsu. Cætera verò bona, quæ nobis adsunt ad nostrum quotidianum usum, effluunt ex illâ primævâ benedictione, quâ Numen in nostri gratiam imprægnavit omneis creaturas, quàmque pro suâ constantiâ nobis propagat. Mens ac corpus nostrum simul juncta componunt ædificium, quod invisibili manui adhærescit, ab eâque pendet; ità ut, si Dei influxus aliquantisper supersedeat, tota ista machina subitâ dissolutione ruat ac dissipetur. Immo verò, si Dei detrectemus imperium,

P ful-

fulmen illi præsto est, quo nostram infidelitatem ulcisci possit. Quocirca proclive est exinde asserere nostram adorationem, seu sponte in memoriam beneficiorum, seu invito *ad fulgura trepidando* esse Deo tribuendam.

Nec annosa ista difficultas nos morari debet, quòd cum Deum oculis nostris non videamus, (scilicet ad instar Israëlitarum sensus fidei nostræ testes esse jubemus) arduum est à nobis impetrare, ut illum credamus. Nam *hoc primum* dicimus oculos nostros propriè non videre, illudque veterem esse nostrum errorem: sola mens nostra est, quæ videt, concipit, judicat. Nam, si exanimemur, vel etiam mens profundâ meditatione defigatur, oculi nostri nihil intuentur nulliusque sensationis sunt conscii; funguntur tantummodò speculorum officio, quæ, ubi lumine quodam sunt excitata ac impulsæ, tum demùm reflectunt ad mentem; quæ nervorum opticorum motione ac animalium spirituum concita ad fenestras quasi advolat & ad prætercurrentia objecta ratiocinatur. Immo ulterius progredimur ac monemus, quòd cum externa objecta sese spectanda præbent, illa non sint tam connaturalia menti nostræ, ut potè corporea ac prorsus *disparata*, quàm im-

mate-

materiale objectum, quod quò magis à materiâ abest, ut Deus, eò maiorem sui sensum nostræ menti præbet, eamque suâ immensitate, ut quod maximè, pulsât ac persuadet. Quòd si ratiocinii exercitium adhibeatur ad Numen comperiendum, id summum naturæ nostræ privilegium est, quo Deus à belluis nos separavit; immò & in cæteris notitiis homines essent bruti, nisi suas, quas indidit Creator, in rebus discernendis excitarent facultates.

CAPUT SECUNDUM.

Vera pietas non sita est in externis ceremoniis.

Religio valdè distat à πολιτεία, ideóque debet esse sincera. Est merus jocus sine internâ pietate. Nostra vita nihil aliud est nisi comedia sine nostro interiori cultu. Idque probatur tum ex Dei naturâ, tum ex paganorum dictis. Illa sincera devotio est conformis nostri corporis machinamento. Hypocrisis est perjurium, quòd tutius sit confiteri nostra peccata Deo quàm homini; ac probatur. Incommoda que emergunt homini, si ea confitearis.

HÆC, quæ superiùs jam declaravimus, de verâ adorationis naturâ, nos planè
 P 2 con.

convincunt*. Nihilominus, cum sincera pietas pro more vilescat aut in ludum vertatur, non committam ut hanc relinquam intactam. Quam ut probemus esse pernecessariam, sic procedimus. Primum quidem ceremoniæ à rei substantiâ sunt discriminandæ; alioqui vita nostra potissimum in rebus divinis, esset nisi mera pompa ac ludibrium. Ut si quis Legatus ad summum Imperatorem missus, magno cum apparatu ad illum accederet, dona afferret, & ad βασιλικὸν Φιήμα admitteretur: ac continuò sileret & præmitteret ea quæ haberet in mandatis; hæc quàm essent insulsa, nemo non videt. Talia præstaret qui Religionis cortici adhæreret, legatos scilicet amandaret suis precibus in coelum, & omnia quæ ad Religionem spec-

* Optimè de hâc intefiôri sanctimoniâ veteres, quorum pauca hêc subjungimus. Assuefacere te debes, inquit Marcus Imperator lib. 3. ea solum cogitare, de quibus si quis repente te interroget, quid nunc cogitas? liberè statim possis respondere, hoc & illud; ut ex iis continuò fiat manifestum, omnia in te simplicia esse & mitia, & animanti ad communionem nato convenientia: qui omnia spernat ad voluptatem spectantia. Marcus Tullius in 3. de officiis ea deliberanda omninò non sunt in quibus est turpis ipsa deliberatio: atque etiam in omni deliberatione celandi atque occultandi, spes opinioque removenda est. Seneca: sic vive cum hominibus tanquam Deus videat, sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

spectant, exterius usurpant; verum de cætero eorum, quæ conscientiam urgent atque pungunt, minùs sunt solliciti aut silentio premunt, aut saltem, quod idem est, animum ad id non advertunt.

Sed porrò jam indè à multo tempore πολιτεία ab Religione immane quantum distat, siquidem hoc usu valet apud Aulicos ac Magnates, quod *qui nequit dissimulare, regnare nesciat*. Quod quidem maximè hinc videtur proficisci, tum quod arcanum in rebus maximi momenti est adprimè necessarium: *Est & fidelituta silentio merces*; tum quod mortales seu infirmitate seu malitiâ alii aliis diffidere soleant. Quæ si in Religione obtineant, næ de illâ est prorsùs conclamatum: nam si rotundè te non geras coràm Deo, vel in illius diffidentiam concedis, quod magnam inurit injuriam illius supremæ benignitati, vel cordis tui dedecus abscondis, quantum in te est, quod abhorret ab illius omniscientiâ.

Immò verò illa exterior Religio nihil aliud est quàm jocus atque comœdia, ubi homines personarum vicem sustinent, ubique, cum in scenam prodeunt, Camillos, Fabricios, Catones fingunt. Verum eodem tempore, quo Catones simulant, bacchanalia vivunt atque corda vitiis cooperta circumfe-

runt; quæ evidentissime patent oculis Dei, qui *auditoris* parteis agit, quiq; ea ista picturata pigmenta irridet atque tabulis suis inscribit. Eaque delusio aut simulatio est adeo fætida, ut hinc concludere necesse habeas, vel homines ita malè feriatos Deum in hominis subsellium demittere, quod sanè est illius naturam pervertere, vel potius illi illudere, quod patientiam illius tandem aliquandò in furorem vertet.

Quod ut elucescat magis ac magis, observandum est istos mendaces in Religione homines eos esse, qui nomine *Hypocritarum* vulgò veniunt; quæ vox quidem nihil aliud sonat, quàm personam aut comædum, ut jam demonstravi. Cui porro mimo ac gesticationi hoc accidit vitium, quòd qui volunt probi absque fūco videri, sibi ipsi dissimileis aliam in suis latibulis vitam agunt. Quid insanix istud est, quòd cum desideres bonis adscribi, illud non sis interius, quod exterius magno cum labore ostentas? Ideòque D. Chrysostomus in *Matthæum* hoc non indiligenter observat, quòd noster legislator, ubi primum suis minis aperit delinquentibus inferos, illas intentat minas adversus Hypocritas. Quod è contrà occasionem dedit J. Christi dicto seu, si malis, traditioni, quâ Dominus assererat tunc fore

nostram vitam beatam, cum nempe exterior
 noster habitus interiori aptè conveniret atque
 responderet. Huic in confirmationem adji-
 ciatur, quòd nemo est, qui non optet ut
 quàm maximè haberi sincerus. Cui rei indi-
 cio est quòd quisque id aliis conetur persua-
 dere, quodque oppositus character infamiæ
 notâ hominem afficiat. Immodò minima men-
 dacii aut insinceritatis labecula reliquum vitæ
 curriculum aliquo opprobrio adspersit. Et
 quò ulterius ad superiora sæcula retrocedi-
 mus, aut inquirimus in vitam populorum
 seu Orientis seu Occidentis, ubi natura sese
 cum genuinâ suâ simplicitate explicat, vide-
 bimus illas gentes summâ gaudere sinceri-
 tate.

Hic candor debet præsertim in Religione
 obtinere, hâc potissimum ratione, quòd
 cum Deus sit mens, mente quoque illum
 adire necesse habemus; tùm quòd Deus illi
 adsit præsens, tùm quòd meliorem nostri
 partem debeamus ipsi offerre, scilicet ani-
 mum, qui solus nos à belluis magnis parasan-
 gis dissepit, quiq̃ue Veteribus *homo* audie-
 bat, corpore insuper habito nec in hominis
 computum veniente. Corpus in nostrâ er-
 gâ Deum pietate concessum nobis est, hinc ut
 purum putum tentorium, quò concussio mens
 nostra, Dei adytum, excitaretur ad veram

devotionem; instrumentum scilicet est quo in nostris ad Deum alloquiis utimur; illinc ut exempla nostræ pietatis cæteris instillemus; nam ea est nostra vita, ut sine spectaculis langueamus. Huic nostræ assertioni manus dederunt defæcati Pagani, qui hæc nobis sunt audiendi: nam * Cato sic suam instituit Religionem, ut, *si Deus sit animus*, uti quidem carmina dicebant, *credere illum esse puræ mente colendum.* (a)

Natura quoque ac nostrum machinamentum prorsus adversatur huic Religionis mendacio aut hypocrisi, quoniam hæc nihil aliud est, quàm perpetua ac insana contradictio. Mens nostra Religionis objectis incipit moveri atque illuminari: hæc verò postmodum suam lucem cum voluntate communicat eamque in amorem incendit: quæ demùm animaleis spiritus dispensat atque immittit per innumeros canaliculos ad exteriora membra, ut superiori mentis auctoritati obediant, atque suo fungantur officio. Quod com-

mer-

* Veteres Deum vocabant ἀμυγῆ. Vide & quæ dicat Lact. l. 1. c. 5. citans & Ciceronem, qui paria dicit in prim. Tusc. quæst.

(a) Socrat. apud Plat. lib. de votis sub finem: δεινὸν αὖ εἶη, inquit, εἰς ὧς τὰ δῶρα καὶ τὰς θυσίας ἀποβλέπουσιν ἡμῶν οἱ θεοὶ ἀλλὰ μὴ πρὸς τῷ ψυχρῷ, αἰ πρὸς ὅσῳ καὶ δίκαιῳ τυγχάνῃ. Porphyrius ὅτι ἀποχῆς l. 2. τὸ δαιμόνιον μάλλον πρὸς τὸ τῷ θυόντῳ ἦτος ἢ ὧς τὸ τῷ θυομένῳ πολλῶς βλέπει.

mercium si amoveas, ac mens diversa sentiat, seclusa à corporis contorsione aut gestibus, utique naturæ leges violas, tibi Deoque injurius.

Demiror etiam quòd homines animum non advertant, in nugis suæ dissimulationis Deo divendendis, se poenas ipsiusmet perjurii luituros esse. Nam quid juramentum est nisi divini nominis advocatio, coram quo de nostrâ in dictis veracitate testamur? verùm, cùm falsa asserimus tum demùm perjurium committimus. Quod & idem præstamus in nostro Dei cultu, cùm Deum præsentem alloquimur ac illi obtestamur aut spondemus solennem in modum nostram fidelitatem. Verùm si præterea quæ Deo declaravimus, nostram verbum infringamus ac aliud iter incedamus, nos tunc perjurio teneri necesse est. Undè & existimamus istos nefarios homines poenis intolerandis esse obnoxios, ut qui debeant accenseri illis secretis hostibus aut proditoribus, qui vulgò inclementiùs excipiuntur aut mulctantur, quàm illi, qui aperto Marte pugnant.

Hoc tamen incommodum videtur indè sequi ex nostrâ in Deum sinceritate, quòd necesse habeamus foetidam nostram vitam ac nævos ipsi aperire, qui, cùm naturæ sit pu-

rissimæ, vindicabit hominum noxas: quod-
 que satius esset mortalibus nobis simillimis
 corculum nostrum patefacere, ut infirmita-
 tumstrarum conscii illis pro suâ auctorita-
 te faciliùs parcant. Verùm hinc quàm pluri-
 mæ emergunt difficultates insuperabiles: nàm
primò si res apud hominum tribunal peragan-
 tur, aut confiteri apud illos nostra peccata co-
 gamur, tùm illos utpotè fragileis, vel in
 nostri imitationem trahemus, quod inju-
 stum ac obscænum est, vel, si in suâ virtu-
 te perstent, illos horrore vitæ nostræ in of-
 fendiculum injiciemus. * Quod intellectum
 sanè velim de peccatorum minutiis particula-
 tim enumeratis, alioqui in consilium vel so-
 latium ea generatim effundere possumus. Sed
 præterea *secundò* non facile est omneis no-
 stros lapsus exactè enumerare, in quos, in-
 trà diei curriculum, incidimus, nedùm ut
 possimus omnes circumstantiasstrarum
 noxarum jàm indè à multis mensibus perpe-
 tratarum in memoriã revocare. Nos qui-
 dem fatemur nos non posse meminisse om-
 nium, quæ unâ quidem die contigerunt aut
 cogitata sunt, etiamsi omnes meos nervos in-
 tendam ad omnia mea cogitata in ordinem
 digerenda. Si verò omittamus nonnulla, quod
 sanè proclive est ob multas intercurrentes per-
 tur-

* Vide hâc de re Socrâtem Hist; Eccles. l. 5. c. 19.

urbationes nostras, quis non evidenter observat nos non posse absolvi à peccatis, quæ socio nostro non declaravimus? quodlibet omissum peccatum ad nostrum interitum conferre potest; sicut in criminibus, à quibus absoluti sumus per nostri principis relaxationem, evenit ut condemnationem ac poenas subeamus, si quasdam circumstantias missas fecimus.

Verùm * *tertiò* hoc addamus, quòd cum pacem à Deo precamur, tunc verò condonamur, vel non. *Si non condonamur*, in cassum centies ac centies homines sollicitabimur, ut nobis parcant; omnes eorum veniæ meræ erunt decipulæ vel ficulnea remedia. *Si verò condonamur*, tunc superveniens hominum condonatio parùm emolumenti nobis adferet, nisi hoc utique sensu intelligas quòd nobis sunt solatio homines, ut præcones qui accepto propitio Regis diplomate id legunt coram prævaricatoribus. Si verò adfirmes hominum interventum esse necessarium, ut veniam Dei assequamur, illud utique idem est, ac si dice-

* Leo primus ep. 9. apud Deum nullas patitur veniæ moras vera conversio, dicente Spiritu Dei per Prophetam, cum conversus ingemueris, tunc salvus eris. Bellarminus citat illum l. 2. de poenitent. c. 3. & ait juxta eum continuo remitti gratis peccata, etiam antequam absolutio sacerdotalis accedat.

ceres, quod postquam princeps me in gratiam admisisset, nihil tamen adhuc confeceram, donec illius subditus mihi pro sua indulgentiâ pepercisset.

Adde superioribus, quod nostra confessio apud homines sæpenumerò non possit præstari, cum scilicet ab eorum consortio semoti sumus; absurdum verò esset asserere eorum absentiam, quæ nobis vitari non potest, apud Deum nobis fore exitio. Nec nobis formidanda est sanctissima Dei natura, quandoquidem illius innata misericordia nostræ pietati calcar atque incrementum addit. Apud mortales ut Iudices sedentes, *non est confessi causa tuenda rei*; verum apud Deum optimè dictum fuit nostram confessionem gradum esse ad veniam obtinendam. Et re verâ Deus ut hominum conservator ac pater semper existimatus fuit; quæ ipsa idea in misericordiæ spem nos advocat. Scilicet naturam abolemus, cuius Deus est auctor, cum ab illius tramite aberramus ac in peccatum incidimus; verum si illam vitiosam vitam abrumpamus, tunc ordinem ac naturam

re-

* Greg. in Ps. 32. attēde quanta sit indulgentiæ vitalis velocitas; quanta misericordiæ Dei commendatio, ut confitentis desiderium comiteretur venia antequam ad cruciatum perveniat poenitentia. Antè remissio ad cor perveniat, quàm confessio in vocem erumpit.

redintegramus; quod quidem conservatori hominum erit acceptissimum, ac illius gratiam nobis conciliabit.

Verum, quoniam in cultu, quem Deo offerimus, videmus homines vulgò caussari, se libero arbitrio carere ad illum sponte ac sincerè honorandum atque amandum; tùm verò religionem suis gaudere mysteriis ac sacramentis, uti quidem loquebantur Veteres, quæ eam arduam ac inaccessam hominibus reddant; ideoque operæ pretium erit ut hæc duo attentè examinemus, *quid nobis sit sentiendum de mentis nostræ facultatibus, & prætereà religionem esse prorsùs naturalem atque rationi consentaneam.* Quod & probabimus contrà illusiones ac hominum figmenta, intuendo harum duarum religionum Judaicæ atque Christianæ naturam.

CAPUT TERTIUM.

Nobis inest libertas. Quatuor heic examinanda. Quid hætenus existimatum sit de nostra mente. Quod facultates ejus sint indistincte. Quodque unica tantum sit, probatur. Ostenditur quid sit discriminis inter voces intellectus ac voluntatis. Inquiritur quomodo intellectus precedat voluntatem, vel voluntas intellectum. Quid sit liberum arbitrium. Indifferentia non est de illius essentia. Non solum coactio, sed etiam necessitas qualiscunque a libero arbitrio remanet. Liberum arbitrium probatur tribus rationibus. Respondetur difficultati deductæ ex divinis decretis,

Nemo est, quantum quidem novimus, qui non fateatur sibi innatam & insitam esse libertatem, seu liberum arbitrium. Imò & sumus omnes seu assertores, seu mancipia nostræ libertatis. Stoïci, qui mihi videntur fato ut glebæ addicti, suum habuere αὐτὴν ἐξ ὅστων, nec existimamus quod Manichæi exterminassent in suis singulis actibus liberum arbitrium, quamvis id negaverint in præcipuis vitæ suæ motibus. Cum igitur legimus quod omnia fato regenda

com-

committerentur ac , quasi secretis catenis , ipsi adhærescerent illud , ex poëtarum scriptis , notum mihi videtur quod tale regimen spectaret nostræ vitæ exitum , quæ vel brevior vel longior ad illius libitum concredebatur.

Sed hucusquæ (fateborenim) nostra cogitata fuere confusa , nec quicquam certi statuere potuimus , donec conclave nostrum consulimus , ubi calculum nobiscum iniimus post excussum aliorum jugum. Ut res tota pateat , hæc quatuor examini subijciemus. Primò quæ sit historia mentis nostræ , seu ejus facultatum. Secundò an intellectus & voluntas sint distincta. Tertiò an intellectus præeat voluntati, aut voluntas intellectui. Quartò quid sit liberum arbitrium , & an nobis insit.

Primò mentis nostræ historiam sic instituam. Primò jam indè à diuturno tempore existimatum fuit quod intellectus & voluntas inter sese distincta essent , quamvis amicam societatem secum inirent pacto fœdere : ità tamen ut intellectus lucem præbens in suas parteis tandem traheret voluntatem. Ille scilicet ut Cliens rationes in medium profert , illuminat excitatque , donec voluntas tribunali insidens assentitur ac in intellectus sententiam descendit. Sed postea secundò

cau-

cautiùs res peracta est, atque deliberatum fuit quòd non solum in futurum in unâ sede manerent; sed quòd unam eandemque mentis essentiam indivulso nexu efficerent. Nilominùs res in ambiguo hætenùs fuit, & veluti antea, intellectus suo fungebatur munere, sicut & voluntas, quasi res fuissent distinctæ ut nomine, sic & facultatibus.

Verùm tandem *tertiò* res huc devolvitur, si ritè attendatur, *intellectus & voluntas*, ut quidem persuasi sumus, sunt una eademque facultas: quod probatum imus his tribus rationibus. Primò quoniam planè sum conscius, longo examine peracto, quòd una facultas res suas in mente meâ pertractet; nec dubium est quin cæteri eandem persentiscant experientiam, nisi velimus res multiplicare, quod ridiculum semper visum est tum Theologis tum philosophis. Secundò cùm mens nostra ab omnibus, nemine diffitente, simplicissima existimetur, consentaneum est tum rationi, tum rerum naturæ, ut deinceps asseramus unam esse facultatem, quæ variorum actuum sit nobis principium. Quod *prætereà* sic evidentur confirmo. Vel facultates istæ, scilicèt intellectus & voluntas, sunt modi, vel substantiæ, nullum est medium inter hæc duo: si modi, anima nostra nil esset nisi accidens, ut quæ ex solis istis consi-

stat

har facultatibus. Si tales facultates sint substantiæ, necessum est, ut vel sint duæ parteis ejusdem animæ, quod est deridiculum, vel ut tandem coeant ad unicam simplicem naturam conficiendam.

Quodnam tandem, aies, erit discrimen inter ista duo, quæ intellectus & voluntas vulgò vocantur; istud scilicet quod utique in se nullum est; quòd *Intellectus* res *generativè* intueatur; voluntas verò *privativè* atque *applicativè*; ac potius voluntas est intellectus complicatus ac nobis ipsis admotus. Sicuti nullum est discrimen, nisi respectu modi, inter hominem qui gratum quid adspicit, eundemque hominem qui excurrit illudque amplectitur. *Intellectus* testatur rem esse utilem, gratam; sed postea concludit, illa etiam mihi conducit; adeò ut totum sic perficiatur argumentum in nostro pectore: summum bonum est amandum, ait intellectus; Ergo & id amabo, adjicit ille.

His præsuppositis, disquirendum est *tertiò* utrùm intellectus voluntati præeat, an voluntas intellectui? Prius quidem apud omnes inconcussa res erat, quòd intellectus voluntatem antecederet nostram; sed his novissimis diebus creditum tandem fuit quod voluntas primas obtineret, secundas verò intellectus noster. Sed, cùm nullum sit pericu-

riculum ut unum alteri succenseat suâ cuique
adsignatâ sede, dicimus quod modò intel-
lectus, modò voluntas antecedit, hâc sus-
ceptâ distinctione; Si de bono quodam *sin-*
gulari, cujus natura sit dubia, agatur: tunc
quidem intellectus inquirit ac scrutatur ra-
tiones amandi, quibus tandem repertis vo-
luntas pedissequa ruit in amplexus & amat.
Sed si quæstio vertatur in supremum & uni-
versale bonum, nullus dubito quin voluntas
sæpenumerò antecedit intellectum, quo-
niam illud colimus atque amamus, quali
προλήψει atque impetu naturæ. Ubi nem-
pè illud nominatur, apti nati sumus, sine
examine, ad illud amplectendum. Nec di-
cas quod voluntas est *rationalis appetitus*,
quodque nunquam fertur cæco impetu. Nam
addimus quod, quamvis summum bonum
nullo præhabito ratiocinio amemus, nihilo-
minùs observandum est quod jam indè à
teneris illius excellentiâ simus imbuti ac præ-
muniti, ut necessum non sit ut novas hâc de
re acquiramus ideas. His de causis existima-
mus quod intellectus suis præcipuè funge-
tur partibus *in hâc vitâ*; voluntas verò *in fu-*
turâ, quoniam caritas in nobis ardebit ut
quàm maximè.

Si verò jam *quarid* quærat quid sit *libe-*
rum arbitrium, respondebimus quod nihil
aliud

aliud est quàm privilegium naturale mentis nostræ, quo liberè omnia volumus, aut nolumus. Ab libero arbitrio igitur secludimus vel coactionem, vel brutum impetum qualemcunque, ut quiratione ducamur, à beluis alieni, vel catenas in regiâ nostrâ ignoremus, ferocium tyrannorum insultus irridentes: omnes hæc de re conveniunt. Sed quàm plurimi dicunt liberum arbitrium situm esse in *indifferentiâ* seu *ισοππομία*, quâ nostra voluntas, propositis etiam hinc inde rationibus potest suspensa remanere, nihil quicquam amplectens, immò & in contrariam partem ad libitum propendens. Sed animadvertendum est quòd indifferentia non est de essentiâ liberi nostri arbitrii, cùm sæpissimè liberè volumus aut nolumus, nostrâ indifferentiâ nullo modo in consilium adhibita. Sed potiùs hoc mihi evidentissimum videtur quòd indifferentia est suspensio, aut anxietas mentis, quæ cohibet actum liberi arbitrii; ve etiam libertatis nostræ morbus, quæ nihil efficit vel propter mentis hebetudinem, vel illius ignorantiam, aut tandem oscitantiam & distractionem. Cur verbi gratiâ incertus hæreo an conficiam iter vel non Romam, hoc sanè hinc proficiscitur quòd rationes utrinque obstant, nec quicquam adest, quod meum inflectat liberum arbitrium.

Immò & existimamus *secundò*, quòd *omnis necessitas* excludenda sit ab nostrâ mente aut libero nostro arbitrio; (quamquàm huc usque gravissimi viri illud amplexi sunt) idque his duabus de causis. Primò liberum vocare necessarium, abuti sanè est verbis, cùm *per accidens* ac *consequenter* tantum necessitas adhæreat libero arbitrio. Secundò hoc manifestum est quòd intellectus & voluntas unam eandemque componunt seu essentiam, seu facultatem; cùm verò ridiculum esset asserere te objecta necessariò intelligere, quidni pariter illud affirmabimus de voluntate? Novimus quidem quòd cùm intellectus aliquid bonum, aut amabile apprehendit, voluntas sibi ipsi obsecundat illudque amplectitur, sed id liberrimè efficit nullis necessitatis compedibus injectis.

Nec huc adducas, ut solet fieri, Angelorum seu beatorum exemplum, qui Deum *liberrimè* diligunt, etsi illud *necessariò* fiat. Nam necessitas est malè tunc temporis in auxilium vocata, cùm eorum liberum arbitrium ad summum libertatis apicem pervenerit; quin & necessitas aliquid de eorum virtute atque gloriâ demit. Scimus quidem quòd *trahit sua quemque voluptas*, quòdque *mater sava cupidinum* corda hominum sæpe inflectit: sed superciliosè affirmare quòd ista *necessa-*

cessario accidant, tunc voces invertimus atque homines in stipites commutamus, quasi arcanâ quâdam vi aut necessitate, seu verticillis quibusdam intorquerentur. Apud nos igitur constat, quod ad omnia pollemus libero arbitrio; quod quidem breviter probamus his tribus rationibus.

Primo quia si ratione naturaliter utimur, ita & naturaliter libero vigemus arbitrio, quod illam indivulsè subsequitur. Si adfit ratio, adesse liberum arbitrium necesse est; si tollas liberum arbitrium, tollis & similiter rationem; harum rerum sumus apprimè conscii. Dein *secundo* aptè adhibuerunt tum veteres Patres, tum recentiores hoc argumentum, quod si careremus libero arbitrio, nulla esset propriè vel virtutis merces, vel sceleris poena, cum vel virtus vel vitium profisceretur ab exteriori principio seu motu, quem declinare non possemus. Ideoque mens nostra debet esse sui juris ac liberrima, ut dicatur sibi accersivisse vel mercedem vel poenam. Tandem verò *tertiò* omnes planè consentiunt mentem nostram libero frui arbitrio tum ad naturales tum ad politicas res, cur ii sumus igitur qui velimus menti nostræ idem liberum arbitrium ad res cœlestes aut divinas auferre? experimur quidem in cordibus nostris quod cœlum vel supremum bonum

nūm naturaliter amamus; vel quòd liberè nolumus aut averſamur virtutem. Nam æquè nobis ineſt liberum arbitrium *in volendo*, atque *in volendo*.

Nec litem nobis intentes quòd Pelagianiſmum inducamus; ut qui ſimus toto animo ab illo alieniſſimi. Nam illud evidenter profitemur, quòd naturaliter liberum arbitrium habemus ad Deum, ſummum bonum, vitam æternam amandum. Verùm illud *lauguide* aut *remiſſe* effcimus, quia tranſverſi agimur vel noſtris occultis affectibus, vel malignis præjudicijs in contrarium trahentibus, vel inolitâ aſſuetudine, quæ nobis fit neceſſaria, dicente D. Auguſtino. Cùm verò *intense* liberum arbitrium evehitur in cœlum, tunc illud provenit ex *gratiâ & auxilio divino*, quod omnes illos obices excutit, quod languescens erigit liberum arbitrium, ac vireis addit fatiſcenti.

Unum eſt, quod videtur liberum arbitrium abolere, ſcilicet divinum decretum, quod Deus cenſuit de quocunq; figendum, nã omnia in incertum aut fortuito cadant; undè ex tali decreto magnum imminet periculum libero noſtro arbitrio. Verùm reſpondemus quòd neceſſum non eſt hâc de re admodum altercari, ut quod vel nunquam diſputationi modum ponat, ut

pater

patet experientiâ, vel hominis animum in se-
curitatem aut tremorem invertat, ut nos ipsi
vidimus in hocce Regno, ubi tremebundæ
conscientiæ vel potius desperabundæ medi-
cam manum, auxiliante Deo, attulimus.
Ut omnibus perpenlis, hæc adoptemus
iudicium vel Anglicanæ Ecclesiæ, quæ suis
hâc de re cautum imponit silentium, vel D.
Augustini, qui hanc nobis adponit regulam,
quod scilicet debeamus in hâc vitâ nostram
promovere salutem atque virtuti invigilare,
Evangelio tantum intenti, quasi nihil Deus
apud sese decrevisset: quæ suprâ nos, nihil
ad nos.

CAPUT QUARTUM.

Quod Religio Judaica sit natura consentanea. Quot illius partes. Lex moralis tota naturalis. Lex Judaeorum politica, exceptis quibusdam circumstantiis, est tota moralis ac naturalis. Quare divorcium permixtum, & euntant opere obtineretur apud Judaeos, tum apud Christianos. In ceremoniis Deus naturam observavit. At primo in quibusdam ritibus singularibus. Cur Deus multas ceremonias imposuit Judaicae genti. Cur Deus nollet, ut agnus cum matris suae lacte concoqueretur. Ablutiones Judaeorum erant prorsus naturales, & necessariae illis populis. Cur porcus vetitus, sicut & reptilia. Deus suis praeceptis & cautionibus sanitatem populi sui curabat. Quomodo sacrificia sint naturalia explicatur. Sacrificia ab homine sponte sua, sine Deo doctore, fuerunt instituta, probatur. Ostenditur adversus clarissimum Episcopum Wilkins sacrificia non esse ex mera institutione. Quid de Melchisedeco sentimus, aperitur, ac refutatur obiter doctis. Cuneus. Quomodo Melchisedecus dicatur Dei Sacerdos: ubi refutatur Doct. Hammondus.

GRandia suscipimus, probando Judaicam Religionem * esse naturae amicam, cum

* Olim Romanis vocata est Judaica superstitio.

cùm omnes, quotquot vidimus, sint huic opinioni oppositi, ut qui maximè. Nihilominus, rebus omnibus perpensis, assertionem nostram certam esse sic patebit. Judaïca Religio in treis parteis divisa est, in *legem moralem*, *politicam*, ac *tandem ceremonialem*: quibus in omnibus breviter videbimus illam Religionem, quæ maximè *positiva* habita est, ex ipsis naturæ principiis esse petendam. *Primò* quidem *lex moralis* est tota naturalis, (ut Theologi fatentur, atque alibi, Deo dante, fortean probabitur :) siquidem,* postquàm ista lex ædium nostrarum parietibus nempè interioribus medullis insculpta est, Legislator decrevit eam de monte Sinâ in propatulum prodire, ne quis ignorantiam prætexeret. Sicuti Reges, qui in conclavium suorum sacrario quidquam decernunt, id postmodum promulgant ac suis subditis notum faciunt. Ità ut possimus asserere unumquemque sibi Mosem fuisse; quodque fuit dictum de Scythis sibi ipsis fuisse legem, S. Paulus testatur de omnibus gentibus, Rom. 2.

Nec minùs res constat apud omnes *secundò de lege Politicâ*; quandoquidem Theologi confitentur quòd ex legis moralis edictis originem

Q5

* Plato illam naturalem legem Deo in solidum adscribit. Vide eum in de legibus, in Timæo, &c.

ginem suam trahat, nisi quòd quædam circumstantiæ, quæ & ubique apud alias gentes observantur, hanc legem determinaverint. Quod proficiscitur tùm ex Dei sapientiâ, qui res omnes ad suos proprios usus adaptat, quique erat hujusce populi Imperator, *Deo gentium* erga eos exercens, uti Josephus optimè dicebat, & quidem post S. Scripturam; tùm ex populi genio Deo apprimè cognito. Ut verbi gratiâ divortium Judæis fuit concessum, quòd & barbaris usu veniebat nationibus, quoniam scilicèt eorum mores erant tetrici atque rudiores, quòdque eorum uxores, pro innatâ ferociâ, violentas manus potuissent pati. Josephus, qui nobis viditur prudentissimus atque pius inter suos, ingenuè tamen fatetur se uxorem suam demisisse, quòd aliquos in illâ nævos animadvertisset, suæ gentis sævitæ particeps. Nam quò nationes fuerunt sæveriores, eò magis in divortium inclinarunt, ut patuit sub initium Gallicæ Monarchiæ*, sicut & alibi(a), cùm legamus tunc temporis repudia fuisse frequentissima, quoniam Christianismus rigoris gentilis reliquias nondum expulerat.

Sed

* Vide Mezer. hist. Franc. ad ann. 709.

(a) Repudium omnium rerum usitatissima apud Romanos. Senecæ de Benef. l. 3. c. 16.

Sed *tertiò lex Cerimonialis* magis urgebitur, ut quæ videatur maximè contraria naturali legi. Sed è contrario persuasi sumus Deum sese naturæ hæc maximè accommodasse, quamquam per omnia eundi nobis non est animus. Hæc verò quatuor observamus, quæ distinctè sunt enodanda, nempe *primò* quidam singulares ritus - *secundò* ablutiones; *tertiò* aliqui vetiti cibi; *quarìò* tandem sacrificia.

Primò quidem ritus quosdam singulares à Deo additos fuisse fateor, ut populum suum prudentissimè secerneret à vicinis ejus Idololatriis. Nam sub Prophetis inclinavit in Deos alienos, sicut sub suis Doctoribus, post Babyloniam captivitatem in hæresin atque sectas gens illa inquieta; adedòque cerimoniarum mole fuerunt intricati, ut domi suæ occupatissimi, aliorum negotia non introspicerent. Tum verò Deus balbutienti suorum ætati acquievit, nam Maimonides optimè observat liberorum tutores illis promittere seu equos seu ludicra quædam ad eorum affectus seu domandos seu mitigandos. Sed tamen Deus suæ plebis indoli ubique invigilavit atque providit. Cui, verbi gratiâ, Deus prohibuit ne matris lac cum agno suo concoqueretur, nisi ut in rebus minimis doceret se plebem suam velle deterrire à crudelitate.

Aut

Aut, si seminum mixturam vetuit, id eam mente perfecit ut sinceritatem edoceret, adeo ut pauca ista præcepta cautè fuerint concessa ut *hieroglyphica* quædam, ad imitationem scilicet *Ægyptiorum* quorum terras incoluerunt, quibus mentis sociordiam excitaret Numen.

Sed & nobis constat *secundò* quod ablutiones optimè consentiunt cum naturâ, atque etiam Judæorum corporibus maximo erant usui, quamvis mens nobis non sit negandi Deum, præter illos naturales usus, alia mysteria intus occultâsse: sicuti baptismus, qui in usu erat apud Judæos in proselytorum gratiam, ad Evangelii gratiam designandam à nostro Mediatore evectus est. Sed, quidquid sit, frequentes illæ ablutiones huic genti perutiles erant ad ejus valetudinem conservandam, nam qui in Orientem iter fecerunt, nobis declarant illos populos à multis morbis esse immunes, quibus jacemus obnoxii, ob eorum subinde recurrentia balnea*. Tùm verò scabies invaserat illos populos, ut Veteres docent, ad quam curandam ablutiones erant maximè idoneæ.

Sed *tertiò* erant esculenta, quæ jure merito vetabantur ad præcavendos morbos; nam nemo ignorat porcum corpori nostro esse

* Vide Thevenot, & Bernerium.

se pergravem atque noxium : & sunt qui crediderunt quòd suilla caro Elephantiasin in nostras Gallias invexerit*. Pisces , qui in aquis reptant , quamquam ad palatum grati , non tam ad sanitatem conferunt , quàm cæteri. Plurima erant prohibita animalia , quorum ignoratur natura apud Hebræos ; sed ex cognatis , quorum nocumentum facilè dignoscitur , proclive est discernere cætera incognita ab Deo populi sui medico exclusa fuisse.

Verùm quandoquidem sacrificia , ut maximè *positiva* , adferuntur *quarto* , rem pressius heic urgebimus. Siquidem Theologi nobis dicunt , aut potiùs clamant , sacrificia esse *positiva* à Deo instituta ad J. Christi sacrificium præsignificandum. Sed heic duo veniunt observanda principia. *Unum est* , quòd *naturale* non sit intelligendum , quasi sit omnibus implantatum hoc axioma victimas esse Deo mactandas : nam nullum tale edictum legimus in nostris præcordiis : sed illud est eò usquè naturæ consentaneum , ut ex illius prin-

* Gassarellus in de curiositatibus inauditis. Ægyptii & porcum detestabantur , utpote immundum , ac sese immergebant unà cum suis vestimentis in proximam aquam , si obiter quidem illum contrectassent. Herodot. l. 2. ubi disquirendum est utrùm illa immundities primitus procedat ab Judæis , vel Ægyptiis.

principiis effluere *immediatè* dicamus, uti quidem videbimus. *Aliud est* quòd Deus in terris nostris inchoata atque instituta sacrificia invenit, quibus & mysterium mortis J. Christi superstruxit. Nec ullus est, credo, qui audeat hanc veritatem rentuere; quam sic ulterius probamus.

Primò ubi primùm mundus in apricum se exseruit, familia Adami sacrificia Deo obtulit, sicut & Holocausta, quamquàm hâc de re nullum extat Dei præceptum sub mundi initium. Verùm hostiarum immolatio evasit necessaria homini Deum amanti: siquidem *hinc* demonstrabat se Deo, pro suâ gratitudine, præbere munera, quæ hòc pactò illi accepta referebat; *illinc* testabatur sese in Dei manus planè tradere atque committere sub victimarum specie, quæ in illius locum subrogabantur: nam hæc duo videntur nobis primitus instituta in stabiliendis sacrificiis, (ut & pulcrè docet Majemonides in *tractatu de Paschali sacrificio*;) quamquàm præterea Porphyrius * dicat, (quod non refragatur) nos debere Deo sacrificia offerre, etsi non essemus peccatores. Sed *secundò* mactandi usus ubique terrarum viguit, quamvis Deus nullum hâc de re intimasset consilium, aut præceptum de cœlis: quòd-

que

* In lib. *αὐτῶν ἀποχρῆς*.

que tam latius pervagatum est, est quasi naturæ testimonium. Quod si *tertio* sub lege sacrificia tam exactè præfixa fuerunt, illud hinc proficiscitur quod Deus vagum ac palantem modum in suis statuminaverit. Sicuti religio, quæ apud gentes jam deformata erat, à Deo fuit in suo populo defecata.

Quid *quarto* à viris, qui à Dei populo ac foedere remoti erunt, conficiebantur sacrificia? Non hec moramur Hiramum atque alios Principes, qui cum Judæis sua commiscebant sacrificia Hierosolymis, sicut & sua anathemata. Nam Dei miraculorum rumor, ex viciniâ ad suas aures penetraverat, ut evidenter patet ex S. Scripturâ. Eâque de causâ hanc reddimus rationem, cur scilicet illi populi Deo sibi cognito sese non dederent; quoniam Deum, cujus Numen ob illius egregiâ gesta venerabantur, adunabant cum suis Diis, quorum & fama apud eos percrebuerat. Ut portentosam efficerent religionem, Astartem cum mundi arbitro conjungentes. Sicut Imperator ille Romanus Jesum Christum cum suis de-astris custodiebat, aut hæretici Carpocratiani thura imagini Homeri unâ cum J. Christi effigie adolebant. Sed hec præcipuè mentionem facimus eorum, qui naturæ legibus tantum imbuti cum suo

crea-

creatore foedus inierant; qualis est vel Jethro, qui hostias Deo mactabat ejusque erat Pontifex, priusquam Moses ad illum iter direxisset atque in eâ disciplinâ potuisset instituere: aut Jobus, qui à Dei populo semotus erat in Idumeâ, quiq̃ue solâ suâ experientiâ fretus unâ cū suis amicis Deum in familiæ suique gratiam sacrificiis colebat. Erat scilicet naturæ profelytus, qui ex mundi theatro sese ad Deum evexerat; nec mirum est, cū Deus sese videndū præbeat in Arabiâ sicut & in aliis tractibus, ubi providentia, ut & alibi, discipulos sibi accersere poterat. Quod si seclusos tales non habemus profelitos in Evangelio, hoc in causâ est quod J. Christus in scriptis Apostolorum tantū comperiatur.

Nec est quod dicamus cū clarissimo viro Joanne Wilkins Cestriensi Episcopo *, hanc sacrificiorum seriem proficisci ex *institutione*, potiùs quàm ex naturâ, eo præsertim nomine quod homines, qui aliquid hâc de re pensitâssent, nunquam existimare potuissent tot victimarum mactationem illis fore proficuam ad Dei iram placandam, cū è contrario proclive fuisset in istam mentem venire animalia, quæ ubique cædebantur, ad quàm plurimos alios usus maximè esse profutu-

* Illius princip: nat. rel. p. 183.

futura. Addit *insuper* illam institutionem de manu in manum ad nos usque per totum orbem terrarum fuisse propagatam, primitus docente Adamo, quæ dein, labentibus annis, curæ ac renovationis defectu, polluta fuerit humanis superinductis additamentis. Verum ad hæc possumus respondere, primò hoc posito fundamento duplicem esse religionem, *imaginationis* unam, *mentis* aliam; tum & imaginationem primam accepisse, ut quæ sit magis obvia, ante mentem, & ab imperfectiori fieri progressum ad perfectius quid; non mirum, nec fanè incredibile erit, si existimemus hominem à sensibus primordia primitus sumentem belluas accepisse in suæ erga Deum gratitudinis testimonium, easque vel mactasse vel combussisse, non ad Numen quidem placandum, sed ad gratitudinem suam ac devotionem quocunque modo testandam. Idèdque superstructa est sine sacrificiis Christiana religio præcedentibus religionibus seu Judaicæ seu Ethnicæ, quoniam amotæ erant omnes umbræ ex hominum cordibus ac infantilis rudimentorum ætas cessaverat, ut dein magis spiritalis religio in mundum facillè induceretur, omni ignorantia velo amoto.

Sed *secundò* hoc addimus institutionem aut traditionem non esse efficax remedium ad

R

fa-

sacrificia inter omnes gentes conservanda, nisi & adesset in super naturæ dictamen; quandoquidem traditio citò perit ac evanescit, (quod & alibi probamus,) ac instabilis & mutabilis est ad instar hominum; cum quæ sunt naturalia, nobis tantoperè sunt implantata, ut nihil quidquam detrimenti illorum legibus adferre aut officere possit. Quod & evinci potest ex iis, quæ varii Historici* narrant de Indiis Orientalibus & Occidentalibus, quòd quidem subobscurè reminiscerentur Christianæ Religionis, (quâ quid venerabilius ac antiquius potest inter homines esse?) verum omnia facta erunt ac rudiculus exstirpata, exceptis Thomæis quibusdam Christianis. Sacrificia verò apud omnes remanent, imò & apud Iberos, qui totam religionem Christianam depravarunt; nam adhuc dum populi illi in sacrificiorum usum relabuntur.

Sed quod intendimus, patet porro ex Melchisedeco, qui solis naturæ rudimentis edoctus, (nec ulterius divinare non decet) Pontificatum suum mundi arbitro consecrat. Erat nempe Salemi Rex, cum tunc temporis gleba quasi ac civitas imperium conficeret, nec dum ambitio hominum carnificinam didicisset; ibique regnabat *magnus Prin-*

* Jarricus, Lærius, Benzo, Baudier.

seps inter populos sicuti Abrahamus vocatur
tùm ob illius copiam atque Dei benedictio-
nem, tum ob eximium illius ingenium, quod
à popularibus ipsum se creverat. Nec possu-
mus animo concipere cum eximio illo Cu-
næo*, Melchisedecum fuisse ipsum J. Chri-
stum, qui suæ incarnationis tentamenta ali-
quæ ac præludia dabat antè sua natalitia, qui-
que renovavit hanc quam legimus sententiam
apud Hieronymum in volum. Epistol. Sed
quamquam libellus illius tanti viri sit totus
aureus; liceat tamen mihi pro meo insito
candore ab illo dissentire; cum primò J. C.
introducatur hoc pacto personatus, qui de
coelo descendit ad aliquot momenta ut resi-
dat Abrahamum illiusque turmas, qui que
subitò retrahitur suos subditos in ignorantie
tenebris deferens Rex ille justitiæ. Vel si per
plures annos, quod credibile est, vixerit
Melchisedecus vel Jesus Christus in illo mun-
di tractu, tum quidem quæremus quid caus-
sa erat, cur tamdiu inter illos populos dege-
ret? an ut sua tributa corrogaret de suis sub-
ditis boves sub illius imperio placidè pascen-
tibus? an ut sui spem faceret illis populis,
ad futuram salutem, qui nullum sui sensum
illis dedit ac mysteria sua cautissimè velavit?

R 2

a n

* In de Rep. Jud. cui & adde celebrem Moli-
nzum, ac Nuperrimè Jacobum Gaillardum.

an ut doceret barbaros iustitiam, cum & a mortali quocunque illud potuisset fieri?

Sed *secundò* quod maximè me urget, (nam hæc S. Scripturam non examinamus;) vel iste præsignificatus Christus est idem, qui in mundum præstituto tempore adventavit, vel non. Si idem utrobique sit, tunc fatearis necesse est cum hæretico Apollinare per virginis Mariæ uterum quasi canaliculum transiisse, vel ab eâ seu natum seu conceptum non fuisse, cum prius extiterit. *Si non sit idem*, tùm duo diversi Christi fuissent, ut corpore, sic officiis dissimileis. Crediderim ego Abimelechum ipsum Geraris Regem ejusdem cum illo officio potuisse fungi, nisi quòd Deus Melchisedecum sibi ad mysterium elegit ob illius vitæ sanctimoniam, ac nominis Regniq̃ue concordiam cum arcanis, quæ ad suum filium referebat Deus.

Ideoq̃ue non possumus illius maximi viri sententiam admittere, qui existimavit Melchisedecum fuisse supremum Altissimi Sacerdotem, quòd Deo, Abrahamo, populoq̃ue benedixerat, non verò quoniam Deo sacrificia offerebat. Verùm primò obstat S. Scriptura^(a), quæ expressè asserit illum fuisse sacerdotem; quod ne intelligi quidem potest

* Hammondus in suo egregio ac lectu dignissimo Catech. (a) Gen: 14: 18.

test sine sacrificiis. Secundò & hoc certum est duas esse sacerdotalis muneris parteis, scilicet *oblationem* ac *benedictionem*; immò benedictio est prioris tantùm sequela. Quod si dicatur *eternus*, hoc indè est quòd sit ἀπάτωρ ἀμήτωρ, Heb. 7. 3. Jam verò J. Christus non est in morte suâ Aaronicus (uti ipsemet Doctor volebat, quod obiter dictum sit;) primò quoniam Aaronicum sacerdotium in bestiis immolandis situm erat. Secundò quòd contrà J. Christi Sacerdotium sit subrogatum, ut alterius generis, in vicem Aaronis Sacerdotii. Tertiò quòd J. Christus erat oriundus ex aliâ tribu, quod urget S. Paulus ad Hebræos. Similitudo igitur Sacerdotii J. Christi cum Melchisedeciano ea est, (quod non advertit vir ille summus,) quòd pariter J. Christi sacrificii vis infinita assumpta ex illius morte durat in æternum sine ullâ sæculorum intermissione, ac repetitione. Illius vis dicitur indissolubilis (χρὶς θυσίας ζῶντος ἀκαταλύτως; Heb; 7: 16.) ex fædere cum Deo ac sponsalitiis cum Ecclesiâ contractis, quæ sunt inviolabilia.

CAPUT QUINTUM.

Quòd Christiana Religio sit natura tota conformis. Quid per naturam heic intelligatur. Probatur Religionem Christianam naturam nobiscum reconciliâsse ex inspectione statûs illam precedentis. Judaica Religio non usquequaque naturalis erat, nempe si compareretur cum Christianâ, uspotè imperfecta. Rationes hujuscemodi defectûs. Nec item Romana Religio Naturalis, ut obiter probatur. Alia ratio, cur Judaica Religio a naturâ aliquantisper distaret, nempe quod nimium suis ritibus fatigaret. Erat similis peregrinantibus. Tertia ratio, scilicet severitas illius Judaicae Religionis à naturâ quoque recedebat. Primò probatur Religionem Christianam esse naturalem ex J. Christi nobiscum commoratione. Item ex illius eloquio. Miracula non destruunt J. Christi viam naturalem; immò potius illud ipsum probant. Prophetiae J. Christi non obstant naturali illius Religioni. Plutarchus in suâ de Prophetiis opinione refutatur. Quod J. C. de medio tollatur, non probat illum fuisse naturæ adversarium; immò contrarium demonstratur.

Generales characteres aut *Κεῖνεια* quædam de Religione, qualis in se est vel esse

se deberet; postmodum tradere intendimus, idque breviter, tùm ut modeste sentiamus de Majestate Religionis, tùm ut seu præjudicia seu defectus sensim introductos discamus amovere; cùm præterierint *caca tempora nostra servitutis*, uti Cicero dicebat suo Cornificio. Verùm priùs, uti quidem promissimus, singillatim edocebimus Christianam Religionem, quam colimus esse naturalem ac nostro dictamini planè consentaneam; quod probatum ibimus, ut de divi-
nâ ergâ nos indulgentiâ atque *συγκατάβασι* summo afficiamur gaudio, ipsique naturæ auctori gratias immortales habeamus; tùm ut ne caussemur nostram in obediendo seu cæcitatem seu difficultatem aut *ἀδυναμίαν*.

Verùm, quoniam res videtur ardua ac fermè inaudita, perficiemus ut ea planissimè enucleetur ac cuique persuadeatur à vitilitigatione alieno. Gaudemus intereà quòd nostri familiares amicitia ac doctrinâ colendissimi, quibuscum mentem nostram communicavimus, pedibus videantur ire in nostram sententiam, quamquàm nondùm esset de suis latebris extricata atque clarè explicata. Quod ut fiat, hæc duo in antecessum proponimus *primùm* quidem mens nostra non est, ut convellamus mysteria, quæ Religionis Christianæ sunt fundamenta: nam naturæ potuit

superaddere nonnulla alia naturæ auctor; quis dubitat? quamquam & ipsa mysteria adprimè unà cum naturâ cohærent eamque seu adornant, seu dilatant. *Secundò* per naturam intelligimus rectam rationem, usum ac morem hominum communem, atque tandem traditionem receptam.

Sed præterea operæ erit pretium, ut rem altiùs repetentes descendamus in eum statum, qui Evangelium præcessit. Totus quantus erat apud gentes, naturæ adversus erat, quoniam omnium infelicissimâ tyrannide infestabatur. Diabolus *ἀλάσως* ille rerum potiebatur; mortaleis fermè omneis cæco impetu illi obsequebantur; Idola adorabantur, & quæcunque erant in Religione propudiosa ac deridicula; Deorum numero adscribebantur. Cæpæ, allia, pisces, serpentes, feles, canes, boves colebantur ac hominum mentes fascinabant. Affectus corrupti ac depravati erant; in luxum, Venerem, avaritiam, iram, odia, cædesque ruebant. Deus de suo quasi folio detrusus erat; ac furia omnesque artes inferorum genus hominum invaserant. Nihil in mente rectum erat, exceptis quibusdam ruderibus; voluntas irrequieta præter aut contrà naturam in infinitum appetitus suos irritabat; inferior hominis pars, quæ Veteribus nomine *animalis* ve-

nit,

nit, bruta ac inquinata prorsus erat. Dæmon aderat in delubris, in ædibus, in corde; homo valedixerat suo Creatori; omnia susque deque vertebantur, nisi paucos excipias Profelytos, qui naturam defæcatam reverebantur atque ad Deum adscendebant modestiâ ac precibus.

Ipsa Religio Judaïca, etsi maximam partem ad naturam esset composita, nonnulla tamen præ se ferebat, quæ efficerent ut ab illâ paullulum recederet; tùm quòd condimentis iisque crassis, pro populi genio, adhæresceret, tùm quòd natura ipsa ad perfectionem pedetentim progrediatur, *ut que non faciat saltum* secundùm tralatitium axioma. Vel, ut dicamus quod res est, natura ipsa erat imperfecta ac inculta, simillima illi imposito altari à Deo instituto in * desertis: nunc verò adulta est atque expurgata. Ille verò imperfectionis status ex tribus istis constabat atque patebat. *Primum* quidem Judæorum Religio erat mysteriis obvoluta; adeò ut nomine *noctis* veniat in S. Scripturâ. Candela quidem admovebatur; sed quæ in obscuro loco illucesceret. Moses ipse, qui totam legem exhibet, velo obductus populum alloquebatur, qui & alio eoque duplici in corde suo obtegebatur. Mysteria quædam

R 5

viden-

* Exod. 20. 25.

videntur necessaria ad majestatem Religionis conservandam ac reverentiam ingenerandam; sed, ubi passim occurrunt, tùm animi tædio vel impatientiâ laborant, nisi Deus sese mentibus hominum insinuet ac persuadeat, aut miraculis, aut prophetiis, aut suâ gratiâ; quod & Deus apud Israëlitas perficiebat. Undè est quòd mysteria incautè usurpentur, cùm infarciuntur Chirothecii Sacerdotum, stolis, patinis, tùm & tympanis eorumque funibus ad ea pulsandum adhibitis, ipsique Gallo, qui facellis insidet, quæ omnia magno molimine docet Episcopus ille Mimatensis Durandus in *suo rationali*, ut & *Be-lus. Secundum*, quòd Judaicam Religionem à naturâ aliquantulum disternabat, erat continuus ille labor, quo gens Israëlita in cultu suo afficiebatur. Illius ceremoniæ erant quàm plurimæ, quæ & singulis diebus recurrebant; ac præcepta, quæ secundum eorum mentem præsepis vicem præstabant, erant vel *affirmativa* numero 248, vel *negativa* ad numerum 365. secundum dierum anni curriculum excrescentia; quæ omnia 613. præcepta conficiebant. Quæ quàm sint operosa atque gravia naturæ infirmitati, nemo non videt. Sed præterea populus ille ad tria stata tempora ex cunctis suis domiciliis Hierosolymæ confluebat singulis annis;

annis; immò cum inquieta illa natio in Asiam vel Africam divinâ vindictâ diffusa fuisset, suos Apostolos ac donaria, ad Dei templum, etsi aliquantò remissiùs, præstitutis illis festis mittebant. Quæ causa est, cur existimemus Judæorum vitam, Dei regimine ac præcepto, ad peregrinantium normam ac morem fuisse institutam: siquidem ultrò citròque itabant ex laribus suis ad templum, ac rursus de templo ad suas ædes. Ut, posteaquàm Arabiæ solitudines peragrâssent Judæi, eodem quasi itinere ac exercitio subindè fatigant Deus in ipsâ Judæa. Itaque, si auctor epistolæ ad Hebræos* mentionem faciat alicujus quietis Judæis inductæ Jesu ministerio, id exponendum est *comparativè* relatione habitâ ad deserti fatigationes ac ingruentia pericula; cum è-contrâ in Judæâ ipsi pace unâ cum terræ deliciis fruerentur.

Sed *tertium* quoque erat, quo Judaïca Religio à naturæ principiis paullulùm discreta erat; scilicet illius severitas, quæ hinc patebat quòd quisque, ad Religionis neglectum, esset obnoxius vel magistratus gladio; vel ipsi divinæ excisioni ac maledictis. Ubi quis in numerum Abrahamidarum cooptabatur, circumcisionis cultro sese tradebat, quæ sine imminente periculo differri nequibat; adco-

* Heb. 4.

adedò ut severitas Religionis illius esset quasi janua. Quod quidem distat à nostro baptismo, ubi è-contrà benignissimè & expansis ulnis nos evocat ad cœleste otium supremus noster legislator. Hinc patet Judaïcam Religionem à naturâ aliquo modo recedere, quoniam *rigor*, qui ipsi inerat, servili conditioni magis competit, quàm libertati, ad quam apti nati sumus; *mysterium* itidem naturæ simplicitati repugnat, ac tandem *labor assiduus*, qui Israëlitis præcipiebatur, naturam lassabat, ut qui sit violentus, nec ideò durabilis.

Jam verò cùm Pagana Religio, uti vidimus, ab ipsâ naturâ tota abhorreat, eiçue sit maximè contraria, utpotè quæ eam occæcet ac destruat; Judaïca verò ab eâ quodam modo dissonet, indè sequitur alicubi naturam esse reperiendam, atque alibi vigere. Ratio hæc est, quoniam alioqui *natura* in cassum concessa fuisset; quod repugnat istis receptissimis axiomatis *Deum & naturam nihil frustra agere*; tùm verò opus *naturæ esse opus intelligentiæ*: quæ demonstrant Deum vires naturæ addidisse, ut sese in nobis explicaret ad Dei gloriam atque cultum. Quare necessum planè est ut ipsamet natura vigeat *in Christianâ Religione*, quæ sola de maceriis Ethnicismi ac Judaïsmi emergit ac stat.

Quam

Quam ut naturalem probemus, eam contemplamur vel *in illius auctore Jesu Christo*, vel *in illius præceptis*: ejus verò præcepta complectuntur *morales virtutes*, aut *exteriora Sacramenta*, Baptismum ac S. Cœnam. Et quandoquidem difficultates insuper adfunt, illis, quantum in nobis erit, occurremus.

Primò Religionis Christianæ auctor Jesus Christus planè demonstrat illam naturæ convenire cum eâque concordare; nam, cum Deus esset, humanitatem assumpsit, ut sese nobiscum consociaret. Dei Majestas mortalibus terrebat; ipse factus est mortalis, ut hominibus sese contemperaret. Ut socius cum socio colloquitur, ideòque evadit, pro suâ indulgentiâ, despicibilis: natura non poterat ad Deum ascendere; Deus descendit in naturam, ut eam ad se admittat ac evehat. Ideòque voluit vocari Emmanuël, quem nonnulli Theologi volunt eam ob causam esse *Lemuëlem*, de quo *ultimo cap. Proverb.* eò quòd *nobiscum Deus* significetur. Illiusque gloria ità obscurata in terris fuit, ut vix probare possis illum religioso cultu per ipsius vitam adoratum fuisse; vide hâc de re ultimum versiculum 4. cap. S. Mar. & perpende illum.

Nec magis mirum est quòd Jesus Christus
apud

apud populares suos commoratus fuerit, quàm quòd Doctor contribules suos, docendi causâ, inviset; sicuti Græculi gloriantur de suo Socrate, aut Sini de suo Xekia maximo illo Asiæ seductore. Si Pagani caussetur nostrum Servatorem intrâ Judææ cancellos fuisse conclusum; Christiani illud telum retundent, eorum nempè Saturnum in Italiâ timidè latuisse; undè docti volunt non sine ratione tale nomen illi de astro ex Hebraïco fonte inditum fuisse. Ad suam familiam missus *potissimùm*, ergà eam munere suo est defunctus; undè *circumcisionis* minister insignatur Rom. 15, 18. id est Judæorum *magistratus*, ut Veteres loquebantur, Episcopus. Ità tamen ut suos Discipulos ad genus humanum benignè lucrandum per totum terrarum orbem dimiserit, naturam reformaturos.

Quam genuinus aut humanus fuerit noster Legislatores Jēsus Christus, constat tam ex illius loquendi modo, quàm ex illius conversatione. Illius loquela ad captum auditorum ità erat composita, ut nihil magis perspicuum aut familiare, in maximis illius dogmatis, legi possit; ut qui suas illustrationes deducat ex sinapi, fermento, retibus cæterisque rebus cuilibet obviis. Aded ut qui Evangelium obscuritatis infimulant, sint vel
illius

illius hostes, vel cæci. Hoc etiam obiter dicemus nos in legendâ Scripturâ Sacrâ difficultates multiplicare, quoniam spinis hirsuti in legendis profanis auctoribus aut sublimis nostræ sapientiæ proci ubique nobis fingimus miracula ac Dei spiritus simplicitatem nostris tricus dehonestamus.

Quotidiana verò Jesu Christi conversatio ita naturæ erat contemperata, ut, cum nequissimis aut vilissimis hominum, quales erant *Publicani* (quicquid dignitatis apud Romanos obtinerent, ac vocarentur *amplissimi*;) familiariter vesceretur. Illiusque sanctorum tantoperè distabat à pompâ Judææ Magnatum, sicuti Pharisei habebantur Josephi tempore, ut secessum humillimè quaereret.

Nec communi usui aut rerum naturæ adversantur seu *miracula*, seu Prophetiæ Jesu Christi. Ad miracula quod attinet; cæteræ Religiones sibi nonnulla adscripserunt, quasi hereseon suarum fundamenta. Quanam est illa malignitas, illud Christianæ Religionis opprobrio vertere? tum verò illa miracula in naturæ restorationem adhibita fuerunt, cum Moisis miracula, quæ 76. Judæis numerantur, noxia aliquandò fuerint, ut patet ex sacris ac profanis auctoribus. Sed tandem ea fuit nostri Legislatoris prudentia,

ut satisfecerit tùm Græcis tùm Judæis, quamvis uterque populus illius mores exprobrasset; illi quidem crucis ignominiam; isti verò contemptum ob signorum defectum, nam populares Jesu Christi confessi sunt neminem*, ut illum, unquam locutum fuisse: quod Græcorum sapientiæ satisfacit: miracula illius ità numerosa fuerunt, ut mundus ipse non sufficeret ad libros de ipsis scriptos continendos; quod (a) obviam it Judæorum pertinaciæ, nisi illis mens læva fuisset.

Prophetiæ quoque, quæ Jesu Christo adscribebantur, non sunt insolitæ ac extrâ Mortalium usum positæ: nam fædissimæ Religiones jus futura prædicendi sibi arrogant; hæc prærogativa falsis verisque communis est. Verùm quòd istud privilegium veraci potissimum concedatur, non mihi sanè videtur mirum; nam, cùm Deus sit hujusce mundi paterfamilias, ac omnes eventus ad minimum usquè regat, immò innúmero habeat eosquæ sibi exploratissimos, domesticis suis, quorum curam gerit, ventura prænuntiat, ut sibi caveant. Ac veluti Mathematici astrorum periodos ac meatus, ut loqui amant Veteres, calculo suo peritissimè norunt in coelis, æquum pariter est ut Deus humanorum negotiorum anfractus, quæ

* Joan. 7, 46. (a) Joan. 21, ult.

quæ & ipse dirigit, perfectè compertos habeat in terris. Nec heic nobis est necessum descendere in Plutarchi sententiam, qui existimavit prophetiam hominibus naturaliter inspiratam fuisse, eò quòd terra fatidica corpuscula emitteret ac cum hominibus communicaret; eamque ideò desisse, quoniam terra exaruerit ac quasi evaserit effœta; nam heic quidem fatendum est cum illo veteri Scriptore nihil unquam ægrum somniasse, quod non aliquis Philosophorum dixerit. Næ Veteres nos fungos deliraverint, cum has aniles fabulas nobis propinaverunt. Quippe, ut id dicam obiter, si Telluris ea esset natura, verbi gratiâ, Delphis quæ vates efficeret ac ad gloriam *μάρτυρας* mortaleis abriperet, quis non videt omnes debuisse eo *ἐν θεῷ* afflatu aut *furore divino*, ut loquitur D. Augustinus, donari, quoniam *idem quæ idem semper facit idem*; adeò ut omnes evaserint *Prophetae*, ut illi auditores, de quibus Lucianus, facti subito sunt *Poetae*. Quod tamen renuisse morosam illam Regionem testata est aperta experientia. Illud si verum fuisset, planè simile fuisset Atticæ tractui, ubi naturâ ingeniosi dicuntur homines, vel Bæotix, ubi homines etsi contermini, bardi, ac stupidi nascuntur.

Verùm aliud est, quod magis urgere videtur;

detur; nempe Religionem Christianam à naturâ abhorreere, cum homines in illius auctorem insurrexerint, atque adeò de medio tandem sustulerint; sed si quid ei inesset naturale, ab omnibus, nullo reluctante, admitteretur. E-contrario, quòd Jesus Christus mortuus sit, naturale quidem est; cum ut homo naturæ cesserit. Sed postmodum probavit se esse superioris ordinis, ipsumque naturæ auctorem, cum post triduum de mortuis resurrexit. Illa est constans orthodoxorum Christianorum doctrina, Jesum Christum suam omnipotentem vim declarasse, se-ipsum de morte exsuscitando: illudque evidenter asserimus *ex 2. & 4. vers. cap. primi ad Rom.* ex quo affirmamus nostrum Legislatorem hominem fuisse *κατὰ σάρκα*; in eâ natus, in eâ denatus est. Sed naturâ fit superior in resurrectione, cum carnem de tenebris eruit *κατὰ πνεῦμα*, secundum ipsius naturam divinam; in quâ *per resurrectionem* potens Dei filius est declaratus, aut potius solenni sententiâ determinatus ac pronuntiatus; siquidem *ὁ βουλόμενος* vox est forensis. Quæ & sententia aut decretum jacet in secundo Psalmo, v. 7. Ac recentiores Theologi * perperam agunt, cum Domini nostri Divinitatem suspectam quodam modo efficiunt,

* Curcell. institut. l. 3. c. 13.

dunt; dicentes Jesu Christi resurrectionem Patri in Evangelio adscribi; nam & ipsemet Filius dixit quodd si ipsius corporis templum dirueretur, intra triduum excitaret ipsemet; Joan. 2; 19, 21. ubi infinitam illam virtutem sibi attribuit filius.

Immo, ut de diverticulo in viam, si Jesu Christi contribules ipsum non morte mulcassent, res prorsus stupenda fuisset; cum ipse tunc versaretur inter nequissimos bipedum, ut Evangelium unà cum Iosepho, ac veteri inter eos prædicatione testatur; sed & ipse suo patri hanc suam mortem obsequebatur, quod maximè est naturale atque illum commendat. Item illius homicidæ sanguinem effundere assueverunt, ut qui insignis viros trucidassent, Zachariam, Malachiam atque Esaiam, quem ferra fuisse sectum refert traditio, eò quod Ethnicis audacter promitteret restorationem ac salutem. Res huc redit duo esse in homine notanda, *naturam*, quæ optima est, atque illius *corruptionem*, quæ mentem nostram obtinebat. Natura quidem, si sola fuisset, fuisset amica ac propitia Jesu Christo; sed illius corruptio unà cum Diabolo Judæos transversos agit ac Christi cædi manus dedit. Dominus noster mortuus est, quoniam obsignare voluit veritatem suæ doctrinæ suo sanguine, sicuti Socrates fecisse di-

citur. Cui veritati testimonium dandi causa se in mundum venisse testatur Jesus Christus, Joan. 18, 37. cum verò versu sequenti, ut hoc obiter dicam de *hac veritate* percontatur Pilatus, non perspicuè mihi videtur vertisse interpretes, cum reddit *τί ἐστὶν ἀλήθεια*, *quid est veritas?* cum exactiùs esset interpretatus, *quid est illa veritas*, cujus scilicet te magistrum profiteris; alioqui interrogatio esset absfona, ac sensus suspensus? articulus verò omittitur, ut in pluribus aliis versibus. Mortuus tandem Jesus Christus est, quoniam vicem nostram subire voluit, ut victima piacularis, quod apud Romanos, & alios præstitum est: illiusque mors ita fuit benefica ac salutaris, ut, cum antiquitus sanguinis humani effusio totam fœdaret Regionem, ubi peracta fuerat, Jesu Christi sanguis maculas nostras eluit ac Deo nos præstat inculpato. Omnia fuerunt in Christo naturalia, ac debilem naturam redintegrarunt.

CAPUT SEXTUM.

Probatur Religionem Christianam esse naturalem ex Evangelii præceptis quod confirmatur ex Gregorio Nysseno: item ex 4. capite Ep. ad Philippenses, religio est naturæ amica, quod passiones nostras mitiget ac sopiat. Religio observata longævam vitam concedit. Qui secundum naturam vivunt, diu vivunt, quod probatur exemplo. Natura ab Evangelio restauratur; quod ex Patribus docetur. Evangelium non pervenit ad suam puritatem, nisi per gradus. Baptismus noster & in usu erat apud Romanos & Græcos. Natura non est contraria S. Cena, immò & populorum moribus consentanea.

SUPERsunt præcepta expendenda unà cum Sacramentis, ac objectionibus, quæ in contrarium adferri possunt. *Primum* quidem præcepta, quæ in Evangelio extant, seu naturalia, tota quanta sunt; natura enim est fons ac principium omnium virtutum, quæ in genere humano usu veniunt. Hoc quidem fatentur omnes, ac Gregorius Nyssenus scribens ad Letoium Melitenes Episcopum eleganter, secundum suum morem, dixit
 μηδὲν ὁρεκλὸν εἶναι τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἄλλο,

πλὴν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πλὴν ἀρετῆς πηγαῖ-
 ος φύσις. Adeo ut videas ex illius testi-
 monio nihil aliud esse optandum quam natu-
 ram; ac naturam ipsam virtutem emitten-
 tem. Nil verò est, quod tam accuratè com-
 mendet Evangelium, quam omnium virtu-
 tum exercitium; quarum summam nobis
 expressit S. Paulus Epist. ad Philipp. c. 4. v.
 8. ubi naturæ delineamentum breviter tradi-
 tum videas, *quod reliquum est, fratres, in-
 quit, quaecunque sunt vera, quaecunque vi-
 neranda, quaecunque iusta; quaecunque mun-
 da, quaecunque amabilia, quaecunque boni no-
 minis, si qua virtus, & si qua laus est, hac
 reputate.* Hoc tamen discriminis inter natu-
 ram & Evangelium intercedit, quale est in-
 ter mare ac fontes, qui ex ea scaturiunt.
 Nam, veluti mare suâ falsedine fit ingratum
 & ad usum parùm idoneum: verùm ubi per
 arenam percolatæ sunt ejus aquæ, fontes su-
 boriantur limpidi, ac palato nostro gratissi-
 mi; sic quoquè naturâ, quæ suis sæcibus ac
 nœvis erat concomitata, perfectionem in E-
 vangelio adsequitur ac defæcata prorsus eva-
 dit.

Sed 2o. non modo Evangelium est omnium
 virtutum seu armamentarium, seu scaturigò;
 sed & *naturam ipsam exhilarat atque corro-
 borat.* Nam, etsi nos non commutet suis le-
 gibus

gibus in stipites ac truncos Stoïcos; sed contra, pro suâ indulgentiâ & commiseratione nostris infirmitatibus aut subitis affectuum effervescentiis condonet; nihilominus illius scopus ac finis est, ut passiones inordinatas ac motus affectuum insolitos eradicet è nostris cordibus. Et, si veteres inter Paganos compararunt libidines ac cupiditates hominum porcis, leonibus, viperis & similibus, quasi eas ipsas feras intrâ nostrum gremium gestaremus; quod optimè exsequitur Lucretius, ac post illum Servius in 6. *Æneid*; atque adedò asseruerunt pares eos manere pœnas in inferis. Ità similiter Evangelium passiones atque intestina ad affectuum bella conatur suis mandatis suffocare; eâ mentè ut terræ inferiori desuescamus, ac Deo, ad quem adspiramus, evadamus peditentim proximiores sub nostræ vitæ exitum; tum ut naturam restau-
ret ac placidam vitam nobis largiatur.

Immodò verò *tertiò* Evangelium adedò amicè cum naturâ concordat, ut vitam mortaliū efficiat longævam refertur quidem de paganis, qui secundum philosophica instituta ac rectam rationem vixerunt, ætatem suam eamque diutissimè protraxisse, quodque nobis narrat ex Poëtis Plutarchus Heroas ac Deorum filios antè senectutem mortuos esse, id quidem venit intelligendum quòd suis se

excruciassent curis, vel laboribus ambitiosis sese exsiccassent; aut quòd in populo Dei vitæ brevitæ sit aliquandò vel donum, vel pæna, prout vita fuerit transacta. Quòd si talis evenit longævitas illis, qui sunt naturæ pedissequi, multò magis & illa obtinget viris, qui legis normæ ac Evangelii. se totos addixerunt, quoniam unâ cùm naturâ auspice Dei præsentia ac spiritu gaudent. Quò fit ut quæ vita olim concessa fuerat in obsequii mercedem, concedatur quoquè aut emanet ex præscripto rationis aut naturæ principii. Natura vitam spondebat; Deus insuper promissum addidit. Ideoque ipse Moses, qui Pl. 90. promiserat viris robore virentibus vitæ prorogationem ad octogesimum usquè annum, centum ac viginti annos vixerit. Ac S. Scriptura continenter addit Deut. 34. 7. illum vivaci fuisse oculo ad vitæ suæ confinium, ac robustissimo corpore. Ea est pietatis Dos, ut promissa hujusce vitæ hæreditatis jure possideat, atque cæteris acutius videat, tùm & vivido ac perspicaci valeat ingenio; ritè Aufonius; *ignorat alto mens obesa viscere.*

Quartò eo ipsa longævitas, atque omnium virtutum principia concessa sunt illis, qui cùm naturâ sine fūco amicè vixerunt: narrantque nostri historici, quòd ut primùm

Galli

Galli ad *Floridam* appulerunt, omnia virtutis semina, apud illius Occidentis incolas unâ cum felici innocentia reperisse, exceptâ solâ vindictâ, quam ad seros nepotes transmitterent, eosque vulgò diuturnum transgisse ævum ultrâ sæculum, firmo corpore atque constanti vigore. Immo & apparet Christianos pluribus affluxisse vitis, quàm istam plebem sub naturæ manu educatam; quoniam scilicet, cum cognitio luceſcere incipit, contraria sibi ipsis opposita magis ac magis innotescunt, ac nitimur in vetitum; quò fit ut qui virtute ac S. Spiritus dono magis abundant, vitam tantò sanctiorem ac nobiliorem adipiscantur; cum è-contrà qui lucem in adulterâ conscientia hauriunt, pestis evadant societatis humanæ. Maximâ cum notitiâ homo fit vel Angelus, vel Diabolus: *corruptio* optimi pessima est.

Sed *quintò* quid est quòd in re tam apertâ contendamus? Patres ipsi thesin hanc adeò planam compererunt; ut existimaverint Evangelium naturam redintegrâsse atque renovâsse. Nam cum vel peccatorum labes antè Evangelii promulgationem homines obnubilâſſet, aut lex fuisset ad tempus introductitia, quasi vicariam sedem aut parùm stabilem obtineret, Evangelium tandem de cœlo venit, quod Paradisum de integro advexit, ac

naturæ jura primæva inducta sunt. Hæc erat eorum doctrina. Ubi tamen obiter observatum velim, Evangelium unâ cū naturâ non fuisse primitus fixum atque statutum; sed illius leges paulatim defæcatæ ad Christianos devenērunt. Circumcisio atque nonnullæ ceremoniæ * sub initium obtinuerunt, ut sanguinis abstentio (a); quod apparet tū ex actibus Apostolicis, tū ex Bibliade, de quâ Eusebius. Præmitiæ fructuum cæteraque hujuscemodi fuerunt oblata, ut patet ex S. Apostolorum canonibus, ut quidem nominantur. Menstrua in pietatis exercitiis prohibebantur, sicuti & fœda insomniæ, ut apparet ex Theophilo Alexandrino; immò & divortia, quæ in Evangelio tantopere reprobantur, durarunt ad septimum usquæ sæculum.

Si verò nobis injiciatur controversia de Sacramentis novi fœderis, quasi saltem ab naturâ essent aliena, eò quòd tota essent *μυστηριώδη* ac à merâ institutione planè dependent.

* Hæc non loquimur de Ebionæis, qui omnia perturbaverant.

(a) Vide dictum Bibliadis Euseb. Hist. Eccl. l. 5. c. 1. nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano sanguine cavemus, ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem noverimus. Minuc. Felic. Octavius. p. mihi. 57. videtis hæc de re Curcell.

pendentia. Respondemus illa fuisse adeò consentanea ac congrua populorum etiam Ethnicorum moribus, ut hæc in re nostra hypothesis maneat adhucdum in tractu. Nam Christiana Religio hæc spolia videtur in sua castra transtulisse. Baptismus usitatus erat tum apud Romanos; tum apud Græcos; illis quidem erat *lustricus dies*, qui *octavus* erat puellarum; nonus verò marium; quo scilicet solebant nomina indere; quare nominalia illi dies vocabantur, *ὀνομασθία* Græcis. Apud Græcos verò observatur *dies quintus* post natum infantem ad lustrationem illius peragendam, cæteræ aniculationum superstitiones, quæ in Romanam communionem sunt introductæ, observabantur; erant quædam vetulæ, quæ infantem circumferebant, in quarum vicem sunt subrogatæ obstetrices cæteræque Ecclesiæ Romanæ mulierculæ, quæ baptismum administrant. Lampades quoquæ ad illam cerimoniam adferebantur, quod & hodiè fit; nec salivæ obliviscebantur, quæ apud Pontificios constanter observatur; etsi salis immixtionem ab Alexandro Pontifice primitus fuisse institutam referat Platina. Hæc superiora quæ diximus de *lustrali die*, videbis tractata tam apud Pet. Crinitum in *de honestâ disciplinâ*, tum præcipuè apud Casaubonum *ad suum Persium*

sum ac Theophrastum. Nam nobis tempus non est, nec animus actum agendi ac res huiusmodi commentandi.

Sacra verò Domini cæna, etsi suam originem debeat Judæis, aliquam tamen consuetudinem aut exemplum apud Paganos obtinebat. Nam res tralatitia ac vulgatissima est eos solitos esse sese in Deorum Templis congregare, ut eorum memoriam colerent ac subindè refriarent. Quod fieri solebat post peracta sacrificia; ubi sæpenumero Baccho indulgebant *. Quare vino se ingurgitare aut *μεθύειν* dicunt derivari, ex Aristotelis Sententiâ, *μετὰ θύειν*; quasi illa comessatio usitata esset post sacrificia; illudque ex Æliano, servio aliisque probare facillimum esset, si pompam amaremus. Undè est, ut id obiter dicam, quòd Corinthii, de quibus queritur S. Paulus 1 Cor. 11., videntur hanc suam abnormem cænam derivâsse, à vicinis nempe paganis, qui Corinthi infames in suo cultu præ cæteris erant quique, in aliis populis, delicatuli ac voluptati dediti erant. Quòd si tritissimo usu venerit atque dictamine nationum, ut vel Judæi suam *ἀνάμνησιν* iteraverint singulis annis in memoriam agni Paschalis, vel pagani sese consociaverint ad

Deo.

* Quod adhucdum fit in insulâ Ceylan Knox.

Deorum suorum festa recolenda, ne illorum gesta obsolescerent; hinc quidem concludere est Christianos suam instituisse cænam naturali ac familiari quodam modo, ad J. Christi mortem commemorandam. Quòd si vivus ac præsens adsit in Eucharistiâ suo corpore, illius rei nativa institutio ac consecratio obliteratur, ac mos omnium populorum & rerum natura prorsus delentur.

CAPUT SEPTIMUM.

Fides non officit nostræ suprâdictæ doctrinæ. Credulitas nobis est quasi naturalis. Fides nostra, ex quibus constat. Aderit fides in cælis. Gratia non repugnat nostro dogmati, cum naturam stabiliat. Bonorum distributio naturæ non repugnat. Probatur crucem non esse adversam naturæ, si res attendatur. Non contradicit naturæ amor inimicorum nobis in Evangelio imperatus.

FAtemur quædam esse in Evangelio, quæ videantur primo obtutu suprâ dictis contradicere, & quæ tamen, si ritè perpendantur, in nostram mentem optimè eunt. Scilicet *fides*, quæ à nobis exigitur, rationi, naturæ ac vanarum religionum usui videtur
op-

opposita. Verùm ipsamet fides nos vel in morem aliorum populorum vel in ipsam naturam ac rationem manu denuò ducit. *Primum* quidem constat nos ab nostris inimicis vocatos fuisse *credulos*; sed, si nos ipsos consulamus, comperiemus corda nostra spontè patere anilibus fabulis; ut qui credulitati naturâ nostrâ obnoxii simus tum ex nostrâ imbecillitate, tum ex rei insolentis admiratione. Quò fit ut Pagani suos liberos à pueris informarent Deorum fabulis, quæ eorum catecheses erant.

Sed dein *secundò* fides ex duobus constat, ex spiritualibus quibusdam sensus fugientibus, ac sensilibus rebus; quæ & pariter in exoticas disciplinas cadunt. Nam, cùm verbi gratiâ *Aristotelem* amplectimur, primùm quidem credimus illum olim fuisse, Stagyræ vixisse, ac præceptorem Alexandri Magni viguisse. Hæc fides nostra prærequiritur: sed postmodum nostra Aristoteli fides in eo potissimum sita est, ut quæ dixerit, mente retineamus, ac illius præcepta sequamur & in praxin reducamus. Qualis fides pariter Christianis est attribuenda, ut quæ constet ex insensibilibus ac jam dudum peractis, aut sit futurorum, quæ in coelis occiduntur *ἐλπίς*; immò verò cùm in cælis erimus, fides planè non cessabit, quandoquidem S. S.

Tri-

Trinitatem credemus ut & mysterium Hypostaticæ unionis; quæ sensibus nostris non sunt obvia. Tertiò tandem illa ipsa fides in naturam tota revolvitur, quoniam illa commendat omnia virtutum præcepta, quæ in Evangelio dispersa sunt; vel inculcat minas atque pœnas, quæ naturaliter emanant ex virtutis violatione. Nam tota nostra vita in virtutis exercitio posita est, ut volebat D. Chrysostomus, vel vim Christianæ nostræ professionis abnegamus, si ab illâ tantisper recedamus.

Nec est quòd *gratiam* in medium producamus, quæ nostri Christianismi anima est, ut quæ suprâ naturam emineat sitque omnino supernaturalis. Quod quidem non inficiamur, ejusque necessitatem asserimus. Verum *hec tria* nobis sunt observanda, quæ nostram mentem statuminabunt, nedùm eam convellant. Primò dicimus Deum, pro suâ misericordiâ, gratiam nobis indulgisse ad medendum nostræ inveteratæ malitiæ; nam existimamus eam esse summam depravationem nostram, ut, sine Deo, ex eâ emergere non possimus fragilitate nostrâ, aut incolitis nostris habitibus. Debemus scilicet meminisse ex duobus componi affectus nostros, ex *naturâ*, quæ ex se ipsa proba est, & succrescentibus dein *corruptionibus*, quæ

totâ

tota corda nostra occupârunt. Ut gratia illa, quæ supervenit, exfuset, refocillet, ac foveat marcescentem naturam.

Quod *secundò* ità verum est, ut Pelagius*, qui tantum detrimentum Ecclesiæ attulit cum Senecâ ac stoicis ad Deum suis viribus pandens aditum, coactus aliquandò fuerit argumentorum pondere fateri illam ipsam internam gratiam, quæ animis nostris circumfulgeret. Sed demùm *tertiò* illa ipsa gratia adeò est naturæ accepta, ut omnes unanimi consensu crediderint illam fuisse naturæ superadditam ad illi opem ferendum, eique fuisse inædificatam, tum ad illius ornamentum, tum ad illius utilitatem ac progressum; quod asserit D. Augustinus. Ideòque nobilis Anglus optimè nuperrimè dicebat *Religionem nihil aliud esse quam rationem exaltatam, easque ambas esse gemellas sorores, quæ sibi invicem non nocent.*

Sunt & nonnulla alia in Evangelio, quæ vel rationi vel naturæ ipsi videntur ut quàm maximè repugnare. Quid magis obluetur rationi, quàm ut nos bonis ac substantiâ nostrâ spoliemus ad opitulandum egenis? Verùm is est Evangelii scopus, ut aliis pro viribus tuis succurras tum consilio & amore, tum

* August. 1. 1. de grat. Christi contra Pelag. & Cælest. c. 7. idem cap. 4. & 8.

tum facultatibus tuis; quod quàm sit naturali lumini consentaneum, patet ex ipso Aristotele, qui aiebat se eleemosynam humanitati largiri. Scilicet unum corpus componimus ac mutuam societatem inimus; alioqui in Menenii Apologum, de quo Victor, incurrimus; in quo membra alia aliis infesta erant; undè confusio ac interitus totius corporis proficiscebatur. Dèi scilicet sumus villici ac debemus, ad illius mandatum, bona nostræ curæ commissa distribuere.

Nec minùs dedecet Evangelii Professore suas divitias spargere, quod tamen magnâ cum cautione fieri debet, quàm Cratem, de quo Hieronymus cum tota antiquitate, qui suarum * divitiarum pondere oppressus aut irretitus eas in mare projecit ad liberè philosophandum. Visusque quondam fuit in magnâ Græciâ Pythagoras (a), qui ita ad benignitatem sese composuerat, ut ærumnosos omnes, quocunque modo id evenisset, in ædes suas invitaret, dicens domum suam omnibus pâtre miseris ad illorum auxilium ac solatium. Ipsimet Turcæ (b), quorum barbaries in proverbium abiit, eleemosynis sunt addictissimi, adeò ut extendantur ad canes

T cæte-

* Aliquid tamen nobilius de Crate refert Suidas.

(a) Vide Justin. in hist. p. 18. (b) Vide Tavernier, Guilletiere, Baudier.

cæteraque animalia ac volucres, nobisque narrant de suo Otthomane eadem, quæ jam de Pythagorâ perhibuimus; quod omnes facilem in ædes suas accessum habituri essent ad vestitum, calefactionem, nutrimentum, cæteraque humanitatis officia. Tantùm abest ut debeamus nostram Religionem de hâc dispensatione vituperare; ut contrâ sit amplis laudibus evehenda.

Quæ verò naturæ videntur contradicere, sunt vel crucēs & afflictiones, quæ nobis in Jesu Christi cætu imponuntur, vel amor ipse, quò nostros inimicos debemus prosequi. De Cruce autem hæc dicemus; *primò* nos eâ urgeri ac affligi, non abs naturâ, quæ cum Religione benevolè concurrit: sed abs mundo aut corruptâ illa generis humani parte, quæ internecino odio veros Christianos vexat ac persequitur; quod & prædictum fuerat à nostro cœlesti Doctore. Tantum est discrimen inter filios naturæ ac mundanos, quantum intercedit inter cœlum & abyssum. Jam inde ab initio mundi fuit & civitas Dei, & civitas illius hostis, qui sub mundi voce ac latebris latitat: hoc primum.

Sed dein *secundò* ipse Epicurus (qui falsò tamen cum Aristippo *, qui sese, ut Lactantius

* Vide Lactantium de falsâ sap. lib. 3. c. 7.

tantius docet, voluptati tradebat corporeæ ac crassæ, malè confunditur,) expressè agebat, ut videmus apud Diog. Laërtium, ipsas ærumnas ac cruciatus nobis esse perferendos; cum nos manumittunt ac ad præstantius bonum nos erigunt. Quod sanè Christianis contingit, qui suorum inimicorum tela infestissima perpetiuntur, ut ad gloriam sibi paratam contendant. Sed quid *tertio* nostram dolemus sub Christo sortem, cum noverimus alias gentes ab illo extorres atrociores nostris dolores sæpius sponte suâ usurpare ad Divinitatem sibi conciliandam? Turcæ Baalitarum instar sese cultellis dilaniant, immò ad mortem usque. In Indiâ quàm plurimos videas, qui macerationis ergò nunquàm cubent, transversò funi tantummodò redimantes; ac sæpe numero ità sunt austeri ac tetrici, ut videas se inediâ quasi absumere ad naturam domandam, ac per septem vel octo dies perfectò jejunio intrà terræ cuniculos transigere. Apud Sinos dura ac barbara est Secta, quæ catenis immani pondere gravibus nudam sese involvat, cruore tota madens ex uncis ac ferreis flagellis. Quinimò hinc hanc conclusionem elicimus Religionem illas, quæ naturam infestant ac sanguinem crudeliter exigunt, à Deo naturæque esse remotissimas, nisi necessitas tibi in-

cumbat doctrinam coelestem manifestandi ac Dei gloriam more strenuorum Athletarum alto animo tuendi, ut facile iverim in sententiam Dionysii Alexandrini, qui volebat ut qui Christiani temerariò sese in martyrium tradidissent, Christi mandatum violassent, quo jubentur persecutionis tempore aufugere, ac ideo essent vituperandi.

Ad amorem nostris inimicis debitum quod attinet, ille videtur majus facessere negotium. Sed hæc obiectio optimè fuit explicata ab doctissimo illo viro Hammondo in suo Catechismo, quem quisque potest consulere; nec actum agere intendimus, ne cum Terentio, quod alio idiomate confectum fuit, nos latio donemus. Hæc pauca tantum adjicimus, ne hæc materia maneat abs nobis intacta; scilicet illum amorem, qui adeò difficilis videtur, à nobis in Evangelio flagitari, quoniam generosum animum nobis ingenerat hæc doctrina, perfectiori, clariori, ac magis spirituali modo, quàm quæ hucusque fuerunt usquam Religiones; tum & corcula nostra alleviat ac liberat seu à viperis incestinis seu à procellis, quæ vasculum nostrum solent absorbere. Evangelium nobis est præsens medicina adversus passionum venena.

Sed porro *secundò* nemo nescit omnes artes,

tes, quas genus humanum excoluit, eâ metho-
do fuisse traditas, ut summa perfectio
sectatoribus vulgò inculcetur. Quod & pa-
riter fit in Evangelio ; ad perfectionem nos
evocat, à quâ tamen quòd absimus, in no-
stro tabernaculo quotidie ingemiscimus :
quamquàm & notandum est plurimos ad il-
lum strictum amorem pervenisse, vel ad il-
lum se, quantum in illis est, componere.
Verùm *tertiò* non debemus adeò stupere ad
illud Domini præceptum, si hanc ineamus
mentem nos à quietâ ac sanctâ naturæ semitâ
adeò remotos esse, ut si fieri posset, qualis
primus erat, integer adesset, non magis co-
horresceret ad nostras illas perturbationes ac
atque, quas in mundum induximus vitâ
nostrâ distortâ, quàm nunc demiramur il-
lam undiquaque puram sanctimoniam, quæ
primævis nostris parentibus inerat,

CAPUT OCTAVUM.

*Trinitatis mysterium nostræ doctrinæ non offi-
cit; quod pluribus ostenditur. De illo so-
briè est sentiendum. Respondetur & Justi-
ni testimonio. Quibus erroribus hoc no-
strum dogma occurrat. Quinque regulæ ad
Paganos convertendos. Quomodo Pontificii
sepravè gerant in illis convertendis.*

Sed restat unica difficultas, quæ videtur
diruere quæcunque jam superstruximus;
eaque spectat S.S. Trinitatem, quæ non-
solum à naturâ longissimè distat, sed etiam
rationi nostræ adversari admodum videtur.
Cui ut satisfaciamus hæc sequentia postulata
nobis sunt advertenda: quibus præsupposi-
tis hæc, quæ prætextitur, difficultas eva-
nescet. *Primò* recentiores Theologi quàm
plurima in medium adducere conantur, qui-
bus exponant, vel minuant, vel elevent il-
lam difficultatem; nam & rationes & simili-
tudines adferunt, quæ rem explanent, quan-
tùm quidem fieri potest. Verùm *secundò* &
Veteres hoc mysterium enisi sunt enucleare
& ad rationis trutinam admoveere, quantùm
in illis erat, adducentes exempla tùm solis tùm
animarum nostrarum, quæ hoc arcanum ali-
quo

quo modo propalant. Quæ verò apud Scholasticos hac de re edocentur, sunt ficulnea, mysterium illud, quod sanè est occultum, deturpant ac inolitam eorum barbariem redolent; ut cum nobis pro sua auctoritate dictitant S. S. Trinitatem simillimam esse homini, qui sedet, stat, jacetque; qui varii sunt gestus, aut, ut loqui amant, modi unius ejusdemque hominis. Quas ideas modosque affigere S. S. illi mysterio, nã illi abutuntur suo otio ac S. Scripturæ lineas transgrediuntur, quæ, uti quidem credimus, nobiscum balbutit ac pauca hac de re profert, ut pauca itidem sentiamus. Explicemus id sobriè, si possumus, bene est; sed caveamus ne simus in divinis, sicut in regiis negotiis, nimiùm curiosi secundùm sapientis præceptum.

Sed *tertiò* omnes, qui extant, docti fatentur in omnibus scientiis quædam esse impervestigabilia, atque nostræ infirmitatis *cru-*
cem. Quod quotidie experiuntur seu Medici in *quartanâ febre*, quæ ipsis est eorum *op-*
probrium, seu Philosophi, qui, ut optimè in Philosophicis sentit Arriaga, nondùm possunt discutere atque definire, utrùm in minimâ paleâ, quæ & fugit nostros oculos, sint finitæ partes, an verò in infinitum dividendæ. O bella nostra scientia, quæ ad are-

nulam stupet ac prorsus excutit!! quanto magis & illam honestam ignorantiam in divinis fatebimur. & potissimum si *quarto* istud sapientissimum axioma nobis adplicemus, *que supra nos, nihil ad nos*; eò quòd mortales sponte suâ dijudicaverint, post inauspicatam ac diu tentatam experientiam, nos esse in rebus coelestibus quasi noctuas, ut quæ extrà nostras oleas vagentur atque *eis alio γένεον* ruant.

Sed *quinto* quæ dicimus, sunt adedò rationi communi consentanea, ut ipsimet Pagani suas *μυστήρια* seu mysteria, vel Græcanica vel Ægyptiaca habuerint, quibus lustrandis reservabantur sui *ἐμπόλαι*, quorum mens erat expurgatissima. Quæ quàm essent sacra, illud patuit ex Catone, quem illis interesse pudit. Hoc tamen constat ubique rationem ac Religionem mysteriis non esse impedimento. Quod mysterium S. S. Trinitatis (*sexto*) admittetur hâc præcipuè ratione, quoniam quæ Religio suis invicem principiis connexa est, quoque optimè ac naturæ dictamine concatenatur, ut nihil hiulci illic appareat, ea ipsa debet credi cùm unicum quasi mysterium tantummodò nobis de S. S. Trinitate proponitur. Siquidem, ut rectè differebat Isidorus Pelusiota adversus Infideles, omnes partes vitæ Jesu Christi creditis, fide histo-

riæ adhibitâ, præsertim illas, quæ ignominiam ac afflictiones illius prædicant; quæ est & illa vestra versutia, ut illius gloriosa facinora atque resurrectionem summâ cum simplicitate enarratam silentio præmatis aut negetis? Novimus denique Justinum Martyrem aliosque sensisse Evangelium suprâ sensus ac rationem esse. Quod quidem præfractè non negamus, si attendamus illos locutos fuisse vel de mysteriis, quæ jam indè à mundi conditu absconsa atque incomperta erant humano ratiocinio, vel de corruptâ ratione, quæ licèt obganniat, nihil tamen videat, sicuti illa muliercula, de quâ Seneca ad suum Lucilium.

Hoc paullò diffusius enarravimus, (etsi & plura alia possemus adjicere,) ut obviam eamus duobus, qui vigent erroribus in populis. Alii nempè sunt, qui voluptati aut mundo immerfi caussantur suæ vitiositatis ac depravationis *ἀδυναμία*, quâ nequeunt emergere ex suæ consuetudinis onere. Nam, licèt nobis à pueris inhæreat corruptio, tamen unâ cum Dei gratiâ ac spiritu sæpius invocato possumus cupiditatum jugum excutere, ac Evangelio obsequi, quoniam naturæ ipsi, ac defæcatæ indoli est consentaneum simulque Dei spiritum indulget eis, qui sibi ipsis non deficiunt. Vitia nostra sunt gravio-

ri, quàm ut possimus ferre; ea amandemus
 procùl à nobis, ut liberi Deo serviamus.
 David cum Goliatho dimicaturus, impar
 erat ad Saulis arma gestanda; illa viriliter eji-
 cit, ac sub Dei præsidio & omine gigantem
 laceffit ac superat. Saulis quoquè aut carnis
 impedimenta deponamus, ac pro viribus ad
 Dei præsentiam & auxilium Satanam aggre-
 diamur. Deus, Evangelium, natura nobis
 suppetunt ad pravitatem nostram edoman-
 dam. Quæ nobis sunt sub initium onerosa,
 evadunt postmodum tolerabilia ac nobis af-
 fuescunt: ità ut, sicuti Miloni, vireis cum
 ponderibus nobis succrescant, auxiliante Dei
 Spiritu.

Alii verò sunt, qui totam difficultatem
 ac obicem invertunt in ipsammet gratiam ac
 Evangelium; quasi omnia, quæ inibi trac-
 tantur, sint mysteria eaque coelestia, quæ
 vim omnipotentem exspectant ut præstari
 possint. Itaque homo ipsis est quasi machina-
 mentum: quod gratiâ ut verticillis quibus-
 dam inflectitur, adeò ut ipse maneat quasi
 immotus, nisi moveatur ac instigetur, nam,
 cùm præcepta Evangelii sint nobis connatu-
 ralia, necessum tantum est ut hebetata natu-
 ra Dei beneficio revirescat ac excitetur; ac ità
 post auditum jucundum de suâ æternâ pace
 nuncium,* exclamet tandem cùm Eunuchò

* Act: 8.

quid

quid est quod impediat quominus in baptismum descendam, aut fiam probus Christianus; & *occulta illius cordis*, scilicet avaritia, lascivia cæteræque immunditiæ detegantur; 1. Cor. 14; 25.

Ex antè-dictis non injucundum erit, si viam eamque commodam muniamus ac aperiamus ad convertendas gentes atque utroque Indos aliquâ cum facilitate. Quod breviter demonstrabimus quibusdam articulis hæc de re in medium prolatis. *Primum* quidem viro sagaci ac ad proximi amorem comparato proclive admodum erit illis delusis populis probare idololatriam rem esse vanissimam ac ridiculam, ipsisque multiplicibus Numinibus esse renuntiandum. Lux naturæ sufficit ad illum errorem revincendum. Dein *secundò*, naturâ duce, poterit illam plebem redarguere de illius crassis voluptatibus ac vitiorum portentis, quibus sese addicunt. *Tertiò* naturalem virtutem ipsis deteget, quæ cuique per gradus se probabit; ac *quarid* ostendet illam ipsam in Evangelio contentam esse, de eaque maximas esse Deo agendas gratias, quod illas in nostris cordibus obscuras in propatulum adduxerit ac clarissimè revelaverit. Unde *quintò* quæ residua erunt mysteria eaque paucissima talibus populis magnâ cum diligentia ac tuo piissimo exemplo

plo comparatis se probabunt hac persuadebunt.

Hæc duo tamen incommoda aut nævi abesse debent ab Evangelii legato, tùm vis & crudelitas, tùm & hypocrisis, quæ duo à naturâ Evangelio & Dei indole abhorrent. In *crudelitatem* impingunt illi Pontificii populi, qui in Indiis Occidentalibus suam religionem per fas ac nefas unâ cum exquisitissimis suppliciis intrudunt illis incautis hominibus, qui eâ de causâ salutem ut orci fauces averfantur. *Hypocriseos* verò maximè sunt rei Jesuitæ, qui in Oriente ludificantur ac existimant se sanctam suam missionem cohonestâsse, cùm parvam scilicet crucem sub togâ circumgestant, interioris Christianismi de cætero parùm solliciti ac paganorum Idoleis intersunt, ad eorum mensam accedentes. Quod cùm videretur sceleratissimum Domino Knox Anglo, qui exactissimè nobis delineavit insulam Ceylan, ab Jesuitâ fuit ipsi responsum sibi, in illis idololatricis deliciis, sufficere, modò illius animus Deo esset devotus. Immo sub tali nefandæ dissimulationis velo ad egregia munera apud Sinas evehuntur ac triumphali curru de more circumferuntur. Quod & præterea subruit Jesuitarum institutum, quò primitus præscriptum erat ut ad Nosocomia se conferrent ac pauperes Catechismo instituerent.

tuerent, quod & Ignatius fecit Salamancae; ut videre est apud Jesuitam Bouhours, qui omnium elegantissimè ac novissimè illius vitam descripsit aut incrustavit.

CAPUT NONUM.

Religio debet esse libera. Id probatur 1. ex libertatis antiquitate. 2. Ex illius libertatis origine. 3. Ex libero nostro arbitrio. 4. Ex Religionis auctore. 5. Ex Religionis natura. 6. Ex praeceptis Religionis. 7. Coactio repugnat Religionis fini. 8. Coactio mali erat ominis apud Paganos. 9. Odiosa ex illius auctorum inspectione. 10. Libertas erat in omnibus Paganismi Religionibus. 11. Ut ridiculum est velle opinionem de mente deturbare, ita & religionem de corde. 12. Horrendum est Religionem cogere. Quo usque Magistratus auctoritas extendi possit, determinatur.

EX occasione, quæ superius sub finem ultimi capiti diximus, tum ut Characteres veræ Religionis demonstramus, quod & antea promissimus, (ad rectam Religionem animo informandam,) evidenter probabimus *Religionem debere esse liberam*; ac dein quas-

cunque imagines de nostra cultu esse excludenda. Mirum primò sanè videbitur quòd probare intendamus, religionem debere esse cuique liberam, cum, si rationis jus cum naturæ privilegiis maneret immotum, nec cuncta susque deque verterentur, contrarium *παράδοξον* videretur ipsis Mauris atque Gelonibus. Sed cum Saturni præterierit regnum, ac successerit aliud planè ferreum, age, descendamus in arenam, ac cum ferocissimis quibusque tyrannis tueamur jura nostræ conscientiæ, naturæ, rationis, religionis atque juris gentium. *Primum* quidem libertatem coactione priorem esse nemo non fatebitur, modò non sit contentiosus: jam verò *quæ sunt antiquissima, ea sunt optima*, cum è puris naturæ manibus oriantur, ac præterea depravatio ex veritatis incrustatione seu corruptione nascatur. Quare, si venerabilis antiquitatis sumus amantes, libertati, sepositâ coactione abortivo fructu, sua jura tribuemus.

Eò magis ac magis inclinabimus *secundò* advertentes libertatem de cœlo descendisse à Deo donatam; cum illius contrarium profisciscatur ab illo mali principio, quod mundum perturbat atque commiscet, qualecunque velis illud indigitare. Nemo autem est, qui non magis propendeat in benignum illius

Victorem, quàm in illius adversarium, nisi humanitatis repagula abruperit: undè est quòd *ἡ ἀσπασία* Dei aspasiæ invocarentur. *

Sed *tertio* quod maximè nobis videtur prægnans, id verò est quòd Creator nobis indulserit liberum arbitrium; quod sanè ad omnia extendi debet, nisi velis, in Religione solâ, hominem in stipitem vertere. Si verò de Religione libertatem tollas, necessum est te liberum arbitrium extinguere in re, quæ ab omnibus existimatur pretiosissima, religione nempè. Si liberum arbitrium ejicias, quantum in te est, non homo, sed larva hominis remanet, qui alterius imperiis movetur ad libitum aut contorquetur.

Certè quidem *quarto* si advertamus, qui fructus religionis, aut in cujus gratiam illa per totum terrarum orbem evulgata est, ultrò fatebimur illam pacis mansuetudinem atque adeò suave libertatis jugum nobis omnibus imponere. Nam illa ab Deo procedit: atque in Deum tendit, qui clementiam, apud Barbaros ipsos vociferatur, quiq̃ue à sævitia est alienissimus. Quocircà veteres quàm plurimi crediderunt Deum esse nisi boni atque mitis animi, sine ullâ rigoris mixturâ, participem; atque inter Christianos fuère, qui

* Apud Ælian. Volum. 2. p. 121. Jupiter & vocabatur *ἡ ἀσπασία*.

qui iram è Dei sinu eximerent; adeò benigna sunt cuncta in Numine, atque etiam in naturâ illius imaginè. Nec de nihilo est, quòd Vetères Mercurium effecerint Deorum *εἰρηνοποιόν*, ut qui hâc fabellâ nobis indicarint Deum ad pacem sèmp̄ esse paratissimum.

Quis Dein *quintò* est scopus totius religionis, nisi ut homines religantur, dicente nobis post alios Lactantio? siquidem homines in eandem mentem eunt, in eundem-que locum conveniunt, ut, pacatè *cæli Numen adorent*. Ut qui talia abrumpunt vincula, vel religionem abdicent, vel saltem Religionis sint perturbatores atque tyranni, in impietatem, cuius primi sunt ipsimet confici in suo gremio, cæteros præcipites agentes.

Sextò ipsamet præcepta Religionis, quæ ubique terrarum injungunt tum amicitiam, tum Societatem, vetant adversa quæque. Quòd si pacem Religionis præfractè constupres, tum illa infractio proficiscitur à tuo truci temperamento, vel ab atrocibus principiis, quibus à teneris annis imbutus fuisti, qualia sunt Jesuitarum præcepta, quibus plurimi principes ad suum dedecus ac indeclinabile detrimentum fuerunt fascinati. Cùm-que crudelitas nullum modum sibi figat,
tran-

tranquilla illa mandata in minas, tormenta, equuleos convertentur; ac Pluto ipse, Orcus atque Eumenides terras nostras atque *dias laminis oras* in inferos commutabunt.

Septimo & sanè quem in finem Religionem vis obtrudere in corda hominum, nisi ut socium tuum efficias participem beatitudinis. Verùm quæ ingrata est, illa mansuetudo, quæ alicui minatur felicitatem, atque, fustibus repetitis, hominem ad Deum trahit? Nemo obtorto collo ad cælum evehitur, nec ullus adest, qui Herculis officio fungatur, amicum de inferis vi abducen-
tis; atque invita ista victima Deo est maxime exosa.

Ideoque Ethnici *octavo* pessimum omen conjiciebant, cùm animadvertiebant hostiam reluctantem altaria adire; ut qui cùm aliquâ rationis micâ viderent Deos non esse probaturos sua sacrificia, quæ sponte suâ ad illos non accederent.

Immo *nono* si reflectas qui fuerint illi, qui persecutionem Christianis intulerint, comperies illos fuisse fero animo, naturam ipsam radicitus evellentes; ut non mirum sit, quòd qui suis visceribus non per-

V

per-

* Vide Historiam tyrannorum; qui Christianos persecuti sunt in illo Lactantii libello, qui de Bibliothecarum pulvere nuper in lucem editus fuit.

percerint, reliquos de medio inhumanè sustulerint. E-contra qui pacem restaurarunt, magnam famam sibi comparaverunt, deliciae generis humani fuerunt, ac paradisum sibi quasi acquisiverunt; aded ut nonnulli salutem ipsis concesserint.

Sed *decimores* est consideratu dignissima, quod Ethnicæ Religiones sibi met ipsis bellum non intulerunt; persecutio tunc temporis inaudita fuit, quamvis inter sese innumeris atque ridiculis modis differrent. Sola Christiana Religio, quæ sanctissima est, ac quietissima, coorta est ad mutuam Christianorum perniciem; quoniam scilicet nefandâ arte usus est Diabolus ad corrumpenda nostra lumina, quæ, cùm ad tranquillitatem vergerent, ignem armaque ministrarunt, nempè, cùm J. Christus dixisset, *Pax sit vobiscum*, Diabolus contradixit, *divide*, inquit, & *impera*.

* *Undecimò* sed adverte quò pacto possis corda hominum intorquere atque illis aufer-

* *Amm: Marcell. l. 10. sub finem.* Postremò, inquit loquens de Valentiniano, hoc moderamine principatus, inclaruit, quod inter Religionum diversitates medius stetit, nec quemquam inquieravit, neque ut hoc coleretur imperitavit aut illud: nec interdictis minacibus subjectorum cervicem ad id quod ipse coluit, inclinabat, sed intemeratus reliquit has partes, ut reperit.

Cui

re innatam libertatem. Idem de Religione debemus ferre iudicium, quod & de cæteris opinionibus. Ridiculi essemus, si velle-
mus nostram cæteris sententiam imponere, essemusque digni, qui ad Anticyras mitte-
remur Helleboro diu purgandi. Nam sanè furiosi est cuiquam minaciter dicere ferro jugulo admoto; nisi meam amplectaris sen-
tentiam, te morte plectam. Erant quondam Sectæ Epicureorum, Stoïcorum, Aristo-
telicorum, & quot non? qui inter se digla-
diabantur? Quid verò dixisses de Macedone,

V. 2

si

Cui bello non idonei, non prompti fuissetus, etiam impares copiis, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret, quàm occidere Tertull. Apologet. c. 37.

Cæterum Imperator, (sc. Jovionus) id sibi propo-
suerat, ut dissidentium jurgia blanditiis & leni ver-
borum persuasione exstingueret, aiebatque se nemi-
ni omnino qualiscunque fidei esset, molestiam ex-
hibiturum: eos tamen præ cæteris amaturum atque
in pretio habiturum, qui reparandæ in Ecclesiâ pa-
cis auctores ac duces se præberent. Atque hæc ita
ab illo gesta esse testatur etiam Themistius Phi-
losophus. Nam in oratione quam de illius con-
sultatu scripsit, imperatorem magnis effert laudibus,
ob id quod concessa cuique liberâ facultate colen-
di Numinis, prout veller, adulatorum mores com-
presserit. Quos quidem tacite perstringens, ait ex-
perimento cognitum esse, illos non Deum sed pur-
puram colere: planèque similes esse Euripò, qui mô-
do in hanc, modo in illam partem fertur. Soc. hist.
Ecc. l. 3. c. 25.

si in gratiam præceptoris sui in animum induxisset omnes extirpare Sectas, quæ pedibus manibusque non irent in Aristotelis edicta? Certè se ridendum ipsis infantibus præbuisset. Cur igitur aliam legem vis ponere in Religionis dictatis, quæ nostram mentem subierunt; cum non minùs sit impossibile philosophica extrudere axiomata ex nostro animo, quàm fidem nostram circà Religionem. Immò cum credamus fidem divinitus descendisse in corda nostra, monstro simile est illam de medio nostri eradicare vellet, quoniam tu quidem aliter hâc de re sentis.

Fac tandem *duodecimò* ut nonnulli tuam amplectantur mentem atque Religionem, non poteris à te impetrare quin diffidas subditis Deo suo perduellibus. Atque adeò Constantius * Imperator volens explorare animum suorum aulicorum, dicebat se illis amoturum esse munera, quibus fungerentur, nisi Diis ipsis sacrificarent. Cum autem advertisset alios secedere, alios verò esse ad sacrificandum paratos; tunc Constantius elegit qui sacrificare renuerant, optimè concludens illos non posse esse fideles principi suo, qui Deo essent infideles. *Adde quòd decimo tertio* facinus in se ipso est nefandum, atque

* Euseb; de vitâ Const: l. I. c. 16.

atque diris plenissimum. Homo Religioni suæ dicatus, (impios atque Hypocritas non moror), ad aliena, quæ oderit cane pejus & angue, altaria intorquetur; in pectore tortorem suum execratur atque in malam crucem mittit; perditum vellet qui ipsum conatur perdere, atque singulis momentis sua renovat anathemata adversus immanem suum inquisitorem. Et ipsæ manus, quæ Religionem abjurare coactæ fuerunt, tremulæ refugiunt subscribere; spiritus ultrò citròque eunt, atque tandem consentiunt toto cohorrescente corpore.

Nec est quòd dicas quòd si quisque possit in Religione amplecti quodcunque ipsi allu-buerit, tunc illa opinionum varietas portenta creabit; idèòque necessum est ut cæteri in unius opinionem descendant. Verùm for-
tean tu ipse primus falleris, (vulgò tyranni sunt ignarissimi,) qui velis reliquos in tuas partes trahere. Certè præsumere est te persecutorem occæcatum esse, cùm affectu, præjudiciis, atque violento impetu feraris ad dissentientes revocandos, quandoquidem sedatissimo oportet esse animo ad veritatem seu videndam, seu persuadendam. I-
circò heic demiramur sapientiam atque mi-
tem animum *Eduardi Sexti* Angliæ Regis, qui sub initium pueritiæ suæ reformationem

promovît, atque collacrymans Archiepiscopo Cranmero caput mulieris in sanctam Virginem blasphemæ petenti invitò concessit.

Sed saltem, ajes, Magistratibus licitum erit Religionem decenter regere, cùm sint altarium patroni atque tutores, aut etiam enormia de Ecclesiis tollere, scilicet distortas atque pravas opiniones, vel rebelles in Deum plectere. Certè quidem *Religionis exteriora* ad Magistratus pertinent, eorumque potestas eò usquè patet, ut possint 1. veteratores aut impios coërcere, aut 2. tempora, ac ritus ad cultum imponere, aut etiam 3. absona quædam introducere; modò non violent mentem, quam de Deo concepimus, aut idololatriam non superinducant: pectora verò nostra Dei tantùm imperio sunt subjecta.

Præterea dicimus quòd duo sint observanda in Christianorum opinionibus; vel ipsæ opiniones, quæ sanè unicuique sunt liberæ; vel fluenta aut consequentiæ opinionum, cùm reverà foras erumpunt, & depravant vel Religionem, vel Regnum. *Istæ consequentiæ* scilicet Magistratus censuræ exponuntur, magnâ tamen cum moderatione, & absque ultimo supplicio: ut cùm Geneveses Magistratus Servetum morte punierunt, quòd in Trinitatem debaccharetur, ali-

aliquid sævitæ indultum est ; quique Senatores in illâ sapienti Republicâ nunc degunt, eò rigoris , credimus , his temporibus non procederent , si res eadem apud eos definienda esset. Nam fortean Ergastulum infelici illi homini optimè expeditisset aut ad illum revocandum ad meliorem frugem , aut certe ad longum ipsi supplicium inferendum inter horrores atque tenebras carceris. Nec hac de re volumus contumeliâ afficere * Calvinum , qui tamen hac in re crudelitatis infimulatur , cùm nobis constet illum Magistratus depracatum esse atque intercessisse , ne Servetum ultimo supplicio afficerent , aut Melanchton ipse , qui adeò benignus erat , accusandus esset nimii rigoris , cùm talium Magistratuum acta adprobaverit. Certè si sub initium reformationis aliquid videatur dignum virgulâ censoriâ , illud referendum jubemus Romanis illis principiis , quæ Patres nostri nondùm planè excusserant.

* Vide heic Georg. Horn. Hist. Eccles. ad tertiam Period. art. 40.

CAPUT DECIMUM.

Plurimis rationibus probatur Deum, per imagines non esse adorandum. Quare imagines vetentur sub veteri fœdere, non verò, vel rarò sub novo. Deus non debet depingi ad similitudinem hominis. Quid sit propriè Dei imago.

AD secundum Religionis characterem devenimus, ac, magno cum rationis momento asseruimus, quòd Deus sit *spiritualiter* colendus, cùm Religio *imaginatione* freta totam obscuraverit Religionem. Quod ulterius demonstramus, ut crassa cogitata à nobis tandem aliquandò removeamus.

Primum, si rerum origines * attentè examine-

* Sub Christianismi initium Veteres sculpebant anchoram, navem, piscem, columbam, aut pingebant hominem non item Jos. Scal. expositio numismatis Constant. p. 147. Zoroastri successores hæc terè dogmata amplexi fuère; Deos nullà imagine esse exprimendos, eosque gravissimè peccare; qui sexus discrimen iisdem affingunt. Undè Xerxes omnia Græciæ Tempia combussit, nefarium censens Deos vel imaginibus exprimi, aut parietum angustiis coërceri. Ottho Heurnius Barbaric. Philos. p. 258. v. & Varr. apud D. Aug. in de Civit. Dei; qui ait Romanos plus quàm 170. annos Deos sine simulacris coluisse; & adjicit quod si res ità perseverâset,

Du

minemus, nobis compertum erit Religio-
nem, antè corruptionis eluvium, maximæ
simplicitatis fuisse participem, atque à fumo-
sis abhorruisse imaginibus. Itaque ipsimet
Ethnici, quorum intererat vitia sui sæculi
palpare, aut saltem gentilium suorum insa-
niæ verecundè parcere, in idola asperrimis
sarcasms inveci sunt. Horatius Sat. octavâ
de Priapo;

*Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum:
Quùm faber incertus scannum faceretne Priapum,
Maluit esse Deum. Deus inde ego, furum aviumque
Maxima formido.*

Sed videamus *secundò* quomodò homun-
ciones sibi illuserint in imaginibus sibi com-
parandis, cæterisque fucum fecerint post ali-
quot annorum seriem. Non multùm moror,
anxiè inquirere, quæ fuerit prima hujusce
mercis origo, an debeamus sculptilibus pri-
mas, an verò cæteris imaginibus; nec ope-
ræ pretium est hujus fœculentæ antiquitatis
stabula magno cum molimine evolvere, aut
expurgare. Id tantùm obiter: apud Chri-
stianos dicunt pictoris artem Virginem Ma-
riam

V 5

Dii castiùs observarentur, ac gentem Judæam in
testimonium affert, & tandem ait, qui primi simu-
lacrâ Deorum populis posuerunt, eos civitatibus
suis & metum demisse, & errorem addidisse. l. 4.
c. 31. v. & ducilium apud Lact. l. 1. c. 22.

riam in ulnis filium suum amplectentem an-
sam dedisse tot imaginibus, atque supersti-
tioni. Si verò quæ fiebant antè Evangelium
accuratè advertamus, comperiemus primò
mentionem injici *γλυπτῶν* seu *ἑδδ*: quod
evincit statuas, quales quales illæ essent,
fuisse primas apud homines in deliciis. Quod
breviter dictum sit adversùs Epiphanium, l.
1. advers. hæ., qui nobis auctor est, pro-
fani cultus initium à picturis & imaginibus
derivatum fuisse; dein verò argenteas & au-
reas statuas fuisse conflatas. Posset & hoc
commemorari, quòd hujuscemodi monu-
menta erecta sint, vel ad virorum seu absen-
tium seu defunctorum vicem supplendam,
vel ad eorum gloriam, benefacta, memo-
riam denique colendum*. Quæ si Deo ap-
plices, illum cum ficulneis Heroibus com-
paras, vel illum tantummodò suspicis ad as-
pectum humani operis; cùm & satius esset
Numen in vasto mundi theatro admirari at-
que adorare, quin & anteferre pictoribus in-
numeras picturas, quas de suo nobis indulsit
Deus.

Tertiò ò tenebriones, quid agitis? ea est
summa hominis atque creaturarum omnium
feli-

* Sic Theophrastus voluit Aristotelis imaginem
in facello collocari. Vide & quæ Aristoteles ipse sta-
tuit de suâ matre, apud Diog. Laërt. l. 5.

felicitas, ut, sublatis rebus omnibus sublu-
naribus, Deo assimilemur, ad eumque ut-
potè nostrum centrum accedamus, aut eve-
hamur. Sed totius naturæ ordo in fabrican-
dis imaginibus invertitur, cùm Deum de
cœlo evellamus, ut scilicèt ad nos appellat,
& ad nostram similitudinem confingat, suæ
solitudinis pertæsus. (a)

Quarto. Quid? quòd rem ab ratione ut
quàm maximè abhorrentem Idololatræ
defendunt. Nam imago est mera relatio, quæ
duo habet correlata, ut ajunt Metaphysici
sefe mutuò spectantia, utpotè similia. Si
relationis fundamentum * in creaturis lateat,
ubinam est in Deo correlatum, qui nihil
quicquam conforme cum mundo habet? Si
verò fundamentum sit in Deo, quænam est
creaturarum cum Deo similitudo, ut jure
merito Deus queratur apud Prophetam, *cui
rei me assimilabis?* ideoque relatum inducis
sine correlato, aut potiùs relationem, quæ
relatione caret.

In naturà etiam *quinto* res eò redacta est,
ut, præ abundantia imaginum, impares si-
mus Deo exhibendo aut repræsentando, si-
quidem innumeræ creaturæ ubique sparsæ
innu-

(a) Vide quæ hâc de re pulchrè scripserit Lactant.
de orig. erroris l. 2. art. 17. & 18.

* Effugit oculos; cogitatione visendus est, Senec.

innumeras atque multiformes præbent, si ita loquileat, Dei effigies secundum facultates, quæ ipsis inditæ aut insculptæ fuerunt. In coelis illius sapientiam suspicimus, in aquarum abyssis illius potentiam, ubique verò inexhaustum illius bonitatis fontem. Si ergò infrà nos desumamus imagines ad Deum configurandum, superna aderunt, quæ nostram irridebunt supinitatem atque incogitantiam, atque adeò mutua illa inter omnes creaturas æmulatio in causâ erit, cur fiamus in depingendo Deo steriles. Quapropter Pagani varias atque deridiculas elegerunt sibi figuras ad confingendum sibi Numen, adeò ut vel simiæ denti, vel cornui, vel informi stipiti cultus detulerint suos, cum sanè omnia Deum repræsentent, æquè bellè, ac dolatæ aut picturatæ imagines, aut potius omnia illius excludant imaginem. Nam quæ potest creatura infinite dissimillima suo Creatori, à nihilo parùm distans cum illo conferri? Propterea credimus Athenienses olim devovisse aram *Deo incognito*, quoniam existimabant, postquam tot creaturas numero Deorum adscripsissent, se fortean nonnullam in suo computo omisisse, cui sibi ignotæ, ne quereretur, altare consecrabant ad illius manes mitigandos. Sicuti, hoc nostro ævo, cum Sancti Sanctæque ubique sca-

teant

teant atque Kalendarium impar sit omnibus complectendis, dies festus notis ignotisve, ne irascantur, cautè destinatus fuit.

Sextò. * Satis utique stupere nequimus, quòd adoratio in imagines vergat, cùm animus noster de spectabili isto orbe, si probè illum consulamus, in cœlum nos evehat, nosque seducat ab omnibus corporeis rebus, ut intrà cœlum tantum spatietur quod non animadverterunt, quicunque primitus homines in hisce terris detinuerint.

Præterquàm quòd *septimò* Religionem emasculant pictores, atque ad infantiaë ludibria nos devolvunt, quasi bullas, imagunculas cæteraque ludicra nobis obtruderent, quibus vel stuprarent nostram rationem, vel balbutiendi libidinem in decrepitam usque senectutem in re maximè seriâ, nempè Religione, vellent deducere atque prorogare. Qui primus induxit, uti quidem putatur, imagines, Episcopus * scilicet ille Nolanus, Pontius Paulinus eo nomine ut imagines libri ignororum forent, infantiam reddidit Christianismo; immò & inscitiam procul dubio multiplicavit, aut æterna commutavit cùm imis atque terrestribus.

Nam

* ἰσχυροῦς ἐκ ἰσχυρῶν ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ; διὰ τὸ οὐτὸν ἰσχυροῦς ἐκ οἰκονομίας δυνάμεως. Antiphances de Deo.

(a) Circa an. J. Christi 420.

Nam hoc præterea *octavo* venit observandum, quòd cum Deum decernimus depingendum, cavendum est ne illum sejungas ab illius seu immensitate, seu infinitate, quoniam omnia ex æquo sunt infinita in Deo, immò unum quid absque secretionem quam infinitum. Si verò illum includas in brevi quadrati spatio, absolum aliquid à naturâ efficis, quod & repugnat rationi. Quòd si antiquitus pictores hoc modeste subscribebant verbum suis tabellis, *faciebam*, jure merito Dei imaginibus dictum illud assignare possumus, cum impossibile esset finem tali Dei tabulæ unquam imponere.

Adde quòd *nonò* si unam Dei pingas portionem, da veniam verbis, nihil quicquam de cæteris adhucdum deserpsis, aut depinxis, cum non tantum Deus sit infinitus, sed insuper infinitis gaudeat perfectionibus.

Decimo, Quòd si corda hominum alligemus terrestri cultui, eâ quâ sumus naturâ ac indole eveniet, ut nihil in Religione efficiamus nisi ad cujusdam imaginis præsentiam, ut experienciâ patet*. Nam nihil nisi crassum animo informabimus, aut, evanescente

* Tùm in Pápato, ubi stupenda vidimus; rùm tempore D. Augusti, qui sic nobis narrat: novi multos esse sepulchrorum & picturarum adoratores.

te imagine, evanescet & Religio, sicuti, accedente imagine, accedet & illa infantilis Religio. Veluti narratur de Sinis, quod præstitutis quibusdam diebus genua devolvant coram suorum Imperatorum tabellâ ad gratiam eorum recordationem fovendam.

11. Hoc itidem absurdum consequitur ex tali principio, quod si configeremus Deum ad instar hominis, ut usur venit, ut nobis ipsis illius benignitatem describamus, quidni etiam illum pingeremus per exitialem inferorum ignem; nam illius justitia non minus elucescit, quàm illius misericordia; nec deinceps erit quod conqueramur de illis formidandis atrisque imaginibus apud Orientales usitatis?

Certum quidem 12. quod Deum contemnendum præbemus hujuscemodi imaginibus, ut qui familiarius in gremium nostrum descendat. Quod fuit in causâ, cur sæpenumero in ista stupida Numina injecti fuerint homines, eaque flagellaverint.

Sed tandem 13. res huc redit, ut non tantum nefas, sed & impossibile sit Numen aliquâ lineolâ describere, quandoquidem illum non possumus delineare, nisi postquam prototypum in mente nostrâ præconceperimus: quod nequidem possumus adfer-

qui,

qui, quoniam Deum in ipso met non novimus, nec ad illum pervenimus nisi per effectus, qui ab ipso sunt alienissimi, si ritè philosophemur.

Eâ de causâ Deus suas fingi imagines vetat, quòd nemo illius similitudinem unquam vidisset. Idque interdictum sæpè sæpiùs iteratum fuit sub veteri fœdere; tùm quoniam Judaicus populus in hanc idololatriæ labem propendebat sub suum ex Egypto exitum: quo circa Hebræi Doctores existimarunt Paschale sacrificium illis, ut piaculum, subrogatum fuisse ad suam in illo tractu superstitionem commissam eluendam: tùm quòd in Canaanitide cùm Idololatriis forent commixti, illos præterea criminibus aliis immerfos * de medio tollere jubet supremus Judex. Immò & Deus rigorem suum exerit adversus suum populum, qui in Idololatriam inciderit, adeò ut naturæ immemores debeant proximos suos, patrem matrem, filiosque interimere, eamque potestatem illis fecit Deus Deut: 13. v. 16. & seq. quam tamen legem noli ad Evangelium extendere; ut cujus præcepta ad benignitatem sint tota composita. Tales verrò severitatis leges apud Veteres sunt quædam privata statuta, quæ in illo Judæorum Regno obtinebant, quia Deus eorum erat Imperator. Sicuti etiam nùm cuilibet principi licet

* Lev. 20: 23.

suo imperio leges figere, quæ præcedant vel ex illius peculiari voluntate, vel ex eâ, quam in suo populo observavit propensione.

Mirum sanè videbitur quòd sub novo fœdere nulla fermè aut rara injiciatur imaginum ac idolorum mentio, aut certè occasione datâ alicujus alius rei; nam Idololatria vetatur ob probrosas libidines, quæ ab eâ vulgò erant indivulsæ: nec desunt viri magni, qui istud S. Joannis, * *filioli, cavete vobis ab idolis*, explicent de Idoleis, ubi tot nefanda facinora perpetrabantur. Verùm eò tendit Evangelii scopus, ut erroneas Judaïsmi opiniones eradictet, vel tandem Religionem ad primævam suam simplicitatem reducet, quod veteres crediderunt, ut prius dictum est.

Nec est quòd nobis obtrudas Deum innoxie depingi ad instar hominis, ut qui sit in cæteris creaturis nobilissimus. Nam, cùm orbis terrarum sit Numinis Imperium, nihil istic committendum est regis nostri injussu; sicuti nulla Galliarum Regi erigitur statua, Jove illo non probante. Nec pertendamus Deum eâ de causâ venerari, quoniam non quod in humanis curiis præstatur, heic admittendum sit; sed quod in cælesti aurâ, quæ planè à nostro usu aliena est, adprobatur atque recipitur. Ridiculi prorsus essemus, si Europeanum hominem honoris causâ vellemus delineare, ipsi Æthiopem aliâ gente

* 1 Joan. 5. ult.

oriundum jocosè succenturiare ; immò stupi-
 dus iste error aut ludus infinities tolerabilior
 esset in humanis.

Sed tandem quid criminis est Deo hominis
 similitudinem adsignare , cùm ad illius ima-
 ginem effecti vulgò dicamur. Prava Dei ima-
 ginis interpretatio pluribus erroris ansam de-
 dit , ideòque operæ erit breviter aperire quid
 heic sentiamus. Imago Dei non est sanè *exte-
 rior nostra statura* ; quæ sola tamen posset nos
 in superstitionis abusum abducere , cùm nihil
 molis in eo sit ; immò nec *animus noster* cùm
 mens non sit homo , qui ad illius similitu-
 dinem totus narratur formatus, cùmque *porro*
Angeli, Dæmones item , qui vulgò censentur
 spiritales, Dei effigiem non præ se ferant. Qua-
 re hanc imaginem in hisce tribus potestate,
 bonitate atque ex hisce duobus emergente
 felicitate sitam crediderimus ; nam cùm
 Deus *his tribus* præcipuè polleat in coelis ;
 ità & vicarium hominem in terras immittens
 Deus primitùs treis illas dotes indulsit ,
 quibus reliquas creaturas regere posset bo-
 nitate atque sanctimoniâ indutus ; cui super-
 addas velim felicitatem , quæ potestatis , at-
 que integritatis comes est quæ cùm peccatis
 nostris infractæ sint , dimidiâ tantùm utimur
 imagine. Si ista postrema possimus in tabellâ
 concludere, esto, per me licet.

L I.

6 Ad similitudinem Dei propiùs accedit humana
 virtus , quàm figura. Cic. 1. de nat. Deor.

LIBRI
DE
RELIGIONE
NATURALI
PARS TERTIA.

Ubi agitur de mutuis officiis hominum aliqua Religionis reverentia imbutorum.

CAPUT PRIMUM.

Quod tres sint partes legis naturalis. Quod modo, & quousque propagata sit naturalis lex. Probatur proprium amorem esse causam omnium humanarum actionum. Ostenditur nos Deum amare propter nos ipsos. Reperimus & primam tabulam legis moralis in corde nostro, seu naturali lege.

Cum debeamus loqui de mutuis hominum officiis, qui aliqua Religione sunt informati, operæ erit pretium ut prius differamus de lege

illâ naturali tantoperè decantatâ, quæ, ut fundamentum, substernitur illis officiis, de quibus postmodum dicemus. Illam esse nemo est, qui neget, exceptis paucis quibusdam infrunitis Theologis, cum & Pagani illam asseruerint, in quibus est Plato, quem alibi citavimus ad marginem, ac Cicero, cæteri quæ; hanc partem intactam finimus, ut quæ evidentissimè fuerit ab aliis tractata.

Hæc verò lex naturalis in treis parteis ab Justiniano Imperatore dividitur, 1. Ut honestè vivamus; 2. Ut neminem lædamus; 3. Ut reddamus unicuique quod suum est. Quæ tres partes in varia alia membra ivērunt; prout homines ad eruditionem, seu attentione sagaci, seu litteris ac præceptoribus erant imbuti, ac prout gentes plùs aut minùs ad scientias erant excultæ ac perpolitæ, nam qui meliorem fortiterant naturam aut scientiam, dixerunt postmodum illa tria superiora præcepta esse singillatim extendenda ad parentes, ad consanguineos, ad necessarios, ad patriam, in quibus est Cicero, & alii. Aliqui verò, re attentius perpensâ, suam dilectionem ac curam indulserunt generi humano; ob illam, quæ inter nos intercedit, societatem.

Jam verò nobis est observandum, quod

nam

nam fit principium ac origo illa, quæ natalitia dedit *legi naturali*, quæque illam in totum genus hominum disseminavit. Hanc verò originem concedimus, si nos ipsos probè consulimus, *Φιλαντία* illi seu proprio amorì, qui nobis à pueris quasi innatus est ac infusus; non quidem illum intelligo, qui, cæteris fusque deque habitis ac despectis, omnia in suum commodum vertit, quique omnium malorum prima labes est, sed eum, qui nobis implantatus est ab summo naturæ arbitro, quique nobis est incentivum, ut nos fartos tectosque tueamur ac promoveamus, cum *natura sit* secundùm axioma *sui ipsius conservatrix*.

Quòd neminem lædamus nec ulli simus offendiculo, id proficiscitur ex eo, quo ergà nos ipsos afficimur, amore, ut qui vereamur ut cæteri nobis paria referant. Sive rò in reliquos sumus propensi ad beneficia, nostra *Φιλαντία* in causâ est, ut qui simileis benevolentiaë effectus ad illis exspectemus. Si parentibus curas ac officia nostra impendimus, id quidem non *fit gratuito*, cum secreto instinctu ab illis speremus, ut sua consilia ac divitias cum auctoritate atque potentiâ rependant. Neque vim vi repellimus, nisi eâ mente ut quietum fatum nobis obtingat. Certè quidem hoc prudentissimè cau-

tum est, ut illo calcare seu proprio amore instigati nostrum curam gereremus, immò omnia quæque difficilia ac ardua præstaremus, alioqui natura languesceret, fatisceret ac intrà breve tempus pessum iret.

Hæc cum nobis certò constent, ut quæ planissima, nobis proclive erit comperire, quæ directæ fuerit causa eorum facinorum, quæ vel in Græciâ, vel in Latio, immò & in Dei populo claruerunt. Cum verbi gratiâ aliquis ærumnosis temporibus occubuit in gratiam ac commodum suæ patriæ, hucusque vulgò existimatum fuit illos Herôas ad hæc gesta fuisse impulsos ex puro puto amore, quò in patriam suosque ferebantur; cum è-contrà adfirmare necesse habeamus illos pro se ipsis mortem obiisse, quandoquidem laudem, gloriam, immortalitatem denique sectabantur, quæ omnia tandem refunduntur in illum, de qua loquimur, proprium amorem. Ut si fuisset illud principium, igneis ac cætera exquisita supplicia contempsissent. Immò & exindè probamus quæ expectant officia *tabulam secundam* ex illo fonte exsculpta ac stabilita esse; omnesque eos obedientiæ igniculos suum incrementum debere illi, quâ nos palpamus, dilectioni, ut cuilibet ritè examinanti patebit.

Immò verò ulteriùs procedimus, cum veritas

ritas nos paullo audaciores faciat, ac asserimus nos in Dei cultum ac amorem pronos esse ex illâ ipsâ *Φιλανθία* nobis congenita. Cumque duo sint, quæ nos determinant ad quæcunque officia cæteris præstanda, ut ne scilicet nobis officiant, aut suam benevolentiam vicissim recusent; quod ad nostrum domesticum amorem fovendum tendit; præter ea, inquam, quæ vel speramus à Deo summo, ut qui sit infinitus remunerator, vel ab eo infligenda reformidamus maxima supplicia; duo insuper adsunt rationes, quæ nos ut illi obsequamur, impensè movent, tum quòd nos mirum in modum creaverit; tum quòd infinitam naturam ac *ἔξολω* teneat.

Sed ea omnia non impediunt quominus de nobis simus solliciti ac in Dei amorem impellamur ex nostro, quo in nos ferimur, infinito motu ac desiderio. Nam Deus nos dignatus est lucrari ex inspectione nostræ utilitatis nobismet insculptæ: aded ut Deum diligamus, eò quòd nos primitus dilexerimus omniâque proficua nobis optaverimus. Itaque illi Theologi, qui virtutem sinceri Christiani ponunt in Deo amando sine ullo prorsus ad nos intuitu, videntur ideam nobis Platoniam ingerere, aut naturam parum consuivisse, si loqui candidè amamus.

Ex quibus hæc necessaria deducuntur
 consecraria; primò quòd nobismet ipsis si-
 mus *Deiculi*, aut potius *natura divina*
participes, quoniam, uti Deus, pro nobis
 omnia tentamus ac conficimus. *Dein* verò
 apparet illos Deum sincerè amare didicisse, qui
 intrà hujusce vitæ cancellos amorem suum
 non cohibent quique in infinitum decernunt
 post hæc exantlata sæcula; adeò ut quod illis
 deest *in intentione*, velint *in extensione* com-
 pensare, ac Deum quodammodo adæquare.
 Itaque illi, qui ultrà hanc vitam sibi prospi-
 ciunt, omnium ambitiosissimè serviunt, ac
 summæ suæ utilitati inhiant. Nec huic no-
 stro instituto aut doctrinæ obstare potest glo-
 ria Dei, quæ fuit eritque fidissimorum Dei
 servorum scopus. Adeò ut, si supponas il-
 los ultimam miseræ lineam scilicet Marty-
 rium attigisse, sui ipsius tamen aut proprii
 amoris curam quàm maximè habeant. Nam
 eo nomine glòria Dei nobis ob oculos poni-
 tur, non ut nos ipsos in illâ virtutis semitâ
 omittamus, cùm ille internus amor præsup-
 ponatur ac conjunctissimus cum Dei gloriâ
 sit; immò increascit utpotè qui summum
 omnium bonum, post hanc vitam, possi-
 dere intendat. Sed cùm *Dei gloria* interferi-
 tur, id sit eâ potissimùm ratione, ut eam
 opponamus *illis bonis*, quæ præ manibus
 habe-

habemus, quæque relinquimus ut Deo placeamus, *immò & illi inferiori vitæ*, quam in his terris vivimus; ubi certè Dei honor prævalet in Martyrio, nostraque exteriora vilescunt. Itaque contestamur, consentaneè nostræ hypothefi, ac veritati, illos qui conservandi causâ vel hujusce vitæ bona vel ipsam temporalem vitam, Dei Religionem abnegant, se propriè non amare; tùm quòd exterioribus commodis amorem suum addicant, quæ ad illos nisi mutuatitiè pertinent; tùm quòd extrà oleas vagentur, ac finant æterna & durabilia bona; quæ sola possunt nostra desideria satiare.

Ex illis præsuppositis facile nobis erit, in indagendâ nostri cordis officinâ, ibidem rursùs reperire aut elicere *primam legis tabulam*, præhabito ac supposito illo amore, quo in Deum sponte nostrâ sollicitamur. *Primum* unum tantùm Deum amabo, eumque impensissimè: nam, si Deos, præ fervore meæ *Φαντασίας*, multiplicarem, hæc duo exin incommoda exoriuntur; *primò* quòd mihi nulla esset ratio, cur non deberem mei cultus objecta quotidie in infinitum augere; quòdque *secundò* amor ille proprius ac innatus in meæ Religionis cursu dispersus vel in Deos vel in Sanctos, dissiparetur ac evanesceret, atque adeò ipsa natura corrumperetur

ac funditus depravaretur. Sed præterea *secundò* imagines in illâ, quam Deo devoveo, *λατρεία*, mihi planè sordescunt, atque amovebuntur; quoniam cùm ideam à puero maximam informaverim de Deo, nihil heïc possum exspicari ac adinvenire, quo possim illud infinitum imitari atque adsequi. Si exempli causâ vellemus amicorum memoriam condecorare aliquâ picturâ illis congruâ, non usque adeò supini essemus, ut equi aut asini nobis in tabellâ delinearentur ad familiares nostros exhibendos; quæ sanè imagines in eorum opprobrium verterentur. Nec minùs sumus ridiculi, cùm Deum, eumque *spiritum*, atque adeò *infinitum* volumus depingere; quoniam præstantissima delineamenta sunt *ἀσύνετα* cum illâ immensâ naturâ. *Tertio* quoque *in natura lege* reperiam tertium mandatum primæ tabulæ legis, quoniam, si egregia quæque de Deo nostro concipimus, certè quidem de illo maximâ cum reverentiâ mentionem faciemus, prout illum decet; nec perjurio nos obligabimus, quod apud Paganos * propudiosum erat. Sed demùm *quarto* quosdam nobis designabimus ac figemus dies, quod re ipsâ apud Ethnicos factum est, ut à servili desistamus
ope-

* Dii Palici censebantur implacabiles adversus perjurum. Vide Macrobius, Sat. 5. l. 19.

opere, aut Deum statis temporibus veneremur, quo & trahitur illud Hesiodi
ἰερόν ἥμαρ.

CAPUT SECUNDUM.

Lex naturalis malè creditur inscripta nostris cordibus à nostro ortu. Quo tempore incipiamus peccare. Legem naturalem nobis non inesse hinc secundo probatur, quod lex sit perfectissima ratio; tertio quod illa semina legis, fidei, nequeant explicari; quod quarto homo institutione tantum doceatur. Quod sit discrimen inter hominem & belluam respectu legis naturalis. Utrum bruta sint cōtopατα. Quæ sit tandem illa lex vocata naturalis, penitiùs inquiritur, & quare ità vocetur.

SEd nobis jam ostendendum est quâ viâ illa lex, quæ naturalis dicitur, in nostra corda irrepserit, utrum nempe *naturaliter sit menti nostræ inscripta*, quod vulgò asseritur. Nos verò evidenter affirmamus illud esse falsissimum. Nam *primo si ista naturalis lex à primo nostro ortu naturæ vel Dei digito cordibus nostris esset insculpta, id quidem constitutum esset, vel ut nobis præstaret*
 nor-

normæ vicem ad nostram vitam dirigendam, vel ut à peccatis nos deterreret. Verum utrumque hæc locum nullatenus obtinere potest; *non illud quidem*; nam ubi omnia sunt turbata atque confusa propter imbecillitatem ætatis prorsus ineptæ ad prudentiam, idque modo naturali atque ineluctabili, aurigæ legis vox nequaquam audiri potest. *Nec hoc quoque* admitti potest, quoniam nullum, *actuale* quidem, nobis inest peccatum retundendum, quod quidem, secundum nonnullos Patres, emergere cæpit decimo infantis anno; secundum verò recentiores Pontificios septimo quoque anno; quæ & fuit, credimus, causa illius execrandæ, dicam ne, an æternum deridendæ legis, quâ Ludovicus XIV. Jesuitarum ludibrium jubebat infantes, rationis scilicet hâc ætate bellè compotes, suam Religionem eligere. Nos quidem existimamus peccatum sese exerere, ut primum ratio sese explicare atque suum usum usurpare incipit; quod citius, vel tardius evenit secundum cujusque temperiem atque maturitatem. Undè videre est illam legem naturalem non magis in latibulo cordis nostri esse necessariam, quàm Mosaïcam in Arcâ, aut cujusdam Synagogæ foramine inclusam. Quis autem nescit Deum, ac naturam illi sagaciter subservientem *nihil in vanum agere* secun-

secundum axioma ; alioqui oculatissima sapientia à suo scopo aberraret , atque sub initium vitæ nostræ cæca sine fine & obruti maneret ?

Immo & illud est observandum *secundo* legem nihil aliud esse quam exquisitissimam rationem , quatenus post innumera ac repetita exercitia in actum tandem exit. Unde exoritur lex , ut purissima lux , quæ ab suis involucris , nostro ratiocinio , exolvitur , ac suum jugum nobis convictis imponit. Quocirca Veteres unà cum recentioribus ipsam legem naturalem confuderunt cum ipsâ ratione ; ut quæ sola sanè nobis exhibeat rectam normam , ac officia imperiosè præscribat. Si verò legem infantibus adscribas , hæc duo opposita ac contradictoria ut admittas necesse habes , esse eos simul in infantili ac virili ætate , eos esse nullius , atque maximæ rationis compotes.

Verum huc res redit *tertio* , quòd hæc nobis evenit , ut in Theologiâ. Nam maximi viri his novissimis temporibus evidenter probârunt nullam nobis inesse fidem , jam inde à primis nostris diebus , ne semen quidem fidei , quod expositum fuit contrà alios Theologos , & in illis præcipuè Robertum Baronium , qui huic rei explicandæ maximè instituit. Atque demor Dominum de Brays

mihi

mihi quondam amicissimum, nunc verò *παράσιτλw* voluisse illam obsoletam sententiam in suis *de baptismo* thesibus exsuscitare. Si verò fides in semente fuit explosa; non minor nobis adest ratio excludendi illam naturalem legem; quoniam, ut ambæ, fides & lex jure suo utantur, necessariò debent unâ cum intellectu voluntatis actus eximios exerere, sive elicitos, sive imperatos. Ut si vulgò omnes, ac præsertim Seneca * de virtutum feminibus loquuti sunt, distinctam suorum dictorum notitiam non habuerint.

Sed *rursus* urgebimus; cui tandem bono indulgebatur nobis *illa naturalis lex*? fortean dices illam nobis introduci, ut nobis adsint quædam dispositiones ac fomenta, quæ corda nostra pedetentim molliant ac in posterum flectant ad obsequium. Sed illæ, quas nobis narras, dispositiones atque initia sunt æquè obscura, ac *formæ substantiales*, quæ in materiæ sinu, modo incomprehensibili, latent; in apicem tandem aliquandò proditura; quæque optimè fuerunt vocatæ ab Julio Scaligero *ignorantia azylum*. Idem planè est, ac si diceres te Regem esse, quoniam in posterum Regnum tibi obtinget; aut si assereres animam jam foetui inesse, quan-

* Ep. 120. lectu digna.

quandoquidem illi immittetur 4°. aut 6°. postmodum die , uti quidem ratiocinantur medicorum filii.

Sed & addes illam nobis naturâ inferi legem, ut discrimen intercedat inter humanum, ac belluinum genus. Sed è-contrâ res aliter nobis est instituenda: nam belluis primitus inditur lex, Ciceroni aliisque vocatus *instinctus*, quoniam sibi-ipsis relinquuntur ac extraneo tutamine carent. Undè est quòd *verbi gratia* hirundines intra unius ætatis spatium ad suæ ætatis perfectionem perveniant, ac suos nidulos vento obverfos, mirâ cum structurâ homini peritissimo impervestigabili construant sine ullâ litteraturâ aut Doctore, quæ sola ratio me moveret ut crederemus belluas esse *animata*, ad Dei nutum sese motitantia; nisi aliæ essent in contrarium difficultates, à quibus volens abstineo; ideòque me jubeo *πέρχεν* in hâc controversiâ. Deus nobis frequentes objecit difficultates in genere nostro, nedùm ut eas multiplicemus in bestiis examinandis. Si verò homines sint suâ naturâ imparati atque inermes, nobis est necessario concludendum illos esse molliendos ac instituendos cæterorum doctrinâ ac lumine, ut tandem ratio de vagitu emergat, ac cæterorum auxilio leges cæteraque in posterum addiscat.

Primus ergo noster *νομοδιδάσκαλος* Ⓞ, qui nos de ferinâ vitâ abstraxit, fuit *animus cum suis notis facultatibus*, de quibus jam mentem meam aperui. Nam suo ratiocinio seposito divino auxilio, exspiscatus est ex suâ mente *conclusiones quasdam*, quæ illius vitam erudiverunt. In illis potissimum claruere tûm *vividum ingenium*; quò fit ut Græci vivaci genio pollentes magnam famam de suis moribus sint affecuti, cûm terræ tractus multûm conferat ad exacuendos animos; tûm *memoria*, eaque, quæ medium obtinet inter cerebrum vel nimium siccum, vel nimium humidum. Undè est quòd populi illi Thraciæ, qui vix ad quatuor usquè numerare poterant, quin eorum memoria perturbaretur, ut refert Cicero, magnam barbariem præ nimîâ stupiditate ac frigiditate contrahere necesse habuerunt. Vel sæpe numero illi, qui solis radiis nimium patent atque exsiccantur, virtutis sunt parum tenaces, ut qui adustum cerebrum habeant; quòd iccirco in vitia, pro suâ oblivione, vergat. Restant tantummodò populi illi, qui, pro congruâ cerebri temperie, citius aut ferius virtutis laudem sunt consecuti.

Sed & præterea *ex illis facultatibus* nobis innatis emerferunt *secundò aphorismata quasdam inconcussa seu norma generales*, quæ vitæ

tz humanæ regimini præiverunt ; qualeis
 verbi gratiâ hæ fuerunt , post maturam tan-
 dem experientiam ; honestum vitio ac libidi-
 ni esse præferendum ; ut ne homines nobis
 noceant , eorum vitam esse conservandam.
 Quod illis structuris aut luminibus contra-
 rium erat , in desuetudinem paullatim ver-
 sum est ac inter homines obsolevit. Quo-
 circa Cicero * optimè dixit Lucretiæ stu-
 prum ab Tarquinio illatum vetitum fuisse ,
 priusquàm ulla leges hæc de re soliti essent
 homines figere ; quandoquidem illud faci-
 nus repugnabat illi *generali* normæ de hone-
 sto apud homines stabilitæ. Eæque normæ
 mihi videntur absolutè necessariæ ad disci-
 plinas componendas , ut quæ sint fundamen-
 torum loco , ac debeant oculis nostris sem-
 per objacere. Sic exempli causâ in Philoso-
 phiæ partibus connectendis horum præcep-
 torum debemus semper meminisse *nullum esse*
vacuum , materiam esse extensam , nulla esse
realia accidentia , mentem esse cogitantem ;

Y

* Nec , si regnante Tarquinio nulla erat Ro-
 mæ scripta lex de stupris , iccirco non contrâ il-
 lam legem sempiternam Sextus Tarquinius vim Lu-
 cretiæ Tricipitini filiæ attulit. Erat enim ratio pro-
 fecta à rerum naturâ , & ad rectè faciendum impel-
 lens , & à delicto avocans : quæ non tùm denique
 incipit lex esse , cùm scripta est , sed tùm , cùm or-
 ta est. Cic. lib. 2. de legib. in princip.

à quibus si tantillum discedas, in errata incidimus. In Theologiâ pariter hæc principia seu regulæ nobis scribentibus debent substerni *Scripturam esse divinam atque infallibilem, homines mendaces, sine sincera fide hominem non posse servari*, cæteraque hujuscemodi.

Sed dictis superioribus *tertiò* hæc adjicimus, has generales normas, de quibus jam egimus, breviter reduci, quantum quidem adsequi possumus, ad hæc duo *similitudinem*, atque *dissimilitudinem*. Itaque quæ *dissimilia* fuerunt illis normis, paullatim rejecta atque explosa fuerunt ab hominibus; ut si quis proximum suum vellet occidere, hæc idea abnormis visa est atque de consortio hominum prorsus amandata. Erat nempè contraria, ut quæ maximè, nostræ ipsarummet tutelæ atque conservationi; dissimilitudo illa displicuit, nec in nostro naturalis instructionis volumine reperta fuit.

Similitudo verò, quæ intercedebat inter actiones nostras ac ideas justî nobis informatas, in sinum nostrum lubenter introducta fuit, ut vivere secundum virtutem, Deum amare, ac proximo inservire, à quo paria sperabamus officia. Velim tamen observemus illam vitæ integritatem atque rectitudinem ad nos tandem per gradus pervenisse, cum sub initium tales disciplinæ essent genera-

les ac rudes admodum, ut rectè observatum fuerit ab Josepho in suo contra Appionem Libro legum novitatem hinc evinci posse, quòd ne nomen quidem *romus* suæ legis antiquus fuerit notum; quòd proficiscebatur ex obscurâ illâ luce, quæ hominum mentes obsidebat, immò & legimus homines primitus suas cecinisse leges ac de parentibus in liberos hâc viâ esse derivatos, ut præ voluptate, quâ in illis cantandis tenerentur, earum memoria non intercederet, quocircâ parum est quin abeamus in sententiam vel Boëthii, qui primos homines quercuum glande vesci solitos ait, vel Lucretii, qui Mortaleis extrâ societatem, parùm à belluis differre adserit. Jam verò si lex illa vocatur *naturalis*, hoc præsertim nomine venit interpretandum; quòd & procedat ex naturalibus dotibus atque facultatibus; & in naturæ quoque bonum cedat atque conducat.

CAPUT TERTIUM.

Quòd septem Noachi praeceptorum traditio sit mera fabula. Quare septem recenseantur. Abrahamus fuit idololatra. Illa septem praecepta sunt vel ex naturâ, vel Mose petita; ut fatetur Maimonides. Illi centuriones de quibus cap. 7. Luc: & 10. Act. non erant profelyti Domicilii.

CUM jam viam inierimus errores *de lege naturali* admissos revincendi, nobis nunc recipiemus, dâtâ hâc peropportunâ occasione hanc, quæ ventilatur, fabulam *de Noachidorum praeceptis* enervare, quæ septem * numerantur; verùm quæ me in suspensionem illius Judæorum commentu adducunt, hæc potissimùm sunt primò quòd isti, qui nunc nominantur Rabbaniſtæ, nobis ubique aniles fabulas ad nauseam usquè obtrudant. Nec de nihilo est, quòd isti homines id dogmatis traditione à suis patribus accepisse dicant. Eæquæ traditiones, quæ vulgò noctu conceditæ Mofi ad montem sinam commoran-

ti
* Sex Adamo data sunt, de idololatriâ; de blasphemîâ; de homicidio, de illegitimo concubitu; de furto; de judiciis exercendis. Noacho septimum traditum fuit de membro animalis viventis non comedendo. Maimonides c. 9. de reg. & reb. Bellicis.

et cum Numine dicuntur ab eoque per Josuam ad seros Nepotes derivatæ, sunt vel adeo pueriles, ut Judæorum sapientissimi eas derideant ac sectam ea propter separatam componant, vel adeo numerosæ, ut Moses ipse, per totum vitæ suæ curriculum, eas legere nequiret.

Cur verò *secundò septem*, nec plura, mandata Noachi recenseantur atque commendentur, hâc fortè ratione factum est, si liceat istorum Israëlitarum mysteria evolvere, aut conjicere; quoniam nempe iste posterioris mundi legislator de suâ arcâ egressus suos treis liberos cum suâ, & trium filiorum uxoribus *septem* simul conficientibus *septem* instruxit præceptis, ut cuncta. Ad justum computum, secundum eorum arcanum coïrent? Sed prætereà primus ille divinus scriptor, qui quæ Noachum spectant, nobis exactè narravit, nihil refert de hâc privatâ Noachi legislatione, quamquam Maimonides illam putat adeo necessariam, ut expresse dicat illam per totum terrarum orbem promulgatam fuisse. Quæ & fuit adeo supervacanea, ut ipsius nepotes, iiq̃ue proximi, in idololatriam inciderint, immò Noacho, Semo, & Hebere superstites, quod de Tharâ, Achore & Abrahamo videtur certum ac

constans, ut Mafius in ultimum caput Josuæ aliique eximii viri censent. Idque, ut obiter dicam apparet, ex Abrahami civitate nomine *Ur*, quod apud Hebræos ignem significat, qui, ut olim, in nonnullis Persidis locis adhuc adoratur; quasi illa urbs esset vel consecrata illi Deo, vel illius Sacrarium, ac repositorium. Unde Abrahamus à Deo admonitus de hac idolomania, ad primum suæ conversionis momentum, evasit atque secessit. Ità ut non magis crediderimus his narratiunculis, quam illis *aureis legendis* in Romanâ Ecclesiâ receptis, de quibus dictum fuit illarum auctorem fuisse perfrictæ frontis; aut illas amandabimus in numerum hujusce Adami columnæ, quæ tot necessaria perscripta habebat ad medicinam atque Mathesin, referente Josepho.

Quod nos magis ac magis inducit tertio ad expungendam hanc vitæ Noachi particulam, hoc mihi quidem inde patet, quod certissime adpareat illa *septem* præcepta vel fuisse in naturâ ipsâ sita atque constituta, ut accuratior lectori per parteis constabit, vel potius etiam ex Mosis lege fuisse deducta; quæ adeo sunt clara, ut ipse Maimonides idem disertè fateatur, dicens * *hac septem præcepta à Mose illius Magistro recepta fuisse, ac ra-*

tio-

* Eodem tract. supra citato.

tionem ipsam ad ea observanda inclinare. Nec magis illa septem præcepta Noachidarum nomine sunt nuncupanda, quàm vel Abrahamidarum, vel etiam Adamitarum, qui similia suis familiis instillârunt.

Nec tamen ista eo dicimus animo, ut velimus rescindere ac violare optimam mentem, quam existimamus Abrahamidas habuisse in illâ doctrinâ disseminandâ. Nobis tantummodò curæ est ut originem illius fabulosæ traditionis receptissimæ detegamus. Si quidem eorum animus fuisse videtur, ut nos certiores facerent homines extrâ legis seu Judææ pœneria posse justè vivere, atque ad Deum ad moveri: qui sanè scopus esset mitis ac legitimus, ac in nostram opinionem descenderet. Quod & pariter contrarium esset iis, quæ à viris doctis narrantur, Judæos sua instituta voluisse cæteris, invidiâ quâdam, occultare; quod tantùm intellectum velle-
mus de politicis legibus, non verò de cæteris; sine quibus hominis salus præcluderetur. Et re ipsa ipsimet Judæi affirmarunt ex septem Noachi præceptis præsuppositis duo profelytorum fuisse genera, qui vocabantur *Justitie*, ac *Domicilii*; quasi insinuarent illos profelytos, ex vi vocis, * in Dei fœdus

Y 4

in

* ἀπὸ τῆ προσκληθῆναι καὶ τῆ φιλοθῆαι πολιτεία.
Philo: in lib. de Monarchiâ.

ingredi. Non tamen exindè concluderemus, quod volunt, docti, illum centurionem *, qui scilicèt synagogam ædificavit, ac alium Nomine Cornelium (b), fuisse de numero illorum vel *justitia* vel *Domicilii* proselytorum; verùm cum quotidie cum Judæis versarentur, eorum Doctrinâ paullatim fuerunt imbuti; adeò ut, sub adventum J. Christi, inciperent esse *sine cerimoniais*, atque adeò aptè dispositi ad regnum cælorum amplectendum.

CAPUT QUARTUM.

Quid sit peccatum originis distinctè ostenditur. Non semel, sed pedetentim inducitur contra vulgatam omnium sententiam. Probatur peccatum originis per gradus in nos introduci.

CUM superiora, quæ jam probavimus, nobis viam muniant ad corruptionem nostræ originis faciliùs declarandam, nostram mentem ἐν ἐπιτηδεύειν aperiemus, tum ut materiam abstrusissimam, quantum in nobis, erit breviter detegam atque demonstrem; tum ut præjudicia, detortos sensus, ac etiam inveteratos errores amoveam. *Primo* consentaneè

re-

* Luc: 7: 1. (a) Act: 10: 1.

rerum naturæ ac rationi *peccatum illud originis* in nepotes diffundi per corpus asserimus, eique totum, sub conceptionis initium, in solidum adscribimus, ne Deum in nostram nequitiam consociemus. *Secundò* dein verò adjicimus mentem, quæ ritè philosophantibus est *substantia cogitans*, in nostra corpora, ut primum sunt organis instructa, immitti; ubi, pro suâ cum corpore unione intimâ, cogitationes, non quidem claras ac distinctas ob involutum cerebrum concipit, sed eas quæ sunt *confuse*, quales fortuitò nobis oberrant in somnis, eæque, quod notes velim *ἀνέχεται* corporis attemperatæ, ac prorsus favorabiles, aut immersæ. Quibus paullatim assuefcit mens nostra, ut suis, iisque inordinatis, ejusdemque cum corpore perturbationis participibus; aded ut nequidem extrâ eas vagari illi non liceat; sic ut corpus, ita & anima fiat sensim sine sensu depravata, & naturæ lege in eandem descendat legem, intercedentibus illis continuis ac inordinatis cogitationibus, quas mens naturaliter irretita subit; idque libenter pro suâ in socium corpus propensione.

Sed & *tertiò* notandum est illam originis corruptionem non esse sub initium summam, sed pedetentim ac per gradus progredi, donec tandem in actum sese exerat atque expedi-

diat accurrentibus ratione ac voluntate nostrâ. Idque est difficultatis nodus, aut scopulus, ad quem vulgò impingunt Theologi, quoniam rem istam non distinctè apprehenderim. Quod verò ista corruptio, quæ viâ naturali in nos per corpus propagatur, non ad ultimam lineam perveniat, sed per insensileis gradus quotidie succrescens, hoc quidem probamus *primum* veluti in naturâ, aut in efformando fœtu membra embryonis quotidie increſcunt, ac coagulantur vel per novem menses, quod vulgò dicitur, vel per decem, quod olim existimatum fuit, ut patet ex 7. Cap. Sapientiz, Virgilio, Tertulliano, quibus & adde Hieronym. Ep. 47. Sic & rationi est planè accommodatum; quod, ubi membra viris acquirunt eundo ac corroborantur, corruptio ipsa paulatim excrescat. Nam quod incrementum in naturalibus evenit, in moralibus nullâ ratione est denegandum.

Quod & *secundo* patet ex nominibus, quæ fuerunt isti corruptioni naturali indita; nam illa vocatur *fomes*, *fomentum*, atque *concupiscentia*. *Fomentum* varios acquirit gradus, antequàm erumpat; *fomes* primum gliscit, ac tandem scintillas, post aliquod tempus, excuscat. Ac *ultimò* *concupiscentia* rectè à S. Jacobo comparatur cap.

i. gravidæ mulieri, quæ foret ac medita-
tur, ut ita dicam, partum, usquedam,
postquam parturiendi tempus expiravit, in-
fans in lucem prodit. Quod & præcipue
est adplicandum illis initiis, quæ ovis vipo-
rinis similis caput suum post aliquam inter-
capedinem exerit. Ideoque videas Ps. 51.
illud originis peccatum cum conceptione
mixtum à Davide atque complicatum, quod
pari pede procedant.

Eoque successive, *tertio* de quo loqui-
mur, modo fiet ut possimus exsolvere aut
potius exsufflare omnes, quæ hucusquæ fue-
runt allatæ, difficultates. Nam conceden-
do, quod ratio ac natura renem clarè per-
suadent, peccatum sensim nasci, repere, ac
tandem reperitis actibus radicari, necessum
non erit ut recurras, quod voluerunt doc-
tissimi viri, ad trajicem aut propaginem ani-
marum nostrorum parentum. Quod si ad-
mittas, hæc duo incommoda, præter in-
numera alia, suborientur, quod animæ pa-
rentum ad æmulationem sese in usum suo-
rum liberorum dividant; quod animæ spiri-
tualitati prorsus repugnat, vel ipsamet pec-
cata actuali à parentibus commissa in infan-
tes descendant, tota quanta sunt cum ipsa-
met anima, quæ peccavit, sese communicet
atque transfundat. Ideoque ipsa anima,
quæ

quæ non peccavit, *justo* ac *injustè* plectetur; *injustè* quidem, cum filius non ferat iniquitatem patris; *justè* itidem, quando quidem eadem in liberos devolventur *ἀμαρτήματα*.

Veleâ ratione, quam aperimus, non tibi opus erit ut confugas ad illam pelagianam opinionem de naturali innocentia nostrâ, quæ, auxiliante Curcellæo polito ac docto illo viro, his novissimis diebus recludit; quæque non modò adversatur Sacræ Scripturæ ac antiquitati, ac omnium Christianorum sectis, sed & sententiæ Paganorum, qui, pro suâ inspectione, aliquid in nobis adverterunt rationi contradicens, scilicet illam refractoriam corruptionem, tum & rationi atque experientiæ. Nam, ut summus vir rectè observat, ubi primum in infantia membrorum acquirimus usum, pedibus, manibus atque dentibus nostram nativam malignitatem exprimimus. Si verò totam illam depravationem velis uno simul tempore in animam nostram infundi, hoc incredibile animo nostro infidet illam malorum lernam nos invasisse ad primum momentum, ac totas nostras mentes, Deo id procurante, penetrâsse.

CAPUT QUINTUM.

Peccatum originis non meretur mortem eternam contra Patres, ac recentes Theologos. Nostra sententia probatur, tum ex Ninevitarum exemplo, tum ex divina justitia usu, ac Patrum Græcorum exemplo. Eadem doctrina ostenditur ex variâ Dei dispensatione ergâ adultos, & infantes. Infantes non habent liberum arbitrium; ergo non condemnandi. Res ulterius probatur. Quæ sit illa mors, quæ, ex Dei decreto, ad omnes extenditur, & unde proficiscatur. Quomodo dicamur filii iræ Ephes. 2, 3. Non potest excusari Theologorum hac in re sententia.

EX quibus enumeratis facile admodum erit revincere illam opinionem, quæ apud maximos Theologos, ac ipsos Patres invaluit, illam nostram corruptionem congenitam seu originis peccatum mortem æternam mereri. Quod vides expressè assertum à clarissimo Gerardo Johanne Vossio*; tum & à Salmuriensibus Professoribus, qui de coelis infantes excludunt ob illud originis pec-

* V. illius jam disput. de hæresi Pelag. antith. 3. & 4.

peccatum, nisi sint de numero electorum. Quod cùm recitarem doctissimo Domino de Brays in privatis nostris colloquiis, illam sententiam ut incautam mecum existimabat, ac demirabatur etiam. Sed nunc cùm nobis agendum sit cum oculatissimis lectoribus, producamus nostras rationes ac testes in contrarium.

Primò hæc sententia adversa est divina misericordia, quæ in commiserationem perpetuò vergit ergà imperatos atque incautos homines, ac potissimum innocentissimas creaturas, quas, cùm denascuntur, instinctu quodam felices prædicamus. Aded ut Deus, qui se comparabat exerto brachio ad plectendam Niniven, ipsi parcat c. 3. Jonæ eâ inter cæteras ratione, quòd in sese haberet Infantes, qui nequibant dextram à sinistrâ distinguere. Quòd si Deus condonet, ob eorum innocentem ætatulam, eorum temporali vitæ, quæ est & illa morositas, cur velimus Deum illos æternâ ac malâ morte perdere?

Immò *secundò justitiæ ipsius divine* interest, ut infantes fervet, nec ab se abalienet ad intuitum eorum nativæ corruptionis, quoniam Deus non solet condemnare, nisi eos, qui, pro suâ pertinaciâ, omnes misericordiæ atque etiam æquitatis modos exhauferunt,

id

id est, qui, insanabili impenitentiâ, nuncium Deo cum suis beneficiis miserunt, ac illius *Φιλαργονία* valedixerunt. Quod dici nequit de infantibus, quibus nihil est compertum; ita ut Græci Patres jure merito crediderint infantes à barbaris quæcunque modo derelictos, adoptione ac baptismo esse recipiendos; hoc pacto ostendentes quod cælum, sicut & Ecclesia, illis patere debeat; quasi ipsa providentia eorum curam suis manibus velit gerere. Sed hæc de cæteris, quod aiebat S. Paulus, judicium nostrum non interponimus; sed de ipsis Christianismi incolis; quod magis prægnans est.

Sed & *tertio*, hoc quod affirmamus, probatur, ut quod maximè, ex œconomiâ Dei erga nostros infantes. Nam, quia sub Evangelii initium adulti baptizabantur, peccatorum confessio, quæ ad Jordanis ripam publica erat, resipiscentia, ac fides per necessariæ erant, ut illius lavacri fructum persentiscerent. Undè videmus resipiscentiam ut conditionem prærequisitam unâ cum baptismo conjunctam esse. Verùm in infantibus alia planè ratio est, ut res facili ac naturali modo transigantur; cum ipsi nihil ad baptismum adferunt; *gratiâque sola* omne quod præcessit peccatum abstergat atque eluat; ut omnes Scholastici, populus ille litigiosus, in futu-

futurum dein vitæ, tempus credant, illam sanctimoniam ipsis retineri, modò *obicem* suâ infidelitate aut impœnitentiâ *non ponant*. Quæ omnia nobis persuadent illam ergà infantes dispensationem totam esse facilem ac misericordem.

Mors illa æterna *quartò* non procedit nisi ex deliberatâ hominis optione, seu ex libero illius arbitrio, ut omnes unanimi consensu credunt; quòd cùm infantibus non insit, illos à dein illo carmine retrahere necesse habemus. Nec dicas cùm magno viro Amyraldo, illam originis corruptionem non esse *voluntate* quidem *libere agente*; sed *tamen* *in*esse, cùm ex voluntate in illud peccatum naturaliter propenderet. Nam & respondebimus illam corruptionem sui sensum ac voluptatem determinatam non indere infantibus; quod sufficit ut eos à reatu ac pœnâ æternâ liberemus.

Hæc insuper succurrit ratio *quintò* quòd cùm plasmantur ac efformantur infantes, hæc duo illis adsunt, naturâ, atque superveniens corruptio. *Natura* verò innocens ac inculpatæ est, cùm ex se ipsâ sit bona, nisi cùm Massalinis hæreticis eam malam contendamus. *Corruptio* verò illa, quæcunque tandem sit, nobis nesciis atque sine nostro consensu ingeritur. Si autem Deus infantes puniat,

niat, eâque dirissimâ morte, illos damnabit, vel propter corruptionem, quam nullo modo administrarunt, vel propter naturam, quam ipsemet indidit. Quæ omnia, ut vides, horrorem incutiunt.

Nec est quòd nobis objicias ob peccatum originis infantes mortem subire. Nam illa mors in nos derivatur, tùm ex immoto illo statuto, *morte morieris*, tùm & postea ex naturali viâ, quia, ut arbor *καπελά* vitiosos emittit fructus, sic & pater in medullis suis depravatus suam vitiositatem suæ propagini commiscet. Itaque ab S. Paulo asseritur eo modo nos mori in Adamo 1. Cor: 15. quoniam scilicèt ille primus poculum propinavit, quod & postea ad novissimos Nepotes suo contagio inmisit. Nam asserere illud ipsum primum peccatum nobis imputari, hoc clarissimè confutatum est à Clariss. Placæo. Undè est quòd Patres Concilii Carthaginiensis illam naturæ corruptionem probarent ex c. 5. Rom: 10. 12. ubi omnes dicuntur peccâsse, quia omnes moriantur. Eam verò mortem non possumus extendere ad æternam mortem, alioqui omne genus hominum esset damnatum; quod credere immanissimum est.

Nec opponere debes illud c. 2. Ephes. v. 3. ubi dicimur *naturâ* seu *φύσει* esse filii iræ.

id est, *mortis aeternae damnates*, ob nostrum scilicet originis peccatum, ut vulgò explicatur. Sed hæc duo observanda velim; primò S. Scripturam solere hominis conditionem in duo dividere, *naturam* & *gratiam*. *Natura* vocatur ille status, qui regenerationem antecedit, in quo & erant Ephesii antè suam conversionem, ut patet versum attentè legenti; *gratia* verò ea est conditio, in quâ S. Spiritum fortimur comitem nostrum. Secundò hoc adjicimus varios esse iræ divinæ gradus; non dubitamus quin temporalis mors sit iræ divinæ signum; sed non eò usquè illam protendimus, ut mortem æternam post se inferat. Absit illa sævities.

Si dicas tandem illam æternam maledictionem posse à Deo infligi *jure*, quod dicitur *absolutum*, illudquè à superioribus Theologis intendi. Regerimus illud *summum jus* idèò à Theologis adferri, ut dicant nunquàm ab Deo usurpari. Quod probè est, nam S. Scriptura affirmat Eccles: 7. 16., ut ne fimus nimium justì, id est, ut medium in institutis nostris teneamus; siquidem summum jus summa est injuria. Verùm præterea ipsi superiores Theologi aliam mentem exhibent, ac volunt illam nativam corruptionem sponte suâ, non ex Dei jure absoluto nunquàm adhibendo, nobis inferre, nisi succur-

rat

rat gratuita discernens Dei electio, mortem æternam. Quæ si admittamus, nobis illud encomium, quod ex historiâ Concilii Tridentini satis notum est, competet, nos scilicet infantum gehennam esse.

CAPUT SEXTUM.

Homines inter sese Societatem desiderarunt; idque præcipuè ut Deum calerent. Quomodo intelligendus sit versus 26. cap. 4. Gen: quod homines tunc ceperint Deum invocare. Primus gradus illius Societatis fuit in patenti campo se consociare ad Dei cultum. Quid significet templum apud veteres. Secundus religiosa Societatis gradus est in templis, sed apertis sese convocare. Tertius gradus illius religiosa Societatis fuit se in templis undique clausis congregare. Quæ fuisse videtur origo imaginum. Quinam fuerit quartus gradus ejusdem Societatis. Quid schisma; & quam sit periculosum. Quid heresis; & quomodo cum schismate confundatur.

Postquam homines in fundo suo leges reppererunt, quæ tùm Deum tùm mortales spectant, hinc proclive sanè est conclu-

dere illos de Societate inter se jucundâ cogitâsse. Quod patet ex rei naturâ, cum alii qui leges easque exactissimas figere non potuissent, nisi alii cum aliis sese mutuò communicâssent; tum ex ipsâ experienciâ, quæ tot Societates atque Respublicas in toto orbe terrarum efformatas fuisse comprobât. Hocque conducebat tam ad sese invicem tutandos, ac suorum hostium insultus propulsandos, quàm ad famam aliquam sibi conciliandam; ut vides hâc de re maximè fuisse sollicitos, qui turri Babylonicæ exstruendæ operam navarunt.

Sed insuper contendimus illos ipsos homines in eâdem quasi caulâ conclusos ulterius de colendo Deo consuluisse, eumque fuisse præcipuum naturæ auctoris scopum in cogendis in unum corpus hominibus. Societas quidem est pergrata, ut secundum Hebræorum effatum, sine illâ mors impendat homini. Verùm illa Societas non valdè discriminetur à gregibus, qui ad communia pascua coeunt si Religio ad mutuam Societatem adhortaretur. Itaque vides omnes homines, qui saltem sensum alicujus Numinis habent, sese subindè consociare ad Deum adorandum; ut qui alii ab aliis diffiliunt ac Religiosos cætus negligunt, ut fit in aliquibus Africæ ac Americæ tractibus, sint pu-
ræ

ræ putæ belluæ sub hominum hypocrisi. Immo ratio ipsa persuadet Deum sapientissimum ac pietatis humanæ amantem eò collimasse potissimum in hominibus, qui palantes erant, convocandis, ut eos coadunaret ad Religionis exercitium.

Idque porro patet ex remotissimis generis humani diebus; cum in Sacra Scriptura legatur Gen. 4. 26. Sethi temporibus homines occæpisse invocare Dei nomen vel vocari de nomine Dei, id est, se conglutinasse inter sese ad Deum egregiè reverendum, ac dissipivisse ab aliis, quibus pietas minus corderat, aut qui fidelibus suâ commixtione negotium facessabant. Non quod prius homines neglexissent in unum locum, ad Dei cultum, convenire; cum unusquisque Patriarcha, qui suis legislator erat ac *jura dabat*, suos Nepotes ac abnepotes consociaret; sed Sacra Scriptura sic eloquitur ad describendos ampliores cætus, qui tunc temporis eruperant. Illa verò adunatio aut Societas, ut credibile quidem est, his gradibus increvit, atque completa tandem fuit.

Primum quidem isti rudes homines nec de suo tyrocinio emancipati in patenti campo ac sub dio in unum coaluerunt; tum quod natura sub initium crassa paullatim

defæcatur deinceps, tùm quòd cœlum naturale Dei tabernaculum magis hóc pacto pateat hominum oculis. Undè profectum est Templi nomen, quòd sanè non antiquitùs significabat hanc molem lapidum aut concameratam struem, sub quâ singulis diebus cogimur; sed eam cœlorum partem, quæ obversabatur hominum obtutui, quæque ab auguribus suo cùm lituo Sacra designabatur, ut nos sæpius monet vetus ille Grammaticus Servius, idque patet ex antiquis Poëtis, Virgilio, Lucretio, &c. qui aëra sæpissimè vocant *cœlorum Tempia*. Illeque prospectus fuit in causâ, cur homines à Deo desuescerent, ac idololatriam inter sese invexerint; quæ uti exstimatum quidem fuit, ab Astrolatriâ cæpit. Si verò homines de sacellis suis in patentem aërem detrudantur, illud facit crudelitas hominum, qui tamen incauti artem in simplicitatem naturæ reducunt; cùm, ut optimè aiebat Gregorius Nyssenus, hóc pacto nobis cœlum ubique pateat in Asiâ, Galliâ æquè ac in cæteris mundi partibus.

Sed Dein *secundo* de campis in sacras ædes deventum est; ita tamen ut templa vel sine tectis essent, quales erant profeuchæ Judæorum, & Samaritanorum, ac Heliopolitanorum Tempia apud Ægyptios, vel aliquâ

quâ parte tecti essent operta, ut nobis videretur fuisse illud Philistæorum Idoleum, ubi Samson inclusus erat. A cœlis scilicet oculos ac mentem nolebant avocare illi populi, cum illius aspectus multum conferat ad nostram pietatem; idque adhucdum patet ex illo delubro, quo de Paganorum ruderibus Romæ exstat, quodque vocatur *rotunda*, quæ reclusa erat in cacumine.

Sed *tertiò* illo foramine præ aëris injuriâ obstructo mortales sese in templis occluserunt, ubi, quoniam cœlorum spectacula non ipsis obversabantur, ac nudi parietes illis fordescebant, idèò picturas corporum extrà Templorum parietes sibi objectorum sculpsērunt, delineârunt, ac quasi cœlum in suum gremium deduxerunt, ut ad oculorum libitum Deo commodè servirent: eaque fuit prima imaginum atque superstitionis origo; quæ fuit quasi novo quodam mangonio eo nomine revocato à Nolano illo Episcopo, de quo antea, ut scilicet populum vagantem in Ecclesiâ sisteret; eamque ob causam retinentur à nostris fratribus Lutheranis imagines atque cruces, quibus eorum templa undique scatent, sine ullâ tamen reverentiæ nota. Voluerunt scilicet imaginativæ religioni aliquantulum indulgere; nec tamen velim, quod paullò

crudiùs aliquandò factum est, in illos in-
 vehi cùm venenum in suis ædibus seposue-
 rint, ab eòque abhorreant horum tamen
 duorum ut meminerint, humillimè rogo,
 Concilium suum Francofurtense * aliud
 pro suo Zelo sanctè stabilivisse in eorum vi-
 ciniâ, tùm sedem Romanam, in eâque Gre-
 gorium magnum illarum imaginum fuisse
 institorem ac promotorem, qui Gallias hac
 de re maximè turbavit, cuique tamen Sere-
 nus ille Massilipensis Episcopus strenuè
 restitit. Nemo autem nescit quot gravissi-
 mas caussas habeamus utrique nostrum ad
 obedientiam illi Antichristi sedi, etiam in
 minimis, detrectandum.

Cùm verò *quartò* nudæ in parietibus
 imagines sub initium non sufficerent ad su-
 perstitionem hominum satiandam, aliquid
 insignius, uti quidem existimabant, exco-
 gitârunt, ac in meditullio suorum templo-
 rum *σηκόν* quendam aut facellum erexerunt
 ubi divinitatem quandam cùm suâ effigie la-
 titare fingeant. Illorum locus sacratissi-
 mus erat in medio, qualis erat apud primæ-
 vos Christianos ambo; non verò in intimâ ac
 remo-

* Habitum anno 794. Vide & Concilium Con-
 stantinopolis anno 713. & alterum Constant. anno
 730, & tertium Constant. universale habitum; quæ
 & imagines de templis excludunt.

remotissimâ templi parte, ut apud Christianos obtinebat; uti quidem patet ex Sanctâ Sophiâ Constantinopoleas, quem tandem per mille pericula his novissimis annis intensius lustravit vir exactissimus Grelot.

Ex superioribus de unitate ac Societate dictis evidenter patet, quam schisma sit intolerabile. Nam *primò* contrâ naturam ipsam pugnat, cujus jura existimata semper fuerunt sacra ac intemerata *positivæ leges*, quantocunque tibiae fulciantur, dissolvi possunt; naturales verò, nonnisi perturbato genuino auctoritatis divinæ ac humanæ ordine contaminantur.

Sed præterea *secundò* illo schismate ædificium sacrum ruinam minatur; siquidem eò modò aliquot necessarios de structurâ aufer lapides, undè vitium toti ædificio imminet, ac fissura; id quod significat vox illa schismatis. Et, sicuti religionis suasu devincti sumus ad Societatis *ædificationem* procurandam, id est, ad promovendam illius utilitatem nostrâ caritate, fraternâ benevolentia atque benigno omnium uirtutum exercitio; structura nempe illa mystica piis nostris conatibus cæmentatur atque incrementum; sed fissione aut schismate nostro ædificium illud quatimus ac ad ruinam impellimus, quantum in nobis est. Domuum effosso-

res videas ubique apud patres ad longam pœnitentiam condemnatos; sicut & eos, qui separatim congregantur.

Sed *tertiò* civile bellum semper existimatum fuit perniciosissimum, cùm fratrum gladii in sese invicem stringantur, ac concivium sanguis effundatur. Schisma verò est civile bellum, immò eò horridius, quòd salus hominum maximè periclitetur. Primili duces hæc seriò animo revolvant, cùm sint istius confusionis auctores ac coràm Dei tribunali rei. Cæteri verò eorum regi-
mini commissi sunt parùm dissimileis illi Hispaniarum Regi; coram quo nasutus Monachus concionabatur, ac, magnâ cùm libertate, astutè finxerat se inter numeros alios inecstasi vidisse ipsum Regem ultricem Dei manum sustinentem; nam, cùm ab Rege quæsisset illius ærumnarum causam, hic candidè respondit se illuc sponte suâ non venisse, sed potiùs adductum fuisse, consilio scilicet inductum.

Hinc *quartò* enascuntur odia etiam internecina, cùm fratrum odia sint periculosissima; nam, secundùm Græcorum dictum, *χαλεπαὶ πόλεμοι ἀδελφῶν*. Illâ scissurâ coelestes animæ excandescunt, atque variis sibi comparatis viis æstro, invidiâ, clamore, factione in contrarium divisum vulgus, sub
zeli

zeli cortina, in lugendam reproborum conditionem unà cum suis futilibus contentionibus detruduntur. Qui fuerit ille implacabilis Schismaticorum animus, apparet ex Donatistis, qui Episcopus, ac Orthodoxos in viâ expectabant, eosque cædebant ac malè muldebant fustibus. Ità ut Africani patres, qui omnem lapidem moverant juxta Evāgelii genium ad illos ad pacem revocandos, coacti fuerint sub Imperatoris auspicio, vel illos aliquibus pondio aureis plectere, vel etiā milites prætorianos immittere ad eorum audaciam retundendam. Quæ tamen immane quantum dissimilia sunt Galliarum curiæ crudelitati inauditæ, quæ sese immeritò palpat ac Episcoporum ad Regis vota consuetorum concionis avidè audit; qui illi parasiticè adplaudunt ob summam scilicet illius mansuetudinem in Protestantibus convertendis; dùm totus orbis ingemiscens novit Dracones milites Religionis pontificiæ ministros ad eos pacificos atque fidissimos subditos immisos fuisse ad carnificinam undiquaque luctuosam exercendam. Deus, pro infinitâ suâ justitiâ, violentum illud schisma vindicet, ac, cum lateres atque *εγγοδιώκται* multiplicentur, liberatorem in suorum solatium immittere festinet; quod ex animo vovemus.

Sextò, tantoperè odiosum semper habitum fuit schisma, ut Divus Augustinus ipse voluerit illud Hæresin fieri, cum in obstinationem erumpit. Hoc nihi saltem est *hæresis adversus caritatem*, sine quâ nobis intercluditur accessus ad Deum ipsa quoque Sacra Scriptura vocat Schisma *Hæresin*, 1. Cor. 11., 19. Quod cuique patebit illum textum cum superioribus attentè consideranti; in eâque est sententia D. Chrysostomus. Quod tamen velimus intellectum, quod non observatur, quod illic schisma vocatur *αἰρίσις* juxta Græcorum sensum, ac significat *sectam* quandam singularem; itâ pt cæteri quidem ingenui fideles nomine *Christianorum* gaudeant; isti verò novatores *sectam* componant à suo præceptore, quales erant Platonici, Aristotelici, &c. à corpore Christi dissilientes; quod miseriæ ultima est linea.

CAPUT SEPTIMUM.

Hodierni sceptici sunt Philosophis antiquiorum seculorum periculosiores. Epicurus de usu nostrorum sensuum fortuito indultorum refutatur. Scepticismus exploditur in divinis, in moralibus, in naturalibus. Scepticus est arumnosior, quam Hypochondriacus, aut bellua ipsa, si suis ster principiiis. Quæ possint vel non possint sciri in divinis. Non est quod propter aliqua ridicula in hominum Religionem inducta, ut imagines, de cæteris præfractè dubitemus. Malè Socinus Jesu Christi divinitatem negavit. Quid discriminis inter Deistas, & Scepticos.

UBi in societatem, ac dein in Templâ Religionis causlâ sumus ingressi, proclive ac naturale prorsus est, ut quam de Deo admisimus notitiam, retineamus, alioqui societatem infringimus, ac statutis tum naturæ, tum conscientiæ vim inferimus. Contrà hanc æquam societatis atque concordiæ legem peccant *Sceptici*, quorum error ut revincatur, hoc caput impendemus, quoniam his novissimis diebus in Ecclesiam maximo cum illius detrimento irrepsērunt, ac quoti-

quotidiè augescunt, ut, nisi Deus hanc nebulonum familiam dissipet, magnum ingruat Ecclesiæ malum.

Res hæc, ut seriò tractetur, quantum quidem hujus libri breuitas veniam nobis dabit, hoc in antecessum dicimus nos aliquâ difficultate laborare in hoc capite, quoniam sententia istorum novorum Pyrrhonorum planè explorata nobis non est, ut qui nulla emittant scripta, vel satis habeant suam luem clanculùm spargere. Hoc primum. Dein verò hoc mirum in istis homuncionibus est, quòd cum vetus Scepticorum schola nihil de Deo ac Religione præstitutum in dubium vocaverit, isti scilicet cum suo Christianismo nequiores cælum suæ disquisitioni seriò tandem submittant, & de eo etiam, si Dñs placet, morosè dubitent.

Sed & hoc adjicimus, quòd ubi ab omnibus, ubique, ac semper de Religione fuit generalis adhibitus consensus, dementiæ proximum est ut ab illo discedas assensu. Retinenda sunt illa solennia de Religione decreta. Quæ verò nondùm possumus adsequi, ratio à nobis flagitat, ut, nullâ illatâ hominibus perturbatione, in hæsitatione nostrâ superfedeamus, donec dies saniora ac clario-
ra nos doceat. Cum in mente nostrâ ægri nascamur, nihil, nisi experientia ac subacta
medi-

meditatio, remedio nobis esse potest, quæ tenebras nostras dispellant, aut nos humillimè fateri cogant nos in nostrâ scientiâ non esse infinitos, Eliamque nobis esse expectandum, ad nodum dissolvendum, vel lucem nobis foenerandam.

His præsuppositis, dicimus vel hos recentes Scepticos de omnibus planè, de Deo, de Religione dubitare, vel, admissis Deo atque S. Scripturâ, de Religionis certitudine tantùm. Si verò de Deo ipso atque S. Scripturâ dubitent, quæram ego, utrùm illud efficiant ad solidum deinceps fundamentum jaciendum, u qui cautè, in disciplinis stabilendis, procedant, magna nobis affulget spes illos de Dei existentia convincendi; ii-que sunt remittendi ad caput de Dei existentia. Quibus hæc insuper adjicimus, post probatam Dei existentiam, me eum esse, qui potiùs Deum existere credam, quàm me ipsum; quoniam, etsi hoc axioma sit certissimum *id, quod est, quando est, necessariò esse*, divina existentia meæ existentiaæ ponderatur atque prævalet; eò quòd mea existentia contingens est, ac etiam potest auferri ac evanescere sequenti momento, quod de Deo nullò quidem pacto dici potest, ut qui nullum cum tempore commercium habeat. Si verò, ut jam diximus, Deus existat,

stat, concludas necesse habes illum esse veracissimum, alioqui Deus non esset, ac defectui esset obnoxius. Si sit veracissimus, vera nobis in S. Scripturâ protulit nec potuit mentiri; Undè Religionis rivulum necessario videas pròfluere.

Si verò isti homines velint, pro suâ libidine, magis ac magis dubitare, eorum hæsitationem ac dubitationem revincere non poteris, etiamsi millia demonstrationum illis in medium adducas. Sunt incurabiles in mente morbi, sicut & in corporibus nostris, quibus ne Æsculapius quidem posset mederi.

Sed quantum conjecturâ adsequi possumus, ista Scepticorum gens profitetur admittere Deum atque S. Scripturam; sed eo usquè progrediuntur, ut Religionem qualemcunque in dubium vocent, ut quæ non possit, propter tenebras Religioni ac menti offusas, eligi. Verùm dicam ego, quòd cùm Religio & Sacra Scriptura eadem planè sint, nisi quòd Religio nihil aliud sit quàm Sacra Scriptura in praxin adhibita, idem prorsus facis, de Religione dubitando, ac si admitteres Sacram Scripturam, eamquè simul non admitteres: fateri cogeris religionem esse simul certissimam, atque incertissimam. Ac sicut Sacra Scriptura

est

est fundamentum Religionis, Religio verò quædam superstructura illi imposita, fundamentum tibi quidem admittitur atque approbatur; sed nulla, tibi scilicet perditissimo cæco videtur domus superædificata. Sacram verò Scripturam fateri, sed non item Religionem, est *verbi gratia* Angliæ leges in libris quidem confiteri, sed eas non advertere à subditis observatas. Si verò rursus obstinatè dicas te quidem non penitus negare Religionem, sed te non posse illam detegere in S. Scriptura, ideòque de illâ suspensum hæere atque *ἐπέχων*. Hæc utique Respondemus illum ità differentem se deridendum præbere, quoniam ne poterat quidem prius adferere S. Scripturam esse veracem, ut quam non noverit: verùm si illam novit, illam quoque dignoscet in hominum praxi. Aut verò hæc dubia menderit illa Apuleii Psyche, quæ in palatia undique coruscantia inducitur, eaque subito amittit: aut quidem habet iste oculos, nec tamen videat, quæ maxima est pœna deploratis peccatoribus à Deo inflicta.

Sed *secundò* pressius agamus; vel accipimus nostras tum internas tum externas facultates ad certò discernendam veritatem, vel non. Si dicamus cum Lucretio ac Epicureorum familiâ facultates nobis inditas fuisse

casu ac fortuito; adeò ut, si oculi videant, vel aures audiant, id fiat non *destinato*, sed *usu*.

Tùm has treis difficultates velim perpendamus; primò si usus tantùm rem effecit, aut casus, undè est quòd omnes homines, nullo excepto aut refragante, eisdem facultatibus semper usi fuerint aut utantur sine ullà minimâ immutatione. Secundò hinc perficietur ut, cùm usus ab hominis arbitrio pendeat, hæc potuerint transformari, ut scilicet aures videat, ac oculus audiat. Tertiò quæ ab usu proficiscuntur, poterunt cessare atque desuescere. Nempè hoc fortasse videbimus in posterum, si Nestoris ætatem attingamus, vel, si nobis non contingat esse adeò beatis, posterius in eam cucurbitarum conditionem poterunt incidere, ut, veteri usu abolito, aures, oculos, pedesque habeant, nec tamen fas illis fuerit audire, videre ac tibias movere. Sed mittamus istas nugas, ac primùm asseramus has nostras facultates nobis concessas esse, ut prudenti ac destinato consilio certò discernerent. Tùm verò hæc duo inevitabilia incommoda consequentur, si certò discernere aut dijudicare cessemus; vel Deum à suo scopo aberrasse destinato, atque attingere non potuisse, quod adversus illius infinitam potentiam, ac sapien-

pietiam manifestè peccat; vel illum nobis insidias tendere ac decipere de industriâ velle; quod injurium est illius veracitati, ac bonitati summæ.

Si verò *tertiò* isti homines in divinis dubitent, multò magis in humanis aut naturalibus ambigent, quæ inferiorem habent certitudinem. Et, cum Cicero diceret Philosophiam suo tempore in Rempublicam, in forum, in exercitum introivisse, isti aliquantò exitiosiores suam dubitationem in religionem etiam inducent ad omnia commiscenda, ac cæteros suâ lue adulterandos.

Sed *præterea* in negotiis, aut moralibus istud dubium magno erit vitæ civili detrimento. Nam ea est sapiens norma recepta, quòd in rebus peragendis probabilior nobis sit admittenda, ne occasione nostrum commodum promovendi, in semper perquirendâ rerum evidentiâ, frustremur. Quod certè eveniet, si quidem istis scepticis principiis inconcussi insistamus; nam istud nobis observabitur. *Fortean tale quid non est*, & sic oportunitas aliquid præstandi nobis elabatur.

Sed & *quartò* nostris sensibus ipsis incredibili erit nocumento illa ἐπίχειρα; nam adversus illos semper contendemus atque altercabimur, ut, si quid adserunt, nos conti-

nuò pertinaciter renuamus, itaque, si unus ex istis scepticis vapulet, dicere necesse habeat, *forte mihi plaga non est inflicta*; aut si aliquid certi incipit admittere, nulla est ratio, cur & reliquam veritatem recuset.

Certè quidem, si saltem suæ opinioni adhæreat scepticus,) ærumnosior erit illis Hypochondriacis, qui Londini in casulis suis degunt; qualis erat, referente Medico Anglo, qui nupperimè credebatur Angliæ Regnum sibi devolutum iri. Siquidem isti deliriorum, quæ non possident, voluptate afficiuntur; hi verò sceptici sua habent naturalia principia, quibus, pro suâ incertitudine, anguntur ac torquentur. Hypochondriaci suæ phantasiæ adjiciunt quæ non habent; sceptici verò subtrahunt quæ habent; illi vitiosi *in excessu*, hi *in defectu*.

Immò belluæ ipsæ placabiliores sibi erunt, quàm sceptici sibi sunt. Nam, cùm equifænum apprehendunt, ad illud certissimo ac infallibili impetu currunt, nec unquam de suo supremo victus bono decertant, suâ naturali ac inviolabili philosophiâ placidè utentes. Isti verò infrà belluas detrusi, si quidem suis stent principiis, se perpetuò divexant, aut contradicendi libidine, aut reali ambiguitate sibi in judicium adquisitâ.

Nunc verò, ut mentem nostram aperiamus,

mus, rem in pauca contrahamus. Dicimus quidem primò in omnibus scientiis divivis aut humanis tria esse observanda. Sunt quædam; quæ pervestigari nequeunt menti nostræ suis arctis limitibus conclusæ. Qualis erat, inter cætera, illa Aristotelis ἐν πλείεσσιν ad crucem ficta, quæ adeò, suâ obscuritate, Hermolaum Barbarum perturbavit, ut caput suum ad sui Musæi murum, præ desperatione, illideret, ac tandem, ob gloriolæ fumum, dæmonem ipsum consuleret, ut sibi scilicèt lucem de tenebris mutuaretur, qui pro more veterum oraculorum obscurè respondens, ipsi quasi offam hanc *perfecti habitationem* ingessit. Sunt & pariter in Religione ac S. Scripturâ ἄλλα quædam, quorum numero, ex Hebræorum præscripto, aliquammulta Ezechielis capita adscribere potes. Sunt *secundò* & alia, quæ difficultatem quidem præ se ferunt, (scilicèt Deus notitiam labore vendit, ut aiebant veteres, ac in arduo loco bona nostra posuit,) verùm tamen illa possunt uno aut altero * sæculo expediri atque evolvi; ut illud Sabbathum δαπερωγώντων (a) jam tandem hâc ætate

Aa 3

tuam

* Luc: 6: 1. (a) Prima illius explicatio tribuitur à Casaubono Josepho Scaligero; quæ & magis aucta fuit à Grotio, & à meo amico μακαρίτη de Brays, sub finem suæ in Romanos paraphraseos.

suam nativam obtinuit lucem. Illa similia-
que sunt *δυσωνία*; sed non *ἀνωνία*. Sed
tandem alia sunt; quæ vel sunt facilia suâ
sponte ac perspicua; vel ita fuerunt explana-
ta, ut, sine *Ædipo*, possis his tralatitiis seu
sententiis seu fidei adhærere. In primis no-
bis est opus *patientia*; in secundis *diligentia*;
in tertiis *acquiescentia*, ut in scholis loquun-
tur. Atque hinc *ἀποπνικτός*, cum suâ du-
bitatione, jubemus valere.

Sunt tamen nonnulla, quæ videntur isti
scepticismo favere aut illum aliquo colore
incrustare; quod quædam sint in hominum
Religione fætida; quæ nihilominus am-
plectuntur nasutissimi homines. Unde illa
dubitatio suam originem ducit, atque adeo
virulenter increpari non debet; ut *verbi gra-
tia* cultus imaginum, qui nobis evidenter,
uti quidem videtur, in S. Scripturâ prohi-
betur, assumitur atque à plurimis defendi-
tur. Quibus dubiis ut satisfaciamus, hæc
nobis sunt pensitanda; primò præjudicia seu
natalium, seu institutionis, seu tandem mul-
titudinis nobis sæpenuerò maximè obsta-
re, quominus veritatem, etsi perspicuam ex
sefe, adsequi possimus. Ii ipsi, qui scri-
bimus, vim præjudiciorum in philoso-
phiâ ac theologiâ persensisse ultrò fate-
mur. *Secundò* Pontificii, de quibus loqui-
mur,

mur, imagines vetitas in S. Scriptura non advertunt, quia illam despiciatui habent atque nauseant, ut quæ sit *cerens nasus*, apta ad quasunque interpretationes admittendas. Unde postmodum, cùm adversùs imagines ac idololatriam exclamamus, Pontificii, pro suo more, suis præjudiciis ac S. Scripturæ contemptu delusi seipsos fascinant, dicentes & aliam esse Ethnicam idololatriam, quæ prohibenda est, aliam Christianam; nam sic impudenter Apostoli textum interpretantur. Erroris spiritui, hæc in re, alia succurrit ratio, ad imagines fulciendas, scilicet illas imagines esse ferendas, quæ auro gemmisque coruscant, uti quidem definit in suis Epistolis à clarissimo Montacutio editis Photius. Rectè Persius, *dicite Pontifices, in Templo quid facit aurum?* Verùm tertio & hoc venit observandum, idque accuratè, ipsam *infallibilitatem*, quam Romani suo affingunt Pontifici, in totam eorum societatem disseminatam esse: adeò ut quisque illius quasi influxus particeps esse velit, in illo videlicet Prophetarum Collegio, ubi Saulus ipse Propheta evadit. Quare suâ infallibilitate adeò sunt infatuati, ut errorum montes, qui immane quantum excreverunt, ab illis non advertantur. Ratio hæc est, quòd in Ægypto tenebris undique circumfusâ non

mirum est omnia cæcutientibus esse tenebri-
cosa.

Verùm & hoc videtur difficultatem ur-
gere, quòd Lælius Socinus & illius affectu
totam Religionem perturbent; immò & J.
Christi Divinitatem, quæ aliis patet, ab il-
lis præfractè negari. Sed heïc nobis sedulò
est perpendendum duo vigere in Sacrà Scrip-
turâ aut Religione, *revelationem* atque *ra-
tionem*; alia ab aliâ, sine discrimine, dividi
non potest. Sociniani solam rationem in
Scripturæ aditum inferunt; undè exulat re-
velatio suis mysteriis instructa. Hoc præsup-
posito, cùm subobscurum aut dubium de
Servatoris Divinitate locum, qui & fortè à
Patribus nostris incautè adhibitus erat, trac-
tant, Jesu Christi exin divinitatem in du-
bium vocant, quam & postea conantur de cæ-
reris evidentioribus extrudere, hâc præterea
prurigine in Religione innovandi inducti.
Falsa atque sibi soli relicta ratio, intrusa ex-
plicatio ex dubiis quibusdam enata, atque
innovandi libido Socinum malè perdidè-
runt.

Si verò nunc, antequàm manum de tabu-
lâ, quæras quid discriminis intercedat inter
Deïstas, de quibus egimus, & istos recen-
tes Scepticos. Respondemus duplicem in-
terpositam esse differentiam inter illos. *Dei-*

sta

ste videntur quandam generalem admittere Religionem : *Sceptici* verò , pro suâ dubitatione , *nullam* ; *Deistæ* peccant *facilitate*, *Sceptici difficili ac moroso animo*. Utrique tamen videntur eandem incolere familiam. Sed *præterea* duo sunt genera *Scepticorum* inter *Protestantes* , ac *Pontificios*. *Pontificii* *Scepticorum* scholam in suo gremio nuperri-
mè viderunt , qui ad sensui manus non facile dant , quoniam , si in Papam propendent , misellus ille homo est , vix in latio ipso latinum callens , ac parùm ideò aptus ad controversias emergentes dirimendas. Ecclesia verò est *individuum* vagum , quod & commodè ad suam informationem convenire non possunt : Scripturâ sacra sine auctoritate , quâ utique caret vel in Papâ ignaro ac deliro , vel in Ecclesiâ nondùm definitâ , parùm illis abest ab *Æsopi* fabulis ; undè nascitur illis dubium. Peccant illi *defectu*. *Protestantes* verò libros habent apertos , ac suo otio abutuntur , libertatem suam in libidinem mutant , hi peccant *excessu* ; utrique verò eorum *crassâ ignorantia* , eâque ad impietatem comparatâ.

CAPUT OCTAVUM.

Sinceritas nobis est colenda. Jesuita cum sua retentione mentali exploduntur. Quid sit mendacium. Justitia & veritas in S. Scriptura junguntur. D. Chrysostomus refellitur. Jesuitarum doctrina est origo perjuriorum, ac hypocrisis, à Patribus, ac Paganis ipsis prohibitorum. Quod nihil sit, ad gloriam Dei tuendum, præstandum nostra sinceritati contrarium. Duo horrenda exempla sinceritati adversa.

UBi de Deo ejusque Religione removemus fluctuationem ac incertitudinem, proximum est ut cum Deo, in cultu nostro, rotundè agamus, quòd jam probatum est, ac *sincerè* cum cæteris hominibus, quibuscum nobis res est. Nec nobis necessum esset illius virtutis scilicet sinceritatis necessitatem probare, nisi nobis esset concertandum, non cum hominibus, sed monstris, qui Religionem deturpant, ac societatem in bellica stratagemata, eaquæ fædissima vertunt: ita ut sustineant veritatem esse tempestivè tegendam, cum vita, Religio vel honor in pericula versatur, quod & profitebatur famosus ille Basilides; vel etiam dicant *retentione*

illa

illâ *mentali* quàm inaudito facinore, sicut & barbaro vocabulo usurpant, posse se alio, quàm intelligitur, modo usitatum ac familiarem sermonem adhibere; proindè aliquid ore tenùs proferre, cùm simul eodem tempore aliud intrâ pectus sentiatur. Mirumque nobis est, quòd Innocentius XI. Pontifex, qui undecim ab hinc annis multa propudiosa expunxit atque deleuit, nihil de hac portentosa doctrinâ edixerit. Nisi quòd, pro suâ astutiâ ac cautelâ ritè existimaverit illud pestiferum dogma sibi fore proficuum, ad suam Religionem ac imperium promovenda per fas ac nefas secundùm Machiavelli præcepta. Nos verò credimus illam doctrinam fulmine potiùs esse arguendam ac feriendam, quàm ratione; ac Principes, qui illis hominum quisquilliis favent, sibi cavere debent, pro eorum pestifero fermento, ab interitu, tale dogma cum paribus suggestionibus ac sursurris expellendo de suâ curiâ, ac illis cum Davide in memoriam revocare, *ne exaltent suum cornu*, quod scilicet ad æternum eorum dedecus depressum fuit. Sed cùm ista doctrina vireis, his novissimis diebus, resumat, aliquot rationibus nobis est eradicanda, sepositis tot aliis, quæ, ad rem revincendam, multoties productæ fuerunt.

Ac primùm character Divinitatis is est,
ut

380 DE RELIGIONE

ut *veracissimus* sit, ac naturâ suâ à mendacio abhorreat. Unde notum est quòd Veteres dixerint, quòd si Numen corpore atque animâ constant, lux corporis, veritas verò animæ vicem præstarent. Quare mendacium generis humani adversario in solidum vendicatur, adeò ut, cum verum exprimit, simulet atque de alio id mutuò accipiat, dictum & fuit de Alexandro VI. Pontifice, quòd nunquam diceret quid sibi præstandum esset, nec unquam præstaret quod dixisset: itaque, qui mendacio indulgent, hæc noverint ex quâ progenie sint oriundi. Nec nobis dicas mendacium illud non esse, quod partem veritatis, non totam illam enunciat. Nam, secundum omnium hominum ac temporum sensum, mendacium est quod contra mentem it, ut & Etymologia vocis mentiri designat. Alioqui, si aliud per istam novam Theologiamingas, necesse habeas novum verbum novumque genus hominum procudere, ac priora naturæ fundamenta radicitus convellere. Achilles optimè apud Homerum:

Εἰ χθρὸς γὰρ μοι κῆν ὁμῶς αἰδᾶο πύ-
λῃσιν
Ὅς χ' ἐπερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο
δ' εὐόζει.

Se-

Secundò nobis est observandum, cùm nunc Christianos alloquamur, veritatem esse seu Deo seu hominibus adeò necessariam, ut in S. Scripturâ eam videas vulgò conjunctam unâ cum justitiâ : quasi justitia nisi cum veritate, aut veritas nisi cum justitiâ commorari possit, ac mendacium, auctore Spiritu Sancto, sit injustitia. Unde est quòd in legendâ S. Scripturâ, nobis fiat comperitum injustitiam unâ cum mendacio commisceri atque confundi*. Itaque, cùm justitia necessaria nobis sit, ut quietè ac beatè vivamus in terris, ac postmodùm in cœlis. Certè quidem hæc provincia nobis imposita est, ut non-solùm illum insinceritatis ac mendacii habitum deponamus, sed & actum qualemcunque, qui probum ac honestum virum tantoperè dedecet. Quapropter eo nomine probare non possumus illam D. Chrysostomi expositionem, qui cùm nequireret hunc Evangelii nodum dissolvere, ubi J. Christus dicit *se nescire* diem futuri judicii, interpretatur illum versiculum hoc pacto, *ut scilicet vobis revelem.* Nam illud innocentiae ac ingenuæ simplicitati nostri Servatoris maximè repugnat; cùm & eodem tempore verissimè asserat hoc esse Angelis ignotum. Quamquàm & ille Pater, pro suo candore,

il-

* v. Rom. I. 18.

illum exposuerit textum, nec ullos veritati laqueos tetenderit, uti isti novissimi Patres faciunt, Nam dictum fuit de D. Chrysostomo illum nunquam ab illius baptismi tempore mentitum fuisse.

Quare facillimum erit istis hominibus, ubi primum sinceritati nuntium remiserunt ac dissimulationi & mendaciis fræna laxârunt, ut in juramenta, ac perjuria delabantur; quod & horrendum in modum faciunt. Quam ob rem Massalani apud Veteres malè audiebant ac turpissimi censebantur hæretici in perjuriis usurpandis. Ideòque illæ Regionēs, quæ omnium sunt insidiosissimæ, juramentis ac perjuriis scatent. Verùm isti Sicarii cùm sint ad omnia præstanda aptissimi; ità & jusjurandum unà cùm perjuriis res ludicra illis est; adeò ut eorum Deus cùm ferocissimo Mezentio sit eorum dextra:

Dextra mihi Deus est, & telum quod
missile libro.

Eaque sinceritas *quaridò* adeò fuit, apud bonos, commendata, ut gravissimi viri Sacra Scriptura arctè insistentes, jure existerint ab illâ ne devianum quidem esse in mortis periculo, idque secundùm Ecclesiast. præceptum cap. 4. 21. Ut ne nos pudeat

veri-

veritatem efferre in vitæ ipsius discrimine. Eamque ob causam à veteribus Patribus definitum fuit Abrahamum veritatem de suâ uxore Sarâ dissimulantem atque truncantem, etsi excusatiuncula, ut ipsemet Patriarcha interpretatur, subesse posset, aliquid humanitûs fuisse passum atque suam gloriam hoc fūco obscurâsse. Antiquitas hâc in re tantopere cauta fuit, ut vel in historiâ puriorum sæculorum, vel in plurimis Patrum canonicis hæresi eâque nefariâ fuerint notati Helcesaitæ cæteri que, qui crederent, ad tempus, sibi dissimulandum esse, ut ingruentem persecutionem vitarent. Ut, si sinceritatem de hominum corde amoveas Christianismum funditûs perire tibi sit necessariò fatendum, quoniam ipse hâc suâ gloriâ se sustentat, atque distinguitur ab aliis Religionibus, quibus mendacium fundamenti aut structuræ loco est. Immò ipsi Pagani scelestissimum in Religiosis mendacium existimarunt, eâque de causâ vivicomburio, ut loquitur Tertullianus, damnarunt Romanæ suas Vestales, quæ falsum suo juramento affirmâssent.

Nec nobis istud horrendum dogma obtrudas, quod faciunt isti novitii Patres, sinceritatem nempe omitti aut seponi posse, cûm de Religione *Catholicâ*, uti quidem il-

lam

lam vocare amant, promovendâ agitur, *at maximam Dei gloriam*, secundum formulam Ignatii Loyola: ideoque videas, apud illos, homines adeò Hildebrandinâ doctrinâ fascinosos, (*steteruntque comæ* mihi hâ de re,) ut, cùm cæteri animam exhalaturi veritatem sine fūco profiteantur, isti è-contrâ mendaciorum patris hyperaspistæ corde illam premant ad suum æternum damnum, freti scilicet suâ ludicrâ ab perjuriis absolute; cujus formulam nonnisi cùm horrore legimus; Et ut nesint detrimento machinationum seriei apud illam intricatam rempublicam excogitatarum in generis humani perniciem. Verùm nunquam, post lectam Sacram Scripturam, in animum inducere poterimus quòd eorum tribunali divino adstantes nobis sit licitum veritatem mendacio offundere, cùm nobis hæc semper constet regula nunquam esse committendum malum, ut nobiseveniant bona; potissimùm cùm homines sint in confinio cælorum atque inferorum. Eaque mendacia tunc temporis sunt evidentissimi reproborum ad callum usquè induratorum characteres. Per viam inferorum nunquam devenitur ad cælos. Illaque sceleratissima praxis est Diaboli officina, ac dementatarum animarum proculcatio atque jactura. Undè cùm quis ex istis strenuis

com-

commilitonibus Londini ad supplicium raperetur, atque à suæ Religionis homine forti esse animo juberetur, ut qui ad martyrii gloriam contenderet, optimè ab illo fuerit responsum martyrii nomine, quod crimine procuraretur, non esse abutendum. Ille autem divinæ gloriæ scopus, quem jactant, non ita perpurgatus est, ut non existimatum nuperimè fuerit eorum gloriam divinæ maximè esse immixtam, eosque ad universalem Monarchiam unà cum suo Monarchâ adspirare.

Hec locus esset enarrandi exitiales hujusce sinceritatis infractionis eventus, nisi omnibus essent notissimi; quibus ideo supersedebimus. Hæc duo tantum exempla proferam, à quibus breviter recitandis temperare non possum pro meo in sacratissimam Religionem ac patriam amore.

Scilicet ad pedes Alpium Dux Sabaudia pacem juraverat quadraginta * & quod excurret abhinc annis, atque æternam spondebat illis *Pedemontanis*, uti quidem vocantur, ac Protestantibus incolis. Sed sub initium anni 1686. altarium Sanctitate violatâ jureque tum divino tum huma-

B b
no
* Vide Joannem Legier, qui Gallicè scripsit, sicut & nuperam Historiam Apologeticam liberratum Gallicæ Ecclesiarum Reformatarum Gallicè ac politè enarratam.

no susque deque habitò, odux ille Sabaudia
 vicini sui exercitu armatus suam pessundat
 patriam, subditos nudat, ac de suis laribus
 palantes atque egenos propulsat. Nec mirum nobis hoc videbitur, si in me-
 moriam revocemus stupenda illa flagitia, quæ
 prius ante illam pacem indulcam, de quâ dic-
 tum, perpetrata fuerant adversus istos Alpi-
 nos incolas, qui pacatè semper vixerant,
 quique simplicitati Evangelicæ studebant.
 Eorumque vitâ ita erat inculpara, ut nobi-
 lissimi huiusce tractus viri, licet, contrariâ
 Religione exasperati, suos liberos ad educa-
 tionem eorum fidei concederent. Nihilominus
 pro dolor illos omnibus suppliciorum ge-
 neribus extruciant, ita ut confisces ipsi ad
 eorum enumerationem exhorrescerent; mem-
 bra dilacerantur, femine pulvere pyrio ad
 ora, ad aures apposito confodiuntur atque
 concrepant, infantes de mammis penduli è
 rupe quasi Torpeta cum matribus detrudun-
 tur, per aliquot etiam tempora faxis, in
 mediâ precipitiâ viâ, adherentes vagie-
 bant, ac cautes ipsas suis ejulatibus move-
 bant. Cæteros incredibili lanienâ infestant
 atque ubique terrarum prosequuntur, ed
 Barbariei progressi, sicut cadaverum cranio
 uterentur ad potum, ac misellorum illorum
 jecore ad edulium.

Rex

Rex & Galliarum tali accedat principi, quem accenderat ad suorum subditorum extrusionem, ut quam ærumnam in suo regno præbuisset, in vicini sui dominationem induceret; quasi vellet Protestantes de mundo exterminare. Ille, ille est, qui nostros Penates religionemque confirmaverat pro suis viribus, suis nempe frequentibus statutis, declarationibus, edictis, literis honorificis ad Serenissimum Brandenburgicum ducem datis; in quibus hæc inter cætera, ad nostrum solatium, uti quidem videbatur, æternum, referebat se inconvulsos nos velle esse atque tutari, tum propter sua regia scilicet promissa, tum propter nostram fidelitatem difficilissimis temporibus probatam, atque suum iusjurandum sub Numinis oculo. Verum hoc nobis est æquè æstimandum, ac Ascanii illud;

Per caput hoc iuro, per quod pater ipse solebat.

Pater & filius scilicet concordabant, ut ex Riccioli Cardinalis Testamento nuper edito patet, ad nos extirpandos. Nec nobis hæc licet sine lacrymis infandum renovare dolorem; ut qui sciamus Rachelem suos liberos à pedibus Alpium ad Oceanum us-

que deflere, *eo quod non sint.* Adesto, Deus, adesto; *terra loca sunt violentiæ plena.*

CAPUT NONUM.

Ubi Christianorum divisiones describuntur. Diffidium narratur quod inter Græcos ac Latinos de processione Spiritus Sancti intercedit. Via ad concordiam ostenditur. Tyrannis Ecclesiæ Romana.

NON modò dicimus homines debere sinceritatem inter sese colere; sed & omnes contentiones amoliri, quæ civilem unâ cum religiosâ Societatem dissipant atque convellunt. Ubi primùm litem moveris, prout homines à naturâ sunt comparati, alia & succedet, donec igniculus iste in flammam eruperit ac conflagratione summâ omnia devastarit. Adest in nobis bilis canaliculus, quæ uti sulphur, (sic nobis referunt Hippocratis filii) succenditur atque excandescit. Sed demùm quoddam phlegma in visceribus remanet, quod simultatem incredibilem fovet, quod & patet in illis Americæ populis, qui sibi ipsis commissi, quasi laxato fræno, nihil antiquius inter sese habent quàm suum æternum in inimicos odium, quod

quod & quasi testamento, miris cum indicis crudelitatis in posteros proserpit.

Sed heic mirum sanè est illud dissidium, quod apud varias Christianorum Societates grassatur, tum in oppositis opinionibus, tum in suis, quæ indè sequuntur, odiis: etsi religio nihil nisi amorem spiret, ac J. Christus ipse pacem nobis legaverit. In Græcis, ac cæteris Orientalibus Sectis videas maximam obtinere dissonantiam tum in ritibus, qui & sæpissimè deridiculi sunt, tum in fide. Illi autem errores, dissensionum, apud illos fomites, non sunt recenter cusi; sed iidem sunt, qui illis à parentibus, jam indè à remotis temporibus, fuerant propinati. Cum è-contrà illi, qui apud Occidentales vigent, sint novelli quidam fungi. Hæc verò discriminis causa est, quòd illi Orientales populi sint ad prodigium usquè ignari, nec de suo possint ullam opinionem procudere; quòdque insuper eorum dorsa tyrannorum fustibus quotidie incurventur, ut nihil temporis habeant in suis inventis sibi blandiendi. Adde quòd in quibusdam locis, ut in Moscoviâ, Russiâque, piaculum sit de Religione disputationem movendi. Ut non mirum sit, quòd illic locorum, pro suâ intolerabili ignorantia, de mortuis idem existiment, quod de mercimoniâ inter vivos, mittendo

scilicet ad D. Petrum per cujuslibet defuncti manus litteras in cœlis ab illo Apostolo exsolvendas ad animarum commodum.

Sed discrimen illud, quod inter Græcos & Latinos intercedit de *Spiritus Sancti processione*, nos incredibili afficit stupore. Hæc quæ sunt paullo latius explicanda, quam ut fert ingenium nostrum, (da veniam, Lector) ad patefacienda divortia, quæ in partibus scindunt J. Christi oves. Scilicet, Latini dicunt fulti Concilio Constantinopolitano, Spiritum Sanctum procedere à *Patre Filioque*, eisquæ ut uno ac immediato principio. Nam, præter suas *relativas proprietates* (liceat nobis cum hirsutis doctoribus loqui) scilicet *generare & generari*, quæ sunt incommunicabiles, competit, secundum illam mysticam Theologiam, Patri ac Filio æternâ processio *activa*, quæ in Spiritum Sanctum influit; cui tandem conceditur processio *passiva*; adeo ut Pater & Filius uno actu *immanente aut ad intra*, quod vocant, *active*, procedant Spiritum Sanctum. Græci verò, qui suis principiis pertinaciter stant, adserunt Spiritum Sanctum procedere à Patre per Filium æternum. Ideoque duo dicere necesse habent, tum duo illius *aperte* processionis esse distincta principia, tum verò Patrem *mediate*, *immediate* autem Filium

in

in Spiritum sanctum influere, tunc verò, hac de re, totus contremiscit orbis, ac parantur Concilia ad sopiendas, aut farciendas inter utrumque populum divisiones.

Latini utique videntur veritatem asserere; nam cum Divinitas Patris ac Filii sit una, eademque, eaque sola sit communicabilis, (quoniam Hypostases remanent communicationis expertes,) illinc sequitur nil nisi unum esse posse principium Patris ac Filii in *processione activa Spiritus Sancti*. Hæc sunt clara, eaque amplectimur. *Sed* Dein Græci congruenter veritati loqui videntur, cum affirmant Spiritum Sanctum procedere à duobus distinctis principiis, à *Patre per Filium*; quandoquidem, si Evangelium attentè legamus, nihil ex illo exsculpere poterimus, nisi quòd Spiritus Sanctus procedit à Patre vel à Filio, eò quòd ambo Spiritum Sanctum mittant. Eaque missio, (quod notandum) est tantum *extrinseca seu opus ad extra*; quod imperfectè nobis hoc innarrabile delineat mysterium. Prætereaque nobis elucescit, Secundum œconomiam in Evangelio descriptam, Patrem omnia *per Filium seu mediatè* agere, sicut & omnia à Deo præstita dicunt Hebræi per Angelos, sub veteri fædere. Undè jure concludes quòd, istâ præhabitâ descriptione aut pro-

portione, Spiritus Sanctus procedat à Patre per Filium, à Patre *mediate*, à Filio *immediate* in illis immanentibus aut æternis Hypostaseon actibus. Hoc quoque adprimè est verisimile.

Quid ergò dices? anne utraque Latinorum & Græcorum opinio admittetur? nos utique credimus, atque sic calculos inimus nos, si degeremus Constantinopoli, non gravatè concessuros esse Spiritum sanctum procedere à Patre per Filium; Romæ verò si adessemus, illæscâ conscientia, posse cum Latinis tueri *Spiritum sanctum immediate procedere ab uno eodemque principio*. Quid ita? quoniam ista mysteria non sunt conspurcanda nostrâ nimia curiositate, ut ne obruamur Dei Majestate. Quid? si diceres (ut via pateat amicitia) Latinos atque Græcos sese mutuo non intellexisse, atque adhucdum cæspitare in satis planâ materia. Adeò ut Latini tantum loquuti fuerint de *essentiâ*, quæ unicum certissimè est principium; Græcos verò in aliam euntés viam asseruisse duo esse *subalterna*, sed *equalia* tamen principia; eò quòd *subsistentias* seu *personalitates*, uti quidem dicunt, spectarent; quæ sanè duæ ac distinctæ sunt in Patre & Filio. Hæc verò verba *mediate* vel *immediate* sunt puræ putæ voces, quæ sententiam

tiam aliam ab aliâ non divellunt. Sicuti orthodoxè, ut quod maximè, dicere posses Jesum Christum *hominem* conceptum esse à Dei Spiritu, vel *mediate* vel *immediate* secundum varios respectus; *mediate* quidem si Virgo Maria spectetur in ultimâ elaboratione seu *terminatâ*; *immediate* quoque si Spiritus Sanctus attendatur, ut concurrens ad productionem principium. Aded ut Josephus Patriarcha ille Constantinopolitanus, qui Florentino Concilio interfuit*, quique mortuus repertus est in interiori domus cubiculo, ut legimus ad finem ejusdem Concilii, rectè sentiret utramque sententiam Latinorum ac Græcorum conciliari posse. Vellem tamen ut illa vox sæpè repêta αἰτία seu *caussa*, quæ respectu Spiritus Sancti Filio tribuitur, benignè apud Græcos veniat interpretanda, quatenus *caussa*, ut apud Physiologos *latè sumitur* pro principio. In istâ igitur controversiâ vides utrinque affuisse λογομαχίαν, κακοζήλίαν, in suo conceptu propugnando, ac tandem ἀκαταληψίαν. Latini verò nobis videntur vituperandi, ut qui, in illis mysteriis sublimibus, inhumanè percusserint anathemate Græcos. Quamquam Petrus Lombardus, Thomas à Jesu, Toletus Cardinalis, & alii

Bb 5

phu-

* An. 1439.

plurimi declarent hanc disputationem de *pro-
 cessione Spiritus Sancti* esse verbalem, non
 realem; hancque Græcam expressionem *Spi-
 ritus Filii & per Filium* significare idem cum
 ista *Filioque*. Græci verò ad eorum instar
 fulmina in illos retorserunt. Bone Deus!
 quodnam est istud clamandi cacoëthes? me-
 dia globi pars aliam ad inferos suo vitiliginan-
 di pruritu detrudit. *monoi dū loq̃ b̃i anōiū*
 Illud iracundiæ opus est Romæ fatale;
 quæ, licet pius ille vir Brenæus Lugdunen-
 sis reclamaret, per Victorem Episcopum
 schisma inivit adversus Orientales, quod
 Paschatis celebrandi dies non inter utrosque
 constaret, ut natiùs fuisset, secundum Jo-
 bi diras, illum diem de cæterorum albo ex-
 punctione. Ea est lex Pontificum Romano-
 rum, ut omnia sibi senatoriè arrogant: quæ
 est causa, cur & inter sese conquerantur de
 amissa sibi Æthiopia, quandoquidem Pon-
 tificum Legati, ex tetrico illius Curiaë mo-
 re, omnia vellent ad minutias usque in illas
 novitias gentes introducere; quæ, ut pu-
 trefacti utres, istius doctrinæ parùm erant
 retinentes atque in nervos eruperunt. Sin ve-
 rò in aliquibus locis, ut in Albaniâ laxiùs
 agant, hoc quidem illorum infirmitati est at-
 tribuendum. Nam ubi pedes alicubi admo-
 verunt ac caput exerere cæperunt, tùm suæ
 ty-

tyrannidis memores colla suorum credulorum subditorum ad perniciem premunt.

Quod sanè videre est in nostris Galliis, ubi sub initium isti mendacii doctores blandè dictabant Nostratibus scotomare quodam percussis, se posse, quicquid vellent, credere, modò Romanæ Ecclesiæ sese addicerent. Tùm verò, cùm manus dederant illorum technis, illis ulterius minabantur quascunque formidandas poenas. Equorum caudis alligatos, ut oves mali ominis ad altaria pertraherent. Postea & Papista aperto capite esse jubebatur. Ac tandem, quod fidem exsuperaret, nisi totus terrarum orbis testaretur, ad duo iniquissimè compingebant, tum ut compellerentur sateri se sine ullà vi Pontificios esse; tum denique ad iuramenta adigebantur, se nunquam pristinam Religionem repetituros esse, id est, se constanter duplici nomine fore *Gebenna filios*, mendacio, ac Religione ad desperationem prava.

CAPUT DECIMUM.

Qua fuerit inter Protestantes dissensio de gratiâ universali. Quis sit Helvetiorum rigor de punctis. Qua severitas rigidorum Lutheranorum, immò adversus mitigatos eorum fratres. Via aut regula ad pacem conciliandam inter Lutheranos, & alias Protestantes.

SEd ulteriùs progrediamur, & in Occidente nostro gradum sistamus. Nec verò heic intendimus de apertis divisionibus, quæ & in ipsâ Ecclesiâ Romanâ exstant, differere; qualis est verbi gratiâ ea, quæ inter Jansenistas ac Jesuitas fervet, quæque, nequidem post duorum summorum Pontificum definitionem, nequivit sopiri, ac subindè ità recrudescit, ut Jansenista mihi cautè diceret se nobiscum pariter in Galliis ab Jesuitis persecutionem pati. Hæc illi viderint; nam de negotiis eorum, qui sunt *ἔξωθεν*, iudicium nostrum nunc non interponimus. Sed hoc scilicet est maximè lugendum, quòd inter Protestantes sint similitudines; quæ, quoniam componi possunt, nobis candidè enarrabuntur.

In Galliis quidem insurrexit opinio de gratiâ

id universalis, cuius Camero Salmurienſis Profeſſor fundamenta jecerat. Amyraldus verò illi poſtmodum ſuccedens multa emiſit ſcripta ad illam probandam: eodemque tempore ſeſe oppoſuerunt, qui *gratiam particularem* tuerentur, quiſque ubique *Univerſaliſtas* ſigillarent. Genevæ omnes in varias partes ſcindebantur hac de re. Verùm tandem deſæviit tempeſtas, & aquoſus Orion, tùm quòd veritatem juxta Æſchylum tempori debeamus committere, *πῶς ἀλήθειαν ἀναπνεύσαι τῷ χρόνῳ*; tùm quòd iſti viri inter ſeſe permixti ſortiti ſint mitiorem animum. Univerſaliſtæ prius in hæreſeos ſuſpicionem veniebant. Sed nunc Theologi hæc de re benigniùs mentionem faciunt.

Videas & adhucdùm apud Helvetios magnam ardere controverſiam de Hebraïcis Bibliorum punctis, quæ prius intentata fuerat inter clariffimum Cappellum ac doctiffimum Buxtorfium, ut qui nunc velit in numero Miniſtrorum illic cooptari, in Buxtorfii ſententiam jurare neceſſe habeat. Verùm iſtæ lites Religionis fundamenta non ſubruunt, eaque eſt ingenii humani infirmitas, ut, cùm non poſſit ob ſuam caliginem rectè veritatem intueri, umbraculas, aut fæculas admittat; quod præteritarum ac futurarum contentionum fuit aut erit origo.

Ve-

Verum aliae majores sunt discordiae inter Lutheranos, ac ceteros ab illis dissentientes Protestantes; nec potuerunt ad hunc usque diem mitigari, ob iracundum illum animum, quo carissimi nostri fratres Lutherani adversus nos exulcerantur, quaecunque tandem docilitatem aut mitem animum illis re ipsa aut scriptis omnibus demonstravimus. Quapropter quidam ex illis *rigidis* Lutheranis, quos vocant, qui & nomine *Orthodoxorum* veniunt in Germaniam, concionans in una ex civitatibus illustrissimi Ducis Brandeburgici (cujus memoria carissima nobis semper erit) magno cum zelo precabatur, ut Deus illos liberaret à veneno ceterorum Protestantium; immò & isti *Orthodoxi* Lutherani quotidie in suos proximos fratres invehuntur, quos *Syncretistas* in Germaniam vocant, vulgè *mitigatos*, quoniam in pacem nobiscum inelignant, nec possunt eorum praesentiam sustinere.

Magnam tamen spem concipimus fore ut concordiam ineamus cum doctissimis illis viris. Nam novimus Lutheranos, qui *Syncretistae* nominantur, toto suo animo ad pacem propendere, nec difficiles se gerere in synaui nobiscum advenadâ. Itaque sub initium anni 1687. Lutheranus pacis articulos benigne exposuit, ac magnam prae se fert moderatio-

nem,

dem; immò & discimus Magnates hoc religiosum unionis opus suscipere. Et sicuti Germani Melancthonem mitissimum illum virum habuerunt, qui, pro suorum morum suavitate, unam & alteram honorificam legationem à *Francisco I.* Gallorum Rege accepit ad mitigandas Religionis lites. Dein verò & affuit Kemnitius, qui Religionem Protestantem nervosè defendit, quique in suis scriptis unionis verba immiscuit optimè admittenda; tam & Calixtus, qui pacem illam maximè optabat, ut patet ex illius libro, qui inscribitur, *Georgii Calixti iudicium de controversiis Theologicis, quæ inter Reformatos & Lutheranos agitantur*; cui & adde *Matthiam Strengnensem in Sueciâ Episcopum in suo Ramo olivæ septentrionalis*; atque etiamnum *Osiandrum* doctissimum Academiae Tubingensis Professore, ac quàm plurimos alios, qui sunt in vivis, & pacem animatus spirant. Cujus rei & prægnans dabimus infra exemplum.

Hæc tamen cautela possent promovere illam desideratam concordiam, si nobis licent nostram breviter aperire mentem. *Primum* amicæ collationes debent frequentes esse, quò unius obices possent pedetentim removeri, vel nova remedia adhiberi ad pacem provchendam. Nam ea est natura illarum colla-

collationum, ut adversarii se mutuâ familiaritate assuefaciant atque mitius tolerant, vel aliqui igniculi aut fomites in hominum corda injiciantur, qui subindè excitantur; ac tandem, repetitis illis colloquiis, veritas quasi per quosdam stricturas elucescat. Idèdque nobis sunt maximè approbandæ collationes illæ, quæ vel antè sæculum in Synodo Sendomiriensi habitæ sunt, ubi Ministri Poloniæ, Lithuanix ac Samogitiæ concordiam inierunt, eamque ad hunc usque diem foveant, ut amici illinc oriundi mihi referunt; vel quæ etiam superioribus annis in Colloquio Cassellensi inter Marpurgenses & Rintelenses Theologos amicè agitatæ fuerunt, ac prosperè cesserunt. Nisi quod pressius essent iterandæ ad societatem nostrorum carissimorum fratrum magis ac magis refarciendam, istis potissimum ærumniosis temporibus, quæ in pèjus ac totius Ecclesiæ Protestantis interitum rueret, nisi Deus, pro suâ infinitâ misericordiâ, nobis invigilaret ac Josuam alium ad nostram libertatem immittere cæpisset.

Secundò omnes virulentæ voces, inter fratres, amoveantur à nostris scriptis, tùm quòd inveteratam nostram similitudinem, quod parùm est christianum, præ se ferant, tùm quòd lectorum animos, nedum ut eos coër-

ceant,

ceant, transversos agunt. In his solent peccare his novissimis diebus aliquot Theologi, sicut & usu veniebat tempore Melancthonis, qui in vitæ confinio positus dicebat, cupio ex hâc vitâ migrare duas ob causas; * *primum ut fruor desiderato conspectu Filii Dei & cælestis Ecclesie; deinde ut liberer ab immanibus & implacabilibus odiis Theologorum.* Cùm morbi spirituales totum genus humanum, ut quædam gangræna pervaserint, debemus nos mutuò ferre, ac vulnera nostra suaviter perfricare ad utrorumque sanitatem. Sicuti cum labe peccati originis nati sumus; sic & ignorantie fascibus adhucdùm sumus involuti, ac ad ultimam senectam usque, ut infantes, vagimus. Cur, ut cæterorum *διδασκαλοι*, alii in alios superbè insurgimus? Hodie mihi illucescit per aliquam rimulam lucis strictura; tibi verò obtinget crastinâ die. Vel, si hodie in tenebris cæspito, ne meam sortem irideas, fortasse, altero nascente sole, scotomate percutieris tu-ipse. Simus alii aliis mutuo adjumento atque solatio, in istâ peregrinantium valle; nec lupi sumus nostris fratribus, qui, unâ cum gratiæ litteris ac communi amnestiâ, ad cælum nobiscum adspirant. Nostri carissimi fratres Lutherani (liceat mihi candidè agere pro more meo)

Cc

fæ-

* M. Adam. Vit. Germ. Thzol. in vitâ Strigaliæ.

sæpius nos acriter scindunt in suis libris, invidiosis quibusdam nominibus ad iurgium confictis. Hujus præposteri zeli causam aperiemus, subsequenti paragrafo; nec tamen, quod nostri fratres notent velim, paribus telis in libris nostris illos laceravimus. Quantum ista verba pacem alienant, experientia quotidiana clamat *ὁμῶς* & *ὁμοῖως* totum orbem olim in partes sciderant atque perditū divexerant. Nomina *Orthodoxorum*, *Syncretistarum*, *Hæreticorum*, *Phanaticorum*, similiaque odium procreant, superbiam foveant, ac caritatem procul ab hominibus in coelos amandant.

Sed & *tertio* si nobis liceat pectus nostrum aperire, alia est origo, eaque periculosior, quæ scissuras atque similitates nonnunquam internecitias invehit, ac fovet; scilicet mos ille, qui in Germaniâ nec non in aliquibus aliis locis obtinet, declamandi atque acerrimè obloquendi adversus nostros adversarios. Quæ sanè consuetudo infestius proserpit, quàm libri illi aculeati, de quibus jam diximus; nam vir eloquens, qui de pulpito maximâ cum auctoritate sermonem habet ad populum, illum præcipiti irâ commovet, quæ & succrescit quoties conciones, sicuti fomenta quædam, repetuntur, atque, sub minis ac diris, sæpe sæpius inculcantur;

cum libri soleant in Doctorum manus incidere, qui non tam facile incenduntur, quam popellus, ac dein sedato animo, legantur ac possint subactâ meditatione retundi. Aliud & exinde nascitur dolendum incommodum, quod cum precibus corda nostra emollita sint, subito Concionibus subsequen- tibus, exulcerentur atque in inimicitias relabantur, ut quisque potest experiri. Certè quidem, cum illis Concionibus interfuimus, maximo radio affecti fuimus, immò & subirati eramus illis Concionatoribus, qui quasi Cataphraستي ad nos veniunt. Nam vel caritatem & beneyolentiam nostram imminuunt, vel jocos inter irrisores movent; quæ quàm sint aliena à loci sanctitate nemo non videt. Magna utique differentia interfacet inter illos veteres declamatores, qui, pro patriâ propugnandâ, populum alloquebantur, quique ad arma protinùs descendebant; ac nostros Christianos Ecclesiastes, qui, omnibile ac invidiâ amotâ, Deum consulunt ab eoque legati pacem plebi sibi commissæ commendare arctissimè debent. Sed præter ea, quæ diximus, fatendum hæc est latere an- guem sub herba, vel tenebrarum Angelos sese in lucis Angelos aliquando transmutare. Nosunt Protestantes, quid hæc velimus, ac præsertim nostri Germani fratres, qui his no-

villimis annis exploratum habuerunt aliquos ex suis Ministris pecuniâ ab Romanâ curiâ conductos fuisse, ut suis pestiferis captis adversus nos essent adjumento; quod *Hanovia* detectum fuit, ubi, per cyclicas literas, ut cæteris cæteri ab illis falsis fratribus præcaverent, admonuerunt.

Sed præterea *quarto* operæ esset pretium, ut lites nostras sopiremus in istis quæstionibus de *libero arbitrio*, ac *predestinatione*, quoniam *revelata*, scilicet fides, resipiscencia atque caritatis opera, sunt pro nobis nostrisque liberis; arcana verò, ut *predestinatio*, quæ in istis frigidioribus locis Melancholicos discruciant, ut sæpè vidimus nos ipsi, Deo in solidum reserventur. Hoc velimus tamen additum; modò gratia præveniens, concurrens atque subsequens annuncietur, eum simus utrinque certissimi nos nunquam, sine illâ, posse in salute proficere. De cætero, quæ nobis videntur in aliis doctrinæ articulis parùm cauta, sunt benignâ explicatione interpretanda, vel periculosa sunt seponenda, innocentibus verbis ac rebus, in qua utrique consentiunt, utroque admissis atque retentis. Si quid crudius subsit, mutua tamen tolerantia in hoc adhibenda est, donec Dominus nostris cordibus illucescat, ac veritatem aperiat. Quo circa sub initium Evangelii

lii fideles sese mutuò amplectebantur, etsi errores atque etiam hæreses inter illos disseminarentur in Asiâ atque Europâ. Nisi quòd, cùm accessit obstinatio atque nocendi virus in illis Hæresiarchis, ab illis separatio imperata tunc fuerit. Cùm fundamenta non convelluntur, spes est fore ut scissuræ sacrarum ædium possint sarciri. Omnia sunt tentanda remedia, donec omnia sunt desperata. Quot fuerunt errores, etiam apud ingenuos homines, illud quidem patet ex Lactantio, qui nobis Doctrinarum portenta obtrudit, atque Tertulliano, qui & mira quædam somniavit, ac inter cætera, quod vulgatissimum erat, paradisos quidam confingebatur ultra Tropicos, futurum animarum domicilium; ac tandem plurimis aliis, quos tamen cùm non excludamus è cœlis, non est quòd fratres nostros suis nævis nobiscum affectos anathemate nostro feriamus.

CAPUT UNDECIMUM.

Dissensiones quæ in Angliâ obtinent. Quatuor eorum causas aperiuntur.

SEd inter illas diras divisiones, hæc quæ hæc in Angliâ grassatur inter Conformistas,

stas, seu *Episcopales*, dictos, & *Non-Conformistas* seu *Dissentientes* fratres, est maxime lugenda; tum quod de rebus indifferentibus, ac exterioribus coorta est contentio, atque in dies exarsit; tum quod ex hac scissurâ quàm plurimæ insurrexerint *Sectæ*. Adeo ut istud pulcherrimum corpus seu *politicæ* seu Ecclesiæ fatiscat, atque pateat dolis, ac irrisioni nostrorum internecionum inimicorum. Liceat mihi hec aliquantulum mentem aperire, ac, si quidem fieri potest, vulnus seu curare, seu mitigare, ut qui lugeam ærumnas nostras, pro eo, quo erga Deum affici debemus, zelo, aut caritate, quæ nos mutuo constringit. Hec duo breviter conficiemus; originem hujusce divortii, demonstrabimus; tum & rationes paucas contrahemus ad nos a tali similitudine in posterum deterrendos.

Prima causa hujusce separationis hæc est, uti quidem ex historiâ præteritorum temporum patet, nec non ex auctoribus neutri partium rejectis: scilicet *persecutio*, aut *voluntarium exilium*, cui se dederunt Protestantes Marianis temporibus. Nam, cum Protestantes sese in Germaniam contulissent, Ecclesia coacta fuit, quæ ritus, ac disciplinam Anglicanam modestè ac consentientibus Magistratibus observabat. Tum verò & alii Angli illuc ad-

vene-

venerunt ex Helvetiâ, Genèveâ similibusque
 locis, qui illorum tractuum ritibus ac mo-
 ribus initiati Anglicos jam stabilitos nequi-
 bant ferre. Rixæ tunc temporis inter illos
 feruntur; quæ Dein, Alcyoniis, Angliæ
 temporibus redeuntibus, in hocce regnum
 invecæ sunt. Huc summa redit: aliquot
 fratres exoticis adsuefacti ritibus Angliæ me-
 thodum volunt immutare, atque heic par-
 teis fovere, quas alibi usurparant. Heic ve-
 rò hæc duo velim humillimè notata. *Pri-*
imum hoc est, quòd ista disciplina non con-
 stituta primitus fuit in Angliâ, sed huc aliun-
 de, ut exotica, adducta fuit; ità, ut An-
 glicum Regimen esset heic non solum statu-
 tum; sed & præterea suam originem repe-
 teret à pristinis Christianismi temporibus.
 Movere autem lapides atque limites, eosque
 positos ex indubia præscriptione, nisi insu-
 perabiles in contrarium sint rationes, (quod
 postmodum videbitur,) repugnat jure gen-
 tium, rationi atque pietati. *Secundum hoc*
est, quòd ista Ecclesiarum administratio est
 non solum consentanea Spirituali regimini,
 quod heic usu venit; sed & quoque politico,
 quandoquidem amicè ac vulgò conspirant
 πολιτικά & Ecclesia. Heic regnum parem
 mihi videtur obtinere prærogativam cum Sy-
 nagogâ quæ, ut separatis legibus ac Deo au-

spice, abs cæteris determinabatur; sic & hæc insula *Deum Domesticum* possidet, ut loquitur Tertullianus. Itaque, si res istas, novo invento, discindas, inducis vel Anarchiam, quæ & superioribus annis flebilem in modum heïc visa est, vel vim, quæ dein refarciri debet, ut res naturaliter fluant.

Secunda causa aut *origo* hujusce separationis proficiscitur ab illâ libertate, quam Angliæ populi, Reformationis tempore, obtinuerunt. Nam constat illos obrutos fuisse sub tyrannide Romani Pontificis; conscientie carnificinâ, sub Pontificiis directoribus, fuisse vexatos; sua bona ab talibus ignavis ac stupidis doctoribus vidisse obligurita; superstitione acidololatriâ incredibili fuisse irretitos, quæ & sub diluculum Reformationis puerilis ac foetida paruit; illos tandem (nam hæc non persequimur) odio quàm maximo habuisse Clericos atque monachos, tum ob eorum superbiam intolerandam, tum ob putidam eorum vitam. Adeò ut isti corruptissimi mores magnum addiderint pondus Reformationis operi. Ubi verò populus hanc libertatem quasi postliminio revocavit, in contrarium extremum excurrit, nec ullum repagulum deinceps sustinet, tum in memoriam suæ pristinae servitutis, tum in odium totius Clericatus; adeò ut crediderit sibi esse

se excutiendum disciplinæ jugum, atque Episcopatum esse, sine modo, abalienandum. Ubi velim, benigne lector, hæc duo summâ cum curâ observes. *Primum est*, quod nostri carissimi fratres, qui sub diffensione jacent, sese in hoc gravi negotio gesserint, uti quidem illi, qui ædes ab fundamentis usquè diruerent, atque alias de novo penitus ædificarent; cum è-contra fundamenta tum Religionis tum Disciplinæ essent retinenda, quoniam essentialia conservantur in Reformatione quacunque, perniciosius quibusque sublati; ac insuper periculosum est, ut Sapientes viri dixerunt, pristinas leges deturbare seu in regno seu in Ecclesiâ. *Secundum hoc est*, quod ista immutatio confecta fuerit à privatis hominibus; qui solent indoctè, vel incautè, vel inordinatè res præscribere. Ut magna subsit suspicio, istam novam disciplinam præfectam fuisse vel ex transverso animo, vel ex aliquâ factione. Quæ tamen humillimè velim benignâ interpretatione usurpari, ut qui animus ad reconciliationem propendeamus.

Tertia & addatur causa hujus dolendæ divisionis, scilicet imitatio Scoto-Britannorum, qui potius Non-Conformistas Anglicanos in eorum inchoatâ separatione confirmarunt. Nam nemo nescit, qui

mecum eorum historiam revolyerit, quinon
 consentiat illos Episcopatu acerrimè obsti-
 tisse; idque potissimùm tempore *Caroli Pri-
 mi*. Ille verò dissensus in hos Angliæ trac-
 tus penetravit, atque heïc obfirmatus est,
 ob scripta utrinque dimicantia. Verùm heïc
 optamus ut nostri carissimi fratres advertant
 nullum discrimen intercedere in ullâ re, quæ
 doctrinam ac fidei fundamenta spectent, ut
 omnes fatentur, sed tantùm ritus quosdam
 ac ceremonias in Ecclesiâ Anglicanâ usitatas.
 Jam verò ceremoniæ ex sese sunt indifferen-
 tes, ut nullus dubitat. Ille Anonymus, qui
 duobus abhinc annis inter Reformatos ac
 Lutheranos unionem meditatus est, expre-
 sè ait quòd nullum negotium debeamus Pro-
 testantibus facessere ob ceremonias. Immo
 & prudenter adjicit neminem hâc de re alium
 adversus alium debere quidquam scribere.
 Tùm *secundò* dicimus pacem nullo modo
 esse hâc de re abrumpendam, quoniam me-
 thodus hujus aut illius Ecclesiæ, quæ planè
 est instituti humani, ad simplicitatem vel
 Sanctimoniam magis videatur vergere, quàm
 alia usu recepta, *his tribus rationibus*; pri-
 mò quòd non debemus esse tam tetrici ac su-
 perciliosi, quàm ut condemnemus tot mil-
 lia hominum, qui sub heterogeneis cerimo-
 niis ac diversis ritibus mortem obierunt. Si
 fer-

servati sunt, cur non & alii pariter servabuntur? pallium, vel toga, sicuti Romanus cucullus; regnum cælorum nobis non aperit. Secundò hæcerat causa Donatistarum, qui, ob maiorem Sanctitatem in disciplina, à Cæcilianò ac Catholicis sese abruptè segregabant. Tertiò *plus & minus non variant speciem*; ut, si sit eadem doctrinæ basis, non sit quòd ad cælorum januam inter hos tam asperè contendamus. Quartò nec dicas cum subtili quodam viro, qui mecum hæc de re differebat, superstitionem quidem nullam esse in Ecclesiâ Anglicanâ, sed tantum *viâ ad superstitionem*. Superstitionem nullam esse hinc constat, quòd ritus ac ceremoniæ ad Deum solummodò tendant omnibus sanctis exstructis, vel earum hugum, in quibusdam dubiis, uti quidem videtur nonnullis, non imponatur. Ut si quid sit lapsus, (nam non sumus in his terris perfectissimi; illud esset contradictio) vel sobriè sit corrigendus (nec reverendissimi Episcopi refragantur) vel tandem nimia sit *αγχινοια*, seu exacta quædam Disciplina, (quæ utinam, ut pristina, vigeret) quæ res ad vivum dissecat. Aditum verò ad superstitionem nihil arguit. Nam, si res ita obtineret, debebat & rescindi pristina Ecclesia ob Episcopatum; tùm verò Anglicana Ecclesia ab superstitione

maxi-

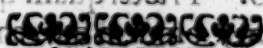
maximè abhorret, ut patet ex innumeris illius scriptis, quæ in lucem prodierunt; immò & est quòd heïc benignè queramus apud nostros dissentientes frâtes, quòd ubi doctrina Romana heïc grassaretur, ac Dei peculium Jesuitarum præda penè fieret, dissentientes nostri frâtes nihil in lucem emiserint ad retundendam Adversariorum audaciam. Quod, ut ut procedat vel ex intempestivâ eorum dissimulatione; vel æconomiâ; parùm sanè mihi videtur laudandum, absit tamen verbis invidia; vel tandem, si metus hujuscemodi superstitionis deberet Anglicanam Ecclesiam intercludere; certè & addeamus cæteras Ecclesias esse occludendas, quandoquidem maxima mala ac opinionum eluvies hinc effluere possunt. Nihil tam probum est, quod non possit in pejus ruere, vel infirmitate, vel malitiâ hominum.

Sed & quarta est hujus dissidii caussa, scilicet Jesuitæ, qui omneis heïc subeunt formas, ut deludant hanc nationem, quæ in mille suspensiones distracta est, quæque, præ mali ingruentis terrore, in pessimum omnium malorum, hâc credulitate, incidit. Adeò ut vehementer sit verendum, ut heïc fortè accidat; (nisi hoc dirum avertat omen Deus) quod & evenit Judæis tempore Isaiæ. Nam, cum Deus jussisset hunc Prophetam oculos hujus-

hujuscemodi populi claudere, & illorum
 corda omento operire, hic verò quæsiuisset
 quousque ista occæcatio duratura esset; illi
 responsum fuit, hoc malum debere grassari,
 usque dum Civitates vastatæ essent*, ædes
 hominibus orbatae, ac tandem tota Regio
 depopulatione deperdita: ita ut nativos in-
 colas transfuisset aliò Deus, ac adsit ubique
 horrenda solitudo, quod ut ne eveniat,
 Deum enixè rogamus. Et, ut evidenter
 concipiamus, quàm periculosum sit incidere
 in Jesuitarum laqueos, hæc tria non sunt ne-
 gligenter prætereunda; *primum* quidem,
 illos, præter quantum illud votum, quo se
 Pontifici Romano devotent ad nostrum ex-
 cidium, se ipsos in suis, quos composue-
 runt, libris depingere armatos gladio, igne
 ac omnigenis tormentis, ad extirpandos hæ-
 reticos, scilicet Protestantes, ut patet ex
 eorum Iconico. Præterquàm quòd, quod
 magis crederem, omnem movent lapidem ut
 suam tyrannidem ac exitiale regimen longè
 latèque extendant. *Secundò* dicimus eorum
 numerum esse fermè incredibilem; nam his
 superioribus annis *ultrà trecenta millia* isto-
 rum ignitorum militum exercitus excreverat;
 qui, pro infinitâ eorum curâ in Profelytis
 lucrandis, dubio procul quotidie augefcit,
 sepo-

* Es. 6. 10. 11. 12.

sepositis & alijs *Laicis aut secularibus* Jesuitis nuperrimè procusis, qui in immensam multiplicantur, quique Imperatores ac Reges dementant. Sed & *tertiò* illud cavendum est, istos Samsonis vulpes varias adhibere methodos ad totum mundum inretiendum, nisi adsit Deus, quasi *domo periculis*, quod & mirari incipimus. In Italiâ & ac Germaniâ in omnium ædes sese blandè induunt; omnia negotia tractant à minimis ad maxima. Servitiâ locant, ac mancipia conubio jungunt. In Hungariâ atque Gallijs, superbissimi spiritus ferrugineque abutuntur ad homines perdendos; heic verò in Angliâ sunt Protheri, ac si milleis falsis Prophetis per cuniculos domos gentemque universam convellunt.

CAPUT DUODECIMUM.

Varia rationes pręgnantes, quę debeant dissentientes in Angliā fratres movere ad societatem cum Anglicanā Ecclesiā incedendam. Historia recentis reconciliationis inter Reformatos, & Lutheranos. Conclusio doctoris operis.

Q UOD superius ut præcaveamus, humilissime ac animum nostrum hec dissentientes fratres rogamus. *Primo* animum advertant tempus urgentissimum instare ab istā turbulentā conditione secedendi, nullamque esse rationem, cur diutius nostrę immoremur divisioni. Nam si in Judaico populo varię erant Sęctę Phariseorum, Sadduceorum, Essenorum, Herodianorum, Hemerobaptistarum, similiarumque, quas narrat Josephus, quę in momentosis capitibus, quę doctrinę fundamenta aliquando subruebant, inter sese differebant, quod tamen non obstabat quominus se Pontifici Maximo adunarent, idem templum adirent, ac similibus sacrificiis, sine distinctione, simul interessent. Multo magis adacti hec sumus illo Christiano vinculo, quo devincimur, ut, sepositis similitudinibus, eadem

Hiero-

Hierosolyma amicè subeamus, ac thura nostris spiritualia, absque iracundiâ, Deo nostro pacis auctori adoleamus; ut & nobis ipsis corda nostra refarciamus jam dudum vulnerata; pacem huic Britannico Imperio concedamus, arma ac technas adversariorum nostrorum declinemus, pestem his tractibus infidentem procùl ac æternùm amandemus; ac tandem totum orbem Protestantem gaudio perfundamus, ac exemplum præsentissimum aggeramus, quo in nostros mutuos amplexus ruant, ac iras & querelas de apicibus legis motas tandem consopiant. Hæc duo attendantur, nos mutuò tolerare debere, donec Deus oculos magis aperuerit, sapientiam cælestem abundantius indulserit, ac veteris fermenti faeces expurgaverit. *Secundò* heic quæstionem exsurgere de *meris indifferentibus*, cum Judæi in summis doctrinæ capitibus discriminarentur. Aded ut illi vel sapientiores, vel caritatis amantiore pro fraternâ unione tuendâ fuerint, quàm nos ipsi, si in nostrâ inveteratâ similitudine, sine fine, perstemus. *Sed & secundò* heic quasdam inferam perniciosas consequentias, quæ ex istâ infausta separatione suboriuntur, ut illius venenum magis ac magis pervideamus. Nam ea fuit illius divisionis seges, ut non minùs quàm

quadraginta variae Sectae emerferunt superio-
ribus Anarchiae temporibus, idque intra 10.
vel 12. annorum spatium. Loliae ac steriles
avenae facile serpunt ac multiplicantur; im-
mò quotidie novae aliae αἰρεσεις, in Eccle-
siae campo, sine fine excrescebant: ac nu-
perrimè, ubi istis novissimis diebus ista, quae
vocatur, conscientiae libertas seu potius li-
centia Angliae infundebatur, caput erexit
Cantuariæ nova lues in insanâ plebeculâ ad
quodlibet audax facinus promptissimâ. Ut,
si ista facilitas omnia doctrinarum monstra
perferendi indulgeatur, necessum est ut vel
Christianismus tandem minutatim evanescat,
vel Atheismus, ac ἀπείαν invehat, vel
Scepticismum ultimam stultitiae lineam fo-
veat. Neque est quod dicas illa vitia non nas-
ci ex istâ novâ Ecclesiae πολιτεία; sed ex
malâ cordis humani indole, quae omnia suo
afflatu corrumpit. Immò & dicemus hoc vi-
tium proficisci ex utrâque origine, ac potis-
simùm ex illâ indultâ, in Religione, Anar-
chiâ. Nam, ubi aliquod opponitur repagu-
lum, quod coërceat exuberantia hominum
cogitata, tunc istae pestiferæ herbæ paulla-
tim suffocantur. Sed, si laxentur fræna,
omnia, de die in diem in pejus ruunt, ac sin-
gulis fermè momentis mala in Ecclesiâ, sicuti
in Jobi familiâ, crescunt sine remedio;

418 DE RELIGIONE

ut doctissimi viri * conquessi sunt de illis locis, ubi concessa est libertas qualemunque religionem profitendi.

Aliud & tertio emanavit malum nunquam satis dolendum, scilicet illa propago novorum istorum Enthusiastarum, qui nomine *Quakers* id est, *trementes* veniunt in Angliam; qui omnem eliminant religionem, in illius vicem subrogantes suam atram bilem, qui- que sunt ad desperationem usque obstinatissimi. In suis inauditis *Φαντάσμασι*, Sacramenta de suis Synagogis expellunt; Sacram Scripturam quasi expungunt, ac sua Spiritus cujusdam singularis deliria substituant. Unusquisque ad loquendum promovetur; homines permiscere cum mulierculis; ubi, quæ proferunt, sunt insolita ac melancholica suspiria, quæ tandem in effluvium verborum inconditorum erumpunt; quod patet cuilibet sano viro. Nec sanè nos ipsi sine suspiriis ex alto emissis illic interfuimus; tot delusos homines advertentes, qui sui cerebri fumo se sponte suâ æternis ærumnis addicunt. Ut crediderim istam progeniem esse immanissimum Dei judicium, quod in hanc gentem confluit ex nostrâ lamentabili dissolutione.

Aliud accedit quarto momentum Episcopi-
; oibem enim sunt tumulantes, & illiusmodi pili
Vide Clariss. Heidannum.

pali causis; quod satius sit tum populo, tum Ministris lites ac judicia deferre ad præfulem, ut aliquoties dixi meis amicis, qui sit probus ac expers, quam ad aliquod aliud Tribunal. *Quoad populum*, lites, vel hæreses, quæ in illo exoriantur, non facile discutiuntur, aut dissolvuntur, nisi sit ad manum vir seu doctrinâ, seu moribus egregius, qui ad istos motus componendos sit comparatus. *Cum Ministris* verò, (constans est experienciâ res) melius agetur, si illorum negotia cum eminentissimis Episcopis transigantur; cum populus sit inconstans, ingratus atque turbulentus, ac parum suorum propositorum observans. Nec dicas ista mala posse vitari per convocationem Synodorum, quæ ingruentibus malis medelam adferent. Nam Gregorius Nazianzenus ad Procopium, cum multis aliis, optimè sentit se nullum vidisse concilium, quod faustum sortitum sit eventum. Siquidem vel prævertuntur judicia antè convocationem ab irrequietis hominibus, vel corumpuntur seu promissis seu minis, aut quibuscunque illecebris, ac laqueis facilitati hominum præteritis. Nos ipsi oculati fuimus testes, quo modo Synodi contorquerentur ad libitum audaciorum, vel potentiorum. Res geruntur vel monopolis, vel cuniculis;

ut videas inter alios aliquem, (liceat candidè loqui,) qui secretam factiosè usurpet tyrannidem in suos fratres. Ut satius sit ad unum quemdam præminentem virum ad componendas lites aptum natum devolvi, quàm ad aliquem turbulentum, qui fraude ac mille artibus ad illud regimen adspiret. Præterquàm quod res citius per Episcopum expédiantur.

Immò videas *quintò* Protestantes Ecclesias ad illam D. Cypriani unitatem concurrere, eamque, ut legitimam atque etiam necessariam in suis præpositis existimare. Nam, dùm Sueci ac Dani suos habent Episcopos, atque Germania suos *Superintendentes*, (quod & idem designat,) * Helvetii suos advocant Decanos, nisi quòd isti in mediâ steterint viâ, necdùm ad perfectionem prorsus pervenerint. Cæteri verò suis fruuntur Synodis, in quibus aliquem cæteris præpositum ad tempus habent. Sub initium, uti quidem existimant, illa præ eminentia seniori concedebatur; dein verò viro suâ doctrinâ, pietati ac meritis insigni. Quodque ad paucos dies conferebatur munus, in reliquum vitæ tempus indultum fuit, scilicet Episcopatus ad vitam. Verùm, si illa unitas, luxu, factione ac tyrannide sepositis, sit in aliquot

* V. Hieron Ep. 86, ad Evagrium.

aliquot dies perutilis; cur item necessaria non erit, suo continuo tenore, per totam vitam ad totius Ecclesiæ quotidie laborantis commodum; idque tum experientiæ, tum rationi, ac naturæ ipsi est adprimè consensaneum. Quod ultimum fatetur * Doctiss. Beza; *ex Dei ordinatione* (inquit) *perpetuà necesse fuit, est, & erit, ut in Presbyterio quispiam & loco & dignitate primus actionis gubernanda prefit.*

Sextò videbatur superioribus annis, quòd quædam illa conformitas quæ intercedere putabatur inter Gallos Protestantes ac Anglos *Non-conformistas*, aliquam remoram, suo exemplo, heic afferet dissentientium fratrum coalitioni. Quamquam fatendum est, ut hoc obiter dicamus, maximos inter nos viros, vel Societatem amicè ac sine scrupulo inivisse, ac Synaxin cum Episcopali-
bus Anglis adisse, vel illum ordinem comprobasse tum suis scriptis epistolis, quæ adhuc dum exstant, atque etiam illum diuturnum inter Germanos fratres odium esse magnò cum dolore demiratos. Verùm tandem, cùm divina providentiâ nostra peccata exemplari modo castigaret, nostris implacabilis inimicis habenas laxando, atque de avito solo nostro, ad Abrahami exemplum,

Dd 3

detru-

* Defens. pag. 153.

detruderet, factum est; Deo ita benignè procurante, ut ipsimet Galli, quos in suam Apologiam heic caussabantur *Dissentientes*, in Episcopales Ecclesias iyerint cùm eisq̃ue turmatim communicaverint, tùm populus, tùm illius duces ac Pastores. Nec vim aliquam suæ conscientiae attulisse credendum est, cùm quæcunque illis carissima erant, in Galliis ultro dereliquerint ad suam conscientiam sartam tectamque tuendam; immò postquam eorum plurimi dirissimas ærumnas subiissent, atque sint inter confessores nominis Christi numerandi, Patebat & illis via ad alias regiones ac regna. Ubi commiserationum viscera Christianissimè reſerata sunt, qua istas palantes oves fraternè amplecterentur. Ut nihil sit in nostro exemplo, quod impediat inter omnes Protestantes Anglos illam exoptatissimam pacem.

/ Septimò carissimi etiam nostri fratres aliquid opponebant adversus eximios illos Præsules; quasi illos in suspicionem quandam vocarent in isto reciprocante simultatum, ac controversiarum Euripo. Verùm nunc temporis, totus Reformatorum orbis novit, quàm reverendissimi illi præsules sint inculpato in vitâ ac moribus, æquè ac in doctrinâ & fide, (exceptis paucissimis de nomine notis, qui Pontificiæ curiæ; in suum commodum,

assen-

assentabantur) Nemo nescit, quàm in suis moribus, sint à contagio mundi, maximam partem secreti. Nam & studio ac pietati, in secessu suo, vivunt maximè addicti, *ap-
χίτῳ* ac exempla evadentes tum populo suæ curæ demandato, tum clericeis ab eorum regimine pendentibus. Ut tamen nihil heic videas, quod vel in ambitionem, vel superciliosam Romæ tyrannidem inclinet: Sed mediâ tutissimi euntēs gravitatem cum humilitate, majestatem cum Christianâ lenitate jungunt. Cæterum Canones Conciliorum in praxin reducunt atque familiares, sua vitæ ductu ac lineamentis, ipsis sunt; ut qui Hospitalitatem erga Peregrinos exerçant, bonaque Ecclesiæ, in usum item Ecclesiæ, impendant, veluti qui de Galliis persecutionis causa huc venerunt, fateri lubentissime amant. Nam & Patres in ipsis venerandis præsulibus habuerunt, atque nutritios, cum fame quasi necarentur; eosque nisi patronos habuissent, parum erat quin de illis conclamatum esset. Eorum verò Doctrina jamdiu inclaruit non solum eorum scriptis, quæ sunt quàm plurima, ac vivida; verum etiam in illorum constantiâ emicat. Quod nuperime enituit, cum septem ex illis reverendissimis viris, totius cum regni ejulatu, ad turrim sinistri ominis locum essent damnati,

quoniam scilicet Regis decreto, quod suæ doctrinæ, Religioni atque conscientiæ adversabatur, unanimi consensu obstiterunt. Quod si omneis eandem poenam non subierint, cæteri tamen ineandem gloriæ æmulationem desiderio concurrerunt. Unde non-solum totum Angliæ Regnum in suâ fide constabilitum est, ut quidem speramus, in æternum, cæteri que incredibile tum gaudii tum fortitudinis incrementum recipierunt: sed & posterorum ætas huic constantiæ unâ cum humilitate summâ junctæ benedicet. Adeo ut ritè possimus hos præsules insignire nomine columnarum; quod & olim tribuebatur Attalo, Basilio, ac aliis Patribus.

Quibus & octavo hanc prægnantem insuper addamus rationem, nos ad mutuam concordiam maximè compellantem: quod nempe præ oculis habeamus illam, quæ nuper inita est, pacem sub initium superioris anni inter Reformatos ac Lutheranos, occasione oblatâ à quâdam piâ matronâ, quæ è Galliis profuga, persecutionis illius famosæ causâ, in Curiâ Illustrissimi Wirtembergensis Ducis degebat, nempe Stugardiæ illius Germaniæ circuli metropoleos. Quæ, quoniam hæc sunt, ut quidem judicamus, ignota, hanc historiam *novi auctoris* de-

scri-

scribam, ut mei amici in suis chartis mihi re-
tulerunt ipsimet oculati testes. Scilicet pia
illa matrona, quâ de loquimur, nostro-
rum fratrum Lutheranorum communionem
impensè postulabat, quæ, cum de more
nunquam concederetur nisi post ejuratam
pristinam Religionem, principio ab illâ, sub
rigorosa illâ formulâ, non recepta fuit. Dein
cum illâ mitius actum fuit. Sed quoniam isti
novi, qui proponebantur, articuli, tacitam
videbantur involvere abrenunciationem, il-
lis, pro suâ tenerâ conscientiâ, subscribere
renuit. Verùm tandem comprobantibus
oblatis alios articulos post maturum examen
reverendissimis inter Reformatos pastoribus,
scilicet Domino Heydekero celebri Tiguri-
no professore, sicut & Domino Suitsero in-
signi Theologiæ professore, unâ cum Doc-
tissimis Genevæ Professoribus ac Ministris,
tùm & Reverendissimis Dominis Duran-
do, Diolympio & aliis Gallis Ministris, in
hanc formulam utrinque subscriptum fuit;
primò nos nasci peccati originis inquinatos;
sed tamen, per baptismum, regenerari; pri-
vationem quoque baptismi non damnare, sed
solum illius contemptum. Secundò dicebant
J. Christum esse *θεῶν υἱόν*, illiusque duas
naturas, sine ullâ permixtione, *ὁ ὅς τε καὶ ὁ ὢν*
esse unitas. Tertiò J. Christum venisse ad

totum mundum servandum, quòd si homines pereant, hoc evenire illorum nequitia. Quartò tandem asserebant unanimi consensu credere, quòd assumant æquè realiter corpus ac sanguinem J. Christi, ac panem & vinum, secundum ista verba, *accipite, manducate, hoc est enim corpus meum; accipite, bibite, hic est meus sanguis*. Quoad modum verò, spiritalis est, sacramentalis, ac incomprehensibilis. Adjiciebant quoquè fidem esse necessariam ad communionem dignè recipiendam, eosque, qui fidem illuc non afferunt, se reos efficere corporis ac sanguinis J. Christi. In quâ historiâ hæc tria ut breviter observentur, LECTOREM ENIXE OBSECRAMUS.

Primum quidem, sicuti Galli Protestantes in suam communionem lubentissimè admiserunt Lutheranos Carentone juxta Parisios in Synodo Nationali illic habitâ, jam indè à quadraginta annis, & quod excurrit, nostros quoquè fratres Lutheranos superiori anno nostandem in suam Ecclesiam receperunt, quamvis illi, ut qui maximè, unioni non modò adversarentur; sed & Deum insuper propalam orarent, ut nostræ doctrinæ virtus averruncaret. Secundò operæ est pretium ut etiam advertamus Reformatos Protestantes illi concordie diu optatæ manus ultro dedis-

se,

se, non obstantibus his duabus difficultatibus; tùm quòd Lutherenorum templa crucibus atque imaginibus ubiquè scateant, præfertim in inferiori Germaniâ, ad quas, ut omnes norunt, toti exhorrescimus, ut qui propter ea ipsa nostræ Patriæ unâ cùm omnibus illius deliciis abrenunciavimus, quoniam nobis exploratum est eas, in templis, sine ullâ veneratione prostare; tùm denique quòd eorum mens de Eucharistiâ, si ad vivum resèctetur, nequeat nostrum subire. Nisi quòd adhærentes Kemnitii cæterorumque moderationi ac generalibus verbis, hanc unionem ultrò adoptamus ad pacem tamdiù exoptatam, secundùm normam Evangelii, exosculandam. Tertiò tandem hoc superaddimus, quòd hoc immane interjacet discrimen inter ultrà marinos Protestantes, & Anglos; primò quod Ecclesia Anglicana hanc concordiam avidè expetiit, ac postulavit cùm suis dissentientibus fratribus; tùm vivâ voce, tùm scriptis, tùm collationibus amicè habitis, ac tandem omnibus tempestivis remediis, quæ in hoc cælesti opere possent adhiberi; quòd cùm secundò doctrina sit utrinque vel Orthodoxa, vel, in rebus problematicis, inter fratres toleranda, quæstio tandem resolvatur in apices legis, vel *adiaphora*, quæ viris probis, vel pacificis facillè de-

degliuntur, aut facile in consuetudinem, si odium absit, intrâ brevissimum tempus vertuntur, ut experientia confirmat; vel saltem tertio si scrupuli conscientiæ vel delusæ vel præjudicatæ adferantur, persuasissimi sumus, (quod & jam oblatum sponte est) Antistites vel cessuros esse, vel immutatuos, bonâ fide, illa, quæ illi reconciliationi moram aut compedes injicere quoquo modo possent.

His omnibus discussis lectorem nostrum, finem huic suscepto operi imponendo, cohortamur, ut ad superiora animum suum summam advertat, atque nobiscum concludat religionem ipsis *natura* ac *rationis* principiis totam inniti, sive eam intrâ meræ naturæ Cancellis intueamur, sive eam genti Judæorum, aut Christianorum adfixam videamus. Dein illa divinam Majestatem spirans, gravia atque æterna spirat, ac contemnit fabellas atque inventa hominum; quæ, ubi inducuntur, omnia conspurcant atque pedetentim cælestia quæque in aniles cantilenas vertunt. Ac demùm ista de coelo missa Religio pacatissima est, similis illi immotæ sedi, de quâ suam originem ducit; factionem hominum turbulentorum averfatur, ac omnia in ordinem cogit, ut homines cùm Deo pacem colant; homines inter sese æternâ unione reconcilientur, nationes

in

in unum corpus amicè pedetentim coëant ,
ac tandem ad æternitatem sese omnes fin-
gant ; ut quæ doceat nos non posse ad Deum
accedere quieto animo , aut Deum ad nos
nequire descendere , donec sæculum aureum
redeat , ac primæva innocentia priora cum
novissimis jungat. Undè videre est, quòd
sicut Religio Christiana suum obtinet sym-
bolum , quo ab aliis discernatur ; ità & *Re-
ligio Naturalis* suum symbolum jure sibi hòc
pactò potest arrogare. Credo in unum Deum,
Spiritualement, infinitum , justum , misericor-
dem , creatorem hujus mundi , illiusque
conservatorem ; qui debet sincerè amari ,
atque adorari , qui que , ut fons est omnium
nostrorum motuum , ità & sit finis ultimus
omnium nostrorum cogitatorum , actionum
ac totius vitæ nostræ ; cui que ideò Religio
publica , gravissimis ceremoniis suffulta Deò-
que digna , atque uniformis ubique offeren-
da est. Credo illum infinitum Spiritum om-
nibus hominum actibus invigilare. Ab illo
esse expectandum omnium virtutum , atque
concordiæ commercium , eum que fore tùm
in his terris tùm in futuris sæculis bonorum
operum remuneratorem benignum , vel cri-
minum atque obstinationis vindicem justum.

Et sicuti hoc axioma obtinet , quòd , *ubi
desinit physicus , ibi incipit medicus* , ità pari-
ter

430 DE RELIGIONE NAT:
ter liceat nobis dicere, quòd ubi fatiscit ratio,
ibi exurgit revelatio; de quâ, si Deus no-
bis adspiret, ac dies nos doceat, alia medita-
bimur ad Numinis gloriam, ac veræ Reli-
gionis incrementum, quibus omnia nostra
studia dicavimus.

FINIS.

I N D E X

Rerum in hoc libro contentarum.

Libri de Religione Naturali pars prima.

Ubi de Dei notitiâ agitur.

CAPUT PRIMUM.

Inroductio. *Quòd litteratus vir sit viarori similis. Quot parteis habeat Religio Naturalis. Quid heic per naturam intelligatur. Quòd vulgò Deum noscamus per traditionem, seu fidem.* Pag. 1

Caput II. *Quòdnam sit discrimen inter Deistas, & Socinianos. Quòd Deista sint neque Pagani, neque Christiani. Quòd Religionem omnem amoveant. Quòd Epicurei sint. Eorum origo. Quæ sint mala hinc exorientia. Responsio huic difficultati, quòd ubique scateant Religionis.* 6

Caput III. *Quòd Religio nos distinguat à bellis. Quòd Religio universalis inter homines. Quòd sit usurpanda ab Dei vñego $\chi\lambda\omega$. Tutissimum est Deum venerari. Quòd Religio Christiana sit reliquis preferenda, ab eâque absit idololatria.* 20

Caput IV. *Archeismus est sedulo eradicandus.*

Index rerum

das. An illi inter veteres habiti Athei, revera tales fuerint. Quae genera argumentorum sunt admittenda ad Divinitatem probandam. Cartesii argumentum huc examinatur. Primum argumentum duorum ex quercinis foliis. Secundum argumentum ex communi consensu. 31

Caput V. *Quod duo sint genera Religionum. Deum esse unum patet ex usu, ac instinctu hominum. Hoc idem ostenditur ex variis veterum ac recentiorum testimoniis, ac concordia. Variis rationibus probatur illa unitas. Partimoniae qui fructus. Mala Religioni intulit. Quinque progressus seu incommoda imaginationis in religione.* 40

Caput VI. *Quod Spiritualitas Deo competat adversus Tertulianum. Quomodo Deus sit in loco adversus Scholasticorum cogitata. Examen illius celeberrimi loci Exod. 33. Quod Angeli nequeant omnia efficere in natura.* 54

Caput VII. *Omnes religiosi actus probant Dei justitiam. Quia sit Religio. Suspiria hominum probant illam justitiam. De Deo vulgaris opinio illam ipsam demonstrat. Incommoda enascentia ex Deo justitia orbat. Deus supremus Iudex, ideoque justus, Quomodo Deus justus & bonus simul esse possit. Quare Deus sinat probos* af-

In hoc libro contentarum.

afflictari. Cur Deus ferat Atheos. 59

Caput VIII. *Misericordia divina evidenter probatur ex generis humani inspectione. Rationes, quae Deum movent ad misericordiam. Natura effecta demonstrant illam. Quod homines natura luce servari possint, probabile admodum est. Idque ostenditur ex hominibus ante-diluvianis. Item id evincitur ex Jobo, atque illius amicis. Quid sit contentum in Jobi Libro; & quando compositus. Hominibus naturæ ductis providentia est loco gratiae flexanima. Quod Jesum Christum non no- rint, illis non erit detrimento. Misericordia divina probatur ex sacrificiis. Modus, quo placanda erat justitia divina, fuit igno- tus.* 68

Caput IX. *Alios non fuisse mundos, præter istum, non potest demonstrari. Quid sit creatio. Illius Majestas enarratur. Mun- dus non fuit creatus nostri causâ. Actus, quo mundus creatur, potest esse modus di- stinctus à Deo, sicut & decretum. Vana quedam veterum ac etiam recentium In- dorum opinio de creatione. Creatio ma- jus quid miraculo. Et quid sit miraculum. Regula quedam ad creationem aliquatenus concipiendam. Cartesius examinatus. Pro- batur mundi creatio.* 82

Ee

Ca-

Caput X. *Mundi Conservatio probatur ex Dei Erga illum amore; ex Dei constantia: ex illius voluntate: ex rerum humanarum interitu. Ex quibus constet conservatio. Due regule inde nascentes. Deus est constans in suis operibus. Responsio quibusdam difficultatibus. Origo cometarum. Quod nihil portendant. Quomodo Deus curet omnia, etiam minima. Difficultatibus respondetur.* 98

Caput XI. *Quod Deus non recreet suam conservatione Homines. Ab illo tamen dependens, & quomodo. Treis morales causa conservationis generis humani. Quid in nobis officiat lex naturalis. Ad amorem infloctit contra Hobbiu. Nos cum Deo conjungit. Leges politica conservant genus humanum. Quales sunt tum apud infideles, tum apud Christianos. Religio alia conservationis origo. Debet esse misis. Crudelitas proficiscitur ab alio principio. Cur Deus tandem pestem immittat, si homines conservet.* 114

Caput XII. *Electiois ac reprobationis decreta contraria nostra libertati. Immutationes, quae acciderunt in opinionibus de decretis, earum infirmitatem deegunt. Inutilitas illius gratiae universalis à Cameron & Amyraldo introductae demonstratur.* 124

In hoc libro contentarum.

Reprobatio si admittatur, ut decretum singulare, hominis exitium à Deo stueret. Electio non videtur probè concepta à decretorum auctoribus. Decreta reprobationis repugnant Dei misericordia: item Religionis idæ. Respondetur ad locum peti- tum ex *Matth.* 20. v. 15. Illa opinio ad- versatur iustitiæ diuine. Ad erit acceptio personarum, si illa valeat. Unde proce- dat illa sententia. Quanam decreta admit- tenda. Quomodo gloria Dei illâ opinione ob- scuretur.

129

Caput XIII In termino vite nostræ natu- ralis nullum est fixum decretum; immò nec absoluta prævisio. Quodam prænotantur rum de privati hominis fine, tum de bono illius regimine. Indeterminatus finis vite probatur ex conditionato vite promisso. Quod & extendi debet ad fideles novi sæde- ris. Non potest dici modica necessario sequi decretum. Huiusce dicti falsitas. Incer- titudo termini probatur ex *Ezechia* exem- plo. Item ex experientiâ, & communi hominum opinione. Item ex finu locorum plus minusve utilium ad vitam. Respon- detur locis petitis ex *Cap.* 14. & *Pf.* 90. Respondetur & huic difficultati, quod hæc hypothesis omnia sint incerta.

143

Caput XIV. Sex providentiæ methodi in re-

Ec 2

gen lis

Index rerum

gendis hominibus. *Quid sit conscientia. Quot facultates in conscientia hominis. Historia de Socratis genio; & quid sit de illo sentiendum. Quid agat conscientia, tum suadens, tum dissuadens. Quid approbans conscientia. Quomodo homo virtute praeclitus secundum Stoicos sit suo ipso contentus. Quid conscientia reprobans. Quod Spiritus reprimens male à Theologis videtur distingui ab conscientia. Qua de Prometheo dicuntur, debent in naturalem sensum $\mu\upsilon\varsigma\iota\chi\omega\varsigma$ converti. Quid efficiet conscientia ultimo Iudicii die.* 157

Caput XV. *Secunda providentiae methodus, temperamentum. An natura nobis insit, obiter disquiritur. Temperamentum omnium ferme actuum principium. Sicut sunt privatorum temperamenta; ita & peculiare cuilibet obtingit genti. Philosophia tertia est Providentiae methodus: quae maxime olim culta fuit. Providentia Dei patet in fovenda Stoicorum familia, ac doctrina, item in Epicurea extinguenda. Superstitio quarta methodus genus humanum conservat, & quomodo. Deus punivit sacrilegia adversus Deos praestita; & quare. Varia superstitionum genera; singularis quaedam apud Ciceronem. Gloria quinta Methodus inservit ad mundum conservandum*

In hoc libro contentarum.

dum; quæ in hominibus præstet. Non dicimus Deo indigna. Religio sexta methodus mundum præcipuè conservat. In eâque tria genere hominum. 170

Caput XVI. *Divina peccati permissio. Intellectu difficilis; & ratio. Non procedit à decreto; quod variis rationibus refutatur. Male dicitur Deus permisisse materiam actionis injustæ, non verò formam. Respondetur Sacra Scriptura locis; ubi criminis actus videtur à Deo proficisci. Permissio peccandi non est ociosa contemplatio. Quid sit propriè divina in peccatis permissio, stabilitur. Clarâ similitudine explicatur res vulgò intricata. Quomodo privatim Deus dirigat actiones malas. Distinctè examinatur quomodo Deus sit insons nobis offerendo peccandi occasiones.* 187

Caput XVII. *Deus dirigit in peccato locum, tempus, modum. Vide de loco insigne exemplum. Deus tempus, ac durationem peccatorum regit. Causa revolutionis imperiorum, principum superbia. Deus & regit peccatorum modum, pœnas peccatis, innumeris modis, adaptando. Cur Deus heic aliquandò ferat peccata. Quid sit propriè Dei gloria, explicatur. Quomodo ad illam conferat proborum af-*

flitio. Ultima de concursu diuino questio
examinatur. Duo inibi obferuantur. Naftra
ad bonum propenfio à Deo est. Quod probatur
& respondetur difficultati. Bonacogitatu à
Deo esse probatur quatuor aliis rationibus.
Deus non concurnit cum praeiis actionibus.
Refellitur quae vulgo allegatur diftinctio in-
termiferiam & formam actionis malae. Re-
futatur praeiis in praeiis actibus aconcur-
fus; ac rationibus Theologorum responde-
tur. Quomodo tandem Deus concurnat
cum bonis, ac malis actionibus. 199

Libri de Religione Naturali Pars fecunda.

Ubi de Deo ritè colendo.

CAPUT PRIMUM.

DEus est adorandus, si intueamur mentis
noftre defectus, ac noftam in nihilum
propenfionem. Deus folus nobis quiterem
conciliat. Tutius est Deum colere. Peri-
cula, quae enafcuntur impiis. Majeftas
Dei noftum exigit cultum; tum & illius
infinita attributa. Adorandus Deus ob il-
lius mifericordiam. Non obftat noftro cul-
tui hac difficultas, quod Deus non videat-
tur. 217

Caput II. Vera pietas non fita eft in externis
cere-

In hoc libro contentarum.

ceremoniis. Religio valde distat à maledici-
ideoque debet esse sincera. Est merus jo-
cus sine internâ pietate. Nostra vita ni-
hil aliud est nisi comedia sine nostro inte-
riori cultu. Idque probatur ium ex Dei
naturâ, ium ex Paganorum diëtis. Illa
sincera devotio est conformis nostri corporis
machinamento. Hypocrisis est perjurium.
Quod tutius sit confiteri nostra peccata
Deo quàm homini; ac probatur. Incom-
moda qua emergunt homini, si ea confitea-
ris.

227

Caput. III. Nobis inest libertas. Quatuor
hæc examinanda. Quid hætenus existima-
tum sit de nostrâ mente. Quod faculta-
tes ejus sint indistinctæ. Quodque unica
tantum sit, probatur. Ostenditur quid sit
discriminis inter voces intellectus ac volun-
tatis. Inquiritur quomodo intellectus præ-
cedat voluntatem, vel voluntas intellec-
tum. Quid sit liberum arbitrium. Indif-
ferentia non est de illius essentiâ. Non so-
lum coactio, sed etiam necessitas qualiscun-
que à libero arbitrio removetur. Liberum
arbitrium probatur tribus rationibus. Res-
ponderetur difficultati deductæ ex divinis de-
cretis.

238

Caput IV. Quod Religio Judaica sit natu-
re consentanea. Quot illius partes. Lex

Ec 4

mo-

Index rerum

*moralis tota naturalis. Lex Judaorum politica, exceptis quibusdam circumstantiis, est tota moralis ac naturalis. Quare divor-
tium permissum; & cur tantoperè obtine-
ret tum apud Judaeos, tum apud Christia-
nos. In ceremoniis Deus naturam obser-
vavit. Primò in quibusdam ritibus sin-
gularibus. Cur Deus multas ceremonias
imposuit Judaica genti. Cur Deus nolle-
t, ut agnus cum matris suae lacte concoqueretur.
Ablutiones Judaorum erant, prorsus
naturales, & necessariae illis populis.
Cur porcus vetitus, sicut & reptilia. Deus
suis praeceptis & cautionibus sanitatem po-
puli sui curabat. Quomodo sacrificia sint
naturalia; explicatur. Sacrificia ab ho-
mine sponte sua, sine Deo doctore, fue-
runt instituta; probatur. Ostenditur ad-
versus clariss. Episcopum Wilkins sacrificia
non esse ex mera institutione. Quid de
Melchisedeco sentimus, aperitur, ac refu-
tatur obiter Doctiss. Cuneus. Quomodo
Melchisedecus dicatur Dei sacerdos: ubi
refutatur Doctor Hammondus. 248*

*Caput V. Quòd Christiana Religio sit natu-
ra tota conformis. Quid per naturam heic
intelligatur. Probatur Religionem Chri-
stianam naturam nobiscum reconciliasse ex
inspectione status illam precedentis. Judaei-*

In hoc libro contentarum.

ca Religio non usquequaque naturalis erat, nempe si comparatur cum Christianâ, utpotè imperfecta. Rationes hujuscemodi defectûs. Nec item Romana Religio Naturalis, ut obiter probatur. Alia ratio, cur Judaïca Religio à natura aliquantisper distaret, nempe quòd nimium suis ritibus fatigaret. Erat similis peregrinantibus. Tertia ratio, scilicet severitas illius Judaïcæ Religionis à naturâ quoque recedebat. Primò probatur Religionem Christianam esse naturalem ex J. Christi nobiscum commemoratione. Item ex illius eloquio. Miracula non destruunt J. Christi viam naturalem; immò potius illud ipsum probant. Prophetia J. Christi non obstant naturali illius Religioni. Plutarchus in suâ de Prophetiis opinione refutatur. Quòd J. C. de medio tollatur, non probat illum fuisse naturæ adversarium; immò contrarium demonstratur. 262

Caput VI. Probatur Religionem Christianam esse naturalem ex Evangelii praeceptis. Quod confirmatur ex Gregorio Nysseno: item ex 4. cap. Epist. ad Philipenses. Religio est naturæ amica, quòd passiones nostras mitiget ac sopiat. Religio observata longævum vitam concedit. Qui secundum naturam vivunt, diu vivunt, quod probatur

Index rerum

exemplo. *Natura ab Evangelio restauratur; quod ex Patribus docetur. Evangelium non pervenit ad suam puritatem, nisi per gradus. Baptismus noster & in usu erat apud Romanos & Græcos. Natura non est contraria S. Cena, immo & populorum moribus consentanea.* 277

Caput VII. *Fides non officit nostra supradictæ doctrine. Credulitas nobis est quasi Naturalis. Fides nostra, ex quibus constet. Aderit fides in cælis. Gratia non repugnat nostro dogmati, cum naturam stabiliat. Bonorum distributio natura non repugnat. Probatur crucem non esse adversam naturæ, si res attendatur. Non contradicit nature amor inimicorum nobis in Evangelio imperatus.* 285

Caput VIII. *Trinitatis mysterium nostra doctrine non officit; quod pluribus ostenditur. De illo sobriè est sentiendum. Respondetur & Iustini testimonio. Quibus erroribus hoc nostrum dogma occurrat. Quinque regule ad Paganos convertendos. Quomodo Pontifici se prave gerant in illis convertendis.* 294

Caput IX. *Religio debet esse libera. Id probatur primo ex libertatis antiquitate. 2. Ex illius libertatis origine. 3. Ex libero nostro arbitrio. 4. Ex Religionis auctore.*

In hoc librum contentarum.

re. 5. Ex Religionis naturâ. 6. Ex præ-
ceptis Religionis. 7. Coactio repugnat Re-
ligionis fini. 8. Coactio mali erat ominis
apud Paganos. 9. Odiosa ex illius au-
thoritatis inspectione. 10. Libertas erat in
omnibus Paganis Religionibus. 11. Ut
ridiculum est velle opinionem de mente de-
turbare, ita & Religionem de corde. 12.
Horrendum est Religionem cogere. Quo-
usquæ Magistratus auctoritas extendi pos-
sit, determinatur. 301

Caput. X. Plurimis rationibus probatur
Deum, per imaginem, non esse adorandum.
Quare imaginis utemur sub verborum fide-
re, non verò, vel ratio sub verbo. Deus
non debet depingi ad similitudinem homi-
nis. Quid sit propriè Dei imago. 302

Caput. II. Ex naturalibus creditur in-
scripsi a nobis cordibus à nobis oriri. Quo-
tempore incipimus peccare. Legem autem
valere nobis non inesse dicitur a prophetis
quod lex sit perfectissima ratio. Quod
illa forma legis, iniquitas expulsa
sit. Quod a bono instinctu tantum de-
ceat. Quod sit distinctio inter bonum
& bellum, rectum & iniquum, &c.
bonum sit a nobis. Quod sit a nobis

Libri

Libri de Naturali Religione Pars
Tertia.

Ubi agitur de mutuis officiis ho-
minum aliquâ Religionis re-
verentiâ imbutorum.

CAPUT PRIMUM.

Quod tres sint partes legis naturalis. *Quò
modo, & quousque propagata sit natu-
ralis Lex. Probatum proprium amorem ef-
fecauit omnium humanarum Actionum.
Ostenditur nos Deum amare propter nos ip-
sos. Reperimus & primam tabulam legis
moralis in corde nostro, seu naturali lege.*

323

Caput II. *Lex naturalis malè creditur in-
scripta nostris cordibus à nostro ortu. Quo
tempore incipiamus peccare. Legem natu-
ralem nobis non inesse hinc 2. probatur,
quòd lex sit perfectissima ratio. 3. Quòd
illa semina legis, fidei, nequeant explica-
ri. Quòd 4. homo institutione tantum do-
ceatur. Quòd sit discrimen inter hominem
& belluam respectu legis naturalis. Utrum
bruta sint àtēpata. Quae sit tandem il-*

In hoc librum contentarum.

la lex vocata naturalis, penitus inquiri-
tur; & quare ita vocetur. 331

Caput III. Quod septem Noachi precepto-
rum traditio sit mera fabula. Quare sep-
tem recenseantur. Abrahamus fuit Ido-
lolastra. Illa septem precepta sunt vel ex
naturâ, vel Mose petita, ut fatetur Mai-
monides. Illi Centuriones de quibus cap. 7.
Luc. & 10. Act. non erant proselyti Domi-
cili. 340

Caput IV. Quid sit peccatum originis distin-
ctè ostenditur. Non semel, sed pederentim
inducitur contra vulgatam omnium Sen-
tentiam. Probatur peccatum originis per
gradus in nos introduci. 344

Caput V. Peccatum originis non meretur
mortem aternam contra Patres, ac recen-
tes Theologos. Nostra sententia probatur
tùm ex Ninevitarum exemplo tum ex divi-
no iustitiæ usu, ac Patrum Græcorum exem-
plo. Eadem doctrina ostenditur ex variâ
Dei dispensatione erga adultos, & infan-
tes. Infantes non habent liberum arbitrium.
Ergo non condemnandi. Res ulterius pro-
batur. Quæ sit illa mors quæ ex Dei decre-
to ad omnes extenditur, & unde proficif-
catur. Quomodo dicamur filii iræ Ephes. 2.
3. Non potest excusari Theologorum hæc
in re Sententia. 349

Ca-

Capitulum VI. *Hominum inter sese Societatem desiderarunt; idque precipue in Deum co-
terent. Quomodo intelligendus sit versus
26. cap. 4. Gen. quod homines tunc ceperint Deum invocare. Primus gradus illius
Societatis fuit in patenti campo se consociare
ad Dei cultum. Quid significet templum
apud veteres. Secundus Religiosa Societa-
tis gradus est in templis, sed aperti sese
convocare. Tertius gradus illius Religiosa
Societatis fuit se in templis nudique clausis
congregare. Que fuisse videtur origo ima-
ginum. Quam fuerit quartus gradus
ejusdem Societatis, quid Schisma; & quam
se periculosum, quid heresis: & quomodo
cum Schismate confundatur.* 355

Capitulum VII. *Hodierne Sceptici sunt philoso-
phis antiquiorum seculorum periculosiores.
Epicurus de usu nostrorum sensuum forni-
to indulsorum refutatur. Scepticismus ex-
ploditur, in divinis, in moralibus, in na-
turalibus. Scepticismus est arumnosior, quam
Hypocondriacus, aut Bellua ipsa, si fuisse
principiis. Que possint vel non possint sciri
in divinis. Non est quod propter aliqua ri-
dicula in hominum Religionem indueta, ut
imagines, de ceteris prae fracte dubitemus.
Male Socinus J. Christi Divinitatem nega-
vit. Quid discriminis inter Deistas, &
scep-*

In hoc librum contentarum.

scepticos.

365

Caput VIII. *Sinceritas nobis est colenda.*

Jesuita cum sua retentione mentali exploduntur. Quid sit mendacium. Justitia & veritas in S. Scriptura junguntur. D. Chrysost. refellitur. Jesuitarum Doctrina est origo perjuriorum & Hypocriseos, à Patribus & Paganis ipsis prohibitorum. Quod nihil sit, ad gloriam Dei tuendam, præstandum nostræ sinceritati contrarium. Duo horrenda exempla sinceritati adversa.

378

Caput IX. *Ubi Christianorum divisiones describuntur. Dissidium narratur quod inter Græcos ac Latinos de processione Spiritus Sancti intercedit. Via ad concordiam ostenditur. Tyrannis Ecclesiæ Romana.*

388

Caput X. *Quæ fuerit inter Protestantes dissensio de gratia universali. Quis sit Helvetiorum rigor de punctis. Quæ severitas rigidorum Lutheranorum, immò adversus mitigatos eorum fratres. Via aut Regula ad pacem conciliandam, inter Lutheranos, & alios Protestantes.*

396

Caput XI. *Dissensiones, quæ in Anglia obtinent. Quatuor eorum causæ aperiuntur.*

405

Caput XII. *Varie rationes prægnantes, quæ*
Dis-

Index rerum, &c.
debeant Dissidentes in Anglia fratres mo-
vere ad Societatem cum Ecclesia Anglicana
ineundam. Historia recentis reconciliationis
inter Reformatos & Lutheranos. Conclu-
sio totius operis. 415

FINIS INDICIS.